

SELO STEPANČIKOVO
I NJEGOVI ŽITELJI

Iz zapisa nepoznatoga

PRVI DIO

I

PRISTUP

Moj ujak, pukovnik Jegor Iljič Rostanev, preselio se, kad je istupio iz službe, u selo Stepančikovo, koje mu je dopalo po nasljedstvu, i udomio se u njemu tako kao da je za svega života bio korjeniti vlastelin, koji se nije micao sa svojih dobara. Ima naravi koje su zadovoljne upravo svime i na sve se priučavaju; takva je baš bila narav isluženoga pukovnika. Teško je zamisliti čovjeka mirnijega i pripravnijeg na sve. Kad bi tko smislio da ga nešto ozbiljnije zamoli neka ga kakogod odnese na leđima svoje dvije vrste, on bi ga možda i odnio: bio je tako dobar te je ponekad bio pripravan da dade ama sve, čim ga tko zamoli, da podijeli i posljednju košulju s prvim tko bi je poželio. Pojave je bio divovske: visok i stasit, rumenih obraza, zubi bijelih kao slonova kost, dugih tamnorusih brkova, jaka, zvonka glasa i otvorena, gromovita smijeha; govorio je otržito i brzorečicom. Bilo mu je u to doba četrdesetak godina, a sav je život, skoro od šesnaeste godine, proveo kao husar. Oženio se vrlo mlad, volio ženu do ludila; ali je ona umrla, a u srcu mu ostavila neizbrisivu, plemenitu uspomenu. Napokon, kad je baštinio selo Stepančikovo, što mu je povećalo imetak na šest stotina duša, ostavio službu i, kako je već rečeno, nastanio se na selu sa svojom djecom: osmogodišnjim Iljušom (čije je rođenje njegovu majku stalo života) i starijom kćerju, Sašenjkom, djevojčicom od petnaestak godina, koja se poslije majčine smrti odgajala u nekom institutu u

Moskvi. Ali nabrzo ujakov dom postao nalik na Noemov kovčeg. Evo kako se to dogodilo:

U ono vrijeme kad je dobio svoju baštinu i istupio iz službe obudovjela njegova mamica, generalica Krahotkina, koja se bila po drugi put udala za generala, prije šesnaestak godina, dok je ujak bio još kornet, ali je, uostalom, i sâm već smišljao da se oženi. Mamica ga dugo nije blagosivljala za ženidbu, nego lila gorke suze, korila ga za sebičnost, za nezahvalnost, za nepoštivanje; dokazivala da njegovo imanje od dvjesto i pedeset duša i tako jedva dotječe za uzdržavanje njegove porodice (to jest, za uzdržavanje njegove mamice, s cijelim štabom gotovanaka, mopsova, šavki, kitajskih mačaka, itd), a usred tih ukora, prigovora i vrisaka odjednom se sasvim iznenada udala ona sama, prije sinove ženidbe, kad su joj bile već četrdeset i dvije godine. Nego i tu je našla izliku da okri- vi mogega jadnog ujaka, uvjeravajući kako se udaje jedino zato da bi u starim danima imala utočište, što joj uskraćuje neučtivi sebičnjak, sin njen, koji je zamislio neoprostivu drskost: da osnuje svoj dom.

Nikad nisam mogao doznati pravi uzrok koji je nagnao takva, čini se, razborita čovjeka, kao što je general Krahotkin, na taj brak s udovicom od četrdeset i dvije godine. Sva je prilika da je u nje naslućivao novaca. Drugi su mislili da mu je naprosto trebala dvorkinja, jer je već onda predosjećao cijeli taj roj bolesti što ga je zaokupio u starim danima. Zna se jedino da general nije nikako cijenio ženu za sve vrijeme dok je živio s njom i zajedljivo joj se podsmijevao u svakoj prilici. Bio je to čudan čovjek. Poluobrazovan, nipošto glup; odlučno je prezirao sve i svakoga, nije imao nikakvih načela, podsmijevao se svemu i svima, a od bolesti, tih posljedica života koji nije bio sasvim uredan i valjan, postao pod starost pakostan, žestok i nemilosrdan. Služio je sretno; ali je zbog neke »neugodne zgrade« morao vrlo nezgodno da istupi iz službe, a jedva je izmaknuo sudu i izgubio mirovinu. To ga je napokon raspakostilo. Bio je gotovo bez ikakvih sredstava, imao stotinu siromašnih duša, a skrstio ruke i sve do smrti, punih dvanaest godina, nikad nije ispitivao od čega živi, tko ga izdržava; a međutim je iziskivao životne udobnosti, nije smanjivao troškove, držao kočiju. Naskoro mu se uzele noge te je posljednjih deset godina presjedio u udobnim naslonjačima, što su, kad je ustrebalo, njihala dva lakaja hvat visoki, a oni nisu od njega nikad ništa čuli do najrazličitijih psovaka.

Kočiju, lakaje i naslonjače uzdržavao je neuljudni sin, koji je materijalno slao i posljednje pare, zalagao i prezalagao imanje, kratio sebi i najpotrebnije, zapao u dugove, koje, prema tadašnjem svojem imutku, gotovo i ne bi mogao platiti, ali mu ipak ostao i dalje nadimak sebičnjaka i nezahvalnoga sina. Ali je ujak bio takve naravi da je, najzad, i sâm povjerovao da je sebičnjak, a zato je, da kazni sebe i da ne bude sebičnjak, slao sve više i više novaca. Generalica je pred mužem umirala, od strahopoštovanja. Uostalom, njoj se neobično sviđalo što je on general, a ona po njemu generalica.

U kući je imala svoje krilo, gdje je za sve vrijeme muževa životarenja carevala u društvu gotovana, gradskih klepetuša i pasa. U svojem je gradiću bila uvažena osoba. Spletke, pozivi na krstítke i vjenčano kumstvo, *préférence*¹ po koppejku, i sveopće poštivanje njena generalstva potpuno su je nagrađivali za domaće neprilike. Dolazile su joj gradske blebetuše s vijestima; svagda joj je i svagdje bilo prvo mjesto — jednom riječju, izvukla je iz svojega generalstva sve što je mogla izvući. General se u sve to nije miješao; ali se zato pred svijetom besavjesno podsmijevao ženi, zadavao, na primjer, sebi takva pitanja: zašto je uzeo »takvu proskuričarku?«² — i nitko nije smio da mu protuslovi. Malo-pomalo ostavili njega svi znanci, a međutim je njemu društvo bilo prijeko potrebno: volio je brbljati, prepirati se, volio da pred njim vazda sjedi slušatelj. Bio je slobodoumnik i ateist staroga kova, a zato je volio da raspravlja i o velikim pitanjima.

Ali slušatelji u gradiću N. nisu vodili brigu o velikim pitanjima te se sve rijedili i rijedili. Pokušali su sastaviti partiju *whist-préférence*,³ ali se igra ukućana obično svršavala takvim generalovim napadima da su generalica i njene gotovanke, u stravi, palile svjećice, molile molitve, vraćale u bob i u karte, dijelile u kaznionici kolače i dršćući očekivale da se završi objed, jer će opet morati da upriliče partiju za *whist-préférence* i da ih za svaku pogrešku obasipaju vikom, vriskom, pogrđama i malne batinama. General se nije ni od koga žacao kad mu se šta ne bi dopalo: vriskao je kao žena, psovao kao kočijaš, a ponekad bi razderao i porazbacao po podu karte, otjerao od se-

¹ (Preferans) vrsta kartaške igre.

² Žena koja peče proskure (prospore, nafore); proskura je posvećen kruh kojim se pričešćuju vjernici u pravoslavnoj crkvi.

³ Vrsta kartaške igre

be suigrače i čak plakao od zlovolje i pakosti, i ni rad čega nego rad kakvogagod donjaka, kojega su izigrali mjesto devedice. Napokon mu zbog slaba vida ustrebao čitač. Tu se, onda, pojavio Foma Fomič Opiskin.

Priznajem da nekako svečano navješćujem to novo lice. Ono je, nema sumnje, jedno od najglavnijih lica u mojoj pripovijesti. Koliko ono ima pravo na pažnju čitaočevu — neću da objašnjavam: to će pitanje doličnije i lakše riješiti sâm čitalac.

Foma je Fomič došao generalu Krapotkinu kao gotovan na ishranu — ni više ni manje. Otkud se stvorio — prekriveno je mrakom neizvjesnosti. Ja sam se, uostalom, naročito raspitivao, te sam štošta doznao o prošlosti tog izvanrednog čovjeka. Govorili su, prvo, da je nekad i negdje služio, negdje nastradao, a razumije se već, »za pravicu«. Govorili su još da se nekad bavio u Moskvi literaturom. Ne bi ni bilo čudo: odurno neznanje Fome Fomiča nije, dabome, moglo biti zaprekom njegovoj literarnoj karijeri. Ali se pouzdano zna jedino to da mu ništa nije polazilo za rukom, te je, napokon, morao da stupi generalu u službu kao čitač i mučenik. Nije bilo poniženja koje on ne bi podnio da dobije zaloga generalova kruha. Istina, kasnije je, nakon smrti generalove, kad je sâm Foma sasvim iznenada postao odjednom ugledan i izvanredana ličnost, uvjeravao počesto sve nas da je velikodušno žrtvovao sebe prijateljstvu kad je pristao da bude lakrdijaš; da mu je general bio dobrotvor; da je to bio velik, neshvatljiv čovjek, i da je jedino njemu, Fomi, povjeravao najskrovitije tajne svoje duše; napokon, ako on, Foma, i jest prikazivao, po generalovu zahtjevu, različite zvijeri i druge žive slike, to je bilo jedino da zabavi i razveseli stradaoca i prijatelja, koga su utukle bolesti. Ali su uvjeravanja i tumačenja Fome Fomiča u ovom slučaju bila vrlo sumnjiva; a, međutim, dok je taj isti Foma Fomič bio još lakrdijaš, igrao je sasvim drugačiju ulogu u ženskom krilu generalova doma. Kako je on to udesio — teško je prikazati onome tko nije pečen u takvim poslovima. Generalica je gajila prema njemu neko mistično poštovanje — zašto? Ne zna se. Malo-pomalo zadobio on na cijelo žensko krilo generalova doma čudan utjecaj, što, donekle, nalikuje na utjecaj raznih Ivana Jakovljeviča¹ i sličnih mudraca i proroka,

¹ Ivan Jakovljevič Korejša (1780—1861), moskovski jurodivi koji je bio na glasu kao vidovnjak.

koje u ludnicama pohađaju neke gospode, ljubiteljice. Čitao je naglas knjige, spasonosne za dušu, rječitim suzama raspravljao o različitim kršćanskim vrlinama; pripovijedao o svome životu i o valjanim djelima; išao na podnevnu, i čak jutarnju službu božju, proricao donekle budućnost; osobito je dobro znao da tumači sne i majstorski je osuđivao bližnje. General se dosjećao šta se zbiva u stražnjim sobama, i još je bezobzirnije mučio svoga gotovana. A Fomino mučeništvo pribavljalo mu je još veće poštovanje u očima generaličinim i svih njenih domara.

Napokon se sve promijenilo. General umro. Smrt mu je bila prilično originalna. Bivši slobodoumnik, ateist, kukavno se uplašio do nevjerovatnosti. Plakao, kajao se, dobavljao iz crkve kući svetačke slike, dozivao svećenike. Čitale se molitve, dali mu posljednje pomazanje. Jadnik je vikao da neće da umre, i čak je u suzama molio Fomu Fomiča za oprostjenje. Ta je činjenica pribavila Fomi Fomiču kasnije neobičnu moć. Uostalom, pred sâm rastanak generalove duše s generalovim tijelom dogodila se evo ovakva zgoda. Generaličina kći iz prvoga braka, moja tetka, Praskovja Iljinična, usidjelica, koja je uvijek živjela u generalovu domu — jedna od najomiljenijih generalovih žrtava, koja ga je za njegove desetogodišnje nepokretnosti neprestano i te kako dvorila, koja je jedina znala da mu ugoditi svojom bezazlenom i šutljivom krotkošću — prišla mu postelji, lijući gorke suze, i htjela da bolesniku popravi uzglavlje pod glavom; ali je bolesnik ipak dospio da je zgrabi za kosu i da je tri puta trgne, pjeneći se gotovo od pakosti. Nakon deset časaka on je umro. Javili pukovniku, premda je generalica izjavila da neće da ga vidi, da će prije umrijeti nego ga pustiti u takvu trenutku preda se. Sahrana je bila sjajna — razumije se, na trošak neučtiva sina kojega nisu htjeli ni primiti.

U upropaštenom selu Knjazjovki, koje pripada nekim vlastelinima, a general u njemu imao svoju stotinu duša, stoji mauzolej od bijela mramora, išaran napisima kojima se hvali um, talenti, duševna plemenitost, odličja i generalstvo pokojnikovo. Foma Fomič je zdušno surađivao u sastavljanju tih napisa. Dugo se generalica opirala i nećkala da oprostí nepokornom sinu. Okružena mnoštvom svojih gotovanaka i mopsova ridala je i vriskala i govorila da će se prije hraniti suhim kruhom, i, razumije se već »zalijevati ga svojim suzama«, da će prije krenuti s palicom i pod prozorima prositi milostinju nego što će se privoljeti molbi »nepokornikovoju«,

da se preseli njemu u Stepančikovo, i da njena *noga* uopće nikad neće zakoračiti u njegovu kuću! Uopće, riječ *noga*, upotrijebljeni u tom smislu, izgovaraju neke gospođe neobično efektno. Generalica ju je izgovarala majstorski, umjetnički... Ukratko, potekla je bujica riječi. Mora se napomenuti da su se za toga vriskanja pomalo već spremali za preseljenje u Stepančikovo. Pukovnik zamorio sve svoje konje, prevaljujući gotovo svaki dan po četrdeset vrsta iz Stepančikova u grad, i tek dvije sedmice nakon generalove sahrane dobio dopuštenje da uvrijeđenoj roditeljici dođe na oči. Foma Fomič im je poslužio kao pregovorač. Za pune te dvije sedmice prekoravao je on i postidivao nepokornika zbog njegova »nečovječnog« vladanja i natjerao ga na iskrene suze, gotovo u očaj. Od toga se vremena i započinje sav nedokučivi i nečovječno despotiski utjecaj Fome Fomiča na mojega jadnoga ujaka. Foma je pogodio kakav je pred njim čovjek, te odmah osjetio da je prošla njegova lakrdijaška uloga, a gdje nema ljudi, može i Foma da sudi. Nadoknadio on, dakle, svoje.

— Kako će vam biti — govorio je Foma — ako vaša rođena mati, koja je, što no riječ, kriva što vi živite, prihvatiti palicu i, opirući se o nju drhtavim i od glada izmršavljenim rukama, započne zaista prositi milostinju? Zar to nije grozno, prvo, unatoč njenu generalskom ugledu, a drugo unatoč njenim vrlinama? Kako će vam biti ako ona odjednom dođe, razumije se, zabunom — a to se može i dogoditi — pod vaše prozore i pruži ruku, a vi, njen rođeni sin, možda baš tada tonete u perinu i... uopće, u raskoš! Užasno, užasno! Ali najužasnije je to — dopustite da vam to otvoreno kažem, pukovniče — najužasnije je to što vi sada stojite preda mnom kao bezosjećajan stup, zinući i treptajući očima, što je čak i neprirodno, a trebalo bi da vi, kad samo i zamislite takav slučaj, iz korijena čupate kosu iz glave i da ližete potoke... šta ja govorim! rijeke, jezera, mora, oceane suza...

Jednom riječju, Foma se od prevelika žara zatrčao. A tako je uvijek završavala njegova rječitost. Razumije se, završilo se time da je generalica, zajedno sa svojim gotovankama, psićima, s Fomom Fomičem i s gospodicom Perepelicina, glavnom svojom miljenicom, usrećila najzad Stepančikovo svojim dolaskom. Govorila je da će samo *pokušati* da živi kod sina dok ne ispita njegovu smjernost. Možete zamisliti pukovnikov položaj dok su ispitivali njegovu smjernost! U početku je generalica, tek odnedavna udovica, držala za svoju dužnost da

dva-tri puta u sedmici zapada u očaj kad se sjeti svoga generala koga je zauvijek izgubila; pri tom je, ne zna se zašto, baš svaki put ispaštao pukovnik. Ponekad bi, osobito kad bi je tko pohodio, generalica zovnula unuka, maloga Iljušu i petnaestogodišnju Sašenjku, svoju unuku, posađivala ih do sebe, vrlo ih dugo, dugo gledala tužnim, patničkim pogledom, kao djecu koja su propala uz *takva oca*, duboko i teško uzdisala i, napokon, prolijevala tihe, potajne suze barem cio sat. Teško pukovniku ako ne bi *razumio* te suze! A on, jadnik, gotovo nikad nije mogao da ih razumije i, budući naivan, gotovo uvijek kao navlaš nailazio baš u takvim suznim časovima i, hoćeš-nećeš, našao se na ispitu. Ali se njegova smjernost nije smanjivala i, napokon, dosegla vrhunac. Jednom riječju, oboje su, i generalica i Foma Fomič, osjetili jasno da je prošla bura što je toliko godina grmijela nad njima s lica generala Krahotkina — prošla i neće se nikad vratiti. Događalo se da se generalica odjednom, ni pet ni šest, sruši na divanu u nesvijest. Nastaje trka, žurba. Pukovnik je potišten i dršće kao jasek list.

— Okrutni sine! — viče generalica kad se prene — ti si mi rastrgao utrobu... *mes entrailles, mes entrailles!*¹

— Pa čime sam vam, mamice, rastrgao utrobu? — bojažljivo uzvraća pukovnik.

— Rastrgao si! Rastrgao! Još se on i opravdava! On prostači. Okrutni sine! Umirem!...

Pukovnik je, razumije se, bio potišten.

Ali nekako se događalo tako da je generalica svagda oživljavala. Za pol sata pukovnik uhvatio kogagod za dugme pa mu tumači:

— Pa, ta ona je, braco *grande dame*,² generalica! Predobra staričica; ali znaš, naučila se na sve tako profinjeno... nije mi par, glupaku! Sada se srđi na mene. Ono, dabome — kriv sam. Ne znam još, braco, šta sam skrivio, ali dabome, kriv sam...

Događalo se da gospođica Perepelicina, prezrelo stvorenje koje sike na sav svijet, bez obrva, s poluvlasuljom, sitnih, pomamnih očica, usana tananih poput niti, a ruku umivenih u rasolu od krastavaca, smatra za svoju dužnost da pukovniku očita pouku:

¹ Moja utroba.

² Velika dama, svjetska.

— To je zato jer niste smjerni. To je zato jer ste sebičnjak, zato i vrijeđate mamicu; oni nisu naučeni na to. Oni su generalica, a vi ste još tek pukovnik.

— Ta je, brate, gospodica Perepelicina — pripominje pukovnik svom slušatelju — nadasve divna djevojka, svim svojim bićem ustaje u obranu mame! Neobična djevojka! Nemoj misliti da je ona kakvago gotovanka; ona je, brate, i sama potpukovnička kći. Eto tako je!

Ali to su, razumije se, bili tek cvjetići. Ta ista generalica, koja je umjela da počinja takve raznolike sljeparije, sama je opet kao mišić drhtala pred svojim nekadašnjim gotovanom. Foma Fomič ju je potpuno opčinio. Nije mogla da ga se na-uživa, slušala je njegovim ušima, gledala njegovim očima. Jedan moj bratuć u drugom koljenu, također bivši husar, čovjek još mlad, ali koji se toliko uvalio u dug da čovjek ne bi ni vjerovao te neko vrijeme živio kod ujaka, rekao mi je otvoreno i jasno da je, po njegovu najdubljem uvjerenju, generalica u nedopuštenu odnosu s Fomom Fomičem. Razumije se, odmah sam tada s negodovanjem odbio tu tvrdnju kao pregrubu i prenaivnu. Ne, tu je nešto drugo, a to drugo ne mogu da objasnim drugačije nego da najprije objasnim značaj Fome Fomiča onako kako sam ga ja sâm kasnije razumio.

Zamislite najništavijeg i najkukavnijeg čovjeka, društvenog izroda, koji nije nikomu potreban, posve beskorisna, vrlo gadna, ali beskrajno samoljubiva i pored toga ama baš bez ikakve nadarenosti kojom bi mogao bar koliko-toliko opravdati bolesno razdražljivo samoljublje. Upozoravam unaprijed: Foma Fomič je oličeno najbeskrajnije samoljublje, ali i vrlo osobito samoljublje, naime onakvo kakvo se nalazi pri najpotpunijoj ništavosti, i kao što obično biva u takvu slučaju, utvrđeno samoljublje, prigušeno teškim predašnjim nedaćama, koje se davno i predavno nagnojilo i otad se cijedi iz njega zavist i otrov pri svakom susretu, pri svakom tuđem uspjehu. Ne treba ni spominjati da je sve to začinjeno najnezgrapnijom uvredljivošću, najbudalastijom sumnjičavošću. Zapišite će možda tko: ot-kud takvo samoljublje? Kako ono nastaje kod takve potpune ništavosti u takvih jadnika koji bi već po svojem društvenom položaju trebalo da znaju gdje im je mjesto? Kako da se odgovori na to pitanje? Tko zna, možda ima i izuzetaka kojima i pripada moj junak. On je i zaista izuzetak od pravila, što će se i objasniti kasnije. Ali dopustite da zapitam: jeste li uvjereni da oni koji su se već sasvim smirili i smatraju za čast

i sreću da budu vaši lakrdijaši, gotovani i muktaši — jeste li uvjereni da su se oni već posvema odrekli svakoga samoljublja? A zavist, a spletke, a ogovaranje, a potkazivanje, a tajno šuškanje po stražnjim zakucima u vašoj kući, ponekad kraj vas, za vašim stolom? Tko zna, možda u nekih od tih protuha koje je sudbina ponizila, u vaših lakrdijaša i ludaka, samoljublje ne samo da ne prolazi od poniženja nego se čak još i jače razbuktava od toga istoga poniženja, od budalastva i lakrdijastva, od muktaštva i od vječito iznuđivane podvrženosti i bezličnosti. Tko zna, možda je to samoljublje što nezgrapno izrasta, samo lažni, u prvom početku iskrivljeni osjećaj svoga dostojanstva koje je povrijeđeno prvi put možda još u djetinjstvu — nasiljem, siromaštvom, prljavštinom, koje je okaljano možda još u osobi roditelja buduće protuhe pred njegovim očima. Ali ja sam rekao da je Foma Fomič pored toga i izuzetak od općega pravila. To je i istina. Bio je nekad književnik i bio ogorčen i nepriznat, a književnost je kadra da upropasti i ne samo jednoga Fomu Fomiča — razumije se, nepriznata. Ne znam, ali je činjenica da Foma Fomič nije bio sretne ruke još i prije književnosti; možda je i u drugim karijerama dobivao mjesto plaće samo zvrčke ili još štogod gore. To, uostalom, ne znam; ali sam se kasnije raspitivao i znam pouzdano da je Foma zaista napisao u Moskvi romančić vrlo nalik na one što su ih ondje tridesetih godina sklepali svake godine na desetine, kao što su različita »Oslobođenja Moskve«, »Atamani Bure«, »Sinovi ljubavi ili Rusi u 1104. godini«, itd., itd., romani koji su u svoje vrijeme bili ugodna hrana oštroumnosti baruna Brambeusa.¹ To je, dakako, bilo davno; ali zmija književnoga samoljublja ujeda gdje kad duboko i smrtonosno, osobito ljude ništave i ponešto glupe. Foma Fomič je bio ogorčen od prvoga književnoga pokušaja i već tada se najzad pridružio onoj dugačkoj falangi ogorčenih iz koje izlaze kasnije sve budale, sve protuhe i probisvijeti. Od toga se vremena, mislim, i razvila u njemu ta budalasta hvalisavost, ta žeđa za pohvalama i odlikovanjima, klanjanjem i divljenjem. I kao lakrdijaš okupio je oko sebe skupinu idiota, koji su mu se divili. Samo da bilo

¹ Bezvrijedna književna djela s pseudohistorijskim sadržajem. Na početku XIX stoljeća izišlo je nekoliko knjiga s naslovom »Oslobođenje Moskve«. Roman »Ataman Bura« pojavio se 1835. godine. Naslov je treće knjige pisac zacijelo sam izmislio. Barun Brambeus bijaše pseudonim O. I. Senkovskoga (1800—1858), književnika i kritičara, koji je izdavao časopis »Stivo«.

gdje prednjači, da proriče, da se prenemaže, da se hvališe — to mu je bila najveća potreba! Ako ga ne hvale, započinjao je da sâm sebe hvali. Sâm sam čuo Fomine riječi u ujakovoj kući, u Stepančikovu, kad je ondje bio već postao pravi gospodar i prorok: »Nema meni života među vama«, pokadšto je govorio s nekom tajnovitom važnošću, »nema meni života ovdje! Uznastojat ću da vas sve sredim, da vas uputim, naučim, a onda zbogom: u Moskvu da izdajem časopis! Trideset tisuća ljudi okupit će se na mojim predavanjima svakog mjeseca. Pući će najzad slava mojemu imenu, a onda — teško mojim neprijateljima!« A dok se genije još spremao da se proslavi, tražio je odmah nagradu. Uopće je ugodno dobivati plaću unaprijed, a u tom slučaju pogotovo. Znam, zbiljski je uvjerio ujaka da njega očekuje veliko djelo, djelo radi kojega je i pozvan na svijet, a da to djelo izvrši, primorava ga neki krilati čovjek koji mu se javlja noću, ili nešto nalik tome. Naime, da napiše veoma dubokoumno spasonosno djelo od koga će nastati sveopći potres i zapraskati cijela Rusija. A kad već zapraska sva Rusija, on će, Foma, ne hajući za slavu, otići u manastir te će se u kijevskim pećinama dan i noć moliti za sreću domovine. Sve je to zanjelo ujaka.

Sada zamislite, dakle, šta može postati od Fome koji je za cijeloga života bio gnjeten i udaran, a možda čak i zbilja bijen, od Fome koji je u potaji požudan i samoljubiv, od Fome — ogorčena književnika, od Fome lakrdijaša zbog svakidašnjeg kruha, od Fome, despota u duši, unatoč svoj predašnjoj ništavosti i nemoći, od Fome hvalisavca, a u uspjehu bezobraznika, od toga Fome koji se odjednom dokopao časti i slave, a bio razmažen i obasut hvalom, uz idiotkinju zaštitnicu i općaranoga, sa svime sporazumnoga zaštitnika, kojemu je, napokon, poslije duga tumanjanja, dospio u kuću? Ujakov značaj moram, dakako, da objasnim potanje: inače bi bio nerazumljiv i uspjeh Fome Fomića. A zasad ću kazati da se Fomi baš obistinila poslovica: posadi ga za stol, a on će i noge na stol. I jest on nadoknadio svoju prošlost! Podla duša kad se izbavi ugnjetavanja, gnjete sama. Fomu su gnjeli — i on odmah osjetio potrebu da i sam gnjete; nad njim se razmetali — i on se počeo razmetati nad drugima. Bio je lakrdijaš i odmah osjetio potrebu da i sâm stekne svoje lakrdijaše. Hvalisao se do neukusnosti, razmetao se do nemogućnosti, tražio ptičjega mlijeka, tiranizirao neprestano i dotjerao dotle da su dobri ljudi, koji još nisu vidjeli sve te majstorije nego su samo čuli šta se na-

klapa, držali da je sve to čudo, đavolja opsjena, krstili se i otresali se pljuckanjem.

Govorio sam o ujaku. Dok se ne objasni taj neobični značaj (ponavljam to), ne može se, dabome, pojmiti kako je Foma Fomić uspio tako bezobrazno zagospodariti u tuđoj kući; nerazumljiva je ta preobrazba iz lakrdijaša u velika čovjeka. Ujak nije bio samo savršeno dobar — bio je to čovjek profinjene osjećajnosti uza svu ponešto grubu vanjštinu, najzvišenije plemenitosti, iskušane hrabrosti. Smiono velim »hrabrosti«: ne bi on zastao pred obavezom, pred dužnošću, i ne bi se u tom slučaju pobojavao nikakvih zapreka. Duše je bio čiste kao dijete. Bio je zaista dijete od četrdeset godina, veoma plahovit, uvijek veseo, sve je ljude smatrao za anđele, krivio sebe za tuđe mane i do najveće mjere uvećavao dobra svojstva u drugih, pa i zamišljao ih ondje gdje ih i nije moglo biti. Bio je to jedan od onih preplemenitih ljudi čista srca koji se stide i zamisliti u drugoga čovjeka ista loše, koji bližnje svoje kite svim vrlinama, raduju se tuđem uspjehu, žive tako neprestano u nekom idealnom svijetu, a u nedaćama krive najprije same sebe. Oni su pozvani da sebe žrtvuju probicima drugih. Ponetko bi ga nazvao i malodušnim i beznačajnim i slabim. Bio je, dakako, slab, a i premekana značaja, ali ne zbog nedostatka odlučnosti nego od straha da ne bi uvrijedio, postupio kruto, zbog izlišnoga poštovanja prema drugima i prema čovjeku uopće. Uostalom, beznačajan i malodušan bio je jedino kad se je radilo o njegovim osobnim probicima za koje nije ni najmanje mario i zato je za cijeloga života bio izložen podsmijehu, počesto i od onih zbog kojih bi žrtvovao te probitke. Uostalom, nikad nije vjerovao da ima neprijatelja; imao ih je ipak, ali ih nije opažao. Buke i vike u kući se bojao kao žive vatre pa je odmah svima popuštao i svemu se pokoravao. Popuštao je od neke bojažljive dobrodušnosti, od neke bojažljive finoće, »da bi dakle« — govorio je brzorečicom, odbijajući od sebe sve tuđe prigovore radi popustljivosti i slabosti — »da bi, dakle... da bi svi bili zadovoljni i sretni!« Ne treba ni spominjati da je bio pripravan pokoriti se svakom plemenitom utjecaju. Štaviše, spretan bi nitkov mogao sasvim zavladati njime i navesti ga čak na nevaljalo djelo, razumije se, ako bi to nevaljalo djelo prerušio u plemenito djelo. Ujak se izvanredno lako povjeravao drugima i onda bi ponekad i pogriješio. A kad bi se mnogo namučio i napokon se nakanio da se uvjeri kako je onaj što ga je prevario nepošten čovjek,

pa je najprije krivio sebe, a počesto i jedinoga sebe. Zamislite pak sada da je u tihu njegovu domu zavlada odjednom hirovita idiotkinja kojoj hlapi pamet, ne odvađa se od drugog idiota, njena kumira, koja se dosad bojala samo svojega generala, a sada se ne boji više ničega nego je čak osjetila potrebu da se naplati za svu prošlost — idiotkinja, koju ujak susreće sa strahopočitanjem, smatrajući to za svoju dužnost već zato što mu je mati. Započeli su time da su odmah utvili ujaku da je prost, nestrpljiv, neznalica, a što je glavno, veliki sebičnjak. Važno je da je starica idiotkinja i sama vjerovala u ono što je pripovijedala. A također, mislim, i Foma Fomič, barem donekle. Uvjerili su ujaka i o tom da mu je Fomu poslao sâm Bog za spasenje njegove duše i za umirenje njegovih neobuzanih strasti, da je on ponosit, da se uznosi svojim bogatstvom i da bi bio kadar da prekori Fomu Fomiča zbog zalagaja kruha. Jadni je ujak vrlo brzo povjerovao da je duboko pao i bio pripravan da čupa kosu, da moli za oprostjenje...

— Ja sam, braco, sâm kriv — ponekad bi govorio kojemu od svojih subesjednika — svemu sam kriv! Dvostruko treba da budeš finiji prema čovjeku kojega zadužuješ... to jest... šta ja govorim! Kako zadužuješ!... Opet sam bubnuo. Nikako ne zadužuješ; on mene, naprotiv, zadužuje tim što živi kod mene, a ne ja njega! Ali, ja sam ga prekorio zbog zalagaja kruha!... To jest, nisam ga nikako prekorio nego mi se očito omaklo nešto s jezika — meni se često omiče s jezika... Pa, napokon, čovjek se mučio, *počinio* velika djela; deset je godina, ne mareći ni za kakve uvrede, dvorio bolesna prijatelja: sve to iziskuje nagradu! Pa, napokon, i nauka... Pisac! Vrlo obrazovan čovjek. Vrlo plemenita osoba — jednom riječju...

Lik obrazovanoga i nesretnoga Fome, pošto je ovaj bio lakrdijaš hirovitom i okrutnom gospodaru, kidao je plemenito ujakovo srce smilovanjem i negodovanjem. Sve Fomine nastranosti, sve njegove grube upade pripisivao je odmah njegovim predašnjim patnjama, poniženju, ogorčenju... Zaključio odmah u svojoj nježnoj i plemenitoj duši da se od patnika i ne može iziskivati što od drugog čovjeka; ne samo da mu treba praštati nego mu, povrhu toga, treba blagošću izliječiti rane, uzdići ga, izmiriti ga s čovječanstvom. Pošto je sebi postavio taj cilj, raspalio se preko svake mjere i već posvema izgubio svaku sposobnost da uvidi kako je novi njegov prijatelj požudno, hirovito stvorenje, sebičnjak, lijenčina, besposličar — i

ništa više. U Fominu učenost i genijalnost vjerovao je tvrdo. Zaboravio sam kazati da se i riječima »nauka« ili »literatura« divio ujak na vrlo naivan i nesebičan način, premda sâm nije nikad ništa učio.

To mu je bila jedna od glavnih i najnevinijih nastranosti.

— Piše djelo! — ponekad je govorio i već dvije sobe pred kabinetom Fome Fomiča hodao na prstima. — Ne znam šta je zapravo — nadovezivao bi ponosito i tajanstveno — ali, zacijelo, brate, takve burgije... To jest, burgije u plemenitu značenju. Nekomu je jasno, a meni, brate, i tebi tako sve zamršeno da... Čini mi se, piše o nekim proizvodnim silama — sâm je kazivao. To je zacijelo nešto iz politike. Jest, zaorit će i njegovo ime! Onda ćemo se i ja i ti po njemu proslaviti. On mi je brate, sâm govorio o tome.

Znam pouzdano da je ujak po Fominu nalogu morao da obrije svoje krasne, zagasitoruse zaliske. Onomu se činilo da ujak sa zaliscima nalikuje na Francuza i da je zato u njega malo ljubavi za domovinu. Malo-pomalo Foma se počeo plesti u upravu imanja i davati mudre savjete. Ti su mudri savjeti bili užasni. Seljaci brzo razabrali što je posrijedi i tko je pravi gospodar, i valjano se češali za ušima. I sâm sam čuo kasnije jedan razgovor Fome Fomiča sa seljacima: taj sam razgovor, priznajem, prisluškivao. Foma je još prije bio izjavio da se voli porazgovoriti s pametnim ruskim seljačićem. Svratio se on, dakle, jednom na gumno; porazgovorio se sa seljacima o gospodarstvu, premda sâm nije znao da razlikuje zob od pšenice, ljubazno raspravio o svetim seljakovim dužnostima prema gospodaru, malo se dotakao elektrike i diobe rada, o čemu, razumije se, nije imao pojma, rastumačio svojim slušateljima kako se zemlja vrti oko sunca, a naposljetku mu se od njegove rječitosti sasvim razgalila duša i počeo govoriti o ministrima. Ja sam to razumio. Ta pripovijeda Puškin o jednom tatici kako je tuvio svojem četverogodišnjemu sinčiću da je on, njegov tata, »tako hljabal da taticu voli car«. ... Ta zar je tom tatici bio potreban četverogodišnji slušatelj? A seljaci su Fomu Fomiča slušali svagda pokorno.

— A šta, gospodine, jesi li dobivao mnogo carske plaće? — zapitao ga odjednom neki prosjedi starčić, Arhip Korotki po nadimku, iz drugog skupa seljaka, s očitom namjerom da mu se dodvori; ali se Fomi Fomiču učinilo to pitanje prisnim, a on nije trpio prisnost.

— A šta se to tebe tiče, glupane? — odgovori i prezirno pogleda bijednu seljačinu. — Šta si mi tu isturio svoju njušku: da pljunem na nju, je li?

Takvim je tonom Foma Fomič razgovarao uvijek s »pametnim ruskim seljačičem«.

— Ti si naš otac... — prihvatio drugi seljak — ta mi smo neuki ljudi. Možda si ti major, ili pukovnik, ili sâm presvijetli gospodin — i ne znamo kako bismo te nazivali.

— Glupane! — ponovio Foma Fomič, ali se smekšao. — Plaći i plaći je razlika, ti plitka glavo! Gdje koji je i u generalskom činu, a ne dobiva ništa — nema dakle ni za što da dobiva; ne donosi caru koristi. A ja sam, eto, dobivao dvadeset tisuća kad sam služio kod ministra, a i njih nisam uzimao, jer sam služio radi časti, imao sam svojega imutka. Plaću sam svoju žrtvovao za državnu prosvjetu i za kazanjske pogorcelce.

— Gle ti! Ti si to, dakle, gospodine, izgradio Kazanj? — nastavio začuđeno seljak.

Seljaci su se uopće divili Fomi Fomiču...

— Pa da, i moj je dio ondje — odgovarao je Foma kao preko volje, kao da se ljuti sam na sebe što je *takva* čovjeka udostojio *takvim* razgovorom.

S ujakom je razgovarao drugačije.

— Tko ste vi prije bili? — govori, na primjer, Foma kad se poslije obilna objeda izvali u počivaljku, a sluga stoji iza počivaljke i svježom lipovom grančicom mora da tjera muhe od njega. — Na koga ste nalikovali dok nije bilo mene? A sada sam ja bacio u vas iskru onoga nebeskoga ognja što vam sada gori u duši. Jesam li ja bacio u vas iskru nebeskoga ognja ili nisam? Odgovarajte: jesam li ja bacio u vas iskru ili nisam?

Foma Fomič nije odista ni sam znao zašto je to zapitao. Ali ujakova šutnja i zbunjenost odmah su ga razdražili. On, koji je prije bio strpljiv i utučen, sada će planuti kao puščani prah čim mu i najmanje protusloviš. Ujakova mu se šutnja učinila uvredljivom — te on sada silom iziskuje odgovor.

— Odgovarajte dakle: gori li u vama iskra ili ne gori?

Ujak mrda i ševrda i ne zna šta bi uradio.

— Dopustite da napomenem da čekam — napominje Foma uvredljivim glasom.

— *Mais répondez donc*,¹ Jegoruška! — prihvaća generalica sliježući ramenima.

— Ja pitam: gori li u vama ta iskra ili ne gori? — dobrostivo ponavlja Foma, a uzeo bombon iz bombonijere što svagda među pred njega na stol. To je već generaličin nalog.

— Bogami, ne znam, Foma — odgovara napokon ujak, gledajući očajnički — valjda i jest štogod tako... Zaista, bolje da me i ne pitaš, jer ću bubnuti makar što...

— Dobro! Po vašem sam sudu, dakle, takav ništavac da i nisam vrijedan odgovora — jeste li to htjeli da kažete? Pa, neka bude tako; neka sam ja ništica.

— Ta nije, Foma, bog bio s tobom! Pa kad sam ja to htio kazati?

— Ipak, vi ste baš to htjeli da kažete.

— Ta kunem ti se da nisam!

— Dobro! Neka sam ja lažljivac! Neka ja, kako me vi okrivljujete, navlaš tražim izliku za svađu; neka se svim uvredama pridruži i ova — ja ću sve podnijeti.

— *Mais, mon fils*,²... — ciči uplašena generalica.

— Foma Fomiču! Mamice! — uzvikuje ujak očajno — bogami, nisam kriv! Tako mi se valjda iznenada omaklo s jezika!... Nemoj, Foma, mariti za mene: ta ja sam glup — i sam osjećam da sam glup; i sam razbiram da je u meni sve nesklapno... Znam, Foma, sve ja znam! Nemoj ni govoriti! — nastavlja i maše rukama. — Četrdeset sam godina proživio i dosad, sve dosad dok tebe nisam upoznao, sve sam mislio o sebi da sam čovjek... i sve, dakle, kako treba da bude. A i nisam opažao dosad da sam grešan kao jarac, da sam sebičnjak prvoga reda i da sam nastvarao toliko zla te je i čudo što me zemlja još nosi!

— Tako je, vi i jeste sebičnjak! — napominje zadovoljni Foma Fomič.

— Pa sada i sam razumijem da sam sebičnjak! Neću, dosta je! Popravit ću se i bit ću bolji!

— Dao bog! — završuje Foma, pobožno uzdišući i ustajući s naslonjača da odspava poslije objeda. Foma Fomič je svagda otpočivao poslije objeda.

Dopustite mi da na svršetku ovoga poglavlja pripovjedim zapravo o svojim osobnim odnosima prema ujaku i da ob-

¹ Ali odgovorite dakle.

² Ali, moj sine...

jasnim kako sam se odjednom našao licem u lice s Fomom Fomičem i kako sam, niti znajući niti se nadajući, zapao u vrtlog najvažnijih događaja od svih što su se ikad dogodili u blagoslovljenom selu Stepančikovu. Ovim namjeravam završiti svoj predgovor i prijeći pravo na pripovijest.

Kad sam u djetinjstvu ostao siroče, samo samcat na svijetu, ujak mi je zamijenio oca, uzgajao me o svome trošku i — jednom riječju, učinio za mene ono što neće uvijek učiniti ni rođeni otac. Još od prvoga dana kad me je uzeo sebi, svom sam se dušom priljubio njemu. Bilo mi je onda desetak godina i sjećam se da smo se vrlo brzo zbližili i potpuno shvaćali jedan drugoga. Zajedno smo vrtjeli zvrk i ukrali kapicu jednoj vrlo pakosnoj staroj gospi koja nam je obojici bila rođakinja. Kapicu sam odmah privezao za rep papirnom zmaju i pustio u oblake. Poslije mnogo godina sastao sam se s ujakom na kratko vrijeme već u Petrogradu, gdje sam onda o njegovu trošku svršavao nauke. Sada sam mu se priljubio svim žarom mladosti: nešto plemenito, krotko, istinito, veselo i naivno neobično me zapanjilo u njegovu značaju i svakoga privlačilo. Kad sam svršio sveučilište, živio sam neko vrijeme u Petrogradu, nisam se zasad ničim bavio, a kako se često događa zelenišima, bio sam uvjeren da ću za najkraće vrijeme posvršavati neobično mnogo štošta vrlo znamenito i čak veliko. Nije mi se htjelo odlaziti iz Petrograda. S ujakom sam se dopisivao tek ponekad, i to, samo onda kad bi mi zatrebalo novaca koje mi on nije nikada uskraćivao. Međutim sam već od jednoga ujakova dvorskoga sluga, koji je po nekim poslovima došao u Petrograd, čuo da se kod njih u Stepančikovu zbivaju čudne dogodovštine. Ti su me prvi glasovi zainteresirali i začudili. Stadoh marljivije pisati ujaku. On mi je odgovarao uvijek nekako nejasno i čudnovato, i u svakom pismu nastojao samo svrnuti na govor o znanostima, očekujući od mene u budućnosti mnogo u naučnoj struci i ponoseći se mojim budućim uspjesima. Najednom, poslije prilično duge šutnje, dobio sam od njega predašnje pismo. Bilo je puno takvih čudnih aluzija, takvih oprečnih budalaština, da isprva nisam gotovo ništa ni razumio. Moglo se samo razabrati da je pisac bio neobično uzrujan. Jedno je u tom pismu bilo jasno: ujak me ozbiljno, uvjerljivo, gotovo zaklinjući, nagovara da se što prije oženim nekadašnjom njegovom gojenicom, kćerju nekoga vrlo siromašnoga provincijalnoga činovnika, po imenu Ježevikina,

koja se o ujakovu trošku valjano naobrazila u nekom institutu u Moskvi, a sada je guvernantu njegove djece. Pisao mi je da je ona nesretna, da bih je ja mogao usrećiti, da ću, štaviše, učiniti velikodušno djelo, računao s plemenitošću moga srca i obećao joj dati miraz. A o mirazu je govorio nekako tajanstveno, bojažljivo, a završio pismo zaklinjući me da sve to čuvam u najvećoj tajnosti. To me je pismo toliko prenerazilo da mi se, napokon, zavrtjelo u glavi. A i koga se mladoga čovjeka koji je kao ja tek ostavio školske klupe ne bi dojmila takva ponuda, pa makar i samo svojom romantičnošću? Osim toga sam čuo da je ta mladána guvernantu vrlo lijepa. Nisam ipak znao na što bih se odlučio, premda sam odmah otpisao ujaku da smjesta putujem u Stepančikovo. Ujak mi je uz isto pismo poslao i novaca za put. Unatoč tomu, ja sam se, u nedoumici i čak u uzbuđenosti, zadržao u Petrogradu tri sedmice. Iznenada sretom slučajno jednog nekadašnjeg ujakova druga u službi, koji se na povratku s Kavkaza u Petrograd svratio uzgred u Stepančikovo. To je bio vremešan i razborit čovjek, okorjeli neženja. S negodovanjem mi je pripovijedao o Fomi Fomiču i pri tom mi priopćio nešto o čemu nisam sve dosad imao ni pojma, naime, da su Foma Fomič i generalica smislili i odlučili da ujaka ožene nekom vrlo čudnom djevojkom, ocvalom i gotovo potpuno suludom, s nekom neobičnom biografijom i teško da ne nosi miraz od pola milijuna; da je generalici pošlo već za rukom te je uvjerila djevojku kako su oni rodbina, i domamila je u svoju kuću; da je ujak dakako, posve očajan, ali svršetak će, čini se, biti taj da će se on doista oženiti s mirazom od pola milijuna; da su, najzad, obje pametne glave, generalica i Foma Fomič, digli strašnu hajku na jednu, nezaštićenu guvernantu ujakove djece, svim je silama nastojali otjerati iz kuće, valjda od straha da se pukovnik ne bi zaljubio u nju, a možda i zato jer je već i stigao da se zaljubi u nju. Ove su me posljednje riječi prenerazile. Uostalom, na sva moja pitanja, nije li ujak zaista zaljubljen, nije pripovjedač mogao ili nije htio da mi jasno odgovori, a i inače je pripovijedao suzdržljivo, bezvoljno, i očito se uklanjao detaljnu razlaganju. Ja se zamislio; vijest tako čudno protuslovi ujakovu pismu i njegovoj ponudi!.. Ali, oklijevati se ne smije. Odlučim da odem u Stepančikovo jer sam želio ne samo da urazumim i utješim ujaka nego i da ga, ako mognem, izbavim, to jest da istjeram Fomu, da razbijem mrsku svadbu s prezelom djevojkom, a napokon — jer je,

po mom završnom sudu, ujakova ljubav bila samo zajedljiva izmišljotina Fome Fomiča — da nesretnu, ali ipak zanimljivu djevojku usrećim, nudeći joj ruku, itd., itd. Malo-pomalo tako sam se zanio i raspoložio da sam, kako sam bio mlad i besposlen, iz sumnja preskočio sasvim u drugu krajnost: počeo plamtjeti od želje da što prije nastvaram svakakvih čudesa i junaštava. Činilo mi se, čak, da iskazujem neobičnu veliku dušnost kad plemenito žrtvujem sebe da usrećim nevino, divno stvorenje — jednom riječju, sjećam se da sam za cijeloga puta bio vrlo zadovoljan sam sa sobom. Bio je srpanj; sunce žarko sjalo; oko mene pukle beskrajne njive sa žitom što dozrijeva. . . A ja sam toliko dugo tamnovao u Petrogradu te mi se činilo da sam tek sada pravo ugledao svjetlo božje.

II

GOSPODIN BAHČEJEV

Približavao sam se već cilju moga puta. Kad sam prolazio gradićem K., od kojega je bilo samo još deset vrsta do Stepančikova, moradoh se zaustaviti pred kovačnicom, blizu same mitnice, jer je na prednjem točku mojega tarantasa bio pukao obruč. Za tih desetak vrsta može se ona prilično brzo kakogod skovati, pa zato odlučim da nikamo ne zalazim, nego da pričekam pred kovačnicom dok kovači ne svrše posao. Kad sam sišao s tarantasa, spazim nekoga debeloga gospodina, koji se isto kao i ja morao zaustaviti da opravi kočiju. Stoji na nepodnosivoj pripeci već cijeli sat, više, grdi i čangrizavom nestrpljivošću požuruje obrtnike što se vrzu oko njegovih krasnih kola. Već od prvoga pogleda učinio mi se taj srditi gospodin neobičnim čangrizalom. Ima mu svojih četrdeset i pet godina, srednjega je rasta, vrlo debeo i kozičav. Debljina, podvoljak i njegovi nabuhli, otoboljeni obrazi svjedoče o udobnom vlasteoskom životu. Ima nešto žensko u cijeloj njegovoj pojavi, i to odmah upada u oči. Na njemu je prostrana, udobna, čista odjeća, ali nipošto pomodna.

Ne razumijem zašto se je rasrdio na mene, pogotovo jer me je vidio prvi put u životu i nije još ni riječi progovorio

sa mnom. Čim sam sišao s tarantasa, opazio sam to po njegovim neobično srditim pogledima. Ali sam ipak neobično želio da se upoznam s njim. Po brbljanju njegovih slugu razabrao sam da se sada vozi iz Stepančikova, od mojega ujaka, i zato je bila prilika da se raspitam o mnogočemu. Ja odignuo kapu i što sam god mogao ljubaznije pokušao da napomenem kakva se sve neugodna zadržavanja dešavaju ponekad na putu; ali me debeljko nekako lijeno ošinuo od glave do pete zlovoljnim, mrgodljivim pogledom, nešto opsovao i tromo mi okrenuo cijela leđa. Ta je njegova strana bila, doduše, vrlo zanimljiv predmet za promatranje, ali se od nje, dabome, nije mogao očekivati ugodan razgovor..

— Griška! Ne psuj! Izmlatit ću te! . . . — zaviknuo odjednom na sobara kao da nije ni čuo ono što sam rekao o zadržavanju na putu.

Taj je »Griška« bio sijed, starinski sluga, u kaputu dugih pola i vrlo dugih sijedih zalizaka. Sudeći po nekim znacima, on je bio vrlo srdit i, mršteći se, psovao. Između gospodara i sluga nastalo odmah rječkanje.

— Izmlatit ćeš me! Deri se još jače! — progundao Griška tobože u sebi, ali tako glasno da su svi to čuli, i zlovoljno se okrenuo da nešto uredi na kolima.

— Šta? Šta si kazao? »Deri se još jače?« . . . smislio si da prostačiš! — zaviknuo debeljko i sav se zacrvenio.

— Pa šta se vi, i zaista, izvolijevate izdirati? Ni riječ se ne smije pisnuti!

— Šta se izdirem? Čujete li? Na mene reži, a ja da se izdirem!

— Ta zašto bih ja režao?

— Zašto bi režao . . . A valjda ne režiš? Znam ja zašto ćeš ti da režiš: zato jer sam se otputio prije objeda — eto to je.

— A šta ja marim! Ako je do mene, ne morate vi ni objedovati. Ne režim ja na vas; samo sam kovačima rekao riječ.

— Kovačima . . . A čemu da režiš na kovače?

— Pa ne režim ja na njih, nego na kočiju.

— A čemu bi režao na kočiju?

— Pa zato što se skrhalo! Neka se više ne krha, nego nek bude čitava.

— Na kočiju . . . Neće biti, ti režiš na mene, a ne na kočiju. Sam je skrivio, pa još i kune!

— Ta šta ste vi odista navalili, gospodaru? Okanite me se, molim vas.

— A šta si ti za cijeloga puta sjedio kao sova, ni riječi nisi progovorio sa mnom — a? Inače znaš govoriti!

— Muha mi uletjela u usta — zato sam i šutio i sjedio kao sova. Zar ću vam pričati priče, je li? Povedite pričalicu Malanju ako volite priče.

Debeljko zaustio da mu uzvрати, ali se očito nije snašao te ušutio. A sluga, zadovoljan svojom dosjetljivošću i utjecajem na gospodara, što je pokazao pred svjedocima, s udvojenom se važnošću okrenuo radnicima i počeo im nešto pokazivati.

Izjaloviše se moji pokušaji da se upoznam, osobito zbog moje nespretnosti; ali mi je pomogla nenadana zgoda. Neko pospano, neumiveno i nepočestljano lice izvirilo kroz prozor iz zakoška s krovom, što od pamtivyjeka stoji bez točkova pred kovačnicom i svaki dan uzalud čeka da bude popravljen. Kad se je pojavilo to lice, svi obrtnici prasnuse u smijeh. Posrijedi je to da je čovjek, koji je izvirio iz zakoška, u njem bio čvrsto zatvoren i sad ne može da izide. Pijan se ispavao u zakošku i sad uzalud moli da ga oslobode; napokon počeo nekoga moliti da otrči po njegovo oruđe. Sve je to neobično zabavljalo prisutne.

Ima takvih naravi koji se osobito raduju i vesele prilično neobičnim dogodovštinama. Grimase pijana seljaka, čovjek koji se spotaknuo i pao na ulici, svađa dviju žena, itd., itd., ili što slično, uzbuđuju ponekad u nekih ljudi najdobrodušniji zanos, ne zna se zašto. Debeljko vlastelin bio je baš jedna takva narav. Malo-pomalo, grozovito i mrko lice počelo se prevraćati u zadovoljno i prijazno i napokon se sasvim razvedrilo.

— Ta to je Vasiljev? — zapita zanimajući se. — A kako je dospio onamo?

— Vasiljev je, gospodaru, Stepane Aleksejiču, Vasiljev! — zaviknuli sa svih strana.

— Udario bančiti — priklopio jedan od radnika, čovjek vremešan, visok i mršav, pretjerano stroga izraza na licu i blago pokušavajući da se nametne kao starješina — udario bančiti, gospodaru, još prekjučer je otišao od gazde, pa se kod nas sakriva, prilijepio se uz nas! Evo ište dlijeto. Pa šta će tebi sada dlijeto, luda glavo? Posljednje oruđe hoće da založi!

— Eh, Arhipuška! Novci su golubovi: dolijeću i opet odlijeću! Pusti me, tako ti nebeskoga Stvoritelja — moli Vasiljev tankim, piskutljivim glasom, a promoli iz zakoška glavu.

— Ta sjedi, nakarado, i pravo si zapao! — surovo mu odgovara Arhip. — Još prekjučer si propio pamet; jutros smo te u zoru dovukli s ulice; hvali bogu što smo te sakrili, a Matveju Iljiču kazali: razbolio se, »dogodile se još, velimo, pritisli kod nas«.

Opet se razlegao smijeh.

— A gdje je dlijeto?

— Pa kod našega Zuja! Vazda teše jedno te isto! Ljuta je pijanica, gospodaru, Stepane Aleksejiču!

— He-he-he! Ah, obješenjače! Tako ti dakle radiš u gradu: oruđe zalažeš! — zahripao debeljko, gušeci se od smijeha i, neobično zadovoljan, odjednom se posve udobrovoljio.

— A stolar je takav da mu nema ravna ni u Moskvi! A evo, kako se vazda iskazuje, gad — dometnuo i sasvim se nenadano obratio meni. — Pusti ga, Arhipe, možda mu i treba šta.

Poslušali gospodara. Išćupali čavao kojim su zabili vratašca na kočiji samo da se nasmiju Vasiljevu kad se probudi, i Vasiljev izišao na svjetlo božje, uprljan, neuredan, izderan. Zažmirio od sunca, kihnuo i zateturao; onda nadnio ruku nad oči i ogledao se oko sebe.

— Koliko je svijeta, koliko je svijeta! — izgovori mašući glavom — i svi kao da su trije...zni — otegnuo kao u nekoj tužnoj dvoumici, kao da prekora sebe. — Pa, dobro jutro, bracani, dobar dan!

Opet sveopći hohot.

— Dobar dan! A gledaj, koliko je dana proteklo, nepristojni čovječe!

— Buncaj, Jemelja, tvoja je nedjelja!

— Po našoj riječi, makar čas, samo nek je kas!

— He-he-he! Ih ti, ljeporeki! — uzviknuo debeljko, te se i opet zanjihao od smijeha i ponovo me pogledao prijazno. — I zar te nije stid, Vasiljeve?

— Od jada, gospodaru, Stepane Aleksejiču, od jada — odgovara ozbiljno Vasiljev, mahnuvši rukom i očito zadovoljan što mu se slučajilo da još jednom spomene svoj jad.

— Od kakva jada, glupane?

— Pa od takva jada kakva svijet još nije vidio: nas prepisuju Fomi Fomiču.

— Koga? Kada? — zaviknuo debeljko i trgnuo se.
I ja koraknuo korak naprijed; ovo se sad odjednom ticalo već mene.

— Pa sve iz Kapitonovke. Naš gospodar, pukovnik — bog mu dao zdravlje — hoće da pokloni Fomi Fomiču svu našu Kapitonovku, svoju očevinu; odjeljuje mu cijelih sedamdeset duša. »Evo ti na«, veli, »Foma! Ti evo sada, po prilici, i nemaš ništa; vlastelin nisi velik; svega imaš dva snjetka,¹ što ti kao danak obilaze po Ladoškom jezeru — toliko ti je revizijskih duša jedino i ostalo od pokojnoga roditelja. Jer tvoj roditelj« — nastavio Vasiljev s nekim zlobnim zadovoljstvom, papreći svoju pripovijest u svemu što se tiče Fome Fomiča — »jer je tvoj roditelj bio plemić koljenović, ne zna se otkud, ne zna se tko; provodio je život kao i ti po vlasteoskim domovima, od milosti se probijao po kuhinjama. A evo sada, dok ti prepisem Kapitonovku, bit ćeš i ti vlastelin, plemić koljenović, i imat ćeš svoje ljude, pa leži na peći u plemićkoj besposlici.«

Ali Stepan Aleksejevič nije više slušao. Dojam što je na njega proizvela polupijana Vasiljevljeva pripovijest bio je neobičan. Debeljko se tako rasrdio da se zacrvanio, podvoljak mu se zatresao, sitne mu se oči zakrvavile. Mislio sam da će ga onog časa udariti kap.

— To bi još trebalo! — izgovori i zadiha se — nitkov, Foma, gotovan, da će među vlastelu! Pi! Ne bilo vas sviju! Hej vi, svršavajte brže! Kući!

— Dopustite da vas upitam — reću ću ja, neodlučno mu prilazeći — maloprije ste izvoljevali spomenuti Fomu Fomiča; prezime mu je, čini mi se, ako se samo ne varam, Opiskin. Eto, vidite, ja bih želio ... jednom riječju, ja imam osobitih razloga da se zanimam za to lice, te bih sam neobično želio doznati koliko se može vjerovati riječima toga dobroga čovjeka da njegov gospodar, Jegor Iljič Rostanev, hoće Fomi Fomiču da pokloni jedno od svojih dobara. Mene to neobično zanima, i ja ...

— A dopustite da i vas upitam — prekinuo me debeli gospodin — radi čega se izvolijevate zanimati za to lice kako vi kažete, a po mome mišljenju, za toga prokletoga nitkova — eto tako ga treba zvati, a ne licem! Kakvo je u njega lice, u šugavca! Jedino bruka, a nije lice!

¹ Jezerska riba.

Objasnim mu da zasad, što se tiče lica, ne znam ništa, ali mi je Jegor Iljič Rostanev ujak, a ja sam Sergej Aleksandrovič taj i taj.

— Šta, onaj učenjak? Gospodine moj, ta ondje vas željno iščekuju! — zaviknuo debeljko koji se iskreno obradovao — ta ja baš dolazim od njih iz Stepančikova; s objeda sam otputovao, poslije pudinga sam ustao: nisam mogao s Fomom dulje sjediti! Sa svima sam se ondje posvađao zbog prokletoga Fome ... To mi je sastanak! Oprostite mi, gospodine. Ja sam Stepan Aleksejič Bahčejev i sjećam vas se kad ste bili ovoliki od zemlje ... Ta, tko bi rekao? ... A dopustite da vas ...

I debeljko me počeo cjelivati.

Poslije prvih časova nekoga uzbuđenja stadoh ga odmah ispitivati; prilika je bila divna.

— Ta tko je taj Foma? — zapitam — kako je on to zagospodovao cijelom kućom? Šta ga ne otjeraju bičevima iz kuće? Priznajem ...

— Zar njega da istjeraju? Pa jeste li vi poludjeli? Ta Jegor Iljič hoda pred njim na prstima! Ta Foma je jednom odredio da mjesto četvrtka bude srijeda, pa su svi ondje, svi do jednoga, četvrtak držali za srijedu. »Neću da bude četvrtak, nego neka bude srijeda!« Tako su u jednoj sedmici bile dvije srijede. Vi mislite da pretjeravam? Ne pretjeravam evo ni ovolicko! Naprosto, gospodine, izvode majstoriju kape-tana Cooka!

— Čuo sam to, ali, priznajem ...

— Priznajem te, priznajem! Svejednako teše isto! A šta tu treba priznati? Ali, ali bolje da me zapitate: koji me je vjetar donio pred vas? Majka Jegora Iljiča, pukovnika, premda je i vrlo vrijedna dama a i generalica, po mome je sudu sasvim ishlaplja: uživa u prokletom Fomi. Ona i jest svemu kriva; ona ga je i udomila u kući. Opčinio ju je, danas je pravo nijemo žensko čeljade, premda se naziva preuzvišenošću — u pedesetoj je godini poletjela da bude žena generalu Krahotkinu! O sestrici Jegora Iljiča, o Praskovji Iljiničnici, koja četrdeset godina djevuje, neću ni govoriti. Oh i uh, i kokodače kao kokoška — dodijala mi preko svake mjere — ne bilo je! O njoj možda jedino možeš reći to da je ženskoga roda: nemoj je dakle cijeliti ni za što i ni rad čega, nego jedino jer je ženskog roda! Pi! Nije pristojno da govorim: ona vam je tetka. Jedina Aleksandra Jegorovna,

pukovnikova kći, iako je malo dijete — istom joj je šesnaesta godina, ali je po mom mišljenju pametnija od sviju: ne poštiva Fomu; veselje ju je bilo i gledati. Mila gospodica, ništa više ne velim! A i tko bi ga poštivao? Ta on je, Fomka, kod pokojnoga generala Krahotkina živio kao lakrdijaš! Ta on je njemu, za njegovu generalsku zabavu, izigravao svakakve zvijeri! A bit će da je Vanja nekad vrt kopao, a sad u vojvode dopao. A sada pukovnik, ujo, isluženoga lakrdijaša poštiva kao rođenog oca, u okvir ga metnuo, podlaca, klanja mu se do zemlje, svojemu gotovanu — pi!

— Uostalom, siromaštvo još nije sramota... i... priznajem... dopustite da zapitam je li on lijep, uman?

— Zar Foma? Lijep kao slika! — odgovorio Bahčejev, a glas mu nekako neobično zadržtao od pakosti. (Moja su ga pitanja nekako srdila, te on počeo već i mene sumnjičavo gledati.) Lijep kao slika! Čujete li, dobri ljudi, našao ljepotana! Ta on nalikuje, gospodine, na sve zvijeri, ako baš hoćete točno sve da znate. I valjala bi mu oštroumnost kad bi on, lupež, imao bar oštroumnosti — e, ja bih onda dušu u se, pa bih, hajde de, pristao, radi oštroumnosti, ali u njega nema nikakve oštroumnosti! Naprosto im je dao neki napitak, sredstvo neko! Pi! Jezik mi je posustao. Pljunuti samo treba i zašutjeti. Ozlovoljili ste me, gospodine, svojim razgovorom! Ej vi! Je li gotova ili nije?

— Treba još prekovati vranca — izgovorio mračno Grigorij.

— Vranca! Dat ću ja tebi vranca!... Jest, gospodine, umio bih vam pripovijedati štošta da biste samo zinuli i tako razjapljenih usta ostali sve do sudnjega dana. Ta prije sam ga i ja poštivao. Šta mislite? Kajem se, iskreno se kajem, ja sam bio glupan! Ta on je opsjenio i mene. Sveznadar! Sve u tančine zna, sve je nauke prošao! Dao mi kapljice: ja sam vam, gospodine, bolestan čovjek, nabuhao čovjek. Vi možda ne vjerujete, ali ja sam bolestan... Eto, a od njegovih sam kapljica gotovo naglavce poletio. Samo vi šutite i slušajte; otići ćete sami onamo, svega ćete se nagledati. Tà on će ondje natjerati pukovniku krvave suze na oči; ta krvave će suze liti pukovnik zbog njega, ali će onda biti već prekasno. Tà sva je okolina raskrstila s njima zbog prokletog Fome. Tà svakoga on, tkogod dođe, vrijeđa. Šta sam ja; ali on ne šteti ni ljude vašega čina! Svakoga upućuje; upustio se, lupež, u neko moraliziranje. Ja sam, veli, mudrac, od svih sam pametniji, me-

ne jedinoga i slušaj. Ja sam, veli, učenjak. Pa što onda ako je učenjak! Zar on, ako je učenjak, mora zato da izjede onoga koji nije učen?... A kad započne da mlati svojim učenim jezikom, samo se čuje ta-ta-ta! Ta-ta-ta! To vam je takav, velim vam, blebetav jezik, te da ga odrežu i bace na smetište, on bi i ondje blebetao, svedjednako bi blebetao dok ga ne bi isključivala vrana. Uznesao se, naduo se kao miš na kašu. Ta on sada srlja već i onamo kuda neće pronijeti glavu. I šta bi! Tà smislio da dvorske sluge uči francuskom jeziku! Ako vas je volja, ne vjerujte! To njemu, veli, koristi! Prostaku, slugi! Pi! Gad prokleti — ništa više! A šta će seljaku francuski, pitam ja vas? Pa čemu i čovjeku, kakvi smo mi, treba francuski, čemu? Da s gospodicama uz mazurku limuniše, s tuđim ženama da oranžiše. Razvrat — ništa više! A po mome mišljenju, kad ispiješ bocu votke, progovorit ćeš na svim jezicima. Eto, kako ga ja cijenim, vaš francuski jezik! I vi ćete valjda francuski: »ta-ta-ta, ta-ta-ta, mačka mota preko plota!« — nadovezao Bahčejev gledajući me prezirno i mrzovoljno. — Vi ste, gospodine, učen čovjek — a? Dali ste se na nauku?

— Da... zanimam se donekle...

— Prošli ste valjda također sve nauke?

— Jesam, to jest, nisam... Priznajem, sada se bavim više promatranjem. Svedjednako sam sjedio u Petrogradu, a sada hitim ujaku...

— A tko vas je vukao ujaku? Morali ste sjedjeti ondje, gdje kod svoje kuće, ako ste imali gdje da sjednete. Nećete ovdje, gospodine, ja vam kažem, ništa opraviti svojom učenošću, a i nikakav vam ujo neće pomoći; zapast ćete u omću! Tà ja sam kod njih za dan i noć omršavio! Jest, vidim, ne vjerujete. Pa neka, bog bio s vama, ne vjerujte.

— Ne, molim vas, vjerujem još kako; samo sve još ne razumijem — odgovorim, a sve se više i više metem.

— Jest, vjerujem, ali ja tebi ne vjerujem! Svi ste vi skakavci, vi ljudi od nauke. Samo da vam je skakati na jednoj nožici i pokazivati se! Ne volim ja, gospodine, nauku; evo, kamo li je zapala! Ponekad sam se sastajao s vašim Petrograđanima — prljav svijet! Sve sami framazoni; šire bezvjerstvo; boji se ispiti čašicu votke kao da će ga ugristi — pi! Rasrdili ste me, gospodine, ništa ti neću pripovijedati! Tà nisam se valjda najmio da ti pričam priče, a i jezik mi je posustao. Sve ispsovati, gospodine, ne možeš, a i grehota je...

A samo vam je on kod vašeg ujaka gotovo u ludilo natjerao lakaja Vidopljasova, učenjak tvoj! Pameću je pomjerio Vido-pljasov zbog Fome Fomiča.

— Ta ja mu, Vidopljasovu — upleo se Grigorij koji je dosad dostojanstveno i pomno pratio razgovor — ta ja mu ne bih oprostio šibe. Da on nagazi na mene, izbio bih mu ja njemačku budalaštinu! Odvalio bih mu toliko da ne bi umio ni dvije stotine izbrojati.

— Šuti! — zaviknuo gospodar — jezik za zube; nitko ne razgovara s tobom!

— Vidopljasov — reći ću posve zbunjen i čak ne znajući šta bih govorio — Vidopljasov... molim vas, kakvo je to čudno prezime?

— A po čemu je čudno? I vi ćete to isto! Eh vi učeni, učeni! Izgubih strpljenje.

— Oprostite — rekoh — ali zašto se srdite na mene? Šta sam skrivio? Priznajem, slušam vas već pol sata, a ne razumijem šta je posrijedi...

— A šta se vi, gospodine, vrijeđate? — odgovori debeljko — ne treba da se vrijeđate! Ta ja ti govorim što te volim. Ne obazirite se na to što toliko vičem i što sam se evo sada izde-rao na moga slugu. On je, doduše, prava pravcata hulja, moj Griška, ali baš zato ga, podlaca, volim. Srdačna osjetljivost me je i upropastila — iskreno velim; a svemu je tomu kriv jedini Fomka! Upropastit će me, zaklet ću se da će me upropastiti! Evo sada se po njegovoj milosti dva sata pečem na suncu. Htio sam se svratiti protopopu dok ovi glupani šepRTLje s po-pravkom. Valjan je čovjek ovdašnji protopop. Ali me je već toliko ozlovoljio Fomka, te mi se ne da protopopa ni gledati! Ne bilo ih sviju! Ta ovdje nema ni pristojne gostionice. Svi su, velim vam, podlaci, svi do jednoga! Pa da je u kakvu neobičnom činovničkom razredu — nastavio Bahčejev, svraćajući razgovor ponovo na Fomu Fomiča od koga se očito nije mogao osloboditi, — eh, onda bi mu se bar prema činu moglo oprostiti; ali on nema ni najmanjega čina; točno znam da nema. Nastradao je, veli, tamo negdje za pravicu, bogzna kada, i zato mu se klanjaj do nogu! Vrag je, nije brat! Čim mu štogod nije po volji, skače, vrišti: »Vrijeđaju, veli, mene, siromaštvo moje vrijeđaju, ne odaju mi poštovanje!« Da se nisi usudio bez Fome sjesti za stol, a on ne dolazi: »Mene su, veli, uvrijedili; ja sam ubogi putnik, jest ću i crna kruška«. Tek što sjednu, evo

njega, i opet navija staru pjesmu: »Zašto ste bez mene sjeli za stol? Nikako me, dakle, ne štujete.« U jednu riječ, da uživaš! Dugo sam, gospodine, šutio. On je mislio da ću i ja pred njim kao psetance igrati na stražnjim nogama: na, brate, evo ti, založi! Nećemo tako, brate, ti se istom hvataš za dugu, a ja sam već u kolima! Ta ja sam s Jegorom Iljičem služio u istoj pukovnji. Istupio sam kao kadet, a on je lanijske godine došao na očevinu kao isluženi pukovnik. Velim mu: »Hej, upropastit ćete se, nemojte dakati Fomi! Naplakat ćete se!« Neću, veli, on je najdivniji čovjek (to on o Fomi) on mi je prijatelj; on mene uči čudorednosti. Ha, mislim, protiv čudorednosti ne možeš ništa. Ako je već počeo da se uči čudorednosti, onda je tu i kraj. A šta mislite, zašto je danas opet podigao buku? Sutra je Ilinje, (gospodin se Bahčejev prekrsti), imendan Iljuši, ujakovu sinčiću. Kanio sam cijeli dan probaviti kod njih, i objedovati ondje, i naručio sam iz prijestolnice igračku: Nijemac na peru ljubi zaručnici ručicu, a ona rupcem utire suzu — divno! (Sad je i neću više pokloniti, *morgen früh!*¹ Eno leži u mojim kolima, a Nijemcu je odbijen nos; vozim ga natrag.) Jegor Iljič volio bi i sam da ga proslavi, ali Foma brani: »Šta ste se, veli, počeli baviti Iljušom. Na mene dakle sad i ne pazite!« A? Divna ptica! Osmogodišnjemu dječaku pozavidio na imendan! »Ta nemojte, veli, i meni je imendan!« A ono je Ilinje, a nije Tominje. »Nije, veli, i ja sam toga dana svečar.« Ja gledam, trpim. A šta vi mislite? Ta oni sada hodaju na prstima i šapuću, a i šta bi. Bi li ga smatrali na Ilinje za svečara, ili ne bi, bi li mu čestitali ili ne bi? Ako mu ne čestitaju, može da se uvrijedi, a ako mu čestitaju, još bi to mogao primiti kao porugu. Pi, ne bilo te! Sjeli mi za objed... A slušaš li ti, gospodine, ili ne slušaš?

— Molim vas, slušam; štoviše, slušam s osobitim zadovoljstvom; jer sam od vas sada saznao... i... priznajem...

— Baš i jest, s osobitim zadovoljstvom! Znam ja tvoje zadovoljstvo... A da ti o svojem zadovoljstvu ne govoriš meni uprkos?

— Molim vas, zašto uprkos? Naprotiv. Uz to se vi tako... originalno izražavate da bih čak i da zapišem vaše riječi.

— Kako to, gospodine, da zapišete? — zapitao gospodin Bahčejev nešto uplašen i gledajući me sumnjivo.

— Ali, možda ih i neću zapisati... ja to tako govorim.

¹ Sutra izjutra; ovdje — nikad.

— Pa ti bi, vjerojatno, mene da zavedeš?

— Kako to da vas zavedem? — upitam u čudu.

— Pa tako. Eto ti ćeš mene sada da zavedeš; ja ću tebi sve ispričati, kao glupan, a ti ćeš se kasnije latiti i opisati mene u kojem djelu.

Požurim se odmah da uvjerim gospodina Bahčejeva kako ja nisam takve vrste čovjek, ali me je on neprestano gledao sumnjivo.

— Baš i jest, nisi takve vrste čovjek! Tko bi te znao! Možda si i bolji. Eno i Foma mi se grozio da će me opisati i onda poslati u novine.

— Dopustite da zapitam — prekinem ga jer sam želio da ponešto promijenim razgovor — recite, je li istina da se ujak hoće ženiti?

— Pa šta ako hoće? To ne bi još ništa značilo. Ženi se, ako te je već snašlo, nije to loše, nego je drugo loše... — nadovezao gospodin Bahčev zamišljeno. — Hm! O tom, gospodine, ne znam vam odgovoriti pouzdano. Onamo je sada navrjela silna ženskadija, kao muhe na slatko; ta i ne razabireš koja bi da se uda. A ja vam, gospodine, kažem prijateljski: ne marim ženskadiju! Samo se govori da je žena čovjek, a uistinu je jedino bruka i na štetu spasenja duše. A da je vaš ujo zaljubljen kao sibirski mačak, to vam jamčim. O tom ću, gospodine, sada šutjeti, vidjet ćete i sami; loše je samo što oteže ženidbu. Ako bi da se ženiš, a ti se ženi; ali se on boji da kaže Fomi, a i svojoj se starici boji da kaže; ona će također završiti da cijelo selo čuje, i početak će da se rita. Ona je uz Fomu; ogorčita će se Foma Fomič, reći će ona, ako supruga dođe u kuću, jer onda nema njemu ostanka u kući ni dva sata. Supruga će ga zgrabiti za vrat i svojim rukama izbaciti, i još će ga, ako ne bude glupa, na drugi način najuriti tako da zatim u cijelom kotaru neće naći mjesta! Zato on i petlja sada zajedno s mamicom i podvodi njemu onakvu... A što si me ti, gospodine, prekinuo? Htio sam da ti pripovijedim ono glavno, a ti me prekinuo! Ja sam stariji od tebe, a ne pristoji se prekidati starca...

Ispričah se.

— Pa ne ispričavam se! Htio sam, gospodine, da vam kao učenu čovjeku iznesem i da prosudite kako je on danas ljuto uvrijedio mene. Evo rasudi, dakle, ako si dobar čovjek. Sjeli mi da objedujemo; a on me, velim ti, gotovo pojeo za objedom! Odmah od početka vidim: sjedi, ljuti se, cijela mu duša cvili.

Utopio bi me u žlici vode, zmija ljutica! Toliko mu je samoljublje da već i sam u sebe ne može da stane! Smislio, dakle, da zabada u me, i smislio da me uči čudorednosti. Zašto sam ja, da mu rekнем, tako debeo? Dakle, navalio čovjek: zašto nisam mršav, nego debeo? Recite dakle, gospodine, kakvo je to pitanje? Pa, vidi li se tu oštroumnost? Ja mu razborito odgovaram: »Tako je već Bog odredio, Foma Fomiču; jedan je debeo, a drugi mršav; a protiv preblage Providnosti ne smije smrtnik da se buni«. Ta razborito je — šta mislite vi? »Nije, veli, ti imaš pet stotina duša, živiš u obilju, a ne koristiš domovini; treba služiti, a ti vazda sjediš kod kuće i sviraš na harmonici«. A ja zaista, kad se rastužim, volim svirati na harmonici. Ja mu opet odgovaram razborito: »A u kakvu bih službu ja, Foma Fomiču? U kakav bih mundir stegnem svoju debeljinu? Ako navučem mundir, stegnem se, pa slučajno kihnem — odletjet će sva dugmad, i još možda pred višom vlašću, ne dao bog, još će to smatrati za porugu — šta onda?« Eto, kažite, dakle, gospodine, eto, šta sam tu smiješno rekao? Ali da, on se valja koliko mi se smije, počeo hohotati i hihikati... to jest, nema u njega ni truna stida, velim vam i još smislio da me ruži na francuskom dijalektu; *Cochon*,¹ veli. A šta, *cochon* znači, razumijem i ja. »Eh, ti fizičaru prokleti, mislim; ti mislio da si naišao na zvekana?« Trpio sam, trpio, ali nisam otrpio nego ustao od stola i pred svima čestitim ljudima otkresao njemu: »Skrivio sam ti, Foma Fomiču, dobrotvore, bio sam pomislio da si uljuđen čovjek, a kad tamo, brate, ti si isto takva svinja kao i svi mi« — rekoh te odoh od stola, baš od pudinga: puding su nudili onda. Ne bilo i vas i pudinga!...

— Oprostite mi — reći ću kad sam saslušao cijelu pripovijest gospodina Bahčejeva — pripravan sam, dakako, da se u svemu složim s vama. Glavno je, još ništa pozitivno ne znam... A, vidite, o tom su se u mene sada pojavile ideje.

— Kakve su to ideje, gospodine, pojavile u tebe? — nepovjerljivo zapitao gospodin Bahčev.

— Vidite — počeo sam ponešto smeten — možda i nije sada pravi čas, ali ja sam ipak voljan da vam kažem. Evo šta ja mislim: možda se mi obojica varamo o Fomi Fomiču; možda sva ta čudaštva prikrivaju osobitu narav, čak i darovitu — tko bi to znao? Možda je to ogorčena narav, utučena patnja, rekao bih, koja se sveti svemu čovječanstvu. Čuo sam da

¹ (Čit. košon) svinja.

je prije bio kao neki lakrdijaš; možda je to njega ponizilo, uvrijedilo, oborilo? ... Razumijete: čovjek plemenit... svijest ... a onamo uloga lakrdijaška! ... I tako je postao nepovjerljiv prema cijelom čovječanstvu i... i možda, ako ga izmirimo s čovječanstvom... to jest s ljudima, onda će on možda, postati osobita narav, možda i vrlo znamenita i... i... ta ima li šta u tom čovjeku? Ta moraju postojati razlozi zašto mu se svi klanjaju?

Jednom riječju, osjećao sam i sam da sam se užasno zalečio. Radi mladosti mi se još i može oprostiti. Ali gospodin mi Bahčev nije oprostio. Ozbiljno mi i strogo gledao u oči, a napokon naglo pocrvenio kao puran.

— Zar je Fomka takav osobit čovjek? — zapitao otržito.

— Poslušajte: još i sam ne vjerujem gotovo ništa od onoga što sam sada govorio. Velim to samo tako, kao da nešto nagađam...

— A dopustite, gospodine, da budem radoznao i da vas upitam: jeste li vi učili filozofiju ili niste?

— To jest, u kojem smislu? — zapitam u nedoumici.

— Ni u kojem smislu; nego mi, gospodine, odgovorite otvoreno, bez kakva smišljanja: jeste li učili filozofiju ili niste?

— Priznajem, namjeravam da je izučim, ali...

— Tako je dakle! — uzviknuo gospodin Bahčev, predavši se posve svojoj mrzovolji. — Ja sam se, gospodine, još prije nego što ste zinuli dosjetio da ste učili filozofiju! Neće me nitko zavarati! Morgen früh! Na tri ću vrste nanjušiti filozofa! Poljubite se vi s vašim Fomom Fomičem! Našao on osobita čovjeka! Pi! Ukiselilo se sve na svijetu! Mislio sam da ste dobronamjeran čovjek, a vi... Kola! — zaviknuo kočijašu koji se već penjao na bok na popravljenoj kočiji. — Kući!

Jedva sam ga nekako umirio; nekako se najzad udobrovoljio; ali se još dugo nije mogao odlučiti da gnjev prevrati u milost. Međutim se popeo u kočiju uz pomoć Grigorija i Arhipa, onoga istoga koji je Vasiljevu čitao bukvicu.

— Dopustite da vas upitam — reći ću prišavši kolima — nećete više pohađati ujaka?

— Ujaka? Pa pljunite na onoga koji vam je to kazao! Vi mislite, ja sam postojan čovjek, istrajat ću? To i jest nevolja moja što sam mama, a ne čovjek! Neće proći ni sedmica dana, a ja ću opet doklatariti onamo. A zašto? Eto vidite: i sam ne znam zašto, ali ću otići; opet ću se gložiti s Fomom. To ti je već, gospodine, moja nevolja! Radi grijeha je Gospod poslao

toga Fomu da me kazni. Narav mi je bapska, nisam nipošto postojan! Kukavica sam ja, gospodine, prvoga reda...

Rastali smo se ipak prijateljski, on me čak pozvao da mu dođem na objed.

— Dodi, gospodine, dodi, objedovat ćemo. Meni je votka iz Kijeva dopješačila, a kuhar mi je bio u Parizu. Poslužiti će te takvom jelenovinom, prirediti će takvu riblju paštetu misailovnu da ćeš samo oblizivati prste i do zemlje se pokloniti njemu, podlacu. Obrazovan čovjek! Ali, ga već davno nisam šibao, mazi se on kod mene... a dobro je što ste me sada sjetili... Dodi! Pozvao bih vas i danas sa sobom, ali sam evo nekako posve klonuo, omlitavio, spao sam s nogu. Ta ja sam bolestan čovjek, nabuhao čovjek. Možda i ne vjerujete... Pa zbogom, gospodine! Vrijeme je da otplovi i moja lađa. Eno, i vaš je tarantasić gotov. A Fomki kažite da se i ne pojavljuje predamnom, jer ću mu prirediti tako dirljiv doček da će on...

Posljednje se riječi nisu više čule. Četiri jaka konja složno potegnula kočiju i ona nestala u oblaku prašine. Dovezao se i moj tarantas; sjeo sam i mi se začas provezli kroz grad. »Dabome, taj gospodin pretjeruje«, pomislio sam, »presrditi je i ne može da bude nepristran. Ali ipak je vrlo važno sve ono što je govorio o ujaku. Evo već se dva glasa slažu u tom da ujak voli onu djevojku... Hm! Hoću li se oženiti ili neću?« Ovaj put sam se duboko zamislio.

III

UJAK

Priznajem da sam se ponešto i usplahirio. Moje romantične sanjarije učinile mi se odjednom izvanredno čudne, pa nekako i glupe, čim sam se dovezao u Stepančikovo. Bilo je to oko pet sati poslije podne. Cesta prolazi kraj vlasteoskoga parka. Poslije dugih godina izbjivanja opet sam ugledao taj golemi park u kojem je protrenulo nekoliko sretnih dana mojega djetinjstva i koji mi se kasnije često prisnivao u snu, u spa-vaonicama onih škola što su brinule o mom obrazovanju. Skočim s kola i pođem pravo vrtom prema vlasteoskom domu.

Neobično sam želio da dodem tajom, da ispitam, istražim i ponajprije da se izgovorim s ujakom. Tako se i dogodilo. Kad sam prošao kroz aleju stoljetnih lipa, stupim na terasu s koje se, kroz staklena vrata, ulazi pravo u nutarnje odaje. Ta je terasa okružena gredicama cvijeća i zatpana loncima sa skupocjenim biljkama. Tu sam sreo jednoga ukućanina, staroga Gavrila, koji je nekad bio moj čuvar, a sada je počasni ujakov sobar. Starac nosi naočari, a u ruci drži bilježnicu i neobično pažljivo čita iz nje. Sreo sam se s njim prije dvije godine u Petrogradu kamo je bio došao zajedno s ujakom, i zato me je sad odmah prepoznao. U suzama radosnicama poletio da mi ljubi ruke, a pri tom mu sletjele naočari s nosa na pod. Tolika starčeva odanost neobično me ganula. Ali kako me je bio uzrujao malopredašnji razgovor s gospodinom Bahčejevim, obratio sam pažnju najprije na sumnjivu bilježnicu u Gavrilinim rukama.

— Šta je to, Gavrila, zar su i tebe počeli da uče francuski? — zapitam starca.

— Uče me, gospodine, pod stare dane, kao škvorca — tužno odgovorio Gavrila.

— Sam te Foma uči?

— On, gospodine. Vrlo pametan čovjek, reklo bi se.

— Dašto, pametnjak! Uči li razgovorom?

— Po bilježnici, gospodine.

— Šta ti je to u rukama? A! francuske riječi pisane ruskim pismenima — izmudrio je! Takvu bukvanu, zatucanu glupanu predajete se u ruke — zar to nije sramota, Gavrila? — zaviknuo sam u trenutku zaboravivši sve svoje plemenite misli o Fomi Fomiču, koje sam tek nedavno izmamio od gospodina Bahčejeva.

— A kako bi on, gospodine — odgovorio starac — kako bi on bio glupan kad već i našom gospodom tako upravlja?

— Hm! Možda ti i pravo kažeš, Gavrila — promrmljam, zatečen tom napomenom. — Odvedi me ujaku.

— Sokole moj! Ta ne smijem mu na oči, ne usuđujem se. Počeo sam se bojati već i njega. Eto tu sjedim, hučem od jada, a odlazim za gredice kad oni izvoljevaju da prolaze.

— A čega se bojiš?

— Maloprije nisam znao lekciju; Foma Fomič mi odredio da klečim, a ja nisam kleknuo. Prestar sam, gospodine Sergeju Aleksandriču, da sa mnom zbijaju takve šale! Gospodar se izvolio rasrditi što nisam poslušao Fomu Fomiča. »On se,

veli, matorko moj, brine za tvoje obrazovanje, hoće da te nauči izgovoru«. Dakle hodam, učim naizust riječi. Foma Fomič je obećao da će naveče opet držati ispitić.

Učinilo mi se da je tu nešto nejasno. Pri tom učenju francuskog jezika, pomislio sam, postoji neka namjera koju mi starac ne zna objasniti.

— Jedno pitanje, Gavrila, kakav je on naoko? Naočit, visoka rasta?

— Zar Foma Fomič? Nije, gospodine, nego prilično oduran čovječuljak.

— Hm! Počeka, Gavrila, sve će se to možda još srediti! Ali... gdje je ujo?

— Eno iza konjušnica prima seljake. S Kapitonovke su starci došli da se poklone. Dočuli su da ih prepisuju Fomi Fomiču. Hoće da se izmole.

— A zašto za konjušnicama?

— Boji se, gospodine...

Zaista, našao sam ujaka za konjušnicama. Stoji on ondje na terasi pred skupom seljaka koji mu se klanjaju i nešto ga usrdno mole. Ujak im živo tumači nešto. Pridem i zovnem ga. On se okrene, i mi poletimo jedan drugome u zagrljaj.

Neobično mi se obradovao; radost mu prelazila u zanos. Grlio me, stiskao mi ruke... Kao da su mu vratili rođena sina koji se izbavio iz neke smrtne opasnosti. Kao da sam svojim dolaskom izbavio i njega samoga iz neke smrtne opasnosti i dovezao sa sobom rješenje svih njegovih sumnja, sreću i radost za cijeli život njemu i svima koje on voli. Ujak ne bi želio da sam uživa sreću. Nakon prvih provala zanosu toliko se uzvrzao da se, napokon, posvema zbunio i smeo. Obasipao me pitanjima, htio da me odmah vodi svojoj porodici. Bili smo i pošli, ali se ujak vratio jer je želio da me najprije predstavi kapitonovskim seljacima. Onda, sjećam se, počeo odjednom, ne znam šta ga je na to navelo, o nekom gospodinu Korovkinu, neobičnom čovjeku, kojega je prije tri dana sreo na glavnoj cesti, a sada ga vrlo nestrpljivo očekuje da mu dođe u goste. Onda se okanio i Korovkina i počeo govoriti o nečem drugom. Gledao sam ga s uživanjem. Odgovarajući na brza njegova pitanja, rekoh da ne bih želio stupiti u službu nego se i dalje baviti znanostima. Čim se zapodjeo razgovor o znanostima, ujak odjedared namrštio obrve i neobično se uozbiljio u licu. Kad je saznao da sam se u posljednje vrijeme bavio mineralogijom, digao glavu i

ponosito se ogledao uokolo, kao da je on jedini, bez ikakve pomoći, otkrio i napisao cijelu mineralogiju. Rekao sam već da se riječi »znanost« klanjao najnesebičnije, to nesebičnije što sam nije znao baš ništa.

— Eh, brate, ima na svijetu ljudi koji znaju sve u tančine! — govorio mi je jednom, a oči mu se blistale od zanosu. — Sjediš među njima, slušaš i, eto, sam znaš da ništa ne razumiješ, a ipak ti nekako godi srcu. A zašto? Pa zato jer je tu korist, jer je tu pamet, jer je tu sveopća sreća! To i ja razumijem. Evo, ja ću sada da se vozim željeznicom, a Iljuška će moj poletjeti možda i zrakom... Pa, da, napokon, i trgovina, industrija — te, da tako rekнем, struje... to jest, ja bih da rekнем, ma kako okretao, korisno je... Ta korisno je — zar nije istina?

Ali da se pozabavimo našim sastankom.

— Ded počekaj, moj prijatelju, počekaj — započe on tarući ruku i sasuvši bujicu riječi — vidjet ćeš čovjeka! Neobičan čovjek, velim ti, učen čovjek, čovjek od znanosti; spominjat će ga sto godina. I jest lijepa riječ: »Spominjat će ga sto godina?« To mi je Foma protumačio... Počekaj, upoznat ću te s njim.

— Vi to, ujo, govorite o Fomi Fomiču?

— Ne, ne, moj prijatelju! To ja sada govorim o Korovkinu. To jest, i Foma također, i on... Ali sam zapravo govorio sada o Korovkinu — dometnuo, a ne znam zašto pocrvenio i kao da se zbunio čim se zapodjela riječ o Fomi.

— A kakvim se on znanostima bavi, ujo?

— Znanostima, braco, znanostima, uopće znanostima. Samo, eto, ne znam da ti kažem kakvima zapravo, jedino znam da se bavi znanostima. Kako on govori o željeznicama! I znaš — nadovezao ujak šaptom i vrlo važno zažmirio desnim okom — malo je tako slobodnih misli! Opazio sam to, osobito kad je počeo govoriti o obiteljskoj sreći... Žalim samo što sam malo razumio (nije bilo vremena), inače bih ti sve pripovjedio u tančine. I uz to je čovjek najplemenitijih svojstava! Pozvao sam ga u goste. Čekam ga svakog časa.

Međutim su seljaci gledali u mene, a zinuli i izbuljili oči kao u čudo.

— Poslušajte, ujo — prekinuo sam ga — čini mi se da sam smeo seljake. Zacijelo su došli po poslu. Šta bi oni? Priznajem da slutim štošta i vrlo bi mi drago bilo da ih čujem...

Ujak se odjednom uzvrtio i užurbao.

— Ah, da! I zaboravio sam! Pa eto vidiš... šta bih s njima? Izmislili — a želio bih znati tko je prvi od njih izmislio to — izmislili da ih poklanjam i cijelu Kapitonovku — ti se sjećaš Kapitonovke? Još sam se s pokojnom Katjom vazda naveče vozio onamo na šetnju — cijelu Kapitonovku, svih šezdeset i osam duša, Fomi Fomiču! »E, ne idemo od tebe, to ti je sve!«

— To onda nije istina, ujo? Vi mu ne poklanjate Kapitonovku? — uzviknuo sam gotovo u zanosu.

— Nisam ni mislio; nije mi bilo ni nakraj pameti! A od koga si ti čuo? Jednom mi se omaklo s jezika, pa se to pročulo. I zašto im je Foma tako nemio? Evo, počekaj Sergeju, upoznat ću te s njim — dometnuo, a bojažljivo me pogledao kao da već i u meni naslućuje neprijatelja Fomi Fomiču. — To je, brate, takav čovjek...

— Nećemo, osim tebe nikoga nećemo! — zavapili odjednom seljaci kao u zboru. — Vi ste oci, a mi vaša djeca!

— Poslušajte, ujo — odgovorim — Fomu Fomiča nisam još vidio, a... vidite... čuo sam štošta. Priznajem vam da sam danas sreo gospodina Bahčejeva. Uostalom, zasad imam o tome svoje mišljenje. Svakako, ujo, ded otpustite seljake, pa ću s vama da se razgovorim nasamo, bez svjedoka. Zato sam, priznajem, i došao.

— Baš tako, baš tako — prihvatio ujak — baš tako! Seljake ćemo otpustiti a onda ćemo se razgovoriti, znaš, onako, drugarski, prijateljski, temeljito. — Pa — nastavio brzorečicom, obraćajući se seljacima — idite sada, prijatelji. A odsad dolazite meni, svagda meni, kadgod treba; baš pravo meni možete dolaziti u svako vrijeme.

— Gospodine, ti si naš! Vi ste oci, mi smo vaša djeca! Ne daj nas na nevolju našu Fomi Fomiču! Sva te sirotinja moli! — zaviknuli još jedanput seljaci.

— Gle tih glupana! Ta neću vas dati, velim vam!

— Jer on će nas, gospodine, sasvim zaluditi učenjem! Ovdajšnje je, čuje se, sasvim zaludio.

— Zar dakle i vas uči francuski? — uzviknem gotovo uplašen.

— Ne uči, gospodine, dosad nam je još bio Bog milostiv! — odgovorio jedan od seljaka, valjda veliki brbljavac, ridokos, ovelike ćele na zatiljku i duge, porijetke, klinaste bradice, koja mu se cijela miče kad govori kao da je i sama živa. — Ne uči, gospodine, dosad nam je još bio Bog milostiv.

— A šta vas on uči?

— Pa uči nas, vaša milosti, po našem bi se reklo: kupi zlatni sanduk, a plati bakreni groš.

— Kakav je to onda bakreni groš?

— Serjoža! Ti se varaš; to je kleveta! — zaviknuo ujak, pocrvenio i užasno se zbunio. — To oni, glupani, nisu razumjeli šta im je govorio! On je samo tako... odakle tu bakreni groš!... A ti ne možeš sve da razumiješ, pa se dereš — nastavio ujak prijekorno se obraćajući seljaku — tebi samomu, glupane, poželjeli dobro, a ti ne razumiješ te višeš!

— Molim vas, ujo, a francuski jeziki?

— To on radi izgovora, Serjoža, jedino radi izgovora — izgovorio ujak nekim molećim glasom. — Sam je govorio da je to radi izgovora. Uz to se je dogodila ovdje jedna osobita zgoda — ti ništa ne znaš o njoj, pa zato i ne možeš da sudiš. Treba, braco, najprije ispitati, a onda tek kriviti... Kriviti je lako!

— Pa šta vi to! — zaviknem i u žestini se opet obratim seljacima. — Treba da mu sve tako otvoreno i kažete. Tako se, recite, ne može, Foma Fomiču, nego evo kako! Ta imate jezik!

— Gdje je, gospodine, taj miš koji će mački privezati zvonce? Ja, veli on, učim tebe, nezgrapna seljaka, čistoći i redu. Zašto je u tebe nečista košulja? Pa u znoju se živi, zato i jest nečista! Ne može se mijenjati svaki dan. Od nečistoće nećeš uskrsnuti, od prljavštine nećeš svisnuti.

— A, eto, onomad došao na gumno — progovorio drugi seljak, uzrastan i suhonjav, sav u zakrpama, u najlošijim likovim opancima, a čini se jedan od onih koji su vazda nezadovoljni nečim i uvijek spreman da dobaci kakvu zajedljivu, otrovnu riječ. Dosad se krio iza leđa drugih seljaka, mrko šuteći slušao i za sve vrijeme nije mu s lica silazio neki dvolični gorko-lukavi smiješak. — Došao na gumno. »Znate li, veli, koliko je vrsta do sunca?« A tko bi znao? To nije naša nauka nego gospodska. »Nije veli, ti si glupan, zvekan, ne znaš šta je za te korisno; a ja sam, veli, astrolom! Upoznao sam sve božje planide.«

— E, a je li ti rekao koliko je vrsta do sunca? — smješkao se ujak, pa opet živnuo i veselo mi namiguje, kao da veli: »Evo, pazi, šta će da bude!«

— Jest, rekao je koliko ih mnogo ima — preko volje odgovorio seljak koji se nije nadao takvu pitanju.

— Pa koliko je kazao, koliko zapravo?

— Ta vaša milost zna to bolje, a mi smo neuki ljudi.

— Ta ja znam, brate, a pamtiš li ti?

— Pa nekoliko će stotina biti, ili tisuća, govorio je. Nekako je mnogo kazao. Na trojim kolima ne bi odvezao.

— To ti je, treba da pamtiš, braco! A ti si mislio, bit će, otprilike, vrsta, rukom možeš doseći? Nije, brate, zemlja ti je, evo vidiš, kao okrugla kugla — razumiješ?... — nastavio ujak, a rukama opisao po zraku sliku kugle.

Seljak se gorko osmjehnuo.

— Jest, kao kugla! Ona se tako i sama o sebi drži u zraku i obilazi oko sunca. A sunce stoji na mjestu; tebi se samo čini da obilazi. Eto tako ti je to! A sve je to otkrio kapetan Cook, koji je plovio po moru... A vrag bi ga znao tko je i otkrio — dometnuo polušaptom, obraćajući se meni. — Ja ti, brate, ne znam ništa... A znaš li ti koliko je do sunca?

— Znam, ujo — odgovorim, u čudu gledajući cijeli taj prizor — i evo šta ja mislim, neobrazovanost je također traljavost, ali, u drugu ruku... učiti seljake astronomiju...

— Baš i jest, baš i jest, baš i jest traljavost! — prihvatio ujak, zanesen mojim izrazom, koji mu se učinio izvanredno zgodan. — Plemenita misao! Baš i jest, traljavost! Ja sam to uvijek govorio... to jest, nisam to nikad govorio... nego osjećao. Čujete li — viknuo seljacima — neobrazovanost je isto što i traljavost, isto što i prljavština! Eto zato vas je Foma i htio da poučava. Htio je da vas nauči dobru — to nije loše. To je, brate, isto što i služba, vrijedi koliko i svaki činovni razred. Eto, to je nauka! Pa dobro, dobro, prijatelji! Idite zbogom, a ja se veselim, veselim... ne brinite se, neću vas ostaviti.

— Zaštiti nas, oče rođeni!

— Odredi da ugledamo svjetlo, gospodine!

I seljaci padoše ničice pred njega.

— Ali, ali, to je ludorija! Klanjajte se Bogu i caru, a ne meni... Ali, odlazite, dobro se vladajte, zaslužite ljubav... pa će onda sve... Znaš — reći će, obraćajući mi se naglo čim su otišli seljaci, a nekako se sjao od radosti — seljačić voli dobru riječ, a ne škodi ni darak. Da im poklonim štogod — a? Šta ti misliš? Za tvoj dolazak... Da im poklonim ili da im ne poklonim?

— Pa vi ste, ujo, kako vidim, neki Frol Silin, čovjek dobrotvor.

— Ali se ne može, braco, ne može: to nije ništa. Oдавно sam htio da ih obdarim — dometnuo kao da se ispričava. — A zašto je tebi smiješno što sam seljake poučavao? Nije, brate, to je tako, to ja činim od radosti što sam tebe ugledao, Serjoža. Naprosto sam htio da i on, seljak, dozna koliko je do sunca pa da zine. Veselje je gledati, brate, kad on zine... Tako se nekako raduješ radi njega. Samo znaš, prijatelju, nemoj ondje u gostinskoj sobi govoriti da sam ovdje razgovarao sa seljacima. Namjerice sam ih primio za konjušnicama da se ne bi vidjelo. Nekako se, brate, nije moglo ondje: škakljiv je posao, a i oni su krišom došli. Ta radi njih sam to najviše i učinio...

— Evo, dakle, ujo, ja sam došao! — započnem, mijenjajući razgovor i želeći da se što prije prikučim glavnom predmetu. — Priznajem, vašemu sam se pismu toliko začudio da ja...

— Moj prijatelju, ni riječi o tom — prekinuo me ujak kao da se prepao, i čak snizio glas — kasnije će se sve to objasniti. Možda sam ti i skrivio, štoviše, i mnogo skrivio...

— Meni ste skrivili, ujo?

— Kasnije, moj prijatelju, kasnije! Sve će se to objasniti. A koliki si momak postao. Mili moj! A kako sam te očekivao! Htio sam da ti sve ispričam od srca, štono riječ... ti si učen, ti si jedini u mene... ti i Korovkin. Treba da ti napomenem da se ovdje svi srde na tebe. Pazi, dakle, budi oprezniji, ne budi nesmotren!

— Na mene? — zapitam, u čudu gledajući ujaka, jer nisam razumijevao čime sam mogao da rasrdim ljude koje dotada nisam ni poznavao. — Na mene?

— Na tebe, braco... Šta ćeš! Foma Fomič malko... a već majčica za njim. Uopće, budi oprezan, smjeran, ne protuslovi, a što je glavno, smjeran.

— I to pred Fomom Fomičem, ujo?

— Šta ćeš, prijatelju, ta ja ga ne branim. Zaista, on je možda čovjek s manama, pa i sada, u ovaj isti čas... Ah, brate Serjoža, kako me sve to uznemiruje! I kako bi se sve to moglo udesiti, kako bi svi mi mogli biti zadovoljni i sretni! ... Ali, uostalom, tko je bez mana? Ta nismo zlatni ni mi!

— Molim vas, ujo! Razmotrite šta on radi...

— Eh, brate! Sve su to puke brbljarije i ništa više! Evo, na primjer, da ti pripovjedim: sada se on srdi na me, a šta

misliš zašto?... Uostalom, možda sam i sam kriv. Bolje da ti to kasnije pripovjedim...

— Ali znate šta, ujo, o tom sam stvorio posebno mišljenje — prekinuo sam ga da brže iznesem svoje mišljenje. A i obojica smo se nekako žurili. — Prvo, on je bio lakrdijaš; to ga je ogorčilo, utuklo, povrijedilo njegov ideal; i eto se stvorila raspakošćena, bolesna narav, koja se sveti, rekao bih, svemu čovječanstvu... A da bi on bio izmiren s čovjekom, da bi bio vraćen samomu sebi...

— Tako je, tako je! — uzviknu ujak u zanosu — baš tako! Veoma plemenita misao! Bila bi i sramota i neplemenito da ga osuđujemo! Baš tako!... Ah, prijatelju moj, ti me razumiješ: ti si mi donio utjehu! Znaš, bojim se onamo i ići. Eto, ti si došao, a ja ću se svakako izvući!

— Ako je tako, ujo... — započeo sam, zbunjen tim priznanjem.

— Ne, ne, ne! Ni za što na svijetu! — uzviknuo on i uhvatio me za ruke. — Ti si moj gost, i ja tako hoću.

Sve me je to neobično iznenadilo.

— Ujo, recite mi odmah — prionem — zašto ste me zvali? Čemu se nadate od mene, a što je glavno, što ste meni skrivili?

— Prijatelju moj, i ne pitaj! Kasnije, kasnije! Sve će se to kasnije objasniti! Ja sam možda i mnogo skrivio, ali sam htio da postupim kao pošten čovjek i... i... ti ćeš nju uzeti! Uzet ćeš je, ako u tebi ima i truna plemenitosti! — dometnuo, sav pocrvenio od nekoga nenadanoga osjećaja, pa mi zanosno i snažno stiskao ruku. — Ali dosta je, ni riječi više! Sve ćeš ubrzo doznati i sam. Do tebe će samoga stajati... Glavno je da se sada ondje svidiš, da učiniš dojam. Glavno je, ne zbu-njuj se.

— Ali, poslušajte, ujo, a tko je ondje kod vas? Ja sam, priznajem, tako malo zalazio u društvo da...

— Da se malo plašiš? — prekinuo me ujak smiješeći se. — E, ništa! Sve su sami domaći, ohrabri se! Glavno je, ohrabri se, ne boj se. Ja se sve nekako bojim za tebe. Tko je ondje kod vas, pitaš? Pa tko bi bio kod nas... Prvo, mama — započeo žurno. — Ti se sjećaš mame, ili se ne sjećaš? Pre-dobra, preplemenita starica; bez zahtjeva — može se reći; ponešto staroga kova, ali to je bolje. A, znaš, ponekad je tako hirovita, zna da kaže štošta; na mene se sada srdi, ali sam sâm kriv... znam da sam kriv! A, napokon — ona ti

je, štono riječ, grande dame, generalica... muž joj je bio predivan čovjek: prvo, general, vrlo obrazovan čovjek, imutka nije ostavio, ali zato je bio sav izranjen; jednom riječju — stekao je poštovanje! Onda gospođica Perepelicina. A, ta... ne znam... u posljednje vrijeme ona nekako, onaj... narav joj je takva... A, uostalom, ne smiju se svi osuđivati. Ali, bog bio s njom... Nemoj misliti da je ona kakva gotovanka. Ona je, brate, i sama potpukovnikova kći. Miljenica mamičina, prijatelj! Onda, brate, sestra Praskovja Iljinična. A, o njoj ne treba mnogo trošiti riječi: bezazlena je, dobra; ponešto užurbana, ali kakvo je zato u nje srce! — ti najviše obrati pažnju na njeno srce — vremešna djevojka, ali znaš, taj čudak Bahčejev, čini se, udvara joj se, hoće da je zaprosi. Ali ti šuti, da nisi ni pisnuo: tajna je! A, tko je još od naših? O djeci ne govorim; i sam ćeš ih vidjeti. Iljuški je sutra imendan... A eto! Malo da nisam zaboravio: kod nas je u gostima, vidiš, već cio mjesec dana Ivan Ivanič Mizinčikov, tebi će biti bratućed u drugom koljenu, čini mi se; jest, baš drugo-bratućed! Nedavno je kao poručnik istupio iz husara; mlad je još čovjek. Vrlo pametna duša! A znaš, tako je sve spiskao da i ne znam gdje je stigao da toliko spiska. Uostalom, nije skoro ništa ni imao; ali ipak je spiskao, pozaduživao se. Sada je u gostima kod mene. Nisam ga dosad ni poznavao; došao je sam, predstavio se. Mio je, dobar, miran, smjieran. Zar je itko od njega čuo ovdje i riječ? Vazda šuti; Foma ga je za porugu okrstio »šutljivim neznancem« — svejedno, ne srđi se. Foma je zadovoljan; veli o Ivanu da je plitka glava. A Ivan mu ni u čem ne protuslovi i sve mu odobrava. Hm! Tako je utučen... Ali, bog bio s njim! Sam ćeš vidjeti. Ima i gradskih gostiju: Pavel Semjonič Obnoskin s majkom; mlad čovjek, ali vrlo uman; nešto zrelo, znaš, nepokolebivo... Eto, ne znam samo da iskažem; a uz to je i neobično čudoredan; stroga moralnost! A naposljetku, u gostima je kod nas, vidiš, neka Tatjana Ivanovna, bit će nam valjda i daleka rođakinja — ti je ne poznaješ — djevojka, nije mlada — to se mora priznati, ali... djevojka ugodnih svojstava; bogata ti je, braco, da bi dva Stepančikova mogla kupiti; nedavno je baštinila, a dotle je hukala od nevolje. Molim te, brate Serjoža, pazi se; ona je tako boležljiva... znaš, ima nečeg opsjenarskog u njenu karakteru. Ali, ti si plemenit, razumjet ćeš, pretrpjela je, znaš, nesreću. Dvostruko oprezniji treba da budeš s čovjekom koji je pretrpio nesreću! Nego, nemoj da ti štogod pomisliš. Da-

kako, ima ona svojih slabosti: tako se katkad prenagli, brzo nešto izvali, ali ne kaže ono što treba, to jest, ne laže, nemoj misliti... sve je to, brate, rekao bih, od čista, od plemenita srca, to jest, ako čak i slaže štogod, to je jedino, rekao bih, od prevelike duševne plemenitosti — razumiješ li?

Učinilo mi se da se ujak užasno zbunio.

— Poslušajte, ujo — reći ću — ja vas toliko volim... oprostite mi što vas pitam: ženite li se vi ovdje kojom ili ne ženite?

— A od koga si čuo? — odgovorio on, a pocrvenio kao dijete. — Eto vidiš, prijatelju, sve ću ti pripovjediti; prvo, ja se ne ženim. Mamica, donekle sestra, a najviše Foma Fomič, kojega mamica obožava — i ima pravo, ima pravo: mnogo je učinio za nju — svi oni hoće da ja uzmem tu istu Tatjanu Ivanovnu, iz razboritosti, to jest radi cijele obitelji. Dabome, žele meni dobro — ta ja to razumijem; ali se ja neću nizašto ženiti — tako sam se već zavjerio. Uza sve to nisam nekako znao da odgovorim, nisam kazao ni da, ni ne. To se već, brate, uvijek meni događa tako. A oni pomislili da pristajem, i žele svakako da se sutra, o obiteljskom blagdanu, izjasnim... i zato je sutra takva kubura da ne znam šta bih uradio! Osim toga se Foma Fomič, ne znam zašto, rasrdio na me; mamica također. Ja sam, brate, priznajem, samo čekao tebe i Korovkina... da srce izlijem, kako se veli...

— A šta će vam, ujo, tu pomoći Korovkin?

— Pomoći će, prijatelju, pomoći će — to ti je, brate, takav čovjek; jednom riječju: čovjek učenjak! U njega se uzdam kao u kamenu goru; čovjek pobjednik! Kako on govori o obiteljskoj sreći! Uzdao sam se, priznajem, i u tebe; mislio sam da ćeš ih ti opametiti. Razmisli i sam: pa, recimo, ja sam kriv, zaista kriv — sve ja to razumijem; nisam bez osjećaja. Ali, a ipak se meni može bilo kad oprostiti. Kako bismo mi onda počeli živjeti!... Eh, brate. Koliko je narasla moja Sašurka, mogla bi odmah na vjenčanje. Koliko je moj Iljuška! Sutra mu je imendan. Za Sašurku se ja bojim — tako ti je!...

— Ujo! Gdje je moj kovčeg? Presvući ću se i odmah ću doći, ondje...

— U mezaninu, prijatelju, u mezaninu. Već sam unaprijed odredio neka te, kad dođeš, odvedu pravo u mezanin da te nitko ne vidi. Da, da, presvući se! To je dobro; krasno, krasno! A ja ću ih sve dotle malo pripremiti. Pa, zbogom! Znaš,

brate, treba biti lukav. Htio-ne htio, moraš da postaneš Talleyrand.¹ Ali svejedno! Ondje sad oni piju čaj. Kod nas rano piju čaj. Foma Fomič voli da pije čim se probudi; ono je, znaš, i bolje... Otići ću, dakle, a ti se odmah požuri za mnom, ne ostavljaj me sama: nekako mi je, brate, nezgodno samomu... Da, počekaj! Evo ću još da te zamolim: ne viči na mene ondje, kako si malo prije ovdje vikao — a? Nego ako htjedneš da što napomeneš, napomenut ćeš već kasnije, ovdje, tako, nasamo; a dotle se kakogod suspregni, pričeka! Ja sam ondje i onako, vidiš, mnogo nepodopština počinio. Oni se srde...

— Slušajte, ujo, iz svega onoga što sam čuo i vidio, meni se čini da ste vi...

— Mrtvo puhalo, je li? Ta izgovori! — prekinuo me sasvim iznenada. — A šta bih, brate, radio! Ja to već i sam znam. Dakle, ti ćeš doći? Dođi što prije, molim te!

Kad sam se popeo gore u sobu, otvorim brzo kovčeg, jer sam zapamtio ujakov nalog da što brže siđem. Dok sam se oblačio, razaberem da nisam skoro još ništa doznao od onoga što sam htio doznati, iako sam govorio s ujakom cijeli sat. To me je prenerazilo. Samo mi je jedno bilo donekle jasno; ujak još svejednako uporno želi da se oženim; svi su, dakle, oprečni glasovi, imenice, da je ujak sam zaljubljen u onu istu osobu, neprilični. Sjećam se, bio sam vrlo uznemiren. Između ostalog palo mi na pamet da sam svojim dolaskom i šutnjom pred ujakom gotovo obećao, zadao riječ, svezao se zauvijek. »Nije teško, mislio sam, nije teško zadati riječ koja će ti onda zauvijek vezati i ruke i noge. A još nisam ni vidio mladu!« A opet, otkud to neprijateljstvo cijele porodice protiv mene? Zašto baš svi moraju, kako me uvjerava ujak, neprijateljskim okom gledati moj dolazak? I kakvu čudnu ulogu igra tu sam ujak u svojoj kući? Otkud ta njegova tajnovitost? Otkud sva ta prepast i muke? Priznajem, sve mi se to pričinilo odjednom kao nešto posve besmisleno, a moje romantične i herojske sanje izletjele mi iz glave pri prvom sukobu sa zbiljom. Istom sada, poslije razgovora s ujakom, uvidio sam odjednom svu neskladnost, svu ekscentričnost njegova prijedloga, i razumio sam da jedino ujak može da učini takav prijedlog i u takvim prilikama. Shvatio sam isto tako da vrlo nalikujem na glupana i ja sam, koji sam navrat-nanos dojurio ovamo, na

prvu njegovu riječ, oduševljen njegovim prijedlogom. Odijevao sam se navrat-nanos, zaokupljen nemirnim sumnjama tako da odmah i nisam opazio slugu koji me je posluživao.

— Izvolijevate li ovratnik adelaidine boje ili onaj sa sitnim kockama? — zapita odjednom sluga, obraćajući se meni nekom neobičnom odurnom uljudnošću.

Pogledam ga pa mi se učini da i on zavređuje pažnju. Bio je to još mlad čovjek, za lakaja krasno odjeven, nimalo lošije od gizdelina u gubernijskom gradu. Frak cimetove boje, bijele hlače, prsluk slamne boje, lakirane polucipele i ružičast ovratničić, sve to očito nije bilo odabrano bez svrhe. Sve je to moralo odmah da svrati pažnju na profinjen ukus mladoga gizdelina. Lančić na satu namješten je da bude uočljiv zacijelo u tu istu svrhu. U licu je blijed i čak zelenkast; nos ima velik, kukast, tanak, neobično bijel, kao da je od porculana. Smiješak na tankim usnama odaje neku sjetu, ali finu sjetu. Oči, krupne, izbočene i nekako kao staklene, gledaju neobično tupo, a ipak iz njih prosijava neka finoća. Njegove tanke, meke uši bile su, zbog osjetljivosti, začepjene vatom. Duga, bjelotrepava, rijetka kosa ukovršana je i napomađena. Ručice su mu bjelušave čistunjave, malda nisu umivene u ružičastoj vodi; prsti se završuju gizdelinskim, vrlo dugim, rumenim noktima. Sve to odaje razmaženo čeljade, gizdelina i besposličara. On šuškeće i sasvim po modi ne izgovara slovo r, uznosi i obara oči, uzdiše i prenemaže se da je bilo prosto nevjerovatno. Zaudara mirisima. Rasta nije visoka, mlitav je i kržljiv, a u hodu nekako osobito kleca, jer mu se to po svojoj prilici čini kao osobito otmjeno, jednom riječju, sav je prožet otmjenošću, suptilnošću, i neobičnim osjećajem svoga dostojanstva. Ovo mi se posljednje, ne znam zašto, onako u prvi mah nije svidjelo.

— To je dakle ovratnik adelaidine boje? — zapitam i oštro pogledom mladoga lakaja.

- Adelaidina — odgovori on neospornom finoćom.
- A agrafenine boje nema?
- Nema. I ne može biti takve boje.
- Zašto to?
- Agrafena je nepristojno ime.
- Kako nepristojno? Zašto?
- Zna se; Adelaida je barem tuđinsko ime, oplemenjeno: a Agrafena može da se zove svaka i najgora ženska.
- Pa jesi li ti poludio?

¹ Charles-Maurice Talleyrand (1754—1838), poznati francuski diplomat.

— Nisam nipošto, ja sam pri pameti. Od volje vam da me krstite svakakvim riječima; ali mojim su razgovorom bili zadovoljni mnogi generali i čak neki grofovi iz prijestolnice.

— A kako se ti zoveš?

— Vidopljasov.

— A! Ti si dakle Vidopljasov?

— I jesam.

— E, počekaj dakle, brate, upoznat ću se ja i s tobom.

»Nego ovdje je nešto nalik na ludnicu«, pomislih kad sam silazio.

IV

UZ ČAJ

Čajna je soba ona ista iz koje je izlaz na terasu, gdje sam maloprije sreo Gavrilu. Vrlo me je bunilo ujakovo tajanstveno proricanje o dočeku koji mi se sprema. Mladost je ponekad odviše samoljubiva, a mlado samoljublje gotovo je uvijek plašljivo. Zato mi je bilo vrlo neugodno kad sam, tek što sam ušao i ugledao za čajnim stolom cijelo društvo, zapeo odjednom za sag, spotaknuo se pa, da održim ravnotežu, iznenada odletio nasred sobe. Zbunio sam se toliko kao da sam odjedanput upropastio svoju karijeru, čast i čestito ime, pa sam stajao nepomičan, pocrvenio kao rak i glupo gledao nazočne. Tu zgodu, koja je sama po sebi posve ništava, spominjem jedino zato jer je imala vrlo velik utjecaj na moje duševno raspoloženje cijeloga toga dana, dakle i na moje odnose prema licima moje pripovijesti. Pokušao sam da se poklonim, ali nisam dovršio nego još jače porumenio, poletio ujaku i uhvatio ga za ruke.

— Zdravo, ujo — izgovorim bez daha želeći da kažem nešto sasvim drugo, kudikamo oštroumnije, ali sam sasvim nenadano kazao samo »zdravo«.

— Zdravo, zdravo, braco — odgovori ujak našavši se u neprilici zbog mene — ta mi smo se pozdravili. Ali se ne pometaj, molim te — dometnu šaptom — to se, brate, događa svakomu, i još kako! Bivalo je da bih volio propasti u zemlju toga

istoga časa!... E, a sada, mamice, dopustite da vam predstavim: evo našega mladića; malo se smeo, ali ćete ga jamačno zavoljeti. Nećak moj, Sergej Aleksandrovič — nadovezao obraćajući se općenito svima.

Ali prije no što budem nastavio pripovijest, dopustite, ljubezni čitaoc, da vam poimence prikažem cijelo društvo, u kojem sam se odjednom našao. To je i potrebno radi reda u pripovijesti.

Cijelo se društvo sastojalo od nekoliko dama i samo dvojice muškaraca, ako ne računam sebe i ujaka. Fome Fomiča — kojega sam toliko želio da vidim i koji je — osjećao sam to već onda — bio neograničeni gospodar u ovoj kući — nije bilo: sjao je svojom odsutnošću i kao da je sa sobom odnio svjetlo iz sobe. Svi su bili mračni i zabrinuti. Tom se dojmu nisi mogao otići već na prvi pogled: kakogod bio u taj čas zbunjen i u neprilici, ipak sam vidio da je ujak, na primjer, gotovo isto tako u neprilici kao i ja, premda i te kako nastoji da tobožnjom prirodnošću prikrije zabrinutost. Nešto kao težak kamen leži na njegovu srcu. Jedan od one dvojice muškaraca u sobi je još vrlo mlad, od svojih dvadeset i pet godina, onaj isti Obnoskin, kojega je maloprije spominjao ujak i hvalio njegov razum i moralnost. Taj mi se gospodin nije osobito svidio: sav je udešen po nekom šiku lošega tona; odijelo mu je, unatoč šiku, nekako izlizano i oskudno; i lice kao da mu je nekako izlizano. Bjelušavi, tanki, žoharski brci i jadona, čupava bradica očividno su određeni da prikazuju čovjeka nezavisna i možda slobodoumnna. Neprestano žmirka, smješka se nekako namješteno zajedljivo, vrti se na stolici i svaki me čas gleda kroz lornjet, ali kad se god okrenem njemu, spušta svoje stakalce i kao da se plaši. Drugi gospodin, također još mlad čovjek, od svojih dvadeset i osam godina, moj je drugobratučed, Mizinčikov. On je zaista neobično šutljiv. Za sve vrijeme uz čaj nije izustio ni riječi, nije se smijao kad su se svi smijali; ali ja nisam nipošto opazio nikakvu »utučenost«, što je u nje ga opazio ujak; naprotiv, pogled njegovih svijetlosmeđih očiju pokazuje odlučnost i neku ustaljenost značaja. Mizinčikov je crnomanjast, crnokos i prilično lijep; odjeven je vrlo pristojno — na ujakov trošak, kako sam kasnije doznao. Od dama sam opazio ponajprije gospođicu Perepelicinu po njenom neobično pakosnu, beskrvnu licu. Ona sjedi do generalice — o kojoj će kasnije biti posebno govora — ali ne sjedi uporedo, nego nešto otraga, iz poštovanja; svaki čas se naginje i šapće

svojoj zaštitnici u uho. Dvije-tri vremenšne gotovanke sjede uporedo kod prozora, mûkom mučê, izbuljile oči u majčicu generalicu i smjerno očekuju čaj. Zanimala me također jedna debela dama od pedesetak godina, koja se bila sasvim raspuzla, vrlo neukusno i šaroliko odjevena, čini se narumenjena i gotovo bez zubi, mjesto kojih strše neki pocrnjeli i iskrhani okrnjci; ali to joj ipak ne smeta da pišti, žmirka, kicoši se i gotovo namiguje. Povješani po njoj neki lančići i neprestano uperuje u mene lornjet kao i gospodin Obnoskin. To je njegova majčica. Smjerna Praskovja Iljinična, moja tetica, nalijeva čaj. Ona bi očitó htjela da me poslije toliko izbivanja zagrlí i da se odmah, razumije se, rasplače, ali ne smije. Sve je ovdje, čini se, pod nekom zabranom. Do nje sjedi veoma ljepuškasta, crnooka, petnaestogodišnja djevojčica, koja me gleda uporno, djetinje radoznalo — moja sestrična Saša. Napokon, a možda najviše upada u oči jedna veoma neobična dama, odjevena odlično i neobično mladenački, premda nije nipošto mlada, nego ima barem dobrih trideset i pet godina. Lice joj je vrlo mršavo, blijedo i isušeno, ali neobično živahno. Na blijedim joj obrazima izbija svaki čas jarka boja, gotovo pri svakoj kretnji, pri svakom uzbuđenju. A uzbuđuje se neprestano, vrti se na stolicí i kao da nije kadra ni časak da posjedi na miru. Zagleda se u me nekako pomamno radoznalo, neprestano se naginje da nešto šapne u uho Sašenjki, ili drugoj susjedi, i odmah počinje da se smije najprostodušnijim, najdjetinjastijim veselim smijehom. Ali sve njene ekscentričnosti, na moje čudo, kao da ne svraćaju na se ničiju pažnju, kao da su se svi unaprijed tako dogovorili. Dosjetio sam se da je to Tatjana Ivanovna, ona ista u kojoj je, kako ujak reče, nešto opsjenarsko, koju nameću njemu da je uzme, i kojoj se radi bogatstva dodvoravaju gotovo svi u kući. Meni su se, uostalom, svidjele njene oči, modre i krotke; pa iako se oko tih očiju vide već borice, pogled im je ipak tako prostodušan, tako vedar i dobar, da je neko osobito uživanje susretati se s njima. O toj Tatjani Ivanovni, jednoj od pravih »junakinja« moje pripovijesti, kasnije ću pripovijedati potanje; biografija joj je osobita. Nekih pet časaka nakon mojega dolaska u čajnu sobu utrča iz vrta vrlo ljepuškast dječak, moj bratić, Iljuša, sutrašnji svečar, kojemu su sada oba džepa bila puna kocaka, a u rukama imao zvrk. Za njim ušla mlada, stasita djevojka, nešto blijeda i kao umorna, ali vrlo lijepa. Ošinula sve ispitljivim, nepovjerljivim, čak bojažljivim pogledom, pozorno pogledala mene i sjela

uz Tatjanu Ivanovnu. Sjećam se da mi je nehotice zakucalo srce; dosjetio sam se da je to glavom ona guvernantá. . . Sjećam se također da mi je ujak, kad je ona došla, dobacio letimičan pogled i sav pocrvenio, onda se sagnuo, uzeo Iljušu na ruke i donio da ga poljubim. Još sam opazio da je madame Obnoskina najprije pozorno pogledala ujaka, a onda sarkastično se smiješeći, uperila lornjet u guvernantu. Ujak se neobično zbunio te, ne znajući šta bi radio, zovnuo Sašenjku da je upozna sa mnom, ali ona se samo pridigla i šuteći kleknula za pozdrav, ozbiljno i dostojanstveno. To mi se, uostalom, svidjelo, jer joj je pristajalo. Baš u tome trenutku dobra tetica Praskovja Iljinična nije mogla dulje izdržati, prestala da nalijeva čaj i poletjela put mene, da me ljubi; ali još nisam dospio da izgovorim ni dvije riječi, a odmah se razlegao kreštavi glas gospođice Perepelicine, koja je zapištala da je »Praskovja Iljinična očitó zaboravila mamicu (generalicu), da su mamica zaaskali čaj, a vi ne nalijevate, a oni čekaju«, pa je Praskovja Iljinična ostavila mene i poletjela što je brže mogla svojemu poslu. Ta generalica, najvažnije lice u cijelom tom društvu, pred kojom su se svi držali strogo kućnoga reda, bila je suha, pakosna baba, sva u crnini — pakosna, uostalom, više od starosti i gubitka posljednjih (i dotad ne baš velikih) duševnih sposobnosti; a nekad je bila i zagrižljiva. Generalstvo ju je učinilo još glupljom i nadutijom. Kad se ona ljuti, sva kuća nalikuje na pakao. Na dva se načina ljutila. Prvi je način bila šutljivost, kad starija po cijele dane nije rastavljala usne, nego je uporno šutjela i gurala a pokadšto i bacala na pod sve što bi god pred nju stavili. Drugi je način bio sasvim oprečan: govorljivost. Započinjalo se obično time da je baka — ta bila mi je baka — tonula u neobičnu sjetu, očekivala kraj svijeta i cijeloga svoga gospodarstva, slutila siromaštinu i svakav jad, zadahnjivala se sama svojim slutnjama, počinjala da na prste broji buduće nevolje i pri tom brojanju padala u neki zanos, u neku žestinu. Razumije se, izbilo je na javu da je ona odavno već slutila sve i jedino je zato šutjela jer je silom primorana da »u toj kući« šuti. »A kada bi samo nju štovali, kad bi samo htjeli da je slušaju pravovremeno«, itd., itd.; sve je to odobravao skup gotovanaka, gospođica Perepelicina, a napokon svečano potvrđivao Foma Fomič. Baš onda kad sam joj se predstavljao, užasno se srdila, i čini se, na prvi način, šutljivi, najstrašniji. Svi su je gledali u strahu. Jedina Tatjana Ivanovna, kojoj se nije zamjeravalo baš ništa, bila je najbolje volje. Ujak me na-

mjerice, čak i nekako svečano, doveo do bake; ali ona se kiselo nacerila i pakosno odgurnula od sebe šalicu.

— To je onaj *vol-ti-geur*?¹ — izgovorila kroz zube i, pjevuckajuću, obratila se Perepelicinoju.

To me je glupo pitanje napokon zbunilo. Ne razumijem zašto me je okrstila voltigeurom. Ali takva njena pitanja nisu bila još ništa. Perepelicina se nagnula i šapnula joj nešto u uho, ali starica pakosno mahnula rukom. Ja zinuo pa stojim i pitajući gledam ujaka. Svi se zgledali, a Obnoskin već iskešio zube, što mi se nikako nije dopalo.

— Ona se, brate, zna ponekad zareći — šapnuo mi ujak koji se također nekako zbunio — ali to nije ništa, to ona samo tako; to od dobre srca. Glavno je, pazi na srce!

— Jest, srce! Srce! — razlegao se iznenada zvučni glas Tatjane Ivanovne, koja za sve to vrijeme nije očiju skidala s mene i ne znam zašto nije mogla da miruje na svojem mjestu; valjda joj je do ušiju doletjela riječ »srce«, izrečena šaptom.

Ali nije dokraja izgovorila premda je očito htjela da nešto rekne. Ili se zbunila, ili je bilo što drugo, samo je odjednom ušutjela, užasno se zarumenjela, brzo se nagnula guvernantu, šapnula joj nešto u uho i odjednom zahotjela kao da ju je spopala histerija, a prekrila usta rupcem i izvalila se u naslonjač. Promatrao ih sve u krajnjoj nedoumici; ali na moje čudo, svi su bili vrlo ozbiljni i gradili se kao da se nije ništa osobito dogodilo. Ja sam, dakako, razumio tko je Tatjana Ivanovna. Napokon mi dali čaj i ja se nešto pribrao. Ne znam zašto, ali meni se najednom učinilo da moram zapodjeti s damama najljubazniji razgovor.

— Istinu ste kazali, ujo — započeh ja — kad ste me malo prije upozorili kako čovjek može da se zbuni. Priznajem otvoreno, čemu bih i krio? — nastavim, obraćajući se dodvorljivim smiješkom gospođi Obnoskinoj — da dosad nisam gotovo ni poznavao žensko društvo, i sada, kad mi se dogodilo da tako neugodno uđem, učinilo mi se da je moje držanje nasred sobe bilo vrlo smiješno i podsjećalo donekle na mrtvo puhalo — zar nije tako? Jeste li čitali »Mrtvo puhalo?«² — završim, a sve se više zbunjujem, crvenim se radi svoje dodvorljive iskrenosti i oštro gledam gospodina Obnoskina, koji kesi zube i sve me još ogledava od glave do pete.

¹ Akrobat, pehlivan.

² Pripovijest A. F. Pisemskoga (1821—1881).

— Baš je tako, baš tako, baš tako! — uzviknuo odjednom ujak, koji se neobično oduševio i iskreno obradovao što se razgovor nekako zapodjeo i što se ja snalazim. — To, brate, nije još ništa što ti evo veliš da se čovjek može zbuniti. Eto, zbuniš se, i to je sve! A ja sam, brate, na prvom svom nastupu čak i slagao — vjeruješ li to? Ta, bogami, Anfisa Petrovna, to je, velim vam, zanimljivo saslušati. Tek što sam bio stupio u kadete, došao ja u Moskvu i uputio se s preporučenim pismom jednoj uglednoj gospođi — to jest, bila je vrlo naduta ženska, ali, zapravo, zaista predobra, ma što o njoj govorili. Ušao ja i bio primljen. Gostinska je soba puna svijeta, najviše odličnika. Pozdravio ja, sjeo. Poslije nekoliko riječi ona će meni: »A imate li vi, gospodine, imanje?« Ah da, nisam imao ni kućeta ni maćeta — šta bih odgovorio? Zbunio se posve. Svi me gledaju. (Pa da, kadetić!) Pa, zašto ne bih rekao: nemam ništa; i otmjeno bi ispalo, jer bih istinu rekao. Nisam odolio! »Imam«, velim, »sto i sedamnaest duša«. I čemu sam tu prikrio tih sedamnaest duša. Kad već lažeš, onda slaži okrugli broj — zar nije istina? Za časak se po samom mojem preporučenom pismu razabralo da sam gola sirotinja, i povrh toga još i slagao. Eh, šta mi bješe raditi? Podbrusio sam pete i otad nisam ni zavirio onamo. Tà ja onda nisam imao još ništa. Ovo je sve što sad imam: tri stotine duša od uje Afanasija Matvejiča, a dvije stotine duša, s Kapitonovkom, još otprije, od bake Akuline Panfilovne, svega nešto preko pet stotina. To je dobro! Ali otad sam se zavjetovao da neću lagati, i ne lažem.

— A ja se na vašem mjestu ne bih zavjetovao. Bogzna šta se može dogoditi — pripomenuo Obnoskin, podrugljivo se smješkajući.

— Pa da, to je istina, istina! Bogzna šta se može dogoditi — prostodušno potvrdio ujak.

Obnoskin se grohotom nasmijao i izvalio u naslonjaču; mamica se njegova osmjehnula; nekako osobito ružno zahihikala i gospođica Perepelicina, zahotjela i Tatjana Ivanovna, ne znajući čemu, i čak zapljeskala — jednom riječju, vidio sam dobro da ujaka u njegovu domu nimalo ne cijene. Sašenjka uporno gleda Obnoskina i oči joj se pakosno blistaju. Guvernantica pocrvenjela i oborila oči. Ujak se začudio.

— A šta je? Šta se dogodilo? — ponovi u nedoumici gledajući nas sve redom.

Za sve to vrijeme moj bratac Mizinčikov sjedio je podalje, šuteći, pa se nije ni osmjehnuo kad su svi udarili u smijeh. Marljivo je pio čaj, filozofski gledao sve nazočne i nekoliko puta, kao da ga snalazi nesnosna dosada, gotovo zazviždao, valjda iz stare navade ali se za vremena suzdržavao. Obnoskin koji je zadirkivao ujaka, a navalio na mene, kao da se nije usuđivao ni da pogleda Mizinčikova; to sam zamijetio. Zamijetio sam također da moj šutljivi bratac često pogleda na me, čak očito vrlo radoznalo, kao da želi točno utvrditi kakav sam čovjek.

— Uvjeren sam — zacvrkutala odjednom madame Obnoskina — tvrdo sam uvjerena, *monsieur Serge* — tako se zove te, čini mi se — da ste u vašem Petrogradu bili loš obožavatelj dama. Znam, ondje je danas velik broj mladih ljudi koji se uopće tuđe od ženskoga društva. Ali su to, po mome sudu, sami slobodoumnici. Ne mogu to smatrati ni za šta drugo nego za neoprostivo slobodoumlje. I, priznajem, tome se čudim, čudim, mladi čovječe, prosto čudim...

— Nisam nikako zalazio u društva — odgovorim neobično oduševljeno. — Ali to je... ja barem mislim... svejedno... Živio sam, to jest, uopće, najmio sam stan... ali je to svejedno, uvjeravam vas. Upoznat ću se, dosad sam vazda sjedio kod kuće...

— Bavio se naukama — napomenu ujak ponosito.

— Ah, ujo, vi vazda sa svojim naukama!... Zamislite — nastavim neobično prirodno, ljubazno se smješkajući i obraćajući se iznova Obnoskinjoj — moj je dragi ujo toliko odan naukama da je negdje na glavnoj cesti iskopao nekoga čudotvornoga, praktičnoga filozofa, gospodina Korovkina; i danas, pošto se toliko godina nismo vidjeli, najprije mi je rekao da očekuje toga fenomenalnoga čudotvorca nekako, može se reći, grčevito nestrpljivo... od ljubavi za nauku, razumije se...

I ja zahihikao nadajući se da ću izazvati opći smijeh kao pohvalu mojoj oštroumnosti.

— Koga? O kome on govori? — oštro izgovorila generalica, obraćajući se Perepelicinoj.

— Gostiju su Jegor Iljič napozivali, učenjaka; putuju državnim cestama, skupljaju ih — uživajući zapištala gospođica.

Ujak se potpuno zbunio.

— Ah, da! Zaboravio sam! — uzviknuo a meni dobacio pogled koji je odavao prijekor — očekujem Korovkina. Čovjek učenjak, čovjek koga će spominjati sto godina...

Zapao u škripac i zašutio. Generalica mahnula rukom ali sad tako uspješno da je zahvatila šalicu, koja je sletjela sa stola i razbila se. Nastalo opće uzbuđenje.

— To ona svagda kad se rasrdi uzme i baci štogod na pod — šaptao mi zbunjeni ujak. — Ali to je samo onda kad se rasrdi... Ti, brate, ne gledaj, ne primjećuj, gledaj u stranu... Zašto si progovorio o Korovkinu?...

Ali sam i onako gledao u stranu, u taj čas sam sreo guvernantin pogled i učinilo mi se da u tom pogledu čitam neki prijekor upućen meni, nešto čak prezirno; rumen negodovanja žarko joj planula na blijedim obrazima. Razumio sam pogled i dosjetio sam se da se toj djevojci nisam naročito dopao svojom malodušnom i gadnom željom da ujaka izvrnem ruglu kako bih ja bar donekle ispao manje smiješan. Ne mogu reći kako sam se zastidio!

— A ja bih s vama svejednako o Petrogradu — oglasila se opet Anfisa Petrovna kad se uzbuđenje stišalo, izazvano razbijenom šalicom. — S takvom se, mogu da kažem, nasladom sjećam našega života u toj čarobnoj prijestolnici... Bili smo onda vrlo bliski znanci s jednom kućom — sjećaj li se, Paul? General Polovicin... Ah, kakvo je čarobno, čarobno biće bila generalica! Ah, znate, taj aristokratizam, *beau monde*¹ Recite: valjda ste se sastajali... Priznajem, da sam vas nestrpljivo očekivala ovdje, nadala se da ću od vas mnogo doznati o našim petrogradskim prijateljima...

— Vrlo mi je žao što ne mogu... oprostite... Rekao sam već da sam tek ponekad zalazio u društvo i nikako ne znam generala Polovicina; nisam ni čuo za njega — odgovorim nestrpljivo, kad mi se je iznenada ljubaznost prevratila u neobično zlovoljno i razdraženo raspoloženje.

— Bavio se mineralogijom! — ponosito prihvatio nepopravljivi ujak. — To ti je, brate, mineralogija, kad ondje razgledaš različite kamečke?

— Jest, ujo, kamenje...

— Hm... Mnogo ima naukâ, i sve su korisne! A ja ti, brate, zaista i nisam znao šta je mineralogija! Čujem jedino da negdje zvoni na tuđem zvoniku. U nečemu drugom — još kako-tako ali u naukama sam glup — iskreno žalim!

— Iskreno žalite? — prihvati Obnoskin smješkajući se.

— Tatiće! — uzviknula Saša, prijekorno gledajući oca.

¹ Visoko društvo, otmjeni svijet.

— Šta je, dušice? Ah, bože moj, ta ja vas vazda prekidam, Anfisa Petrovna — trgnuo se ujak koji nije razumio Sašenjkin uzvik. — Oprostite, Krista radi!

— O, ne uznaemirujte se! — odgovorila, kiselo se smiješeći Anfisa Petrovna. — Već sam, uostalom, sve kazala vašemu nećaku i završit ću jedino tim, *monsieur Serge* — tako se, čini mi se zovete — da se svakako morate popraviti. Vjerujem da nauke, umjetnost... kiparstvo, na primjer... dakle, jednom riječju, sve te visoke ideje imaju, štono riječ, svoju za-mamnu stranu, ali ne mogu zamijeniti dame!... Žene, žene, mladiću, vas oblikuju, i zato se bez njih ne može, ne može, mladiću, ne može!

— Ne može, ne može! — razlegao se opet kričljivi glas Tatjane Ivanovne. — Poslušajte — započela, nekako djetinjski brzajući i, razumije se, sva pocrvenjela — poslušajte, želim vas upitati...

— Šta izvolite? — odgovorim, pozorno se zagledajući u nju.

— Htjela sam vas upitati: jeste li došli na duže vrijeme, ili niste?

— Bogami, ne znam; kako poslovi...

— Poslovi! Kakvim se poslovima može baviti?... O, bezumnik...

I Tatjana se Ivanovna sva zarumenjela te, skrivajući se za lepezu, sagela se guvernant i odmah započela nešto šaputati. Onda se odjednom nasmijala i zapljeskala.

— Stanite! Stanite! — zaviknula, odvajajući se od svoje pozdanice i opet mi se obraćajući brzo kao da se boji da ne bih otišao — poslušajte, znate li šta ću vam kazati? Vi strašno, strašno nalikujete na jednog mladića, div-no-ga mladića!... Sašenjka, Nastenjka, sjećate li se! Strašno nalikuje na onoga bezumnika — sjećaš se, Sašenjka! Još smo se vozile i srele... na konju i u bijelu prsluku... on još uperio u mene lornjet, bestidnik! Sjećate se, ja se još prekrila koprenom, ali nisam izdržala nego se promolila iz kočije i doviknula mu: »Bestidniče!« a zatim bacila na put moj buket... Sjećate li se, Nastenjka?

I gospođica, luckasta za muškarcima, posvema uzbuđena, prekrila rukama lice; onda naglo skočila s mjesta, pohrlila prema prozoru, otrgla iz lonca ružu, bacila je kraj mene na pod i pobjegla iz sobe. Nestala netragom! Nastalo sada čak i neko komešanje, premda je generalica, kao i prvi put, bila

sasvim mirna. Anfisa Petrovna se, na primjer, nije začudila ali kao da se odjednom nešto zabrinula i tužno pogledala sina; gospođice pocrvenjele, a Paul Obnoskin, nekako zlovoljan, ne shvaćajući tada zbog čega, ustao sa stolice i prišao prozoru. Ujak mi počeo opet davati znakove, ali u taj čas ušla u sobu nova osoba i zaokupila opću pažnju.

— A! Eto i Jevgrafa Larioniča! Mi o vuku, a vuk na vrata! — uzviknu ujak koji se iskreno obradovao. — Šta, brate, iz grada?

»Baš čudaci! Kao da su ih namjerice skupili ovdje!« pomislih, ne razumijevajući još valjano sve što mi se zbiva pred očima, ne sluteći ni to da sam i sâm, čini se, samo uvećao kolekciju tih čudaka kad sam došao među njih.

V

JEŽEVIKIN

U sobu je ušla, ili se, bolje rekavši, progurala (premda su vrata bila vrlo široka) figurica, koja se još na vratima sagibala, klanjala, kesila zube i neobično radozno ogledavala sve nazočne. Bio je to malen starčić, kozičav, žustrih, obješenjačkih očica, plješiv i ćelav i neka neodređena fina smiješka na podebelim usnama. U fraku je, vrlo iznošenu, a čini se i s drugoga čovjeka. Jedno mu dugme visi o končiću; dva ili tri uopće i nema. Poderane cipele, uprljana kapa u skladu s jadnom odjećom. U ruci mu je pamučan, kockav rubac, sav isprljan, kojim otire znoj s čela i sa sljepoočica. Opazio sam da je guvernant malko pocrvenjela i brzo me pogledala, čak mi se učinilo da u tom pogledu ima nešto ponosito i izazovno.

— Ravno iz grada, dobrotvore! Ravno odande, oče rođeni! Sve ću ti pripovjediti, samo dopustite da najprije iskažem čast — progovorio starčić koji je ušao i uputio se pravo generalici ali zastao napol puta i opet se obratio ujaku.

— Vi već izvolijevate znati moju osnovnu crtu, dobrotvore: podlac sam, pravi podlac! Ta ja, čim uđem, odmah tražim glavnu osobu u kući, njoj se prvoj i obraćam da tako,

od prvoga koraka, steknem milost i protekciju. Podlac sam, gospodine, podlac, dobrotvore! Dopustite, majčice, gospodo, vaša preuzvišenosti, da vam poljubim haljinicu, jer bih vam usnama uprljao vašu ručicu, zlatnu, generalsku.

Generalica mu dala ruku, na moje čudo, prilično dobrostivo.

— I vama, naša krasotice nad krasoticama, poklon! — nastavio, obraćajući se gospodici Perepelicinoj. — Šta ću, gospodarice, gospodo: podlac sam. Zaključili su još godine 1841. da sam podlac kad su me istjerali iz službe, baš onda kad je Valentin Ignjatjič Tihoncov dospio među visokopoštovane; dali mu asesorstvo, njega u asesore, a mene u podlace. A ja sam već tako iskren od rođenja da sve priznajem. Šta ću! Kušao sam da pošteno živim, kušao, sada treba pokušati drugačije. Aleksandra Jegorovna; jabučice naša sočna — nastavio, obilazeći oko stola i protiskujući se prema Sašeniki — dopustite da vam poljubim haljinicu; od vas, gospodice, jabučica miriše i svakojake nježnosti. Svečaru naše poštovanje; donio sam vam, gospodine, lûk i strijelu, sâm sam ih djelao cijelo jutro; dječica su moja pomagala; eto, kasnije ćemo ih odapinjati. A kad odrastete, vi ćete u oficire, Turčinu ćete odrubiti glavu. — Tatjana Ivanovna... ah, ta njih nema, nema dobrotvorke! A ja bih i njima poljubio haljinicu. Praskovja Iljinična, majčice naša rođena, ne mogu samo da se proguram do vas, a ja bih vam poljubio ne samo ručicu nego i nožicu — nego šta! Anfisa Petrovna, iskazujem vam sve svoje poštovanje. Još sam se danas Bogu molio za vas, dobrotvorko moja, klečeći, u suzama sam se Bogu molio, i za vašega sinčića također, da bi mu udijelio svakakvih činovnih razreda i talenata: osobito talenata! Zbilja, i Ivanu Ivanoviču Mizinčikovu moje najponiznije poštovanje. Dao vam bog sve što sami sebi želite. Jer i ne može se razabrati, gospodaru, šta vi sami sebi želite, toliko ste šutljivi... Zdravo, Nastja! Cijela moja malenkost pozdravlja tebe; svaki dan spominju tebe. A evo i domaćinu dubok poklon. Iz grada, vaša preuzvišenosti, baš pravo iz grada. A ovo je zacijelo vaš nećaćić koji se odgajao na učenu fakultetu? Naše najponiznije poštovanje, gospodaru; molim ručicu.

Razlegao se smijeh. Bilo je očito da starac igra ulogu nekakva dobrovoljnoga lakrdijaša. Njegov je dolazak razveselio društvo. Mnogi i nisu shvatili njegove sarkazme, a on je obredao gotovo sve. Jedina se guvernanta, koju je on na moje

čudo nazvao naprosto Nastjom, crveni i mršti. Ja trgnuo ruku; starkelja je, čini se, jedino to i čekao.

— Tâ ja sam je, gospodine, zamolio samo da je stisnem ako samo dopustite, a ne da je poljubim. A vi ste već mislili da ću je poljubiti? Neću, oče rođeni, zasad bih je još samo stisnuo. Vi me, dobrotvore, smatrate zacijelo za vlasteoskoga lakrdijaša? — govori i gleda me podrugljivo.

— N... ne, molim vas, ja...

— Baš tako, gospodine! Ako sam ja lakrdijaš, možda je još tko, pa smo dva! A vi me poštuju: nisam još takav podlac kako vi mislite. Onaj, uostalom, makar i bio lakrdijaš. Ja sam rob, moja je žena robinja, pa zato polaskaj, polaskaj! Eto šta je! Ipak ćeš nešto postići, makar i dječici za mlijeko. Šećera, šećera poviše dosipavajte u sve, pa će i zdravije biti. To ja vama, gospodine, govorim tajom; možda će i vama ustrebat. Fortuna me je izujedala, dobrotvore, zato i jesam lakrdijaš.

— Hi-hi-hi! Ah, obješenjak je taj starčić! Vazda nasmijava! — zapištala Anfisa Petrovna.

— Majčice moja, dobrotvorko, ta bolje ćeš poživjeti na svijetu kao luđačić! Da sam znao, od maloće bih se bio zapisao u luđake, možda bih sada bio pametniji. A ja rano htio da budem pametnjak, pa tako eto postao stari luđak.

— Recite, molim vas — upleo se Obnoskin (kojemu se zacijelo nije svidala napomena o *talentima*), a nekako se osobito slobodno razvalio u naslonjaču i promatrao starčića kroz svoje stakalce kao kakva kukca — recite, molim vas... vazda vam zaboravljam prezime... kako se ono zovete?...

— Ah, gospodine! Pa prezime mi je, ako vam je po volji, Ježevikin, ali kakva korist od toga? Evo već devetu godinu sjedim bez službe — pa živim po prirodnim zakonima. A djece, djece vam imam, prava porodica Holmskih!¹ Baš kao u poslovi: »U bogataša mnogo teladi, u siromaha mnogo čeljadi«...

— Pa, da... telad... ali, okánimo se toga. Dakle, poslušajte, odavno sam htio da vas upitam, zašto se vi kad udete odmah ogledate natrag? To je vrlo smiješno.

¹ Roman D. N. Begičeva (1786—1855) nosio je naslov »Porodica Holmskih. Neke značajke običaja i načina života, porodičnog i pojedinačnog, ruskih plemića«.

— Zašto se ogledam? Pa sve mi se čini, gospodine, netko odostrog hoće da me pljesne dlanom, zato se i ogledam. Monoman sam postao, gospodine.

Opet se nasmijali. Guvernanta se pridigla, htjela da ode i opet se spustila u naslonjač. Na licu joj se ogledalo nešto bolesno, patničko, uza svu rumen što joj se razlila po obrazima.

— Znaš, brate, tko je to? — šapnuo mi ujak — ta to je njen otac!

Gledao sam ujaka razrogačenih očiju. Prezime Ježevikin sasvim sam smetnuo s uma. Junakovao sam, za svega sam puta sanjao o suđenici koja mi je namijenjena, snovao za nju velikodušne osnove i sasvim joj zaboravio prezime, ili, da pravije kažem, nisam na to ni pazio od sama početka.

— Šta, otac? — odgovorio sam šaptom. — Ta ja sam mislio da je ona sirota.

— Otac, brate, otac. I znaš, najčestitiji, najplemenitiji čovjek, čak i ne pije, nego se samo tako sâm gradi lakrdijašem. Strahovita, brate, siromaština, osmoro djece. Od Nastenjkine plaće i žive. Iz službe su ga otjerali zbog jezička. Svake sedmice dolazi ovamo. Kako je ponosan, ne bi nizašto primio štogod. Davao sam mu, davao mnogo puta — ne uzima. Ogorčen čovjek!

— Pa, šta je, brate Jevgrafe Larioniču, šta ima ondje kod vas novo? — zapitao ujak i krepko ga udario po ramenu jer je opazio da sumnjičavi starčić već prisluškuje naš razgovor.

— A šta bi bilo novo, dobrotvorče? Valentin Ignjatjič je jučer dao iskaz u Trišinovoj stvari. U njegovim vrećama nije bila prava mjera brašna. To je, gospođo, onaj isti Trišin koji vas gleda, a ono kao da raspiruje samovar. Možda se izvolijevate sjećati? Valentin Ignjatjič piše dakle o Trišinu: »Ako već« — veli on — »često spominjani Trišin nije mogao da očuva rođenoj nećakinji čast — a ona je lanjske godine pobjegla s oficirom — kako bi on, veli, očuvao erarsku svojinu?« Tako je u svojem spisu i napisao — bogami ne lažem.

— Pi! Kakve priče to pričate! — zaviknula Anfisa Petrovna.

— Tako je, tako, tako! Zatrčao si se, brate Jevgrafe — odobrio ujak. — Hej, upropastit će tebe jezik! Ti si čovjek iskren, plemenit, dobroćudan — smijem da kažem, ali jezik ti je otrovan! I čudim se kako se još ne možeš s njima saživjeti! Oni su, čini se, dobri, bezazleni ljudi...

— Oče i dobrotvore! Ta bezazlena se čovjeka i bojim! — uzviknuo starac nekako osobito oduševljeno.

Odgovor mi se svidio. Pristupim brzo Ježevikinu i krepko mu stisnem ruku. Da istinu kažem, htio sam starcu otvoreno kazati da ga posve razumijem, pa da bilo čime prosvjedujem protiv općega mišljenja. A možda, tko bi znao; možda sam htio da sebe uzvisim u očima Nastasje Jevgrafovne. Ali moj pokušaj nije uspio.

— Dopustite da vas upitam — reći ću, a po običaju sam pocrvenio i zaletio se — jeste li čuli za jezuite?

— Nisam, oče rođeni, nisam čuo; samo tek ponešto... ta otkud bi mi čuli! A šta je?

— Tako... htio sam baš da pripovjedim... Ali podsjetite me prigodice. A sada budite uvjereni da vas razumijem, da, ja vas razumijem... i znam da cijenim...

I posvema zbunjen uhvatim ga još jednom za ruku.

— Svakako ću vas, gospodine, podsjetiti, svakako ću vas podsjetiti! Zlatnim ću slovima zapisati. Evo, dopustite, i uzao ću svezati da upamtim.

I on zaista svezao uzao, pošto je na svojem rupcu, uprljanom od burmuta, našao suh okrajak.

— Jevgrafe Larioniču, uzmite čaj — reći će Praskovja Iljinična.

— Odmah, krasotice gospođo, odmah, to jest, princeso, a ne gospođo! To vam je za čaj. Sreo sam putem, gospođo, Stepana Aleksejiča Bahčjeva. Tako je radostan, eto ti na! Već sam pomislio ne kani li se ženiti? Polaskaj, polaskaj! — izgovorio polušaptom kad je kraj mene nosio šalicu pa mi namigivao i žmirkao. — A što ne vidim glavnoga dobrotvora, Fome Fomiča? Zar on neće doći na čaj?

Ujak se trgnuo kao uboden i bojažljivo pogledao generalicu.

— Pa i ne znam zaista — odgovori neodlučno, u nekoj čudnoj zabuni. — Zvali smo ga, ali on... Ne znam zaista, možda nije raspoložen. Slao sam već Vidopljasova i... ne bih li, uostalom, otišao sâm?

— Malo prije sam se svratio do njih — tajanstveno progovori Ježevikin.

— Zar zbilja? — uzviknu ujak uplašen. — Pa šta je?

— Najprije sam svratio da iskažem poštovanje. Rekli su da će nasamo ispiti čaj, a onda su dometnuli da i suhom korom kruha mogu da se nasite, doista!

Te riječi, čini se, kao da su ujaka strašno prenerazile.

— Ta trebalo je da mu objasniš, Jevgrafe Larioniču, trebalo je da mu kažeš — izgovorio napokon ujak, gledajući starca tužno i prijekorno.

— Govorio sam, govorio.

— Pa?

— Dugo nisu izvoljeli da mi odgovore. Sjedjeli su uz neku matematsku zadaću, utvrđivali nešto; vidi se, glavobolna je zadaća. Pitagorine su hlače nacrtali predi mnom — sâm sam vidio. Tri sam puta ponavljao, tek na četvrti put su digli glavicu i kao da su me tek onda opazili. »Neću da idem, govore, onamo je sada došao učenjak, ta kako bi mi pored takva uma«. — Tako su izvolijevali kazati, pored uma.

I starkelja me pogledao ispod oka, podrugljivo.

— Pa, tomu sam se i nadao! — uzviknuo ujak i pljesnuo rukama — tako sam i mislio! To on, eto, o tebi, Sergeju, kaže da si »učenjak«. Pa, šta sada?

— Priznajem, ujo — odgovorim, dostojanstveno sliježući ramenima — po mom je sudu to tako smiješan otklon da se na to ne vrijedi ni osvrutati, i zaista se čudim vašoj zabuni...

— Oh, braco, ne znaš ti ništa! — uzviknu on i odlučno mahnu rukom.

— Šta sad i vrijedi jadikovati — uplela se odjednom gospođica Perepelicina — kad su svi zli razlozi potekli od sama početka baš od vas, Jegore Iljiču. Kad se otkine glava, ne plaču za kosom. Da ste poslušali mamicu, ne biste sada plakali.

— A šta sam ja, Ana Nilovna, skrivio? Bojte se Boga — izgovorio ujak molećim glasom kao da je zaklinje neka sasluš njegovo objašnjenje.

— Ja se Boga bojim, Jegore Iljiču; a sve to potječe odatle što ste vi sebičnjak i ne volite svoju roditeljicu — dostojanstveno odgovorila gospođica Perepelicina. — Zašto niste od sama početka cijenili njihovu volju? Oni su vam mati. A ja vam neću govoriti neistinu. I sama sâm potpukovnička kći, nisam makar tko.

Učinilo mi se da se Perepelicina uplela u razgovor jedino zato da objavi svima nama, a osobito meni, novomu došljaku, da je i ona potpukovnička kći, a nije makar tko.

— Zato jer vrijeda mater svoju — prijeteci progovorila napokon sama generalica.

— Mamice, zaboga miloga! Ta otkud vas vrijedam?

— Zato jer si ti, Jegoruška, mračan sebičnjak — nastavila generalica sve žešće.

— Mamice, mamice! Ta po čemu sam mračan sebičnjak? — zaviknuo ujak gotovo u očaju — pet dana, punih pet dana srdite se na mene i nećete sa mnom da govorite! A zašto? Zašto? Neka mi dakle sude, neka mi sudi cijeli svijet! Neka napokon čuju i moje opravdanje. Dugo sam šutio, mamice; niste htjeli da me slušate, neka me, dakle, sad čuju ljudi. Anfisa Petrovna! Pavle Semjoniču, veoma plemeniti Pavle Semjoniču! Sergeju, prijatelju moj! Ti si stran čovjek, ti si, rekao bih, gledalac, ti možeš nepristrano da sudiš...

— Umirite se, Jegore Iljiču, umirite se, zaviknula Anfisa Petrovna — ne ubijajte mamicu!

— Neću ja ubiti mamicu, Anfisa Petrovna; evo mojih grudi — udarajte! — nastavio ujak, koji se bio strašno razesutio, kako se to već događa u ljudi slaba karaktera kad posve izgube strpljivost, premda sva njihova žestina nalikuje na vatru od zapaljene slame — ja bih rekao, Anfisa Petrovna, da nikoga ne vrijeđam. I otpočet ću time da je Foma Fomič najplemenitiji, najpošteniji čovjek, ali i čovjek najviših odlika, ipak... on je u toj zgodi bio nepravedan prema meni.

— Hm! — promrmljao Obnoskin da bi još jače razdražio ujaka.

— Pavle Semjoniču, veoma plemeniti Pavle Semjoniču! Zar zaista mislite da sam, rekao bih, bezosjećajna trupina? Ta vidim, ta razumijem, ucviljena srca, rekao bih, razumijem da svi ti nesporazumi potječu od *njegove* prevelike ljubavi prema meni. Od volje vam bilo, ali on je, tako mi boga, u tom slučaju nepravedan. Sve ću ispričovijedati. Hoću sada, Anfisa Petrovna, da ispričovijedam tu dogodovštinu onako temeljito i potanko kako biste vidjeli otkuda to potječe i ima li mamica pravo da se na me srđi što nisam ugodio Fomi Fomiču. Saslušaj me i ti, Serjoža — dometnuo obraćajući se meni, a to je činio i sve dok je pripovijedao, kao da se boji drugih slušatelja i sumnja da su mu nakloni — saslušaj me i ti i odluči: jesam li prav ili nisam. Evo vidiš, evo, kako je otpočela sva ta dogodovština: prije jedne sedmice, a baš i nema više od jedne sedmice, prolazio kroz naš grad bivši moj zapovjednik, general Rusapetov, sa ženom i svašću. Zadržali su se neko vrijeme. Ja sam bio potresen. Hitim da iskoristim priliku, letim, predstavljam se i pozivam ih na objed. Obećao mi ako bude mogao. Jest, velim ti, veoma

plemenit čovjek; blista od vrlina, a pored toga je i dostojanstvenik! Svoju je svast obasuo dobročinstvima; jednu je sirotu udao za divna, mlada čovjeka, (sada je odvjetnik u Malinovu; još mlad čovjek, ali kako je, može se reći, svestrano obrazovan!) — jednom riječju, general nad generalima! A, kod nas, dakako, vreva, lupa, kuhari, *fricassée*¹; naručujem glazbu. Ja sam se, dabome, veselio i gradio kao da mi je imendan. Nije se svidjelo Fomi Fomiču što se veselim i što se gradim kao da mi je imendan! Sjedio je za stolom — još se sjećam, donesena je njegova omiljena kiselica sa skrupom — šuti on, šuti, a onda skoči: »Vrijeđaju me, vrijeđaju!« — »A čime te, velim, vrijeđaju, Foma Fomiču?« — »Vi me sada, veli, zanemaruje; vi se sada bavite generalima, vama su sada generali draži od mene!« A, razumije se, sve ti to pripovijedam sada ukratko, štono riječ, samo jezgru; ali da znaš šta je još govorio... jednom riječju, potresao mi svu dušu! Šta ćeš da radiš? Razumije se, klonuo sam duhom: presenetilo me to, može se reći, i hodam kao pokisao pijetao. I dode svečani dan. General poručuje da ne može doći i ispričava se, neće dakle doći. Ja ću Fomi: »Pa, Foma, umiri se! Neće doći!« A šta bi ti mislio? Ne prašta, i gotovo. »Uvrijedili ste me, veli, i gotovo!« Ja i ovako i onako. »Ne, veli on, idite svojim generalima; vama su generali draži od mene, vi ste, veli, raskidali prijateljske veze.« Moj prijatelju! Ta ja razumijem zašto se on srdi. Nisam ja trupina, nisam ovan, nisam kakva danguba! Ta on to čini iz prevelike ljubavi prema meni, rekao bih, iz ljubomore — sâm to kaže — on je radi mene ljubomoran na generala, boji se da ne izgubi svoju naklonost, iskušava me, hoće da dozna šta mogu žrtvovati za nj: »Ne, veli, ja sam i sâm za vas isto što i general, ja sam i sâm za vas vaša preuzvišenost! Pomirit ću se s vama onda kad budete dokazali da me poštuju!« — »A čime ću ti, Foma Fomiču, dokazati da te poštuju?« — »Pa zovite me, veli, cijeli dan vaša preuzvišenosti; onda ćete dokazati da me poštuju.« Padam iz oblaka! Možeš da zamisliš kako sam se začudio! »Neka vam to, veli, bude pouka da se od sad ne oduševljavate za generale, kad su i drugi ljudi možda još valjaniji od svih vaših generala!« A onda nisam više izdržao, kajem se! Otvoreno se kajem! »Foma Fomiču, velim, zar se to može? Ta mogu li se odlučiti na to? Zar mogu, zar

¹ (Cit. frikase) paprikaš.

imam pravo da te imenujem generalom? Smisli, tko imenuje generale? Pa kako ću ja da kažem tebi: vaša preuzvišenosti? Ta to je, može se reći, napadaj na veličinu božjih odredaba! Ta general je na ukras domovini: general je vojevao, krv je svoju lio na polju slave! Kako bih onda tebi kazao: vaša preuzvišenosti?« Ali oni ni makac, eto ti sve! Štoga hoćeš, Foma, velim, sve ću učiniti. Eto, ti si mi naredio da obrijem zaliske, jer u njima je malo patriotizma — obrijao sam ih, namrštio sam se, ali sam ih obrijao. Štaviše, učinit ću sve što god budeš želio, samo se odreci generalskoga dostojanstva! »Neću, veli, neću se smiriti sve dotle dok me se ne bude oslovljavalo: vaša preuzvišenosti!« »To će, veli, koristiti vašoj moralnosti: to će umiriti vaš duh!« — veli. I eto sada već jednu sedmicu, cijelu jednu sedmicu neće da govori sa mnom; srdi se na svakoga tko dođe. O tebi je čuo da si učen — ja sam to skrivio: ražestio se, izbrbljao! — Rekao je, dakle, da ne ostaje u kući ako ti dođeš. »Sada vam ja, dakle, veli, nisam više učen«. Bit će nevolje kad dozna za Korovkina! Pa, molim te, ta rasudi, ta šta sam ja tu skrivio? Pa zar da pristanem i da mu govorim: »Vaša preuzvišenosti?« Pa može li se živjeti u takvim prilikama? A zašto je danas jadnog Bahčjeva otjerao od stola? Pa, recimo, Bahčjev nije izumio astronomiju; ta nisam ni ja izumio astronomiju... Zašto, dakle, zašto?

— Pa zato, Jegoruška, jer si zavidan — promrmljala opet generalica.

— Mamice! — zaviknuo ujak sav očajan — vi ćete me dotjerati do ludila!... Nisu to, mamice, vaše riječi, nego tuđe! Ja, na kraju, postajem stup, kolobran, fenjer, a ne vaš sin!

— Čuo sam, ujo — prekinem ga, čudeći se toj pripovijesti — čuo sam od Bahčjeva — ne znam, uostalom, da li je istina ili nije da je Foma Fomič pozavidio Iljuši na imendanu te tvrdi da je sutra i njegov imendan. Priznajem, ta me je značajna crta tako prenerazila da ja...

— Rođendan, braco, rođendan, nije imendan, nego rođendan! — prekinuo me ujak, upadajući mi u riječ. — Samo se drugačije izrazio, ali ima pravo: sutra mu je rođendan. Istina, brate, najprije...

— Pa nije mu rođendan! — viknula Sašenjka.

— Kako mu nije rođendan? — uzviknu ujak snektivši se.

— Ta nije mu rođendan, tatice! Vi to naprosto neistinu govorite da zavarate samoga sebe a da ugodite Fomi Fomiču.

A rođendan mu je bio u ožujku — prije toga smo se još, sjedate se, vozili u manastir na hodočašće, a on nije nikomu u kočiji dao da mirno sjedi; neprestano je vikao da mu je jastuk *prignječio* bok, pa je štipao; teticu je od pakosti dva puta uštinuo! A onda se, kad smo o rođendanu došli da mu čestitamo, rasrdio zašto u našem buketu nema kamelija. »Ja, veli, volim kamelije, jer u mene je ukus višega društva, a vi ste žalili da mi ih naberete u stakleniku.« I cio dan se kiselio i kostrušio, nije htio s nama da govori...

Da je bomba pala nasred sobe, mislim da ih sve ne bi toliko prenerazilo i uplašilo kao ova otvorena pobuna — i čija? Djevojčice kojoj se nije dopuštalo ni da glasno govori pred bakom. Generalica, nijema od čuda i bijesa, pridigla se, uspravila, pa gleda svoju drsku unuku i ne vjeruje očima. Ujak zamro od užasa.

— Eto kakvu slobodu dopuštaju! Hoće da umore bakicu! — uzviknula Perepelicina.

— Saša, Saša, opameti se! Šta ti je, Saša? — viče ujak, pa leti čas ovoj, čas onoj, čas generalici, čas Sašenjki da je obuzda.

— Neću da šutim, tatice! — zaviknula Saša, skočila odjednom sa stolice, lupa nožicama, a očice joj se blistaju — neću da šutim! Svi smo mi dugo trpjeli radi Fome Fomiča, radi odurnoga, radi gadnoga vašega Fome Fomiča! Zato, jer će Foma Fomič upropastiti sve nas, jer njemu neprestano pune uši da je uman, velikodušan, plemenit, učen, smjesa sviju vrlina, neki potpuri, a Foma Fomič, glupan, povjerovao svemu! Toliko su mu slatkih jela nadonosili da bi se drugi zastidio, a Foma Fomič pojeo sve što su god postavili preda nj, i još moli. Vidjet ćete, evo, pojest će on sve nas, a svemu je kriv tatica! Gladan je, gladan Foma Fomič, otvoreno ću da kažem, nikoga se ne bojim! On je glup, hirovit, prljavac, neplemenit, kruta srca, tiranin, spletkar, lažljivac... Ah, ja bih ga zacijelo, zacijelo odmah otjerala iz kuće, a tatica njega obožava, tatica luduje za njim!...

— Ah!... — ciknula generalica i onemoćala se srušila na divan.

— Prijateljice moja, Agafija Timofejevna, anđele moj! — viče Anfisa Petrovna — uzmite moj *flakon*!¹ Vode, brže vode!

¹ (Flacon) bočica, obično za parfeme.

— Vode, vode! — viče ujak — mamice, mamice, umirite se! Na koljenima vas preklinjem, umirite se!...

— Treba vas posaditi uz kruh i vodu i ne puštati vas iz tamnice... vi ubojice! — zapištala na Sašenjku Perepelicina, dršćući od pakosti.

— I sjest ću uz kruh i vodu, ničega se ne bojim! — viče Sašenjka, koja se bila nekako zaboravila. — Branim taticu jer on ne zna da se sâm brani. Tko je, tko je vaš Foma Fomič prema tatici? Tatičin kruh jede, a samoga taticu ponizuje nezahvalnik! Ta ja bih ga rastrgala na komadićke, vašega Fomu Fomiča! Na dvoboj bih ga izazvala, pa bih ga i ubila iz dva pištolja...

— Saša, Saša! — viče u očaju ujak. — Još jednu riječ i ja sam propao, zauvijek propao!

— Tatice! — uzviknula Saša, naglo poletjela pravo ocu, zaplakala i čvrsto ga ogrlila ručicama — tatice! Pa zar vi, koji ste tako krasni, veseli, pametni, zar vi, zar vi da tako upropastite sebe? Zar da se pokoravate tomu odurnom, nezahvalnom čovjeku, da budete njegova igračka, da se izvirgavate smijehu? Tatice, zlatni moj tatice!...

Zaridala, prekrila rukama lice i istrčala iz sobe.

Nastao strašan metež. Generalica leži u nesvjestici. Ujak kleči pred njom i ljubi joj ruke. Gospođica Perepelicina se mota oko njih i dobacuje nam zlobne, ali pobjedonosne pogledе. Anfisa Petrovna kvasi generalici sljepoočice vodom i vrze se sa svojim flakonom. Praskovja Iljinična dršće i prolijeva suze; Ježevikin traži kutić kamo bi se zavukao, a guvernantu stoji blijeda, posve zbunjena od straha. Jedinu se Mizinčikov držao sasvim isto kao i prije. Ustao, prišao prozoru i uzeo uporno gledati napolje, baš nimalo ne obraćajući pažnju na cijeli prizor.

Odjednom se generalica pridigla s divana, uspravila se i omjerila me groznim pogledom.

— Napolje! — zaviknula i topnula nogom mene radi.

Moram priznati da se tomu nisam nikako nadao.

— Napolje! Napolje iz kuće; napolje! Zašto je on došao? Neka se odmah izgubi bez traga! Napolje!

— Mamice! Mamice, šta vi to! Ta ovo je Serjoža — muca ujak i sav dršće od straha. — Ta on nam je, mamice, došao u goste.

— Kakav Serjoža? Gluparija! Neću ništa da čujem; napolje! To je Korovkin! Uvjerena sam da je to Korovkin. Mene

ne vara slutnja. Došao je da izgura Fomu Fomiča; zato je i naručen. Moje srce sluti... Napolje, ništarijo!

— Ujače, ako je tako — rekoh grcajući od plemenita zgražanja — ako je tako, onda... oprostite mi... — I ja se maših za šeširo.

— Sergeju, Sergeju, šta ti radiš?... Pa evo sada čaja... Mamice! Ta to je Serjoža!... Sergeju, molim te! — viče on, juri za mnom i hoće silom da mi otme šešir — ti si moj gost, ti ćeš ostati, ja to hoću! Ta ona to samo tako govori — dometnuo šaptom — ta samo onda kad se rasrdi... Samo se sada, za prvo vrijeme, sakrij negdje... proboravi negdje — i ništa, sve će proći. Ona će ti oprostiti — uvjeravam te! Dobra je ona, samo se tako zna zareći... Čuješ, ona te drži za Korovkina, a kasnije će ti oprostiti uvjeravam te. Šta ćeš ti? — zaviknuo Gavrilu koji je, ulazeći u sobu, drhtao od straha.

Gavrila nije ušao sam; s njim je bio vlasteoski momak, dječak od šesnaestak godina, vrlo lijep, kojega su zbog ljepote uzeli u dvor, kako sam kasnije doznao. Zove se Falalej. Na njemu je neka osobita odjeća, crvena svilena košulja, oko vrata optočena gajtanom, pojas od zlatnih trakova, crne baršunske šaljvare i safijanske čizmice s crvenim suvracima. Dječak gorko pregorko plače, a suze mu, jedna za drugom, teku iz krupnih, modrih očiju.

— Šta je sad opet? — zaviknuo ujak — šta se dogodilo? Ta govori, razbojniče!

— Foma Fomič mi je naložio da dodem ovamo; i oni dolaze za nama — odgovori tužni Gavrila — ja na ispit, a on...

— A on?

— Plesao je — odgovori Gavrila plačnim glasom.

— Plesao! — uzviknuo prestravljeni ujak.

— Ple-sao! — zaviknuo Falalej jecajući.

— Komarinskoga?¹

— Ko-ma-rinskoga.

— A Foma Fomič te zatekao?

— Za-te-kao!

— Dotukli me! — zaciknuo ujak — ode moja glava! — i obadvjema se rukama uhvati za glavu.

— Foma Fomič! — javi Vidopljasov, ušavši u sobu.

Vrata se otvorila i Foma Fomič glavom osvanuo pred zapanjenim društvom.

¹ Komarinski ples, ples uz pjesmu »Komarinski seljak«.

O BIJELOM BIKU I KOMARINSKOM SELJAKU

Ali prije nego što će mi biti čast da čitaocu osobno predstavim Fomu Fomiča, koji je ušao, smatram za prijeko potrebno da kažem nekoliko riječi o Falaleju i da objasnim kakva je zapravo bila strahota u tom što je plesao komarinskoga seljaka¹, a Foma Fomič ga zatekao u tom veselom poslu. Falalej je bio vlasteoski dječak, siroče od kolijevke i krsno kumče pokojne žene moga ujaka. Ujak ga je vrlo volio. To je već samo po sebi bilo dovoljno da je Foma Fomič, kad se je preselio u Stepančikovo i upokorio ujaka, zamrzio njegova ljubimca Falaleja. Ali dječak se nekako osobito svidio generalici, te je unatoč gnjevu Fome Fomiča ostao gore, uz gospodu; to je tražila sama generalica, pa Foma popustio, ali je u rucu zadržao uvredu — sve je držao za uvredu — i zbog nje se u svakoj prilici svetio dječaku, koji nije bio ništa kriv. Falalej je bio neobično lijep. Lice mu bješe djevojačko, kao u krasne seoske djevojke. Generalica ga je negovala i mazila, pazila ga kao lijepu, skupocjenu igračku, pa i ne zna se koga je više voljela: ili maljućno kudravo psetance Ami, ili Falaleja. Govorili smo već o njegovoj odjeći, koja je bila njen izum. Gospodice su mu davale pomadu, a vlasuljar Kuzma morao je o blagdanima da mu nakovrča kosu. Taj je dječak bio neko čudno stvorenje. Ne bi ga se moglo nazvati potpunim idiotom, ili blesanom, ali je bio toliko naivan, toliko otvoren i prostodušan da ga se ponekad zaista moglo smatrati za luđačica. Ako mu se prisnije san, odmah ide gospodi da ga prikovijeda. Plete se gospodi u razgovor i ne mari što ih prekida. Pripovijeda im štošta što se nikako ne smije pripovijedati gospodi. Najiskrenije zaplače kad gospođa pada u nesvijest, ili kad mu gospodara preko svake mjere izgrde. Svaka ga nesreća žalosti. Ponekad pristupa generalici, ljubi joj ruke i moli je neka se ne srdi — i generalica mu velikodušno oprašta te smionosti. Veoma je osjećajan, dobar i krotak kao janje, veseo kao sretno dijete. Sa stola mu daju poklone.

¹ Poznata i omiljena pjesma o pijanom »Komarinskom seljaku«, igra, ples uz pjevanje te pjesme.

Uvijek stoji iza generaličine stolice i strahovito voli šećer. Kad mu dadu šećera, odmah ga zagrija svojim jakim zubima, bijelima kao mlijeko, i neopisivo mu se zadovoljstvo blista u veselim, modrim očima i po cijelom ljepuškastom licu.

Dugo se srdio Foma Fomič; ali kad je napokon smislio, odlučio odjednom da bude Falaleju dobrotvor. Najprije izgrdio ujaka što ne mari za obrazovanje kućne družine, a onda odlučio da će odmah učiti jadrnika dječaka moralnosti, lijevim manirima i francuskom jeziku. »Šta!« — govorio je, braneći svagda nezgrapnu misao (misao koja i nije pala na pamet jedinomu jedincatomu Fomi Fomiču, što zasvjedočava pisac ovih redaka) — »šta! on je vazda gore uz svoju gospodaricu; odjednom će ona zaboraviti da on ne zna francuski, te će mu kazati, na primjer, donè mua mon mušuar¹ — pa on treba odmah da se snađe i da je odmah posluži!« Ali kako se razabralo, ne samo da Falaleja nisu mogli da nauče francuski nego je i kuhar Andron, njegov ujak, koji je nesebično nastojao da ga nauči ruskoj pismenosti, već odavno digao ruke od toga i spremio abecedu na policu. Falalej je bio toliko tup za knjišku obuku da nije razumijevao ama baš ništa. Štaviše, iz toga se izlegla čak pripovijest. Družina se počela Falaleju rugati da je Francuz, a starac Gavrilu, isluženi ujakov sobar, usudio se otvoreno poricati korist od učenja francuske pismenosti. Dopro glas do Fome Fomiča, i on se rasrdio pa za kaznu prisilio samoga opirača, Gavrilu, da uči francuski. Odatle se eto i izlegla cijela ta priča o francuskom jeziku, što je toliko rasrdila gospodina Bahčjejeva. Što se tiče manira, bilo je još gore; Foma nije nikako mogao da po svojoj volji obrazuje Falaleja, koji je unatoč zabrani dolazio svako jutro da mu pripovijeda svoje sne, što je, opet, Foma Fomič smatrao za posve nepristojno i suviše prisno. Ali Falalej je tvrdokorno ostajao Falalej. Razumije se da je za sve to najviše izvlačio ujak.

— Zna li, zna li šta je danas učinio? — ponekad više Foma, radi većega dojma, odabravši vrijeme kad su svi na okupu. — Zna li, pukovniče, do čega dovodi vaše sustavno maženje? Danas je požderao komad piroga koji ste mu dali za stolom, i zna li šta je poslije kazao? Hodi amo, hodi amo, nezgrapna dušo, hodi amo, idiote, ti rumena nakarado!...

¹ Daj mi moj rupčić. (donnez moi mon mouchoir!)

Falalej prilazi, plače, otire obadvjema rukama oči.

— Šta si kazao kad si požderao svoj pirog? Ponovi pred svima!

Falalej ne odgovara i prolijeva gorke suze.

— Ja ću, dakle, kad je tako, kazati mjesto tebe. Lupio si se po natrpanom, nepristojnom trbuhu te si rekao: »Nabokao sam se piroga kao Martin sapuna!« Molim vas, pukovniče, zar se takvim frazama govori u obrazovanom društvu, pogotovo u višem? Jesi li ti to kazao ili nisi? Govori!

— Jesam!... — potvrđuje Falalej i jeca.

— E, reci mi, dakle, sada: zar Martin jede sapun? Gdje si zapravo vidio toga Martina koji jede sapun? Ded govori, pričaj mi o tom fenomenalnom Martinu!

Šutnja.

— Tebe pitam — navaljuje Foma — tko je zapravo taj Martin? Hoću da ga vidim, hoću da se upoznam s njim. Tko je on dakle? Registrator, ekonom, Pošehonac, pjesnik, *capitaine d'armes*, vlasteoski sluga — ta netko mora da bude. Odgovaraj!

— Vlasteoski slu-ga — odgovara napokon Falalej i ne-prestano plače.

— Čiji? U koje gospode?

Ali Falalej ne zna da kaže u koje gospode. Razumije se, završuje se time da Foma rasrđen bježi iz sobe i viče da su ga uvrijedili; generalicu počinju spopadati napadaji, a ujak proklinje čas kad se rodio, moli sve za oprostjenje i sve do noći hoda na prstima po svojim sobama.

Kao navlaš dogodilo se da je sutradan, poslije zgrade s Martinovim sapunom, Falalej kad je izjutra donio Fomi Fomiču čaj i već bio zaboravio i Martina i sav jučerašnji jad, njemu ispričao da je sanjao o bijelom biku. Samo je još to trebalo! Fomu Fomiča spopalo neopisivo negodovanje, pozvao odmah ujaka i počeo ga na pasja kola grditi radi nepristojna sna što se prisnio *njegovu* Falaleju. Upotrijebila se sada stroga sredstva i Falaleja kaznili, klečao je u kutu. Strogo mu zabranili da ne smije sanjati takve proste, seljačke sne. »Imam za što da se srdim« — govorio je Foma — »osim toga, ne bi zapravo smio da mi dolazi sa svojim snima, pogotovo s bijelim bikom; osim toga — priznajte i sami, pukovniče, šta je bijeli bik nego dokaz prostastva, neukosti, surovosti našega neotesanoga Falaleja? Kakve misli, takvi i sni. Zar nisam govorio već odavno da od njega neće ništa postati i da ga

nije trebalo ostavljati gore, kod gospode? Nikad, nikad nećete vi tu besmisleni, prostonarodnu dušu preobraziti u išta uzvišeno, poetsko. »Zar ne možeš — nastavio, obraćajući se Falaleju — zar ne možeš sanjati štogod lijepo, nježno, oplemenjeno, kakav prrior iz finoga društva, na primjer, pa ma i gospodu kako se kartaju, ili dame kako se šetaju po lijepu vrtu?« Falalej mu obećao da će na noć zaciijelo vidjeti gospodu ili dame kako se šetaju po krasnu vrtu.

Kad je Falalej lijegao, u suzama je molio Boga za to i dugo mislio šta bi uradio da ne vidi prokletoga bijeloga bika. Ali čovječje su nade varave. Kad se sutradan izjutra probudio, spopade ga užas kad se sjeti da je i opet cijelu noć sanjao o mrskom bijelom biku, a nije mu se prisnila ni jedna dama koja se šeta po lijepu vrtu. Ovaj put su posljedice bile osobite. Foma Fomič rekao odlučno da nipošto ne vjeruje u to, u to da bi se tako mogao ponavljati san, nego da je Falaleja namjerice naputio tkogod od ukućana, a možda i sâm pukovnik, da naprkosi Fomi Fomiču. Bilo je mnogo krike, prijekora i suza. Pred večer počela generalica kunjati; i sva se kuća snuždila. Nisu se više ni nadali da će Falalej na noć, dakle treće noći, svakako ugledati štogod iz višega društva. Ali kako su se svi odreda zgražali kad je Falalej cijelu sedmicu bez prestanka, svake bogovetne noći, neprestano viđao bijeloga bika, i jedino samo bijeloga bika! O višem društvu ni spomena.

Ali najzanimljivije je bilo to što se Falalej nikako nije dosjetio da slaže, da jednostavno kaže kako nije vidio bijeloga bika nego, na primjer, kočiju, u kojoj su bile sve same dame i Foma Fomič; pogotovu, jer u takvu škripcu ne bi baš ni bio veliki grijeh slagati. Ali Falalej je bio toliko iskren da nikako nije znao da slaže, sve da je i htio. O tome mu nisu ni natucali. Svi su znali da bi se već u prvom trenutku izdao, i da bi ga Foma Fomič odmah ulovio u laži. Šta da se radi? Ujakov je položaj postajao nepodnosiv. Falalej je bio posve nepopravljiv. Jadni dječak počeo i mršaviti od jada. Ključarica je Malanja tvrdila da su ga urekli i poškopila ga vodom iz kuta pod ikonama. U tom korisnom poslu sudjelovala je i milosrdna Praskovja Iljinična. Ali ni to nije pomoglo. Nije pomagalo ništa!

— Ta vrag ga odnio, prokletoga — pripovijeda Falalej — svake mi se noći prisniva! Svaki se put navečer molim: »Ne sni mi se, snu o bijelom biku, ne sni mi se, snu o bje-

lom biku! Ali evo njega svejednako, prokletoga, stoji preda mnom, velik, rogat, tupih labrnja, u-u-u!«

Ujak je bio očajan. Ali na svu sreću, Foma Fomič odjednom kao da je zaboravio bijeloga bika. Dabome, nitko nije vjerovao da Foma Fomič može zaboraviti nešto tako važno. Svi su u strahu mislili da on bijeloga bika čuva za poslije, i da će ga pokazati u prvoj zgodnoj prilici. Kasnije doznaše da Fomi Fomiču u to vrijeme nije bilo do bijeloga bika: zaokupili ga drugi poslovi, druge brige; druge su zamisli dozrijevale u njegovoj probitačnoj i misaonoj glavi. Zato je, eto, i pustio Falaleju neka u miru odahne. S Falalejem odahnuli i svi ostali. Momak se razveselio, čak i počeo zaboravljati šta je bilo; pa i bijeli mu se bik javljao sve rjeđe i rjeđe, iako je još ponekad podsjećao na svoje fantastično postojanje. Jednom riječju, sve bi dobro prošlo da na svijetu nije postojao komarinski ples.

Mora se napomenuti da je Falalej izvrsno plesao; to mu je bila najveća sposobnost, čak i u neku ruku njegovo zvanje; plesao je odlučno, neobično živahno, ali osobito je volio plesati »komarinskoga seljaka«. Ne zato što je neobično volio lakoumne i posve neobjašnjive postupke toga vjetrenjastoga seljaka — ne, volio je plesati komarinski ples jedino zato što nikako nije mogao slušati komarinskoga seljaka da uz tu glazbu ne zapleše. Dva-tri lakaja, pa i nekoliko družinskih dama sastajalo se katkad navečer gdje god na najstražnijoj čistini na vlasteoskom imanju, podalje od Fome Fomiča; započinjala se glazba, plesanje, a pred kraj bi svečano dolazio na red i komarinski ples. Orkestar su sačinjavale dvije balalajke, gitara, gusle i bubanj, a njime je izvrsno upravljao konjušnik Mitjuška. Trebalo je vidjeti šta onda radi Falalej: pleše, i ne zna više za sebe, dok ga ne izdaju i posljednje sile, a društvo ga potiče krikom i smijehom; pocikuje on, viče, grohotom se smije, plješe dlanovima; igra kao da ga nosi tuda, nezna na sila, kojoj ne može da odoli, tvrdokorno se upinje da stigne sve brži i brži tempo vratolomna motiva, a petama gruha o zemlju. To su bili časovi njegova istinskog užitka; i sve bi to teklo radosno i veselo da glas o komarinskom seljaku nije dospio napokon i do Fome Fomiča.

Foma Fomič zamro i odmah poslao po pukovnika.

— Htio sam doznati od vas samo jedno, pukovniče — započeo Foma — jeste li se zakleli da ćete dokraja upropas-

titi toga nesretnoga idiota, ili nećete dokraja? U prvom slučaju uklanjam se odmah; ako pak nećete dokraja, onda ja...

— Ta šta je? Šta se dogodilo? — zaviknuo uplašeni ujak.

— Pitajte šta se dogodilo? Pa znate li vi da on pleše komarinski ples?

— E... pa šta je?

— Kako, pa šta je? — zaciknuo Foma. — I to govorite vi — vi, njihov gospodar i donekle otac! Ta možete li nakon toga zdravo suditi o tom šta je komarinski ples? Zna li da ta pjesma prikazuje odurna seljaka koji se u pijanstvu drznuo počinuti najnemoralnije djelo? Zna li na šta je napala ta razuzdana seljčina? Pogazio je najdragocijenije veze, štoto riječ, istoptao ih svojim seljačkim čizmetinama koje su naučene da gaze jedino po podu u krčmi. Ne shvaćate li da svojim odgovorom vrijeđate moje najplemenitije osjećaje? Shvaćate li da ste svojim odgovorom osobno uvrijedili mene? Shvaćate li to ili ne shvaćate?

— Pa, Foma... Ta to je, Foma, samo pjesma...

— Šta, samo pjesma! I vi se ne stidite priznati meni da tu pjesmu znate — vi, član odlična društva, otac čestite i nedužne djece, a uz to još pukovnik! Samo pjesma! A ja sam uvjeren da je ta pjesma spjevana po istinskoj zgodi! Samo pjesma! A koji čestiti čovjek ne umire od stida ako mora priznati da zna tu pjesmu, da je makar ikad čuo tu pjesmu? Koji, koji?

— Pa, pa eto i ti je, Foma, znaš kad pitaš — prostodušno odgovorio zbunjeni ujak.

— Šta! Ja je znam? Ja... ja... dakle! Uvrijedili ste me! zaviknuo odjednom Foma, skočivši sa stolice i gušeći se od ljutine. Nije se nikako nadao takvu poraznu odgovoru.

Neću opisivati gnjeva Fome Fomića. Pukovnika sramno otjeraše ispred očiju čuvara morala zbog nepristojna i *nedomišljata* odgovora. Ali se otad Foma Fomić zakleo: da će Falaleja zateći na mjestu zločina, kad bude plesao komarinski ples. Uveče je, kad su svi mislili da se nečim bavi, izlazio kradom u vrt, obilazio povrtnjake i sakrivao se u konoplju, odakle se mogla u daljini vidjeti ona čistina na kojoj se održavaju plesovi. Vrebaio je jadnika Falaleja kao lovac ptičicu, i uživao pri pomisli kakvu će galamu, ako mu to uspije, dići na svu kuću i osobito na pukovnika. Napokon je njegovo

neumorno nastojanje urodilo plodom: zatekao je komarinskoga seljaka! Sad je bilo razumljivo zašto je ujak čupao kosu kad je ugledao Falaleja kako plače i čuo kako Vidopljasov najavljuje Fomu Fomića, koji je tako nenadano i u tako nezgodan čas glavom osvanuo pred nama.

VII

FOMA FOMIĆ

Sa živom sam radoznalošću promatrao toga gospodina. Gavrilu ga je pravo okrstio odurnim čovječuljkom. Foma je malena rasta, blijedoplav i prosijed, kukasta nosa i pun sitnih borica po cijelom licu. Na podbratku mu je pokrupna bradavica. Ima mu blizu pedesetak godina. Ušao je tiho, odmjerenim koracima, oborenih očiju. Ali lice i cijela njegova umišljena figurica odaju najbezobrazniju samosvijest. Na moje čudo, došao je u kućnoj halji, doduše inozemna kroja, ali ipak u kućnoj halji i čak u papučama. Ogrličica na košulji nije mu ovezana ovratnikom, nego zavrnutu *à l'enfant*¹; to daje Fomi Fomiću neobično glup lik. Došao do praznoga naslonjača, privukao ga stolu i sjeo bez ijedne riječi. Za tren nestalo svega meteža, sve maloprijašnje uzrujanosti. Svi se tako stižali te bi se čula i muha da proleti. Generalica se primirila kao jagnješce. Sva ropska pokornost te jadne idiotkinje prema Fomi Fomiću izbila sada na vidjelo. Nije mogla da se nagleda svoga miljenika, upila se očima u njega. Gospodica Perepelicina kesi zube, tare ruke, a jedna Praskovja Iljinična očito dršće od straha. Ujak se odmah uzmuhaio.

— Čaja, čaja, sestrice! Samo nešto slađe, sestrice; Foma Fomić voli poslije sna nešto slađi čaj. — Je li, Foma, tebi nešto slađi?

— Nije meni sada do vašega čaja! — progovorio Foma polagano i dostojanstveno, pa zabrinuta lica mahnulo rukom. — Vi biste uvijek htjeli da bude ponešto slađe!

¹ Dječake fazon, oblika; kao što nose djeca.

Zakupile su me neobično te riječi i Fomin ulazak, neobično smiješan zbog svoje sitničave važnosti. Zanimalo me je da doznam, dokle će, do koje mjere će taj gospodinčić, koji se uznesao, u svojoj bezobraštini zaboraviti na pristojnost.

— Foma! — zaviknu ujak — da ti predstavim: moj nećak Sergej Aleksandrovič! Baš je došao.

Foma Fomič ga promjerio od glave do pete.

— Čudim se kako me, pukovniče, svagda volite nekako sustavno prekidati — izgovori nakon odmjerene šutnje, a da na me nije obratio ni najmanje pažnje. — Govori vam se o poslu, a vi bogzna o čemu... *raspravljate*... Jeste li vidjeli Falaleja?

— Jesam, Foma...

— A, vidjeli ste ga! Ja ću vam ga, dakle, opet pokazati ako ste ga vidjeli. Uživajte u svojem djelu... u moralnom smislu. — Hodi ovamo, idiote! Hodi ovamo, holandeska rugobo! Pa, hodi, hodi! Ne boj se!

Falalej prišao, jecajući, otvorenih usta i gutajući suze. Foma Fomič ga gleda uživajući.

— Namjerice sam ga okrstio holandeskom rugobom, Pavle Semjoniču — reći će, a razvalio se u naslonjaču i malo se okrenuo prema Obnoskinu koji je sjedio do njega — a i uopće, znate, ne smatram za potrebno da imalo ublažujem svoje izraze. Istina je istina. A čime mu drago prikrivati blato, blato ipak ostaje blato. Čemu bih i nastojao da ublažujem? Da varam i sebe i svijet! Jedino u glupoj ugladenoj tikvi mogla se je roditi potreba takvih besmislenih pristojnosti. Kažite — želim da vi prosudite — ima li na toj nakaradi išta lijepo? Ja mislim: visoko, krasno, uzvišeno, a ne kakvugod crvenu njušku.

Foma Fomič govori tiho, odmjereno i nekako veličanstveno ravnodušno.

— Išta krasno? — odgovorio Obnoskin nekako bezočno nehajno. — Meni se čini, to je naprosto omašan komad rost-beafa — i ništa više...

— Prilazim danas ogledalu i gledam se u njemu — nastavlja Foma, svečano ispuštajući zamjenicu *ja*. — Nipošto ne smatram sebe za ljepotana, ali sam i nehotice došao do zaključka da u tom sivom oku ima ipak nešto po čemu se razlikujem od kakvugod Falaleja. To je misao, život, um u tom oku! Ne hvalim se baš sobom. Govorim uopće o našem staležu. Šta mislite sada: može li biti barem neki komadić, barem

neki djelić duše u tom živom beefsteaku? Ne može, i, zaista, pazite, Pavle Semjoniču, kako u tih *ljudi*, koji su sasvim lišeni misli i ideala, kako je u njih svagda odurno svježja boja lica, prosto i glupo svježja! Želite li doznati stupanj njegova uma? Hej ti, stavko! Ded priđi nešto bliže da ti se nadivimo! Šta si zinuo? Misliš li progutati kita, je li? Jesi li krasan? Odgovaraj: jesi li krasan?

— Je-sam! — odgovori Falalej prigušeno ridajući.

Obnoskin da pukne od smijeha. Osjećao sam da počinjem drhtati od ljutine.

— Jeste li čuli? — nastavio Foma, svečano se obraćajući Obnoskinu. — Čut ćete još koješta! Došao sam da ga ispitam. Vidite, Pavle Semjoniču, ima ljudi koji žele da iskvaru i upropaste toga jadnoga idiota. Možda je moje mišljenje strogo, možda se varam; ali govorim o ljubavi za čovječanstvo. On je maloprije plesao najneprijestojniji od svih plesova. Nitko ovdje ne haje za to. Pa, evo, poslušajte sami. Odgovaraj: šta si radio maloprije? Odgovaraj, dakle, odgovaraj odmah — čuješ li?

— Ple-sa-o sam... — izgovorio Falalej sve jače ridajući.

— A šta si plesao? Kakav ples? Ded govori!

— Komarinskoga...

— Komarinskoga! A tko je taj komarinski? Šta je komarinski? Zar mogu išta razumjeti iz toga odgovora? Ded, uputi nas: tko je taj tvoj komarinski?

— Seljak...

— Seljak! Samo seljak? Čudim se! Dakle znamenit seljak! To je dakle neki čuveni seljak kad o njem sastavljaju već pjesme i igre? Ded, odgovaraj dakle!

Foma je osjećao potrebu udarati nekog na muke. Počne se igrati sa svojom žrtvom kao mačka s mišem; ali Falalej šuti, cmizdri i ne razumije pitanja.

— Tā odgovaraj! — navaljuje Foma — pitam te, kakav je to seljak? Govori dakle!... Je li vlasteoski, državni, slobodnjak, obvezanik, crkveni kmet? Mnogo ima seljaka...

— Cr-kve-ni...

— A, crkveni! Čujete li, Pavle Semjoniču? Nova povijesna činjenica: komarinski seljak je crkveni. Hm!... Pa, a šta radi taj crkveni seljak? Za kakva ga junačka djela tako opijevaju i... izigravaju?

Pitanje je bilo škakljivo, a jer se ticalo Falaleja, i opasno.

— Pa vi... vi... ipak... — napomenuo Obnoskin, a pogledao svoju mamicu koja se počela nekako osobito vrcati na divanu. Ali šta se moglo uraditi. Hirovi Fome Fomiča smatrali su se za zakon.

— Molim vas, ujo, ako ne ušutkate toga glupana, ta on... čujete li našta on cilja. Falalej će bubnuti štogod, uvjeravam vas... — šapnuo sam ujaku koji se je zbunio i nije znao na šta bi se odlučio.

— Da ti, Foma, ipak... započe on — evo da ti predstavim, Foma: moj nećak, mladić, bavio se mineralogijom.

— Molim vas, pukovniče, ne prekidajte me vašom mineralogijom, o kojoj vi, koliko je meni poznato, ne znate ništa, a možda i drugi isto tako. Nisam dijete. On će mi odgovoriti da se taj seljak, mjesto da radi za dobro svoje porodice, opio, zapio u krčmi kožuh i pijan potrčao ulicom. U tom i jest, kako je poznato, sadržaj te pjesme koja veliča pijanstvo. Ne brinite se, *sada* on zna šta treba da odgovori. Ded, odgovaraj dakle: šta je uradio taj seljak? Ta ja sam te uputio, u usta sam ti metnuo. Hoću da čujem baš od tebe samoga: šta je uradio, čime se je proslavio, čime je zaslužio takvu besmislenu slavu da o njemu već pjevaju trubaduri? Dakle?

Nesretni se Falalej tužno ogledava uokolo, pa, u nedoumici šta bi kazao, otvara i zatvara usta, kao karas, izvučen iz vode na pijesak.

— Stid me je ka-zati! — riknuo napokon posve očajan.

— A! Stid te kazati! — riknuo Foma pobjednički. — Eto, taj sam odgovor i tražio, pukovniče! Stid je kazati, a nije stid činiti? Eto moralnosti koju ste vi zasijali, koja je izrasla i koju vi sada... zalijevate. Ali čemu da gubimo riječi! Odlazi sad u kuhinju, Falaleju. Sada ti neću ništa reći iz poštovanja prema društvu; ali još danas, još danas ćeš biti ljuto i bolno kažnjen. Ako pak ne bude tako nego te opet zamijenim ja, onda ti ostani ovdje i zabavljaj svoje gospodare komarinskim, a ja ću još danas otići iz ove kuće! Dosta! Rekoh! Odlazi!

— Ta vi baš, čini mi se, strogo... — promrmljao Obnoskin.

— Tako je, tako, tako!... — uzviknuo ujak, ali se trgnuo i zašutio. Foma ga mrko pogleda ispod oka.

— Čudim se, Pavle Semjoniču — nastavi on — a šta nakon toga rade svi ti današnji književnici, pjesnici, učenjaci, mislioci? Kako ne obraćaju pažnju na to kakve pjesme pjeva

ruski narod i uz kakve pjesme pleše ruski narod? Šta su radili dosad svi ti Puškini, Ljermontovi, Borozdne?¹ Čudim se. Narod igra komarinskoga, tu apoteozu pijanstva, a oni pjevaju o nekim potočnicama! Zašto ne pišu više moralnih pjesama za narod i ne ostave svoje potočnice? To je socijalno pitanje! Neka mi prikažu seljaka, ali oplemenjena seljaka, što-no riječ, pučanina, a ne seljaka. Neka mi prikažu toga seoskoga mudrijaša u priprostoti njegovoj, hajde, makar i u likovim opancima — pristajem i na to — ali puna puncata vrlina, kojima bi — ja to smiono kažem — mogao da zavidi i kakav odviše slavljani Aleksandar Makedonski. Ja znam Rusiju, i Rusija zna mene, zato i govorim to. Neka mi oni prikažu toga seljaka, kako je možda opterećen porodicom i sjedinama, u zagušljivoj kolibi, možda još i gladan, ali zadovoljan, ne ropće, nego blagosilja svoju siromaštinu i ravnodušan je prema bogataškom zlatu. Neka se bogatašu gane duša i neka mu on sâm donese napokon svoje zlato; neka se čak tom prilikom združi seljakova vrlina s vrlinama njegova gospodara, možda čak i dostojanstvenika. Seljak i dostojanstvenik, toliko rastavljeni na društvenim stepenicama, sjedinuju se najzad u vrlinama — to je visoka misao! A šta mi to vidimo? S jedne strane potočnice, a s druge strane ispaao onaj iz krčme i trči ulicom sav u dronjcima! Pa, šta tu ima, recite, poetskoga? U čemu da uživajte? Gdje je um? Gdje je gracija? Gdje je moral? Ne mogu da dokučim!

— Za takve riječi, Foma Fomiču, dugujem ti sto rubalja! — izgovorio Ježevikin oduševljeno.

— Ta vraga će ćelavoga dobiti od mene — šapnuo mi kradom. — Polaskaj, polaskaj!

— Pa, da... to ste dobro prikazali — progovori Obnoskin.

— Tako je, tako, tako! uzviknu ujak koji je slušao vrlo pažljivo i slavodobitno me gledao.

— Kakva se tema rasprela! — šapnuo mi tarući ruke. — Mnogostran razgovor, vrag ga odnio! Foma Fomiču, evo mogega nećaka — dometnuo ganut. — I on se bavio književnošću — predstavljam ga.

Foma Fomič, kao i prije, nije obraćao ni najmanje pažnje na ujakovo predstavljanje.

¹ I. P. Borozdna (1803—1888) bio je prilično nepoznat i beznačajan pjesnik. To što ga Opiskin spominje uz Puškina i Ljermontova svjedoči o njegovoj tobožnjoj naobraženosti.

— Za boga miloga, ne predstavljajte me više! Ozbiljno vas molim — šapnem ujaku odrješito.

— Ivane Ivaniču! — započeo odjednom Foma, obraćajući se Mizinčikovu i pozorno ga gledajući — evo, govorili smo sada; šta vi mislite?

— Ja! Mene pitate? — u čudu se ozvao Mizinčikov, baš kao da su ga tek probudili.

— Jest, vas. Pitam vas zato jer cijenim mišljenje doista umnih ljudi, a ne makar kakvih problematičnih umnika koji su umni jedino po tome što ih *neprestano predstavljaju* kao umnike, kao *učenjake*, a ponekad ih i naročito naručuju da ih pokazuju u daščari ili u nečemu nalik na to.

Strelica je bila uperena pravo u mene. Ipak nije bilo sumnje da je Foma Fomič, koji nije pokazao ni najmanje zanimanje za mene, zapodjeo sav taj razgovor o literaturi jedino radi mene, da zaslijepi, uništi, zgazi na prvom koraku petrogradskoga učenjaka, umnika. Ja barem nisam sumnjao o tom.

— Ako biste htjeli znati moje mišljenje, to se ja... ja slažem s vašim mišljenjem — odgovorio Mizinčikov blago i preko volje.

— Vi se uvijek slažete sa mnom! I muka me hvata — pripomenu Foma. — Reći ću vam otvoreno, Pavle Semjoniču — nastavi nakon kratke šutnje, opet se obraćajući Obnoskinu — ako i cijenim zbog čega besmrtnoga Karamzina,¹ ne cijenim ga ni zbog povijesti, ni zbog »Marfe Posadnice«, ni zbog »Stare i nove Rusije«, nego baš zato jer je napisao »Frola Silina«: to je uzvišen ep! To je pravo narodno djelo i neće umrijeti dok je svijeta i vijeka! Najuzvišeniji ep!

— Tako je, tako! Uzvišena *epoha*! Frol Silin, čovjek dobrotvor! Sjećam se; čitao sam, otkupio još dvije djevojke, onda podigao oči put neba i plakao. Uzvišena crta — potvrdio ujak sjajući od zadovoljstva.

Jadni ujak! Nikako nije mogao da se suzdrži a da se ne uplete u *učeni* razgovor. Foma se zlobno osmjehnuo, ali ošutio.

— Ali i danas pišu zanimljivo — oprezno se umiješala Anfisa Petrovna. — Evo, na primjer, »Briselske tajne«.

— Ne bih rekao — dometnuo Foma kao da žali. — Čitao sam nedavno jednu pjesmu... Pa šta je! »Potočnice!« A ako

¹ Karamzin Nikolaj Mihailovič (1766—1826), ruski historik i književnik, glavni predstavnik ruskog sentimentalizma.

hoćete, od novijih mi se najviše sviđa »Prepisivač«¹ — lako pero!

— »Prepisivač!« — uzviknula Anfisa Petrovna: — to je onaj koji časopisu piše pisma? Ah, kako je to divno! Kakva igra riječima!

— Tako je, igra riječima. On se, da tako rekнем, igra perom. Neobična lakoća pera!

— Jest; ali je on cjepidlaka — nehajno priklopio Obnoskin.

— Cjepidlaka je cjepidlaka, ne poričem; ali draga cjepidlaka, ali dražesna cjepidlaka! Dakako, nijedna njegova ideja ne može izdržati temeljite kritike, ali te lakoća zanosi! Brbljavac je — priznajem, ali drag brbljavac, ali dražesten brbljavac! Sjećate li se, na primjer, on u književnom članku objavljuje da ima imanja?

— Imanja? — prihvatio ujak — to je dobro. U kojoj guberniji?

Foma zastao, uporno pogledao ujaka i nastavio istim tonom:

— De, recite u ime zdrave pameti: zašto bih ja, čitatelj, morao znati da on ima imanja? Ako ih ima — ja vam to čestitam! A kako je to lijepo, kako je to šaljivo opisano. On se odlikuje oštroomnošću, brizga oštroomnost, vri. To je neki Narzan² oštroomnosti! Da, eto kako treba pisati! Čini mi se da bih baš tako pisao kad bih se odlučio da pišem za časopise...

— Možda još i bolje — smjerno priklopio Ježevikin.

— Štaviše, ima nešto melodično u stilu! — potvrdio ujak.

Foma Fomič nije najzad otrpio.

— Pukovniče — reći će — ne bih li vas smio zamoliti — dabome, koliko mogu obzirnije — ne ometajte nas i dopustite da na miru dovršimo svoj razgovor. Vi ne možete raspravljati o našem razgovoru, ne možete! Ne kvarite dakle naš ugodni literarni razgovor. Bavite se gospodarstvom, pijte čaj, ali... pustite literaturu na miru. Neće ona ništa izgubiti zbog toga — uvjeravam vas!

To je već prevršilo svaku drskost! Nisam znao šta da mislim.

— Ta ti si, Foma, sâm govorio da je melodično — tužno izgovori zbunjeni ujak.

¹ Pod ovim pseudonimom pisao je po novinama N. V. Kukuljnikov.

² Mineralna voda na Kavkazu.

— Jest. Ali sam govorio kao poznavalac toga, ja sam govorio u pravi čas; a vi?

— Da, mi smo pametno govorili — prihvatio Ježevikin motajući se oko Fome Fomiča. — Pameti imamo tek mrvičak, treba da je posuđujemo, dostajat će nam jedva jedvice za dva ministarstva, a ako ne bude, i s trećim ćemo izići na kraj — eto, kako je u nas!

— Eto, opet sam dakle bubnuo! — završio ujak i osmjehnuo se svojim dobrodušnim smiješkom.

— Barem priznajte — napomenuo Foma.

— Ništa, ništa, Foma — ja se ne srdim. Znam da me kao prijatelj zaustavljaš, kao rođeni, kao brat. To sam sâm dopustio tebi, štaviše, zamolio sam te! Tako valja, tako valja! To je i po me samo korisno! Zahvaljujem i iskoristit ću to!

Gubio sam strpljivost. Sve što sam dosad po čuvenju znao o Fomi Fomiču činilo mi se nekako pretjeranim. Ali sad, kad sam sve vidio sâm, u zbilji, nisam mogao da se načudim. Nisam vjerovao sebi; nisam mogao da razumijem takvu drzovitost, takvu bezobraznu samovolju s jedne strane i takvo dobrovoljno ropstvo, takvu lakovjernu dobrodušnost s druge strane. Ali i ujak se smeo od takve drzovitosti. Bilo je to očito... Gorio sam od želje da se kakogod zakvačim s Fomom, da se sukobim s njim, da ga nagrdim što žešće — pa kud puklo da puklo! Ta me je misao oduševila. Tražio sam priliku, pa sam u tom očekivanju potpuno iskrhao obod na šeširu. Ali prilike ne bi: Foma nije nikako htio da me primijeti.

— Istinu, istinu govoriš, Foma — nastavio ujak, nastojeći svim silama da se ispravi i da bilo čime zabašuri neugodnost predašnjega razgovora. — Ti to istinu krešeš, Foma. Hvala ti. Treba poznavati predmet, a tek onda govoriti o njemu. — Kajem se! Bio sam već počesto u takvoj prilici. Zamisli, Sergeju, jednom sam održao ispit... Vi se smijete! E pa evo! Bogami, održao sam ispit, pa šta. Pozvali me u jedan zavod na ispit i posadili uz ispitače, onako, iz počasti, bilo je suvišno mjesto. Čak sam se dakle, priznajem, i uplašio, spopao me neki strah: ne znam ama baš ni jedan predmet! Šta da radim? Eto, mislim, tebe će samoga potegnuti na ploču! Eto, a zatim — ništa, dobro je prošlo; čak sam i sâm zadavao pitanja, zapitao sam: tko je bio Noem? Uopće, odgovarali su izvrsno; onda smo doručkovali i za napredak pili šampanjca. Odličan zavod!

Foma Fomič i Obnoskin valjali su se od smijeha.

— Pa sam se poslije toga i sâm smijao — uzviknuo ujak, smijući se neobično dobrodušno i radujući se što su se svi razveselili. — Evo, Foma, kud puklo da puklo! Raspoložiti ću sve vas, pripovijedit ću vam kako sam jednom nagrabusio... Zamisli, Sergeju, bili smo u posadi u Krasnogorsku...

— Dopustite da vas upitam, pukovniče, hoće li biti duga vaša pripovijest? — prekinuo ga Foma.

— Ah, Foma! Ta to je predivna pripovijest; prosto da pukneš od smijeha. Samo poslušaj: lijepo je to, bogami, lijepo. Pripovijedit ću kako sam nagrabusio.

— Svagda s uživanjem slušam vaše pripovijesti te vrste — izgovorio Obnoskin zijevajući.

— Nema druge, moramo slušati — zaključio Foma.

— Ta tako mi boga, vrlo će lijepo biti. Foma, želim pripovijediti kako sam jednom nagrabusio, Anfisa Petrovna. Poslušaj i ti, Sergeju, to je čak i poučno. Bili smo u posadi u Krasnogorsku — započeo ujak, sjajući od zadovoljstva, bujicom riječi i žustro, s bezbroj uvodnih rečenica, a tako je govorio svagda kad bi god započinjao da pripovijeda što god da ugodi društvu. — Tek što smo došli, otišao sam naveče u kazalište. Neobično lijepa bila je glumica Kuropatkina; kasnije je pobjegla s konjičkim kapetanom druge klase Zverkovim, a nije ni dokraja odigrala komad; morali su dakle spustiti zastor... To jest, skot je bio taj Zverkov, i pio je, i kartao se, ali nije bio pijanac ali je volio provesti se s prijateljima. Ali, kad počne svojski piti sve zaboravi: gdje živi, u kojoj državi, kako se i sâm zove. Jednom riječju, ama sve; ali je u suštini bio nasdasve divan momak... Sjedim, dakle, u kazalištu. Između činova ustajem i sretnem se s nekadašnjim prijateljem Kornouhovim... Velim vam, momak, nema mu para. Istina, nismo se vidjeli već dobrih šest godina. Ali, bio je u ratu, na njemu vise križevi, sada je, čuo sam nedavno, već pravi savjetnik; prešao je u građansku službu, doslužio do visoka čina... Pa, razumije se, obradovali smo se. Preklapamo o ovom, o onom. A od nas sjede u loži tri dame; ona s lijeve strane je rugoba, kakva se na svijetu ne rađa... Kasnije sam doznao da je divna žena, majka obitelji, usrećila je muža... E, a ja glupan bubnuo Kornouhovu: — »Je li, brate, znaš li kakvo je ovo strašilo?« — »Koja to?« — »Ta ova.« — »Pa to je moja sestrična.« — »Pi, do vraga! Zamislite kako mi je bilo! Hoću da se popravim!« — »Ta nije, velim, nije ta. Kakve su oči u tebe! Eto ona koja sjedi s one strane: tko je ta?« — »To je moja sestra.« — »Pi, ne

bilo te! A sestra mu je, kao navlaš, pravi pupoljčić, premilena; kako je odjevena: brošići, rukavičice, narukvičice — u jednu riječ, sjedi kao kerubinčić; kasnije se udala za neobično valjana čovjeka, Pihitina; pobjegla je s njim, vjenčali su se bez proševine; e, a sada je sve to kako treba da bude: i bogato žive; očevi ne mogu da im se naraduju!... Pa, eto, »nije ta!« vičem, a i sâm ne znam kamo bih se djeo, »nije ta!« — »Je li ona koja je u sredini?« — »Jest, u sredini.« — »Pa, brate, to je moja žena...« Među nama, slastica, a ne ženica! To jest, cijelu bi je cjelcatu progutao od slasti... »Ta, velim, jesi li ikad vidio glupana? Pa evo ga pred tobom, i evo isto tu glave njegove: sijeci, ne žali!« On se smije. Poslije predstave me predstavio i valjda im ispričao, obješenjak! Zacijelo su se nasmijale! I priznajem, nikad još nisam tako ugodno proveo vrijeme. Eto, brate Foma, kako ponekad možeš da nagrabusiš! Ha-ha-ha-ha!

Ali se uzalud smije jadni ujak; uzalud šiba uokolo svojim veselim, dobrim pogledom: mrtva šutnja bi odgovor na njegovu veselu pripovijest. Foma Fomič sjedi i mrko šuti, a s njim i svi ostali; samo se Obnoskin malko smješka, jer sluti kako će ujak biti pokaran. Ujak se zbunio i pocrvenio. To je Foma i želio.

— Jeste li završili? — zapita najzad, svečano se obraćajući zbunjenom pripovjedaču.

— Jesam, Foma.

— I radujete se?

— To jest, kako to da se radujem, Foma? — tužno odgovorio jadni ujak.

— Je li vam sada odlanulo? Jeste li zadovoljni što ste omeli ugodan književni razgovor prijateljima, koje ste prekinuli i tim udovoljili svomu sitnom samoljublju?

— Ta okani se, Foma! Htio sam sve vas da razonodim, a ti...

— Da razonodite! — uzviknuo Foma i odjednom se neobično ražestio — ta vi ste kadri da navratite sjetu, a ne da razonodite! Ta znate li da je vaša pripovijest bila gotovo nemoralna? Ne kažem nepristojna — to je samo po sebi... Kazali ste maloprije, s izuzetnom prostotom osjećaja, da ste se rugali nedužnosti, plemenitoj plemkinji, jedino zato jer nije imala čast da vam se sviđa. I nas ste, nas ste htjeli primorati da se smijemo, to jest, da odobravamo prostu i nepristojnu djelu, i sve jedino zato jer ste domaćin u ovoj kući! Od volje

vam, pukovniče, možete naći ulizicâ, čankolizâ, drugarâ, možete ih čak i naručivati iz dalekih zemalja i tim uvećati svoju pratnju, na štetu iskrenosti i otvorenoj duševnoj plemenitosti; ali nikad neće Foma Opiskin biti ni vaš laskavac, ni čankoliz, ni ulizica! Ako nizašto drugo, za to vam jamčim!...

— Eh, Foma! Nisi me razumio, Foma!

— Jesam, pukovniče, odavno sam vas proključivao, znam vas skroz-naskroz. Vas izjeda najbeskrajnije samoljublje; vi težite za nedostiživom oštroumnosti, a zaboravljate da se oštroumnost tupi o težnji. Vi...

— Ta okani se, Foma, zaboga! Stidi se barem ljudi!...

— Ta žalost je gledati sve to, pukovniče, a kad gledaš, ne možeš da šutiš. Ja sam siromah, živim kod vaše majke. Mogu još da pomisle da vam se ulagujem svojom šutnjom; a neću da me kakav zeleniš drži za vašu ulizicu! Možda sam, kad sam maloprije ušao ovamo, čak i naročito pojačao svoju otvorenu iskrenost, možda sam naročito bio primoran da budem čak i surov, baš zato jer me dovodite u takvu priliku. Vi ste, pukovniče, odviše bahati prema meni. Mene mogu da drže za vašega roba, za gotovana. Uživajte da me ponizujete pred neznančima, ali ja sam vam ravan, čujete li? Ravan u svakom pogledu. Možda čak ja činim vama uslugu time što živim kod vas, a ne vi meni. Mene ponizuju; moram dakle hvaliti sebe — to je prirodno! Ne mogu da ne govorim, moram da govorim, moram odmah da prosvjedujem, zato otvoreno i jasno izjavljujem da ste izuzetno zavidni! Vidite, na primjer, da je čovjek u priprostu, prijateljsku razgovoru nehotice pokazao svoje znanje, načitanost, ukus, vi se već, dakle, zlovoljite, ne možete se suzdržati. »De da i ja pokažem svoje znanje i ukus!« A kakav je u vas ukus, dopustite da kažem. Vi se u ono što je lijepo razumijete onoliko — oprostite mi, pukovniče — koliko se razumije, na primjer, vol u govedinu! To je oštro, surovo — priznajem; ali je barem iskreno i istinito. To vi, pukovniče, nećete čuti od vaših laskavaca.

— Eh, Foma!...

— Baš i jest »eh, Foma!« Očito, istina nije perina. Pa, dobro; razgovorit ćemo se još o tom, a sada dopustite i meni da malo razonodim društvo. Ta nećete se isticati samo vi. Pavle Semjonoviču! Jeste li vidjeli to morsko čudo u ljudskom liku? Promatram ga već odavno. Zagledajte se u njega: taj hoće da me pojede živa živcata, svega.

Riječ je bila o Gavrilu. Stari je sluga stajao na vratima i zaista žalosno gledao kako mu grde gospodara.

— I ja želim da vas razonodim predstavom, Pavle Semjonoviču. — Hej ti, zjako, dođi ovamo! Ta udostojte se primaknuti bliže, Gavrila Ignatjiču. — Ovo je, eto vidite, Pavle Semjonoviču, Gavrila; zbog surovosti i za kaznu uči francuski. Ja kao Orfej ublažujem ovdje ljudima čud, ali ne pjesmama, nego francuskim jezikom. — Pa, Francuzu, musju šematon — on ne trpi da mu se govori musju šematon — znaš li lekciju?

— Naučio sam napamet — odgovori Gavrila i obori glavu.

— A parle vu franse?¹

— Vuj, musje, že le parl en pe...²

Ne znam je li tužan Gavrilin lik kad je izgovarao francusku rečenicu bio tomu uzrok ili su svi pogodili Fominu želju da se nasmiju, samo su svi prasnuli u smijeh čim je Gavrila maknuo jezikom. Čak i generalica se izvoljela nasmijati. Anfisa Petrovna se izvalila u naslonjač, sakriva se lepezom i pocikuje. Najsmješnije je bilo to što Gavrila, kad je vidio u šta se pretvorio ispit, nije istrajavao, nego pljunuo i prijekorno izrekao: »Eto, kakvu sam sramotu doživio pod stare danel!«

Foma Fomič se trgnuo.

— Šta? Šta si kazao? Jesi li smislio da prostačiš?

— Nisam, Foma Fomiču — dostojanstveno odgovori Gavrila — moje riječi nisu prostaštvo, i ne dolikuje meni, seljaku, da prostačim tebi, rođenomu gospodinu. Ali svaki čovjek nosi na sebi lik božji, sliku i priliku Njegovu. Meni je već šezdeset i treća godina. Otac mi pamti izmeta Pugačova, a djeda je moga zajedno s gospodarom, Matvejem Nikitičem — Bog im dao carstvo nebesko! — Pugačov objesio na istoj jasici, i zato je roditelja moga pokojni gospodar, Afanasij Matvejič, cijenio kudikamo više nego druge: služio je kao sluga, a umro je kao dvorski. A ja, gospodine, makar i bio vlasteoski kmet, ovakve sramote nisam još doživio otkad sam se rodio!

I pri posljednjim riječima Gavrila raširio ruke i oborio glavu. Ujak ga je uznemiren motrio.

— Ta nemoj, nemoj, Gavrila! — uzviknu — prođi se tih riječi! Nemoj!

¹ Govorite li francuski? (Parlez — vous français).

² Da, gospodine, govorim pomalo.

— Ništa, ništa — reći će Foma a malo poblijedio i na silu se smješkao. — Neka govori; ta sve su to vaši plodovi. . .

— Sve ću pripovjediti — nastavio Gavrila neobično zanosno — ništa neću zatajiti! Ako mi ruke svežu, jezik neće! Ako se, Foma Fomiču, tebi i čini da sam gnusan čovjek, jednom riječju, rob, ipak je to i za me uvreda! Moram da ti do vijeka služim i da ti budem pokoran zato jer sam se u ropstvu rodio i svaku dužnost moram da vršim u strahu i trepetu. Kad ti sjedneš da pišeš knjigu, ne smijem puštati u sobu dosadljivca, jer je to moja prava dužnost. Ako treba da te poslužim, drage ću volje učiniti. A što da pod stare dane lajem prekomorskim jezikom i pred svijetom se sramotim! Ta ni u družinsku sobu ne smijem sada da sidem: »Ti si Francuz, govore, Francuz!« Ne, gospodaru, Foma Fomiču, nisam ja jedini, glupan, nego su već i dobri ljudi počeli govoriti u jedan glas da ste sada baš postali pakostan čovjek, a gospodar je naš pred vama što i malo dijete, da ste vi, doduše, po rodu jenaralski sin, a sami ste možda dotjerali gotovo do jenarala, ali ste takav pakosnik kakva mora valjda biti prava furija.

Gavrila završio. Ja sam se izbezumio od zanosa. Foma Fomič sjedi blijed od srdžbe usred sveopće zabune i kao da ne može još da se snađe od nenadanoga Gavrilina napadaja; kao da još u taj čas smišlja do kojega stupnja treba da se rasrdi? Napokon bukne.

— Šta! On se usudio da nagrdi mene — mene! Ta to je buna! — zavrištao Foma i skočio sa stolice.

Za njim skočila generalica i pljesnula rukama. Nastao metež. Ujak poletio da izgura prestupnika Gavrilu.

— U okove ga, u okove! — viče generalica. — Odmah ga pošalji u grad i strpaj, Jegoruška, u soldate! Ako to ne učiniš, nema ti moga blagoslova. Odmah ga metni u klade i strpaj u soldate!

— Šta — viče Foma — rob! Kaldej! Hamlet! Usudio se da me nagrdi! On, on, otirač mojoj čizmi! On se usudio da mene nazove furijom?

Istupim naprijed neobično odriješito.

— Priznajem da se u ovoj zgodi posve slažem s Gavrilovim mišljenjem — reći ću, gledajući Foma Fomiču pravo u oči i dršćući od uzbuđenja.

Toliko ga je presenetio taj ispad da u prvi mah, čini se, nije vjerovao svojim ušima.

— Šta je sad ovo? — uzviknuo napokon, bjesomučno poletio put mene i upio se u me sitnim svojim očima, zalivenim krvlju. Tà tko si ti?

— Foma Fomiču... — progovori sasvim zbunjeni ujak. — To je Serjoža, moj nećak...

— Učenjak! — zavapi Foma — to je dakle on, učenjak? *Liberté-égalité-fraternité!* Žurnal de-débat! Nije, brate lažeš! Nije bila u Saskoj! Ovo nije Petrograd, nećeš prevariti! I marim ja za tvoj de-débat! Kod tebe je de-débat, a po našem izlazi: »Šta to, brate, treba!« Učenjak! Ali koliko ti znaš — ja sam sedam puta zaboravio! Eto, kakav si ti učenjak!

Da ga nisu zadržali, on bi, čini mi se, pesnicama navalio na mene.

— Pa on je pijan — rekoh, u nedoumici se ogledavajući uokolo.

— Tko? Ja? — izderao se Foma na me nekakvim tuđim glasom.

— Jest, vi!

— Pijan?

— Pijan.

To Foma nije mogao otrpjeti. Zaciknuo, kao da su ga počeli klati, i poletio iz sobe. Generalica htjela, čini se, da se onesvijesti ali smislila da je bolje potrčati za Fomom Fomičem. Za njom potrčali svi a za svima ujak. Kad sam se snašao i ogledao, spazio sam u sobi jedinoga Ježevikina. Smješka se i tare ruke.

— Maloprije ste obećali o jezuiticu — reče on laskavim glasom.

— Šta? — zapitam jer nisam razumio o čemu govori.

— Obećali ste maloprije da ćete pripovjediti o jezuiticu... pričicu...

Istrčim na terasu, a odande u park. U glavi mi se vrtjelo...

¹ Liberté, égalité, fraternité, sloboda, jednakost, bratstvo (geslo francuske revolucije).

² »Journal des Débats«, poznati francuski list.

LJUBAVNO OČITOVANJE

Četvrt sam sata po prilici lutao po parku, rasrđen i preko svake mjere nezadovoljan sam sa sobom te premišljao: šta da radim? Sunce je zalazilo. Odjednom se na zaokretu u jednu mračnu aleju sretah licem u lice s Nastenjkom. U očima su joj suze, u rukama joj rubac kojim ih briše.

— Ja sam vas tražila — reče ona.

— A ja vas — odgovorim joj. — Kažite mi, jesam li ja u ludnici?

— Niste nipošto u ludnici — izgovori ona uvrijeđena i uporno me pogleda.

— Pa ako je tako, šta se onda ovo zbiva? Za Krista Boga, posavjetujte mi štogod! Kamo je sad otišao ujak? Mogu li onamo otići? Vrlo mi je drago što sam vas sreo: možda ćete me vi o nečemu i poučiti.

— Nikako, bolje je da ne odete. I ja sam ih ostavila.

— A gdje su oni?

— Pa tko bi to znao? Možda su opet otrčali u povrtnjak — izgovori razjeđena.

— U kakav povrtnjak?

— Tako je Foma Fomič prošle sedmice zaviknuo da neće ostati u kući i odjednom potrčao u povrtnjak, dohvatio iz kolibe motiku i počeo okapati grede. Svi smo se začudili: da nije pomjerio pameću? »Evo, veli, da me ne bi prekorili kasnije da sam badava jeo kruh, kopat ću zemlju i zaraditi kruh što sam ovdje jeo, a onda ću otići. Evo, do čega su me dotjerali!« A svi ondje plaču i gotovo kleče pred njim, otimaju mu motiku; a on vam kopa; svu je repu sam prekopao. Jedanput su mu popustili — pa možda i sada ponavlja. On to može.

— I vi... i vi to pripovijedate tako hladnokrvno! — uzviknuo sam, strašno se zgražajući.

Ona me pogledala ražarenim očima.

— Oprostite mi; ja i ne znam više šta govorim! Poslušajte, vi znate zašto sam ja ovamo došao?

— N... ne znam — odgovorila ona i pocrvenjela, a neki joj se tegoban osjećaj odrazio na milu licu.

— Oprostite vi meni — nastavim — sada sam zadovoljan; osjećam da mi ne valja tako započinjati razgovor o tom... osobito s vama... Ali svejedno! Po mome je sudu o tome najbolje iskreno govoriti. Priznajem... to jest, htjedoh reći... vi znate ujakovu namjeru? On mi je naredio da vas zaprosim...

— O, kakva je to besmislica! Nemojte to govoriti, molim vas! — reče ona, brže me prekidajući, a sva se zažarila.

Ja se zapanjio.

— Kako besmislica? Ta on mi je to pisao.

— Ipak vam je dakle pisao? — zapita ona živo. — Ah, kakav je! A koliko je obećavao da neće pisati! Kakva je to besmislica, bože, kakva besmislica!

— Oprostite mi — izmucam, ne znajući šta bih govorio — možda sam postupio neoprezno, surovo... ali takav je čas! Smislite: bog bi znao šta se oko nas zbiva...

— Oh, zaboga, ne ispričavajte se! Vjerujte, meni je i bez toga teško slušati to, a, međutim, razmislite: ja sam i sama željela zapodjeti s vama razgovor da doznam štogod... Ah, kako je to neugodno! On vam je, dakle, ipak pisao? Eto, toga sam se i bojala ljuće nego ica! Bože moj, kakav je to čovjek! A vi ste i povjerovali i dojurili ovamo navrat-nanos? Baš je i trebalo!

Nije krila zlovolju. Moj položaj nije bio nimalo zgodan.

— Priznajem, nisam očekivao — izgovorim posve zbunjen — takav preokret... nego sam, naprotiv, mislio...

— A vi ste, dakle, mislili? — izgovori ona ponešto ironično, griskajući usnu. — A znate, vi ćete mi pokazati pismo što vam je pisao?

— Dobro!

— Ali, nemojte se, molim vas, srditi na me, ne vrijeđajte se; i onako ima mnogo jada! — izrekla molećim glasom, a međutim joj podrugljiv smiješak načas zatitrao na lijepim usnicama.

— Oh! Molim vas, nemojte me držati za glupana! — uzviknuo sam vatreno. — Možda imate i kakvih predrasuda prema meni? Možda vam je mene tko ocrnio? Možda zato što sam se sada ondje osramotio? Ali to nije ništa — uvjeravam vas. I sam razumijem, kakav sam glupan sada u vašim očima. Nemojte mi se, molim vas, smijati! Ne znam šta govorim... A sve zato jer su mi proklete dvadeset i dvije godine!

— O, bože moj! Pa šta je!

— Kako pa šta je? Ta onomu komu su dvadeset i dvije godine napisano je to i na čelu, kao, na primjer, meni kad sam maloprije istrčao nasred sobe, ili kao sada pred vama... Prokleta dob!

— Oh, ne, ne! — odgovori Nastasja, jedva susprežući smijeh. — Uvjerena sam da ste vi i dobri, i dragi, i pametni, i to zaista iskreno govorim! Ali... vi ste samo vrlo samoljubivi. Od toga se još možete izliječiti.

— Meni se čini da sam samoljubiv koliko treba.

— Ali, ne. A maloprije kad ste se zbunili — zbog čega ste se zbunili? Zbog toga jer ste se spotakli kad ste ulazili!... Kakvo ste pravo imali onda da izvirgavate smijehu vašega dobrog velikodušnoga ujaka koji vam je učinio toliko dobra? Zašto ste ga htjeli ismijati kad ste sami bili smiješni? To je bilo ružno, sramotno! To vam ne služi na čast, i priznajem vam da ste mi u onaj čas bili vrlo mrski, eto vam!

— To je istina! Bio sam zvekan! Još i više; učinio sam podlost! Vi ste je opazili — i ja sam već kažnjen! Grдите me, smijte mi se, ali me saslušajte: možda ćete najzad promijeniti mišljenje — nadovezao sam, zanesen nekim neobičnim osjećajem — vi me još vrlo malo poznajete pa ćete kasnije kad me bolje upoznate, onda... možda...

— Zaboga, okanimo se toga razgovora! — uzviknula Nastenjka očito nestrpljivo.

— Dobro, dobro, okanimo se! Ali... gdje bismo se mogli sastati?

— Šta, gdje bismo se sastali?

— Tà ne može biti, Nastasja Jevgrafova, da je ovo posljednja riječ između mene i vas! Zaboga, urecite mi sastanak, makar još danas. Uostalom, sada se već mračí. Pa, dakle, ako samo možete, sutra izjutra, nešto ranije; ja ću naročito narediti da me nešto ranije probude. Znate, ovdje kod jezera ima sjenica. Tà ja sam kao mališ živio ovdje.

— Sastanak? Tà čemu? Tà mi i ovako govorimo sada.

— Ali sad još ništa ne znam. Nastasja Jevgrafova. Najprije ću sve doznati od uje. Tà on mi mora napokon sve pripovjediti, a onda ću vam možda kazati nešto vrlo važno...

— Ne, ne! Ne treba, ne treba! — uzviknula Nastenjka — hajde da svršimo sve sad odjedanput, tako da kasnije ne bude o tom ni spomena. A u onu sjenicu i nemojte ići uludo,

uvjeravam vas, neću doći, i izbijte, molim vas, iz glave svu tu besmislicu — ozbiljno vas molim...

— Ujak je dakle postupio sa mnom kao da je poludio — zaviknem, obuzet nepodnosivom zlovoljom. — Kad je tako, zašto me je i zvao ovamo?... Ali, čujte, kakva je to vika?

Bili smo blizu kuće. Kroz otvorene se prozore razlegao vrisak i neki neobični krikovi.

— Bože moj! — reče ona problijedjevši — opet! — Ja sam to i slutila!

— Slutili ste? Nastasja Jevgrafovna, još jedno pitanje. Nemam, dabome, ni najmanjega prava, ali se odlučujem da vam to posljednje pitanje zadam radi općega dobra. Kažite mi — a to će umrijeti u meni — kažite mi otvoreno: je li ujak zaljubljen u vas?

— Ah! Izbijte tu besmislicu zauvijek iz glave! — zaviknula ona i planula od gnjeva. — I vi također! Da je zaljubljen ne bi me htio udati za vas — dometnula gorko se smiješći. — A, kako, vam je to palo na pamet? Zar ne razumijete šta je posrijedi? Čujete li te krikove?

— Ta... to je Foma Fomič...

— Jest, dakako, Foma Fomič; ali sada je riječ o meni, jer i oni govore isto što i vi, istu besmislicu; i oni sumnjaju da je on zaljubljen u me. Pa kako sam ja siromašna i ništava, lako im je okaljati me, a oni bi njega da ožene drugom, zato traže da me otjera kući, ocu, da im ne budem opasna. A kad mu spomenu to, on se odmah izbezumi; raskidao bi onda i Fomu Fomiča. Evo sad oni i viču radi toga; ja već slutim da je radi toga.

— Sve je to, dakle, istina! On će se dakle zacijelo oženiti tom Tatjanom?

— Kakvom Tatjanom?

— Pa tom gluparom.

— Nije ona nipošto glupava! Ona je dobra. Nemate prava da tako govorite o njoj! U nje je plemenito srce, plemenitije nego u mnogih drugih. Ona nije kriva što je nesretna.

— Oprostite. Recimo da u tom imate potpuno pravo; ali ne varate li se u suštini? Kako to, recite, opazio sam da oni lijepo primaju vašega oca? Ta kad bi se oni toliko srdili na vas, srdili bi se i na njega i neprijazno bi ga dočekivali.

— A zar ne vidite šta moj otac čini za me! Kao lakrdijaš se mota oko njih! Primaju ga baš zato jer je znao da se ulaguje Fomi Fomiču. A kako je Foma Fomič i sam bio lakrdijaš,

to njemu laska što i on sad ima lakrdijaša. Šta mislite za koga otac to čini? Za me to čini, za me jedinu. Njemu to ne treba; za sebe se on neće pokloniti nikomu. Možda je on i vrlo smiješan u čijim očima, ali je pametan, najplemenitiji čovjek! On misli, bog bi znao zašto — i nipošto zato jer ja ovdje dobivam dobru plaću — uvjeravam vas, on misli da je meni najbolje ostati ovdje, u ovoj kući. Ali sada sam ga sasvim razuvjerila. Odrješito sam mu pisala. I došao je da me odvede, pa ako se sve istjera načistac, makar odmah sutra, jer je sve gotovo istjerano načistac: oni bi da me izjedu živu, i znam pouzdano da sada ondje viču o meni. Rastrgat će ga zbog mene, upropastit će ga! A on je meni isto što i otac — čujete li, još i više nego rođeni otac! Neću da čekam. Znam više nego drugi. Odmah sutra, odmah sutra ću otići! Tko zna, možda će oni radi toga odgoditi, barem na neko vrijeme, i svadbu njegovu s Tatjanom Ivanovnom. Eto sada sam sve ispričovijedala. Pripovjedite to dakle i njemu, jer sada ne mogu ni govoriti s njim; paze na nas, osobito ta Perepelicina. Kažite *mu* neka se ne brine za me, jer ću radije jesti crna kruha i živjeti u kolibi kod oca nego da budem uzrok *njegovim* mukama ovdje. Siromašna sam i treba da siromaški živim. Pa, bože moj, kakva je to buka! Kakva vika! Šta se ondje još zbiva? Ta bilo šta mu drago, idem odmah onamo! Kazat ću im sve to pravo u oči, ja sama, pa bilo što mu drago! Moram to učiniti. Zbogom!

Otrčala. Stajao sam na istom mjestu, potpuno svijestan kako je smiješna uloga koju sam maloprije morao da odigram i u potpunoj nedoumici kako će se sada sve to svršiti. Žalio sam jednu djevojku i bojao se za ujaka. Odjednom se stvorio kraj mene Gavril. Vazda još drži u ruci svoju bilježnicu.

— Izvolite uji! — izgovori on nujnim glasom.

Ja se trgnuo.

— Ujaku? A gdje je on? Šta sada radi?

— U čajnoj sobi. Ondje gdje ste maloprije izvoljeli piti čaj.

— Tko je s njim?

— Sami su. Čekaju.

— Koga? Mene?

— Poslali su po Fomu Fomiča. Prošli su naši krasni danci! — dodao uzdišući duboko.

— Po Fomu Fomiča? Hm! A gdje su drugi? Gdje je gospodar?

— U svojim odajama. Obeznanili se, a sada leže u nesvjestici i plaču.

Ovako razgovarajući dodosmo do terase. Napolju se bilo gotovo već sasvim smračilo. Ujak je zaista bio sam, u istoj sobi gdje se odigrao moj okršaj s Fomom Fomičem, i hoda dugim koracima po sobi. Na stolovima gore svijetle. Kad me je ugledao, poletio put mene i krepko mi stisnuo ruke. Blijed je i teško diše i ruke mu se tresu, a nervozna drhtavica zatrese mu pokadšto cijelo tijelo.

IX

VAŠA PREUZVIŠENOST

— Moj prijatelju! Sve se svršilo, sve je završeno! — izgovori on nekim tragičnim polušaptom.

— Ujo — reći ću — čuo sam neke krikove.

— Krikove, braco, krikove; bilo je svakakvih krikova! Mamica je u nesvjestici, i sve je sada okrenuto naglavce. Ali sam odlučio i neću popustiti. Sada se ja, Serjoža, ne bojim nikoga više. Hoću da im pokažem da je i u meni značaj — i pokazat ću! I evo sam naročito poslao po tebe kako bi mi pomogao da im to pokažem... Srce mi je rastrgano, Serjoža... ali moram, ja sam dužan da postupim najstrože. Pravednost je neumoljiva!

— Pa šta se dogodilo, ujo?

— Rastajem se s Fomom — izgovori ujak odlučnim glasom.

— Ujo! — zaviknem oduševljeno — niste mogli smisliti ništa bolje! Pa ako mogu ikoliko da pripomognem vašoj odluci, to... raspolažite sa mnom zauvijek.

— Hvala ti, braco, hvala! Ali sada je već sve gotovo. Očekujem Fomu i poslao sam već po njega. Ili on, ili ja! Mi se moramo rastati! Ili će sutra Foma izaći iz ove kuće, ili ću ja, kunem se, ostaviti sve i otići opet u husare! Primit će me, dat će mi diviziju. Neka vrug nosi sve te sisteme! Sada

će sve da bude po novom! Šta će ti ta francuska bilježnica? — zaviknu razjaren obraćajući se Gavrili. — Baci je! Spali, zgazi, razderi! Ja sam tvoj gospodar i ja ti zapovijedam da ne učiš francuski. Ti ne možeš, ti ne smiješ da ne slušaš mene, jer ja sam tvoj gospodar, a nije Foma Fomič!

— Hvala bogu! — promrmljao u sebi Gavrila. — Bilo je očito da to nije više šala.

— Moj prijatelju! — nastavio ujak duboko potresen — oni traže od mene ono što je nemoguće! Ti ćeš mi suditi; ti ćeš sada stati između njih i mene kao nepristran sudac. Ti ne znaš, ti ne znaš šta su od mene zahtijevali i, napokon, formalno zaiskali, sve iskazali! Ali to je protivno čovjekoljublju, plemenitosti, časti... Sve ću ti pripovjediti, ali najprije...

— Sve već znam, ujo! — zaviknem i prekinem ga — ja slutim... Maloprije sam razgovarao s Nastasjom Jevgrafovnom.

— Moj prijatelju, sada ni riječi, ni riječi o tom! — naglo me prekinuo kao da se uplašio. — Kasnije ću ti sam pripovjediti sve ali zasad... A šta je — zaviknuo Vidopljasovu koji je ušao — gdje je Foma Fomič.

Vidopljasov izvjestio da Foma Fomič »ne želi da dođe i smatra za nedoličan i surov zahtjev da dođe i da su se Foma Fomič zbog toga izvoljeli uvrijediti.«

— Dovedi ga! Dovuci ga! Ovamo ga! Silom ga dovuci! — uzvikao se ujak topćući nogama.

Vidopljasov koji nikad nije vidio gospodara tako gnjevna uzmaknuo preplašen. Začudih se.

»Ta mora da je nešto vrlo važno«, pomislim, »kad se u čovjeka takve naravi razbuktao toliki gnjev i kad je došao do takvih odluka.«

Nekoliko je časaka ujak šuteći hodao po sobi kao da se bori sam sa sobom.

— Nemoj derati bilježnicu — reći će najzad Gavrili. — Počeka i ostani ovdje: možda ćeš mi još ustrebat. — Moj prijatelju. — dodao i obratio se meni — ja sam se, čini mi se, maloprije odviše uzvikao. Sve treba raditi dostojanstveno, muževno, ali bez krike, bez uvreda. Baš tako. Znaš li šta, Serjoža, ne bi li bilo bolje da ti odeš odavde? Tebi je svejedno. Sve ću ti kasnije sam pripovjediti — a? Šta misliš? Učini to meni za volju, molim te.

— Vi se bojite, ujo? Vi se kajete? — reći ću, gledajući ga uporno.

— Ne, ne, prijatelju, ne kajem se! — uzviknuo on s udvojenom živahnošću. — Sada se ne bojim ničega više. Latio sam se odlučnih sredstava, najodlučnijih! Ti ne znaš, ti ne možeš zamisliti šta su oni zaiskali od mene! Zar je trebalo da pristanem? Nije, dokazat ću to! Usprotivio sam se i dokazat ću to! Morao sam kad bilo da bilo dokazati! Ali, znaš, moj prijatelju, ja se kajem što sam te pozvao; Fomi će možda biti vrlo teško budeš li ovdje i ti, štono riječ, svjedok njegova poniženja. Vidiš, ja bih da mu otkážem boravak u kući na plemenit način, bez ikakva poniženja. A ja to, evo, samo govorim kao da se to može bez poniženja. Slučaj ti je, brate, takav, makar medene riječi govorio, ipak će ispasti uvreda. A ja sam surov, bez odgoja, možda ću još od ludosti bubnuti što god što ću kasnije i sam požaliti. Ipak je on meni mnogo učinio... Otiđi, moj prijatelju... Ali, evo ga već vode! Serjoža, molim te, iziđi! Sve ću ti kasnije pripovjediti. Iziđi, Krista radi!

I ujak me izveo na terasu baš u času kad je Foma ulazio u sobu. Ali se kajem: nisam otišao; odlučio sam da ostanem na terasi, gdje je bila crna tama, teško me dakle mogu opaziti iz sobe. Odlučio sam da prisluškujem!

Ne pravdam svoj postupak ničim, ali smiono tvrdim: držim da sam izvršio pothvat velikoga mučenika što sam to pol sata preostojao na terasi a nisam izgubio strpljenje. S moga mjesta ne samo da sam dobro čuo nego i dobro vidio: vrata su bila staklena. Molim sada da zamislite Fomu Fomiča, kojemu su *zapovjedili* da dođe i zaprijetili mu se silom ako odbije.

— Zar su moje uši čule takvu prijetnju, pukovniče? — zavapio Foma kad je ušao u sobu. — Je li se točno javilo meni?

— Tvoje, tvoje, Foma, umiri se — hrabro odgovorio ujak. — Sjedni; razgovorit ćemo se ozbiljno, prijateljski, bratski. Sjedni dakle, Foma.

Foma Fomič svečano sjeo u naslonjač. Ujak brzim i nejednakim koracima hoda po sobi, očevidno u neprilici odakle bi otpočeo da govori.

— Baš bratski — ponovio. — Ti ćeš me pojmiti, Foma, nisi mališ; nisam ni ja mališ — jednom riječju, obojica smo u godinama... Hm! Vidiš, Foma, mi se ne slažemo u nekim

točkama... jest, baš u nekim točkama, i zato, Foma, nije li bolje, brate, da se rastanemo? Uvjeren sam da si ti plemenit, da mi želiš dobro, i zato... Ali šta bih dugo razlagao! Foma, ja ću ti ostati vječni prijatelj, i kunem se svim svecima da je tako! Evo ti petnaest tisuća rubalja srebra; to mi je, brate, sav imutak, posljednje sam mrvice zgrebao, svojtu sam oplijenio. Samo uzmi! Moram, dužan sam tebe osigurati! Tu su gotovo samo založnice i vrlo malo gotova novca. Samo uzmi! A ti meni ne duguješ ništa, jer ti nikad neću moći platiti sve ono što si učinio meni. Jest, jest, tako je, ja to osjećam, premda se sada, u najglavnijoj točki, razilazimo. Sutra ili prekosutra... ili kada te volja... razići ćemo se. Otiđi, dakle, u naš gradić, Foma, svega je deset vrsta do njega; ondje ima kućica iza crkve, u prvoj uličici, sa zelenim kopcima, vrlo dražesna kućica udovice popadije, kao da su je za tebe i sagradili. Ona će ti je prodati. Ja ću ti je kupiti povrh ovih novaca. Nastani se ondje blizu nas. Bavi se književnošću, naukama; steći ćeš slavu... Činovnici su ondje, svi do jednoga, plemeniti, srdačni, nesebični; protopop je učenjak. O blagdanima ćeš nam dolaziti u goste — i mi ćemo živjeti kao u raj! Želiš li ili ne želiš?

»Evo, dakle, uz kakve uvjete tjeraju Fomu!« pomislim »ujak mi je zatajio ono o novcima«.

Dugo je potrajala mrtva tišina. Foma je sjedio u naslonjaču kao da ga je grom ošinuo i ukočeno gledao ujaka, kojemu je, očevidno, bilo neprilično od te šutnje i od toga pogleda.

— Novci! — izgovorio napokon Foma nekim udešenim, slabim glasom. — A gdje su oni, gdje su ti novci? Dajte ih, dajte ih brže amo!

— Evo ih, Foma, posljednje mrvice, upravo petnaest, sve što je bilo. Tu su i obveznice i založnice — sam ćeš vidjeti... evo!

— Gavrila! Uzmi te novce — krotko izgovori Foma — oni ti mogu, starče, dobro doći. — Ali ne! — zaviknuo odjednom, pri tome nekako neobično vrisnuo i skočio s naslonjača — ne! Daj ih najprije meni, te novce, Gavrila! Daj ih meni! Daj ih meni! Daj meni te milijune da ih zgazim nogama, daj da ih razderem, poplujem, razbacam, oskvrnim, obeščastim!... Meni, meni nude novce! Mite me da odem iz ove kuće! Jesam li ja to čuo? Zar sam morao doživjeti i tu posljednju sramotu! Evo, evo njih, vaših milijuna!

Gledajte: evo, evo, evo, i evo! Evo, kako postupa Foma Opiskin, ako vi to, pukovniče, dosad niste znali!

I Foma porazbacao po sobi cijeli svežanj novaca. Značajno je da nije razderao ni popljuvao ni jednu novčanicu kako se je hvalio da će učiniti; samo ih je malo zgužvao, ali i to prilično oprezno. Gavrilu poletio da skuplja s poda novce i onda ih, kad je otišao Foma, brižno predao gospodaru.

Fomin je postupak upravo zapanjio ujaka. Sada je došao njemu red da zine pa da stane pred Fomu ukočen, tup. Foma se međutim smjestio opet u naslonjač i dašće kao od neiskazane uzbuđenosti.

— Ti si, Foma, uzvišen čovjek! — zaviknuo najzad ujak kad se je prenulo — ti si najplemenitiji među ljudima!

— To ja znam — odgovorio Foma slabim glasom ali neiskazano dostojanstveno.

— Foma, oprosti mi! Ja sam podlac prema tebi, Foma!

— Jest, prema meni — potvrdio Foma.

— Foma! Ne čudim se tvojoj plemenitosti — nastavio ujak u zanosu — nego tomu kako sam mogao da budem toliko surov, slijep i podao pa sam ti uz takve uvjete ponudio novac! Ali ti si se, Foma, prevario u jednom: ja nisam nikako mitio tebe, nisam ti plaćao da odeš iz kuće, nego sam naprosto htio da imaš novaca, da ne oskudijevaš kad odeš od mene. Kunem ti se da je tako! Na koljenima, na koljenima sam pripravan da te molim za oprostjenje, Foma, pa ako hoćeš, odmah ću kleknuti preda te... ako samo hoćeš...

— Ne treba meni vaših koljena, pukovniče!...

— Oh, bože moj! Smisli, Foma, ta ja sam se bio raspalio, presenetio, bio sam izbezumljen... Ali reci, kaži, čime bih mogao, čime bih smio da zbrišem tu uvredu. Nauči, izreci...

— Ničim, ničim, pukovniče! I budite uvjereni da ću već sutra otestiti prah s mojih cipela na pragu ove kuće.

I Foma se počeo dizati s naslonjača. Prestravljeni ujak poletio opet da ga posaduje.

— Ne, nećeš ti, Foma, otići, uvjeravam te! — viče ujak.

— Nema ni govora o prahu i o cipelama, Foma! Nećeš otići ili ću poći za tobom na kraj svijeta, i ići ću vazda za tobom sve dotle dok mi ne oprostiš... Kunem ti se, Foma, tako ću i učiniti!

— Da vam oprostim? Vi ste krivi? — reći će Foma. — Ta zar još ne shvaćate koliko ste mi skrivili? Shvaćate li da ste mi sada skrivili čak i time što ste mi ovdje davali zalogaj

kruha? Shvaćate li da ste sada u jednom časku otrovali otrovom sve dosadašnje zalogaje koje sam pojeo u vašoj kući? Vi ste me maloprije prekorili za te zalogaje, za svaki zalogaj kruha što sam već pojeo; vi ste mi dokazali sada da sam u vašem domu živio kao rob, kao lakaj, kao otirač vaših lakiranih cipela! A međutim sam, u čistoći mogega srca, mislio dosad da prebivam u vašoj kući kao prijatelj i kao brat! Zar niste sami, zar me niste vi sami svojim zmijskim besjedama tisuću puta uvjeravali o tom bratstvu? Zašto ste dakle potajno pleli meni te mreže u koje sam zapao kao glupan? Zašto ste mi u mraku kopali tu vučju jamu u koju ste me sada sami gurnuli? Zašto me niste još prije smlavili u jedan mah, jednim udarom te toljage? Zašto mi niste odmah na početku zakrenuli vratom, kao kakvu pijetlu, zato... pa na primjer, makar i samo zato jer ne nese jaja? Jest, baš tako! Ostajem pri toj poredbi, pukovniče, premda je uzeta iz provincijalnoga života i podsjeća na trivijalni ton današnje književnosti; zato ostajem pri njoj, jer se u njoj ogleda sva besmislica vaših optužbi; jer sam vam isto toliko skrivio koliko i taj zamišljeni pijetao, koji svom lakoumnom vlasniku nije po volji zato što ne nese jaja! Molim vas, pukovniče? Zar se prijatelj ili brat plaća novcem — i za što? Glavno je, za što? »Na, velite, premili, brate, obvezan sam ti: ti si mi čak spasio život: evo ti nekoliko Judinih srebrnjaka, samo mi nestani s očiju!« Kako je to naivno! Kako ste surovo postupili prema meni! Mislili ste da ginem za vašim zlatom, a ja sam gajio samo rajske osjećaje da vama stvorim sreću. O kako ste mi izranili srce. Mojim najplemenitijim osjećajima ste se igrali kao što se kakav deran igra čavličem! Već poodavno, pukovniče, slutio sam sve to — evo zato se već poodavno gušim vašim kruhom, davim vašim kruhom! Eto zato su me davile vaše perine, a nisu uljuškivale! Eto zato su mi šećer i vaši bomboni bili kajenski¹ biber, a ne bomboni! Ne, pukovniče! Živite sami, uživajte sami, a Fomu pustite da ide svojom tužnom stazom, s torbakom na leđima. Tako će i biti, pukovniče!

— Neće, Foma, neće! Neće tako biti, ne može tako biti! — zastenjao posve utučeni ujak.

— Hoće, pukovniče, hoće! Baš tako će biti, jer tako mora da bude. Odmah sutra odlazim od vas. Raspite svoje milijune,

¹ Čuveni biber iz francuske Guayane; dobio ime po glavnom gradu države Cayenne.

pospitate novčanicama cijeli moj put, svu cestu sve do Moskve — i ja ću ponosito, prezirno proći vašim novčanicama; ova ista noga, pukovniče, zgazit će, zablatit će, zgnječit će te novčanice i Foma Opiskin zadovoljit će se samom plemenitošću svoje duše! Kazao sam i dokazao sam! Zbogom, pukovniče, zbo-gom, pukovniče!...

I Foma opet htjede ustati s naslonjača.

— Oprosti, oprosti, Foma! Zaboravi!... — ponavlja ujak molećim glasom.

— »Oprosti!« A šta će vam moje oprostjenje? Pa, dobro, recimo, da sam vam i oprostio: kršćanin sam; ne mogu da ne oprostim i sad sam vam gotovo već oprostio. Ali razmislite i sami: hoće li se to ikako slagati sa zdravom pameću i duševnom plemenitošću ako ja makar i jedan časak ostanem sada u vašoj kući? Ta vi ste tjerali mene!

— Slat će se, slat će se, Foma! Uvjeravam te da će se slagati!

— Slat će se? Pa jesmo li mi sada jednaki? Zar vi ne razumijete da sam vas, rekao bih, dotukao svojom plemenitošću, a vi ste sami sebe dotukli svojim postupkom koji vas ponizuje? Vi ste dotučeni, a ja sam uznesen. Gdje je dakle jednakost? A zar ljudi mogu prijateljevati bez takve jednakosti? Govorim to i iz srca mi se otima vapaj, a ne klikćem, ne uznoseći se nad vama, kako možda mislite.

— Ali i meni se iz srca otima vapaj, Foma — uvjeravam te...

— I to je onaj isti čovjek — nastavio Foma, mijenjajući oštri u blagi ton — onaj isti čovjek radi kojega toliko puta nisam spavao po noći! Koliko sam puta za besanih noći ustajao s postelje, palio svijeću i govorio sebi: »Sada on spava mirno, uzdajući se u tebe. Ne spavaj dakle ti, Foma, bdij za nj; možda ćeš smisliti štogod da usrećiš toga čovjeka.« Eto kako je, pukovniče, mislio Foma za svojih besanih noći! I evo kako mu je platio taj pukovnik! Ali, dosta je, dosta!...

— Ali ću zaslužiti, Foma, ja ću zaslužiti opet tvoje prijateljstvo — kunem ti se!

— Zaslužit ćete? A gdje je jamstvo? Kao kršćanin ću vam oprostiti, štaviše, voljet ću vas; ali kao čovjek, i plemenit čovjek, ja ću vas i nehotice prezirati. Moram, dužan sam u ime morala, jer vi ste — ponavljam to — osramotili sebe, a ja sam učinio najplemenitije djelo. Ali, tko bi od vaših učinio

takvo djelo? Tko bi se od njih odrekao tolikih silnih novaca, kojih se ipak odrekao siromašni, od svih prezreni Foma, voleći uzvišenost? Ne, pukovniče, da se usporedite sa mnom, morate sada izvršiti cio niz valjanih djela. A za kakvo ste valjano djelo sposobni kad ne možete ni da mi kažete vi kao sebi ravnu nego mi govorite ti kao slugi?...

— Foma, ta ja sam ti iz prijateljstva govorio ti! — zavapi ujak. — Nisam znao da ti je to neugodno... Bože moj! Ta da sam samo znao...

— Vi — nastavio Foma — vi koji niste mogli, ili da bolje kažem, niste htjeli da mi ispunite najsitniju, najništaviju molbu kad sam vas molio da mi kažete kao generalu »vaša preuzvišenosti«...

— Ta to je, Foma, bilo, štono riječ, već zadiranje u više, Foma.

— Zadiranje u više! Naučili ste napamet nekakvu knjišku rečenicu pa je ponavljate kao papiga! A znate li da ste me osramotili, obećastili kad ste uskratili da mi govorite »vaša preuzvišenosti«, obećastili me time što niste razumjeli mojih razloga nego ste me prikazali kao hirovita glupana koji je zreo za ludnicu! E, zar ne razumijem da bih i sam bio smiješan kad bih htio da se nazivam preuzvišenošću, ja, koji prezirem sve te činovne razrede i zemaljske veličine, što su ništave same po sebi ako ih ne osvjetljuje vrlina? Ni za milijun ne bih primio generalski čin bez vrline. A, međutim, vi ste me držali za bezumnika! A ja sam za vašu korist žrtvovao svoje samoljublje i dopustio da ste me vi, vi mogli držati za bezumnika, vi i vaši učenjaci! Jedino zato da prosvijetlim vašu pamet, da razvijem vašu moralnost i da vas obaspem zrakama novih ideja, odlučio sam se da zaištem od vas generalsku titulu. Htio sam da baš vi odsad ne smatrate generale za najznamenitije ljude na cijeloj kugli zemaljskoj; htio sam vam dokazati da čin nije ništa bez velikodušnosti, i da se ne trebate radovati dolasku vašega generala kad možda i kraj vas stoje ljudi obasjani vrlinom! Ali ste se tako neprestano razmetali preda mnom svojim pukovničkim činom da vam je već teško bilo kazati meni: »vaša preuzvišenosti!« Eto, šta je razlog! Eto, gdje treba da se traži, a ne u zadiranju u nekakve božje odredbe! Sav je razlog u tome što ste vi pukovnik, a ja samo Foma...

— Nije, Foma, nije! Uvjeravam te da nije tako. Ti si učejnjak, ti nisi samo Foma... ja te štujem...

— Štujete! Dobro! Recite mi, dakle, ako me štujete, svoje mišljenje: jesam li ili nisam dostojan generalske časti? Odgovorite odmah: jesam li dostojan ili nisam? Hoću da vidim vaš um, vašu obrazovanost.

— Po čestitosti, po nesebičnosti, po umu, po najvišoj duševnoj plemenitosti — dostojan si — ponosito izgovori ujak.

— A ako sam dostojan, zašto mi ne kažete »vaša preuzvišenosti«?

— Pa, ako hoćeš, Foma, kazat ću ti...

— A ja zahtijevam! A ja sada zahtijevam, pukovniče, istem i zahtijevam! Vidim da vam je to teško, zato i zahtijevam. Ta vaša žrtva bit će prvi korak vašega valjanoga djela, jer vi — ne zaboravljajte to — morate da izvršite cijeli niz valjanih djela da se izjednačite sa mnom; morate svladati sama sebe, i tek ću onda povjerovati u vašu iskrenost...

— Sutra ću ti, dakle, govoriti, Foma, »vaša preuzvišenosti«.

— Ne, ne sutra, pukovniče, sutra se razumije samo po sebi. Zahtijevam da mi sada, odmah, reknete »vaša preuzvišenosti«.

— Izvoli, Foma, ja sam pripravan... Samo kako to tako odmah, Foma?...

— A zašto ne bi odmah? Ili se stidite? Vi me onda vrijeđate ako se stidite.

— E, pa de, Foma, ja sam pripravan... ja se čak i ponosim... Samo kako to, Foma, ni pet ni šest: »zdravo, vaša preuzvišenosti«? Ta to se ne može!...

— Nije, ne »zdravo, vaša preuzvišenosti«, to je već uvredljiv ton; to nalikuje na šalu, na lakrdiju. Ne dopuštam da se sa mnom zbijaju takve šale. Priberite se, odmah se priberite, pukovniče! Promijenite ton!

— A ti se ne šališ, Foma?

— Prvo, ja nisam ti, Jegore Iljiču, nego vi — ne zaboravljajte to; i nisam Foma, nego Foma Fomič.

— Pa, bogami, Foma, ja sam spreman! Ja sam potpuno spreman... Samo šta bih rekao?

— Vama je neprilično izgovoriti »vaša preuzvišenosti« — to je razumljivo. Odavno biste vi bili izrekli! To je i oprostivo, pogotovo kad čovjek nije pisac-maštalac, da rekнем ponešto uljudnije. Ali, ću vam pomoći kad niste pisac-maštalac. Govorite za mnom: »vaša preuzvišenosti«!...

— Pa, »vaša preuzvišenosti«.

— Nije, ne: »pa, vaša preuzvišenosti«, nego naprosto »vaša preuzvišenosti!« Velim vam, pukovniče, promijenite ton! Nadam se također, da se nećete uvrijediti ako zaistem da se malo poklonite i ujedno nagnete tijelo, iskazujući tako poštovanje i pripravnost da potčite na moju zapovijed. Bivao sam i ja u generalskim društvima i sve to znam... Pa, dakle: »vaša preuzvišenosti«.

— Vaša preuzvišenosti...

— Kako se neiskazano radujem što sam napokon u prilici da vas zamolim za oprostjenje što nisam od prvoga maha upoznao dušu vaše preuzvišenosti. Slobodan sam da vas uvjerim da od sad neću štedjeti svojih slabih snaga za opću korist... Pa, dosta je od vas!

Jadni ujak! Morao je da ponovi sav taj galimatijaš, rečenicu po rečenicu, riječ po riječ! Stajao sam i crvenio se kao krivac. Bijes me gušio.

— Pa, ne osjećate li sada — izgovori mučitelj — da vam je odjednom odlanulo na srcu kao da vam je u dušu sletio neki anđeo? ... Osjećate li nazočnost toga anđela? Odgovarajte mi!

— Jest, Foma, zaista mi je nekako odlanulo — odgovorio ujak.

— Kao da vam je srce nakon toga, pošto ste pobijedili sebe, zaronilo, rekao bih, u neko sveto ulje!

— Jest, Foma, zaista, pošlo je kao po masti.

— Kao po masti? Hm... Ja vam, uostalom, nisam govorio o masti... Ali svejedno! Evo šta znači, pukovniče, izvršiti dužnost! Pobjeđujte dakle sebe! Vi ste samoljubivi, beskrajno samoljubivi!

— Jesam samoljubiv, Foma, vidim — odgovori ujak i uzdahnu.

— Vi ste sebičnjak i čak mračan sebičnjak...

— Sebičnjak sam, sebičnjak, istina je, Foma, i to vidim; otkad sam upoznao tebe, spoznao sam i to.

— Govorim vam sada kao otac, kao nježna mati... odbijate sve od sebe i zaboravljate da umiljato janje dvije matere sisa.

— Istina je i to, Foma!

— Surovi ste. Tako surovo dirate u čovječje srce, tako se samoljubivo namećete da vam se iskazuje pažnja da bi čestit čovjek pobjegao od vas u devetu carevinu!

Ujak i opet uzdahnu duboko.

— Budite, dakle, nježniji, pažljiviji, ljubazniji prema drugima; pa će se i oni sjetiti vas. Živi i daj drugima da žive — to je moje načelo! Trpi, radi, moli se i nadaj se — to su istine koje bih htio da odjedanput udahnem svemu čovječanstvu! Povodite se za njima, i onda ću vam prvi otvoriti svoje srce, plakat ću vam na grudima... ako ustreba... A ono je samo: ja pa ja, i milost moja! Tâ dodijati će najzad vaša milost, dopustite da kažem.

»Zlatousti čovjek!« ponizno se zadivio Gavrila.

— To je istina, Foma, sve to osjećam — potvrdi ganuti ujak. — Ali nisam ja svemu kriv, Foma; tako su me već odgojili; živio sam s vojnicima. A kunem ti se, Foma, i ja sam znao osjećati. Kad sam se praštao s pukovnikom, svi su husari, sva moja divizija, naprosto plakali, govorili da takva, kakav sam ja, neće više steći!... Onda sam i pomislio da i možda nisam još potpuno propao čovjek.

— Opet sebična crta! Opet vas hvatam u samoljublju! Hvalite se, a uzgred ste me prekorili husarskim suzama. Zašto se ja ne hvalim ničijim suzama? A bilo bi čime, a bilo bi možda čime.

— Tako mi se omaklo s jezika, Foma, nisam mogao da odolim, sjetio sam se starih lijepih dana.

— Lijepi dani ne padaju s neba nego ih mi stvaramo; oni su u srcu našem, Jegore Iljiču. Zašto sam ja uvijek sretan i unatoč patnjama zadovoljan, mirne duše i nikomu ne dosađujem nego samo glupanima, gizdelinima, *učenjacima*, kojima ne praštam i neću im praštati. Ne volim glupane! I šta su ti učenjaci? »Čovjek od nauke!« Tâ njegova je nauka puka prijeara, a nije nauka. A šta je on maloprije govorio? Dajte ga ovamo! Dajte ovamo sve učenjake! Sve mogu da pobijem: sve zasade njihove mogu da pobijem! A da i ne govorim o duševnoj plemenitosti...

— Dakako, Foma, dakako. Tko i sumnja?

— Maloprije sam, na primjer, pokazao um, talenat, veliku načitanost, poznavanje čovječjega srca, poznavanje suvremenih literatura, pokazao sam i na sjajan način razložio kako se iz kakvoga komarinskoga može odjednom da darovitu čovjeku odlična tema za razgovor. Pa šta? Je li itko od njih ocijenio mene po vrijednosti? Nije, odvratili su se! Ta ja sam uvjeren, on vam je već govorio da ništa ne znam. A tu je mož-

da sjedio pred njim sam Machiavelli¹ ili kakav Mercadante,² i jedino je to skrivio što je siromašan i što nije poznat... Ne, to im neće olako proći!... Čujem još za Korovkina. Kakva je to ptica?

— To je, Foma, uman čovjek, čovjek od nauke... Očekujem ga. Taj će zacijelo biti dobar, Foma!

— Hm! Sumnjam. Vjerojatno kakav suvremeni magarac, natrpan knjigama. Nema u njih duše, pukovniče, nema u njih srca. A i šta je učenost bez vrline?

— Nije, Foma, nije! Kako je govorio o obiteljskoj sreći! Sve te u srce dira, Foma!

— Hm! Vidjet ćemo; ispitat ćemo i Korovkina. Ali dosta — završi Foma ustajući s naslonjača. — Ne mogu vam još potpuno oprostiti, pukovniče, uvreda je bila krvava; ali ću se pomoliti i možda će Bog poslati uvrijeđenu srcu mir. Razgovorit ćemo se još sutra o tom, a sada mi dopustite da odem. Sustao sam i iznemogao...

— Ah, Foma! — uzvrpoljio se ujak — ta ti si zaista sustao! Znaš li šta? Ne bi li se okrijepio, prigrizao štogod. Odmah ću narediti.

— Da prigrizem! Ha-ha-ha! Da prigrizem! — odgovori Foma prezirno hohoćući. — Najprije te poje otrovom, a onda pitaju ne bi li šta prigrizao? Rane na srcu hoće da liječe nekakvim skuhanim gljivama i namočenim jabukama! Kakav ste vi jadan materijalist, pukovniče!

— Eh, Foma, ta ja, bogami, od čista srca...

— Pa, dobro. Dosta o tom. Ja odlazim, a vi odmah otidite vašoj roditeljici; padnite na koljena, ridajte, plačite ali izmolite od nje oprostjenje — to morate, to je vaša dužnost.

— Ah, Foma, neprestano sam samo o tome i mislio; pa i sada, dok govorim s tobom, mislim o tom istom. Pripravan sam da klečim pred njom makar do zore. Tâ smisli, Foma, šta se i traži od mene! Tâ to je nepravedno, ta to je okrutno, Foma! Budi zbilja velikodušan, usreći me potpuno, smisli, odluči, i onda... onda... kunem ti se!...

— Neću, Jegore Iljiču, neću, to nije moj posao — odgovori Foma. — Vi znate da se ja u sve to nimalo ne pletem; to jest, vi ste, recimo, i uvjereni da sam ja uzrok svemu, ali vas uvje-

¹ Machiavelli, Niccolo dei (1469—1527), firentinski povjesničar i književnik.

² Mercadante, Saverio (1795—1870), talijanski kompozitor.

ravam da sam se od samoga početka svemu tome sasvim uklanjao. Sve to zavisi od volje vaše roditeljice, a ona vam, razumiye se, želi dobro... Idite dakle, hitite, letite i postavite prilike svojom poslušnošću... Neka ne zađe sunce u vašem gnjevu! A ja... ja ću se svu noć moliti za vas. Odavno već ne znam, Jegore Iljiču, šta je san. Zbogom! Opraštam ti, starče — dometnu obraćajući se Gavrilu. — Znam da nisi radio po svojoj glavi. Oprosti, dakle, i ti meni ako sam te uvrijedio... Zbogom, zbogom, zbogom svi, i blagoslovio vas Gospod!

Foma iziđe. Odmah sam uletio u sobu.

— Ti si prisluškivao? — zaviknu ujak.

— Jesam, ujo, prisluškivao sam! I vi, vi ste mogli da mi kažete »vaša preuzvišenosti!« ...

— Pa šta bih, braco? Čak se i ponosim... To nije ništa prema valjanu djelu; ta kako je on plemenit, kako nesebičan, kako velik čovjek! Sergeju — ta ti si čuo... I kako sam se onako mogao razbacivati s tim novcima! Prijatelju moj! Bio sam se zanio; bio sam razjaren; nisam ga razumijevao; sumnjao sam na njega, krivio ga... ali ne! On ne može biti moj protivnik — to ja sada vidim... A sjećaš li se kakav mu je plemenit izražaj bio na licu kad se je odrekao novca?

— Dobro, ujo, ponosite se, dakle, koliko vas god volja, a ja odlazim; ne mogu ovo dulje da trpim! Posljednji put govorim, kažite šta želite od mene? Zašto ste me pozvali i šta očekujete? Pa ako je sve svršeno, i ja sam vam nepotreban, onda odlazim. Ne trpim takve prizore! Odlazim još danas.

— Moj prijatelju... — uzvrpoljio se po svom običaju ujak — počekaj samo dva časka: ja, brate, idem sada mamici... ondje treba da svršim... važan, velik, golem posao!... A ti otidi zasad u svoju sobu. Evo, Gavrilu će te odvesti u ljetno krilo. Znaš li ljetno krilo? Ono je u samom parku. Već sam odredio, i tvoj su kovčeg prenijeli onamo. A ja ću onamo, izmolit ću oprostjenje, odlučit ću se na nešto — sada već znam kako ću uraditi — i onda ću odmah tebi, i onda ću ti ispričati sve, sve do najsitnije sitnice, svu ću dušu otvoriti pred tobom. I... i... i svanut će kad bilo i nama sretni dani! Dva časka, samo dva časka, Sergeju!

Stisnuo mi ruku i brzo izišao. Šta sam mogao raditi, morao sam opet otići s Gavrilom.

X

MIZINČIKOV

Krilo u koje me je doveo Gavrilu zvalo se »novo krilo« samo po zapamćenju, ali su ga sagradili već davno predašnji vlastelini. Bila je to lijepa drvena kućica, udaljena nekoliko koračaja od stare kuće, u samom parku. S tri je strane okružuju visoke, stare lipe, koje su se svojim granama doticale krova. Sve četiri sobe u toj kućici zgodno su namještene i određene za goste. Kad sam ušao u sobu koja je bila određena za mene, kamo su već bili prenijeli moj kovčeg, ugledam na stoliću kraj kreveta listovni papir, krasno ispisani različitim pismenima, iskičen girlandama, parafima i šarama. Početna slova i girlande nacrtane su različitim bojama. Sve zajedno bio je to veoma zgodan kaligrafski rad. Po prvim riječima što sam pročitao razabrao sam da je to molba, upravljena meni, a u kojoj me nazivaju »prosvijećeni dobrotvor«. Kao natpis stoji: »Vidopljasovljevi vapaji«. Koliko sam se god upinjao i nastojao da bilo šta razumijem od onoga što je bilo napisano — sav mi je trud bio uzaludan: bila je to najnaprilitanija besmislica, napisana najsavršenijim lakajskim stilom. Razabrao sam jedino da se Vidopljasov nalazi u nekakvu jednu položaju, moli moju pomoć, nada se nešto od mene, »poradi moje prosvijećenosti« i napokon moli da se za nj zauzmem kod ujaka i da djelujem na njega »mojom mašinom«, kako doslovce kaže ta poslanica na kraju. Još sam čitao kad se otvoriše vrata te uđe Mizinčikov.

— Nadam se, da ćete dopustiti da se upoznam s vama — reče on prirodno, ali izvanredno uljudno i pružajući mi ruku. — Maloprije nisam mogao reći ni dvije-tri riječi, a međutim sam već na prvi pogled osjetio želju da se s vama upoznam поближе.

Odgovorih mu odmah da se i ja veselim, itd., premda sam bio u vrlo lošem raspoloženju. Sjedismo.

— Šta vam je to? — reći će kad je pogledao list što sam ga još držao u ruci. — Da nisu Vidopljasovljevi vapaji? I jesu! Bio sam uvjeren da će Vidopljasov napasti i vas. I meni je dao isto takav list, s istim vapajima; a vas on očekuje već odavno i vjerojatno se unaprijed spremao. Nemojte se čuditi: ovdje

ima mnogo čudnih pojava i zaista se čovjek može čemu i nasmejati.

— Samo nasmejati?

— Pa, zar da se plače? Ako želite, pripovjedit ću vam životopis Vidopljasovljev i uvjeren sam da ćete se nasmejati.

— Priznajem, da mi sada nije do Vidopljasova — odgovorim zlovoljno.

Bilo mi je jasno da je, i posjet gospodina Mizinčikova i ljubazni njegov razgovor — on sve to udėsio zbog nekog cilja i da gospodin Mizinčikov naprosto treba mene. Maloprije je sjedio namršten i ozbiljan; a sada je veseo, nasmijan i raspoložen da pripovijeda duge životopise. Vidjelo se na prvi pogled da taj čovjek izvrsno vlada sam sobom i da, čini se, poznaje ljude.

— Prokleti Foma! — rekoh i ljuto tresnuh pesnicom po stolu. — Uvjeren sam da je on izvor svemu ovdašnjemu zlu i da je u sve upleten! Gad prokleti!

— Vi ste se, čini mi se, i odviše rasrdili na njega — pripomenu Mizinčikov.

— Odviše se rasrdio! — zaviknem i odmah planem. — Dabome, maloprije sam se odviše zaletio i tako sve potakao da me osuđuju. Vrlo dobro razumijem da sam zabrazdio i posve nagrabusio pa mislim da mi to nije potrebno tumačiti! ... Razumijem također da se u čestitu društvu ne čini tako; ali, smislite, zar sam mogao ne zaletjeti se? Ta to je ludnica, ako hoćete da znate, i... i... napokon... naprosto ću otići odavde — eto na!

— Vi pušite? — mirno zapita Mizinčikov.

— Pušim.

— Onda ćete valjda i meni dopustiti da zapušim. Ondje ne dopuštaju, i gotovo sam se rastužio. Slažem se s vama — nastavio je kad je zapušio cigaretu — da sve to nalikuje na ludnicu, ali budite uvjereni da se ja ne bih usudio osuditi vas baš zato što bih se na vašem mjestu možda i tri puta ljuće ražestio i izbezumio.

— A zašto se vi niste izbezumili ako ste se zaista i ozlovoljili? Naprotiv, sjećam se da ste bili vrlo hladnokrvni, i priznajem, bilo mi je i vrlo čudno što niste branili jadnika ujaka koji želi da čini dobro svima i svakomu.

— Pravo kažete: mnogima je učinio dobro; ali držim da nije nipošto korisno braniti ga: prvo, to mu i ne koristi i čak ga nekako ponizuje, a drugo mene bi odmah sutra otjerali. A

otvoreno vam kažem, moje su prilike takve da moram da cijelim ovdašnje gostoljublje.

— Ta nikako ne tražim da mi otvoreno pričate o vašim prilikama. ... Želio bih, uostalom, zapitati, jer ovdje živite već mjesec dana. ...

— Izvolite, pitajte, na usluzi sam vam — brzo odgovori Mizinčikov i primaknu stolicu.

— Evo, dakle, na primjer, objasnite mi: maloprije je Foma Fomič odbio petnaest tisuća rubalja srebra što su mu već bili u rukama — vidio sam to na svoje oči.

— Kako to? Zar zbilja? — uzviknuo Mizinčikov. — Pripovjedite, molim vas!

Ispripovijedao sam mu, ali sam prešutio »vašu preuzvišenost«. Mizinčikov je slušao žudno i radoznalo; čak se i nekako preobrazio u licu kad je došlo do petnaest tisuća.

— Spretno! — reći će kad je saslušao pripovijest. — Nisam to očekivao od Fome.

— Ali se ipak odrekao novca! Čime da to čovjek objasni? Zar duševnom plemenitošću?

— Odrekao se tih petnaest tisuća da kasnije uzme trideset. Ali, znate li šta? — dometnuo kad je razmislio — sumnjam da bi Foma išta računao. To je nepraktičan čovjek; i on je na svoj način neki pjesnik. Petnaest tisuća. ... hm! Vidite: uzeo bi on novce, ali nije odolio napasti da glumi i da se prenemaže. To je, velim vam, takvo mrtvo puhalo, takav plačljiv mlitonja, pored svega toga neograničeno samoljubljiv!

Mizinčikov se čak i rasrdio. Vidjelo se da se jako zlovolji, štaviše, kao da zaviđa. Promatrao sam ga radoznalo.

— Hm! Treba očekivati velike promjene — dometnu zamislivši se. — Sada je Jegor Iljič voljan i da se moli Fomi. Još bi mogao i da se oženi, ovako tronut — procijedio još kroz zube.

— Znaite, dakle, da će zacijelo doći do toga gnusnoga, protuprirodnoga braka s tom sumanutom gluparom?

Mizinčikov me pogledao ispitivački.

— Podlaci! — zaviknem žestoko.

— Uostalom, ideja im je prilično temeljita: tvrde da on mora učiniti nešto za obitelj.

— Zar je malo učinio za njih! — zaviknem ozlojeđen. — I vi, i vi možete da govorite da je to temeljita misao — oženiti se bljutavom gluparom!

— Dabome, i ja se slažem s vama da je ona glupara... Hm! Lijepo je što toliko volite uju; i potpuno razumijem... premda bi se njenim novcem divno moglo zaokružiti imanjel! Ali oni imaju i drugih razloga: boje se da Jegor Iljič ne bi uzeo onu guvernantu... sjećate se, tako zanimljiva djevojka?

— A zar... zar je to vjerojatno? — zapitam uzbuđen. — Meni se čini da je to kleveta. Recite, zaboga, mene to neobično zanima...

— O, zaljubljen je preko ušiju! Samo, razumije se, krije.

— Krije! Mislite da on krije? Pa, a ona? Voli li ona njega?

— Vrlo je vjerojatno da i ona voli njega. Uostalom, ta ona bi imala samo koristi od toga da pođe za njega: ona je vrlo siromašna.

— A kakve dokaze imate za svoje nagađanje da se oni vole?

— Pa ne može čovjek da to ne opazi; pored toga se oni, čini se, i potajno sastaju. Tvrdilo se čak da su živjeli u nedopuštenu odnosu. Samo nemojte, molim vas, pripovijedati. Govorim to vama kao tajnu.

— Može li se u to vjerovati? — uzviknem — i vi, i vi priznajete da to vjerujete?

— Razumije se, ne vjerujem posve, nisam bio ondje. Uostalom, sva je prilika.

— Kako, sva je prilika! Sjetite se ujakove plemenitosti, čestitosti!

— Slažem se; ali može se čovjek toliko zanijeti da onda sve to završi zakonitim brakom. Često se tako zanose. Ali, ponavljam, nikako ne jamčim za potpunu vjerodostojnost tih vijesti, pogotovo jer su nju ovdje dabome već oklevetali; govorili su čak i to da je imala tješnje odnose s Vidopljasovom.

— Pa, eto vidite! — uzviknem — s Vidopljasovom! Ta, može li to da bude? Ta zar nije odurno i slušati to? Zar vi i to vjerujete?

— Ta velim vam da to ne vjerujem posve — mirno odgovori Mizinčikov — a, uostalom, moglo se i dogoditi. Sve se na svijetu može dogoditi. Ondje nisam bio, a, osim toga, mislim da se to mene ne tiče. Ali, jer vi u svemu tom, vidim, i te kako sudjelujete, smatram za svoju dužnost da dometnem kako doista jedva vjerujem u te odnose s Vidopljasovom. Sve su to petljanije Ane Nilovne, eto te Perepelicine; ona je pronijela te glasove iz zavisti jer je sama maštala prije o

tome da se uda za Jegora Iljiča — tako mi boga! — i to radi toga jer je potpukovnikova kći. Sada se razočarala i užasno bjesni. Ali ja sam vam, čini mi se, sve već ispriopovijedao o tome, a priznajem da ne volim brbljarije, pogotovo jer samo tratimo dragocjeno vrijeme. A ja sam, vidite, došao do vas s malom molbom.

— S molbom? Molim, sve, čime mogu da vam pomognem...

— Razumijem, štaviše, nadam se, da ću vas ponešto zainteresirati, jer, vidim, volite svoga ujaka i vrlo vam je stalo do njegove sudbine s obzirom na njegovu ženidbu. Ali prije te molbe htio bih vas zamoliti još nešto.

— Šta je posrijedi?

— Pa, evo šta je: možda ćete pristati da mi ispunite glavnu molbu, a možda i nećete, ali svakako prije no što vam je budem razložio, zamolio bih vas najpokornije, budite tako dobri, zadajte mi časnu i plemenitu riječ, kao plemić i pošten čovjek, da će sve što budete čuli od mene ostati među nama kao najveća tajna, i da vi nikada i nikomu za volju nećete odati tu tajnu i nećete za sebe iskoristiti tu ideju koju sada smatram za prijeko potrebnu da vam je priopćim. Pristajete ili ne pristajete?

Uvod je bio svečan. Pristadoh.

— Dakle?... — rekoh.

— Sve je to zapravo vrlo jednostavno — otpoče Mizinčikov. — Ja bih, vidite, htio oteti Tatjanu Ivanovnu i uzeti je za ženu; jednom riječju, bit će nešto nalik na Gretna Green¹ — razumijete?

Pogledam gospodinu Mizinčikovu pravo u oči i neko vrijeme nisam mogao ni riječi izgovoriti.

— Priznajem, ne razumijem ništa — reći ću najzad — a, osim toga — nastavim — kako sam se nadao da imam posla s razumnim čovjekom, nisam nikako očekivao...

— Očekivali ili ne očekivali — prekinuo me Mizinčikov — kad se to provede, znači da smo glupi i ja i moj nam — zar nije istina?

— Nije nipošto... ali...

— O, molim, ne ustručavajte se govoriti! Ne uznemirujte se; time ćete mi čak neobično udovoljiti jer ćemo se tako pribli-

¹ U tom škotskom zaseoku mogao se sklopiti brak bez prethodnih uobičajenih formalnosti.

žiti cilju. Priznajem, uostalom, da se na prvi pogled sve to može učiniti čak i ponešto čudno. Ali vas mogu uvjeriti da moja nakana ne samo da nije glupa nego je, štaviše, posve razborita; pa ako budete tako dobri, saslušat ćete sve o tome...

— O, molim! Požudno slušam.

— Uostalom, nema gotovo šta da se pripovijeda. Vidite: ja sam sada u dugovima i bez kopjeje. Osim toga imam sestru, djevojku od devetnaestak godina, puku siroticu, živi kod tuđega svijeta i bez ikakvih je, znate, srećava. Tomu sam donekle kriv i ja. Baštinili smo četrdeset duša. I baš me u to vrijeme moradoše imenovati kadetom. A, najprije sam, razumije se, založio imetak, a onda spiskao i na druge načine. Živio sam glupo, vodio glavnu riječ, izigravao Burcova¹, kartao se, pio — u jednu riječ, glupo, stid me je i kad se sjetim. Sada sam se opametio i hoću da potpuno preinačim život. Ali mi je za to prijeko potrebno sto tisuća u asignacijama. I kako službom neću ništa steći, a sam po sebi nisam nizašto sposoban i nemam gotovo nikakve naobrazbe, to mi, razumije se, preostaju samo dva sredstva: ili da ukradem, ili da se oženim bogatom ženom. Došao sam ovamo gotovo bez cipela, došao sam, a nisam se dovezao. Kad sam se otputio iz Moskve, dala mi sestra svoja posljednja tri rublja u srebru. Ovdje sam ugledao tu Tatjanu Ivanovnu i onoga se časa u meni rodila misao. Odlučio sam odmah da se žrtvujem i oženim. Priznajem da sve to nije ništa drugo nego razboritost. Osim toga, ja to činim više radi sestre... ali, dabome i radi sebe.

— Ali, dopustite, vi biste formalno zaprosili Tatjanu Ivanovnu?

— Sačuvaj bože! Mene bi odmah otjerali odavde, a i ona ne bi pošla za me; a ako joj ponudim otmicu, bijeg, odmah će poći. To i jest ono: neka samo bude štogod nalik na roman i efektno. Razumije se, sve će se to među nama završiti odmah zakonitim brakom. Samo da nju izmamim odavde!

— A zašto ste toliko uvjereni da će ona svakako pobjeći s vama?

— O, ne vodite brigu! O tome sam sasvim uvjeren. U tom i jest osnovna misao da će Tatjana Ivanovna početi ljubav

¹ Husarski oficir, bekrija, A. P. Burcov spominje se i u pjesmama D. Davidova (1784—1839).

kati ama baš sa svakim na koga naiđe, sa svakim komu samo padne na pamet da joj pažnju uzvraća. Eto zato sam i zatražio od vas časnu riječ da ne biste iskoristili tu ideju. A vi ćete, dabome, shvatiti da bi po mene bila i grehota kad ne bih iskoristio takav slučaj, osobito u mojim prilikama.

— Ona je dakle sasvim luda... ah, oprostite — trgnem se i priklopim. — Kako je ona sada vama na umu, to...

— Molim, ne žacajte se, zamolio sam vas već. Pitate da li je ona sasvim luda? Kako bih vam odgovorio? Razumije se, nije luda, jer još nije u ludnici; osim toga, u toj maniji za ljubakanjem ne vidim zaista nikakvo ludilo. A ona je, unatoč svemu, čestita djevojka. Vidite: sve do lanjske godine bila je užasno siromašna, od rođenja je živjela pod paskom dobrotvorki. Srce joj je neobično osjećajno; nitko je nije prosio — pa, razumijete, mašte, želje, nade, žar srca koji se vazda morao krotiti, vječne muke od dobrotvorki — sve je to, razumije se, osjećajnu narav moglo dovesti do poremećaja. I odjednom je dopade bogatstvo: priznajte i sami, to će svakomu zavrtjeti glavu. Pa, razumije se, sada se motaju oko nje, udvaraju joj se i sve su joj nade uskrsele. Maloprije je pripovijedala o gizdelinu s bijelim prslukom: to je činjenica koja se doslovce zbila onako kako ona kazuje. Po toj činjenici možete se domišljati i o drugom. Uzdasima, pisamicama, stihovima namamit ćete je odmah; a ako povrh svega toga natuknete o svilenim ljestvama, o španjolskim serenadama i o svakojakoj takvoj budalaštini, onda možete da činite od nje što hoćete. Učinio sam već pokus, i odmah je pristala na tajni sastanak. Ali sada sam ga odgodio do zgodnije prilike. Ali za neka četiri dana moram je oteti svakako. Uoči toga dana počeo ću da joj udvaram i da uzdišem: prilično udaram u gitaru i pjevam. Po noći sastanak u sjenici, a o svanuću bit će spremna kočija; ja ću je izmamiti, sjest ćemo i odvesti se. Shvaćate da tu nema nikakva rizika; ona je punoljetna, a, osim toga, sve to stoji do njene dobre volje. A čim ona pobjegne sa mnom, onda je, dabome, već donekle obavezna prema meni. Odvest ću je u čestitu, ali siromašnu kuću — tu je, svojih četrdeset vrsta odavde, gdje će do svadbe biti pod paskom i nikoga joj neće puštati; a ja dotle neću gubiti vrijeme: svadbu ćemo udesiti za tri dana — to se može. Razumije se, prije svega treba novaca; ali sam sračunao da za sav intermezzo ne treba više od pet tisuća u srebru, i u

tom se nadam pomoći od Jegora Iljiča; on će mi dati, a i neće, dabome, znati o čemu se radi. Jeste li sada razumjeli?

— Razumijem — rekoh kad sam napokon potpuno shvatio. — Ali recite mi, u čemu vam ja tu mogu pomoći.

— Ah, vrlo mnogo, molim vas! Inače vas i ne bih molio. Rekao sam vam već da mi je na umu jedna čestita, a siromašna obitelj. A vi mi možete pomoći i ovdje, i ondje, i, napokon, kao svjedok. Priznajem, bez vaše ću pomoći biti kao bez ruku.

— Još jedno pitanje: zašto ste se udostojili da mene odoberete kao povjerljivu osobu, mene koga još i ne poznajete, jer sam tek prije nekoliko sati doputovao?

— Vaše pitanje — odgovori Mizinčikov najljubeznije se osmjehujući — vaše pitanje, priznajem iskreno, vrlo mi godi, jer mi daje priliku da vam iskažem svoje osobito poštovanje.

— O, velike li časti!

— Nije tako, vidite, ja sam vas maloprije ponešto proučio. Vi ste, recimo, i žestoki i... i... pa, i mladi; ali evo o čemu sam potpuno uvjeren: kad ste mi već dali riječ da nikomu nećete pripovijedati, onda ćete je zacijelo i održati. Niste Obnoskin — to je prvo. Drugo, poštenu ste i nećete iskoristiti moju ideju za sebe, razumije se, osim u slučaju ako ushtjednete da sa mnom sklopite prijateljsku pogodbu! U tom ću slučaju možda pristati da vam prepustim moju ideju, to jest Tatjanu Ivanovnu, te sam pripravan da vam usrdno pomognem pri otmici ali uz uvjet da mjesec dana nakon svadbe dobijem od vas pedeset tisuća u asignacijama, koje biste mi, razumije se, unaprijed osigurali u obliku obveznice bez kamata.

— Šta? — uzviknem — vi je dakle već i meni nudite?

— Naravno, mogu je prepustiti ako smislite, poželite. Gubim, dakako, ali... ideja je moja, a ideje se naplaćuju novcima. Treće, najzad, pozvao sam vas zato jer i nemam koga da biram. A kad se razmotre ovdašnje prilike, i ne može se dugo otežati. Uz to je gotovo uspenski¹ post i onda ne vjenčavaju. Nadam se da ste me sada potpuno shvatili?

— Potpuno, i još se jednom obvezujem da ću vašu tajnu čuvati kao svetinju; ali vam drug u tom poslu ne mogu biti, pa smatram da je potrebno da vam to odmah kažem.

— A zašto?

¹ Gospojinski post. (Velika Gospojina).

— Kako, zašto? — uzviknem dajući napokon maha osjećajima što su se nakupili u meni. — Ta zar ne razumijete da je takav postupak i neplemenit? Recimo, da vi sasvim valjano računate kad se uzdate u maloumnost i nesretnu maniju te djevojke, ali bi i to samo moralo vas kao plemenita čovjeka odvratiti! I sami govorite da je ona vrijedna poštovanja unatoč tomu što je smiješna. I odjednom zloupotrebljavate njenu nesreću kako biste joj izmamili sto tisuća! Vi joj, dakako, nećete biti pravi muž koji vrši svoje dužnosti: vi ćete je svakako ostaviti... To je tako neplemenito te, oprostite mi, i ne razumijem kako ste se odlučili te zamolili mene da vam budem pomagač!

— Ih, bože moj, kakva je to romantika! — uzviknuo Mizinčikov gledajući me iskreno začuđen. — Uostalom, tu čak i nema romantike nego, naprosto, čini se, ne razumijete šta je posrijedi. Velite da je to neplemenito, a, međutim, samo će ona imati koristi od toga, a ne ja... Razmislite samo!

— Dakako, ako se gleda s vašega gledišta, onda će valjda izići da ćete učiniti najvelikodušnije djelo ako uzmete Tatjanu Ivanovnu — odgovorim sarkastično se smiješeći.

— A dašto? Baš tako, baš najvelikodušnije djelo! — razžestio se sada i uzviknuo Mizinčikov. — Razmislite samo: prvo, ja žrtvujem sebe i pristajem da joj budem muž — ta i to vrijedi nešto? Drugo, bez obzira na to što ona ima sigurnih svojih sto tisuća rubalja u srebru, bez obzira na to ja uzimam samo sto tisuća u asignacijama i već sam zadao sebi riječ da neću dok sam živ uzeti od nje ni kopjejuku više, makar to i mogao: to opet vrijedi nešto! Napokon, promozgajte: ta, može li ona mirno proživjeti život? Da ga mirno proživi, treba joj oduzeti novac i strpati u ludnicu, jer svaki čas treba očekivati da će naići kakav besposličar, probisvijet, spekulat, sa španjolskom bradicom i s brčićima, s gitarom i sa serenadama, Obnoskinova soja, koji će je zaludjeti, uzeti za ženu, svu je opljačkati i onda je ostaviti gdje god na cesti. Evo ovdje je, na primjer, i najčestitija kuća, a drže je, eto, jedino zato jer vrebaju na njene novce. Treba je izbaviti, spasiti od te sudbine. A, razumijete, čim ona pođe za mene — mimoišla ju je ta sudbina. Jamčim da je neće ni darnuti nikakva nesreća. Prvo, odmah ću je smjestiti u Moskvi kod plemenite, ali siromašne obitelji — to nije ona o kojoj sam vam govorio: to je druga obitelj; uz nju će neprestano biti

moja sestra; na nju će pozorno paziti. Novaca će joj ostati svojih dvjesta i pedeset tisuća, a možda i tri stotine u asignacijama: s tim se može poživjeti još kako! Omogućit će joj se svaki užitak, svaka zabava, balovi, maskarade, koncerti. Može čak i da sanja o ljubakanju; ali ću se, razumije se, osigurati: sanjari koliko te volja, ali zbiljski nipošto! Sada, na primjer, svatko može da je uvrijedi, a onda nitko: ona je moja žena, ona je Mizinčikova, a ja ne dam da se moje ime pogruđuje! Koliko vrijedi samo to? Naravno, neću s njom živjeti. Ona u Moskvi, a ja gdje god u Petrogradu. To priznajem, jer s vama govorim iskreno. Pa šta onda ako budemo živjeli odjelito? Smislite, promotrite njenu narav: ta, je li kadra da bude žena i da živi zajedno s mužem? Zar može da bude postojana? Ta to je najlakoumnije stvorenje na svijetu! Njoj je potrebna neprestana promjena, i ona je kadra da već sutradan zaboravi da se jučer udala i postala zakonita žena. Pa ću je sasvim unesrećiti ako budem živio s njom i ako budem — tražio od nje da strogo vrši dužnosti. Naravno, dolazit ću joj jedanput u godini, ili češće, i neću joj dolaziti po novac — uvjeravam vas. Rakao sam da joj neću uzeti više od sto tisuća u asignacijama, i doista neću uzeti! Što se tiče novca postupat ću s njom nadasve plemenito. Kad joj budem dolazio na dva, tri dana, bit će to pravi užitak, a ne dosada; s njom ću hohotati, pripovijedat ću joj priče, odvest ću je na bal, ljubakat ću s njom, poklanjat ću joj suvenirčice, pjevat ću joj romanse, poklonit ću joj psetance, rastat ću se s njom kao u romanu i vodit ću s njom ljubavno dopisivanje. Ta nju će zanimati takav muž, kao iz romana, zaljubljen i veseo! Po mome je sudu to razborito: tako bi trebalo da postupaju i svi muževi. Muževi jedino onda i jesu dragocjeni ženama kad su nenazočni pa, ako se budem držao svojega sustava, najsladim ću načinom osvojiti srce Tatjane Ivanovne za cijeli njen život. Šta bi mogla više i poželjeti? Kažite. Ta to je raj a ne život!

Slušao sam šuteći i u čudu. Shvatio sam da pobijati gospodina Mizinčikova ne mogu. Fanatično je bio uvjeren da mu je naum valjan, štaviše, veličanstven, i govorio je o njem s obredničkim zanosom. Ali je preostala jedna škakljiva okolnost, i nju je bilo potrebno razjasniti.

— A kako vam nije palo na um — reći ću ja — da je ona maltene ujakova zaručnica? Ako je otmete, ljuto ćete ga uvrijediti; odvest ćete je gotovo uoči svadbe, a, povrh

toga, od njega samoga ćete uzajmiti novaca da izvršite to junačko djelo!

— Tu sam vas i čekao! — vatreno zaviknu Mizinčikov. — Ne brinite se, nadao sam se vašemu prigovoru. Ali, prvo i glavno: ujak je još nije prosio; dakle mogu, dakle, i ne znati da nju namjenjuju njemu za mladu; osim toga, molim da uočite, ja sam još prije tri tjedna smislio taj naum, dok još ništa nisam znao o ovdašnjim namjerama; zato sam sasvim čist pred njim u moralnom pogledu, štaviše, ako se strogo sudi, ne otimam ja njemu, nego on otima meni mladu, s kojom sam — uočite to — imao već potajni noćni sastanak u sjenici. Napokon, dopustite: niste li se sami maloprije goropadili što vašega uju sile da uzme Tatjanu Ivanovnu, a sad odjednom branite tu ženidbu, govorite o nekoj obiteljskoj uvredi, o časti! A ja, naprotiv, činim vašemu uju najveću uslugu: spasavam ga — vi to morate shvatiti! On s gnušanjem gleda na tu ženidbu i pored toga voli drugu djevojku! Pa i kakva bi mu žena bila Tatjana Ivanovna? Ta i ona će biti nesretna s njim, jer, bilo kako mu drago, morat će onda paziti na nju da ne baca stručke ruža na mladiće. A kad je ja odvezem, po noći, tu više ništa neće moći učiniti nikakva generalica, nikakav Foma Fomič. A prevelik bi zazor bio vratiti takvu zaručnicu koja je pobjegla pred vjenčanjem. Zar to nije usluga, zar to nije dobročinstvo učinjeno Jegoru Iljiču?

Priznajem, taj me se posljednji razlog neobično dojmio.

— A šta ako je on sutra zaprosi? — ta onda će biti već ponešto prekasno: ona će mu biti formalna zaručnica.

— Dabome prekasno! Ali zato se i mora raditi da se to ne dogodi. Zašto vas i molim za pomoć? Samom mi je teško, a udvoje ćemo sve to lijepo udesiti i upet ćemo se da je Jegor Iljič ne zaprosi. To se svakako mora omesti, pa ma, u krajnjem slučaju, i izmlatiti Fomu Fomiča i time odvratiti svima pažnju tako da nikome neće biti do svadbe. Razumije se, to samo u krajnjem slučaju; govorim primjera radi. U tome se i nadam pomoći od vas.

— Još jedno, posljednje pitanje: niste li, osim meni, nikome drugom odali svoj naum?

Mizinčikov se počeošao za uhom i nakreveljio najkiselije lice.

— Priznajem — odgovori — to mi je pitanje gore od najgorče pilule. — To i jest nevolja što sam već odao svoju misao... u jednu riječ, uradio najužasniju budalaštinu! I,

šta mislite, komu? Obnoskinu! Tako da čak sâm sebi ne vjerujem. Ne razumijem kako se to dogodilo! Sve se motao ovuda; nisam ga još pravo ni poznavao, pa kad me je obuzeo zanos, bio sam, razumije se, kao u vrućici; a kako sam već onda bio razabrao da mi treba pomoćnik, obratio sam se Obnoskinu... Neoprostivo, neoprostivo!

— Pa, a šta Obnoskin?

— Ushićen pristao, a sutradan u rano jutro nestao. Za neka tri dana došao opet, sa svojom mamicom. Sa mnom ni riječi, čak me se i kloni, kao da me se boji. Odmah sam razabrao šta je i kako je. A mamica mu je takva protuha, bila je i na situ i na rešetku. Znao sam je otprije. Dakako, sve joj je ispriповijedao. Šutim i čekam; oni uhađaju i sada su prilike ponešto napete... Zato se i žurim.

— A zašto se vi baš njih bojite?

— Mnogo, dabome, neće oni uraditi ali da će mi napakostiti, to je sigurno. Zaiskat će novaca za šutnju i za pomoć; to i očekujem... Samo mnogo im ne mogu dati, i neću dati — odlučio sam već; više od tri tisuće u asignacijama ne mogu. Razmislite sami: tri tisuće ovamo, pet stotina u srebru za svadbu, jer ujaku se mora sve vratiti; onda stari dugovi; pa, sestra makar išta, tako, makar išta. Hoće li mnogo preostati od sto tisuća? Ta to je propast!... Obnoskini su, uostalom, otišli.

— Otišli? — zapitam radoznalo.

— Odmah poslije čaja; i vrag ih odnio! A sutra, vidjet ćete, opet će doći. Šta je, dakle, pristajete?

— Priznajem — odgovorim uvijajući se — ne znam šta bih i rekao. Škakljivo je to... Sve ću dakako čuvati u tajnosti; ja nisam Obnoskin; ali... čini mi se, ne treba da se nadate bilo čemu od mene.

— Vidim — reći će Mizinčikov ustajući sa stolice — da vam još nisu dodijali Foma Fomič i bakica, i da vi, premda i volite dobroga, plemenitoga ujaka, ipak još niste pravo razmislili kako ga muče. Vi ste novajlija... Ali treba se strpjeti! Probavit ćete sutrašnji dan, promotrit ćete, a pred večer ćete pristati. Ta inače vam je ujo propao — razumijete? Njega će svakako primorati da se oženi. Nemojte zaboraviti da će je možda sutra zaprositi. Bit će prekasno; treba se danas odlučiti!

— Želim da svakako uspijete, ali pomagati... ne znam kako...

— Znamo! Ali, počekat ćemo do sutra — zaključio Mizinčikov, smješkajući se podrugljivo. — *La nuit porte conseil*.¹ Do viđenja. Doći ću nešto ranije izjutra, a vi razmislite...

Okrenuo se i izišao nešto zviždučući.

Izidem gotovo odmah za njim da se osvježim. Mjesec još nije bio izišao; noć je mračna, zrak topao i zagušljiv. Lišće se na drveću ne miče. Unatoč tome što sam bio strašno umoran, htjedoh da prohodam, da se rastresem, da saberem misli, ali nisam prošao ni deset koračaja kad iznenada začujem ujakov glas. S nekim se penje uz ulazne stepenice krila i govori izvanredno živo. Vratim se odmah i zovnem ga. Ujak je bio s Vidopljasovim.

XI

KRAJNJA NEDOUMICA

— Ujo! — reko — teda-negda sam vas dočekao.

— Moj prijatelju, i ja sam htio do tebe. Evo samo da svršim s Vidopljasovim, a onda ćemo se narazgovarati do mile volje. Mnogo moram da ti ispriповijedam.

— Kako, još ste s Vidopljasovim! Ta okanite ga se, ujo.

— Još samo svojih pet ili deset časaka, Sergeju, pa sam posvema tvoj. Vidiš, posao.

— Ta on je zacijelo došao s glupostima — reći ću zlovoljno.

— A šta bih ti rekao, moj prijatelju? Baš je i pogodio čovjek kad da mi dođe sa svojim tričarijama! Zar nisi, brate Grigorije, znao da ulučiš drugo vrijeme za svoje jadikovke? A, šta da ti učinim? Požali me barem ti, braco. Ta vi ste me, da tako kažem, izmorili, izjeli me živa, cijela cjelcata! — Ne mogu da izdržim s njima, Sergeju!

I ujak od ljuta jada mahnuo obadvjema rukama.

— Pa kakav je to važan posao da ga se ne može odgoditi? A meni bi tako trebalo, ujo...

¹ Jutro je pametnije od večeri.

— Eh, brate, i tako već viču da se ne brinem za moral mojih ljudi! Još će se on sutra potužiti valjda na mene što ga nisam saslušao, a onda...

I ujak opet mahnulo rukom.

— Pa, svršavajte dakle brže s njim! Dajte da i ja pomognem. Idemo gore. Šta hoće? Šta bi? — rekoh kad smo ušli u sobu.

— Pa, eto, vidiš, moj prijatelju, ne sviđa mu se prezime, moli da ga promijeni. Kako ti se to čini?

— Prezime! Kako to?... Ali, ujo, prije no što čujem šta će on sâm reći, dopustite da vam kažem da se jedino kod vas u kući mogu zbivati takva čudesa — rekoh i raširih ruke od čuda.

— Eh, brate! Znam i ja tako raširiti ruke, ali slaba korist od toga! — zlovoljno izgovori ujak. — De, razgovori se sâm s njim, pokušaj. Već me dva mjeseca napastuje...

— Površno prezime! — oglasio se Vidopljasov.

— Pa zašto površno? — zapitam ga u čudu.

— Tako. Predstavlja svakojaku gnusobu.

— A zašto gnusobu? A i kako bi ga preinačio? Tko preinačuje prezimena?

— Priznajem da ti je prezime ponešto čudno — nastavim u potpunoj nedoumici — ali šta da se sada radi? Ta i u oca ti je bilo isto prezime?

— Baš je tako, po mojem sam roditelju na taj način uzeo da stradavam vječno, jer mi je suđeno da me zbog svoga imena obasipaju mnogim porugama i da me stižu mnogi jadi — odgovori Vidopljasov.

— Kladim se, ujo, da su tu prsti Fome Fomiča! — uzviknuh zlovoljno.

— Ta nisu, braco, ta nisu; prevario si se. Foma mu zaista dobro čini. Uzeo ga za svoga tajnika, to mu je sva služba. A, razumije se, on ga je naobrazio, ispunio mu dušu plemenitošću tako da je u neku ruku progledao... Eto, vidiš, sve ću ti pripovjediti...

— Istina je — prekinuo ga Vidopljasov — da su Foma Fomič moj istinski dobrotvor, i jer su mi istinski dobrotvor, prikazali su mi moju ništavost, kakav sam crv na zemlji tako da sam po njima prvi put doznao unaprijed svoju sudbinu.

— Eto vidiš, Serjoža, eto vidiš šta je posrijedi — nastavio ujak koji se, po običaju, užurbao. — Živio je isprva u

Moskvi, gotovo od djetinjstva, u službi kod nekoga učitelja krasopisa. Da vidiš kako je kod njega naučio da piše: i bojama i zlatom, i znaš, uokolo ponameće kupidone — jednom riječju, umjetnik! Iljuša uči kod njega; rubalj i pol u srebru plaćam za sat. Foma je sâm odredio rubalj i pol u srebru. Odlazi u tri susjedne vlasteoske kuće; i oni mu plaćaju. Vidiš kako se odijeva! Uz to piše stihove.

— Stihove! I to još!

— Stihove, braco, stihove, i nemoj misliti da se šalim, prave stihove, da tako kažem, verzifikacija, i tako, znaš, sa srokovima, o svemu i svačemu, odmah sve predmete u stihovima opiše. Pravi talenat! Mamici je za imendan sastavio takvu oraciju da smo samo zinuli: i iz mitologije ondje kod njega i muze lete, tako da se dapače, znaš, vidi ta... kako se ono zove? — zaokruženost oblikâ — jednom riječju, doista ispada srok. Foma je ispravljao. A ja, dabome, ne velim ništa, pa i volim. Neka piše, ali neka ne zagrdi kakogod. Ta ja tebi, brate Grigorije, govorim kao otac. Doznao to Foma, pregledao stihove, osokolio ga i uzeo sebi za čitača i pisara — jednom riječju, obrazovao ga. Istinu on govori da mu je dobro učinio. I, tako mu se, da znaš, javila u glavi plemenita romantika i osjećaj nezavisnosti — sve mi je to tumačio Foma, ali sam već, istina, i zaboravio; ali sam i bez Fome, priznajem, htio da ga oslobodim. Znaš, nekako me je stid!... Ali, Foma se usprotivio, veli da ga treba, zavolio ga; a osim toga veli: »Meni, gospodaru, služi na čast što imam među mojim ljudima i pjesnike; tako su negdje živjeli neki baruni i to je *en grand*«.¹ Pa, *en grand*, pa neka bude *en grand*! Ja sam, brate, počeo već da ga cijenim — razumiješ li?... Ali bog bi ga znao kud je namjerio. Najgore je to što je nakon stihova toliko podigao nos pred svom družinom te i neće više da govori s njima. Nemoj se vrijeđati, Grigorije, govorim ti kao otac. — Obećao je još lanskje zime da će se oženiti; ima ovdje na dvoru jedna djevojka, Matrjona, i znaš, vrlo mila djevojka, poštena, radina, vesela. A eto sada neće: neću, i gotovo; odbio. Ili je nešto uobrazio, ili je naučio da se najprije proslavi, a onda da zaprosi na drugom mjestu...

— Najviše po savjetu Fome Fomiča — pripomenu Vidopljasov — jer oni su istinski dobrotvor...

¹ Gospodski, na veliko.

— Pa, kako bi i moglo biti bez Fome Fomiča! — zaviknuh preko volje.

— Eh, braco, nije to posrijedi! — brže me prekinu ujak — ali vidiš: on sada nema mira. Ona je djevojka živa, žestoka, sve uzbudila protiv njega; bockaju, draže ga, čak i dvorski derani drže ga za budalu...

— Najviše zbog Matrjone — dometnu Vidopljasov — jer je Matrjona istinska glupača, uz to ženska neobuzdana po naravi; zbog nje sam počeo tako trpjeti u životu.

— Eh, brate Grigorije, govorio sam ti — nastavio ujak, a prijekorno pogledao Vidopljasova — vidiš, Sergeju, sročili oni neku gadariju koja se rimuje s njegovim prezimenom. On dođe meni, tuži se, moli, ne bi li mu se kakogod preinačilo prezime, jer već odavno stradava od neblagozvučja...

— Neoplemenjeno prezime — uklopio Vidopljasov.

— Ali, samo ti šuti, Grigorije! I Foma je odobrio... to jest, nije odobrio, nego vidiš kako smišlja: ako bude pjesme štam-pao, kako to Foma snuje, takvo mu prezime može i naškoditi — zar nije istina?

— On bi, dakle, ujo, da štampa pjesme?

— Štam-pao bi, braco. To je već odlučeno — na moj tro-šak, i na naslovnoj će strani, stajati: kmet toga i toga, a u predgovoru će biti autorova zahvala Fomi što ga je obrazovao. Posvećeno je Fomi. Predgovor piše sam Foma. Zamisli, dakle, ako na naslovnoj strani bude stajalo: »Vidopljasovljeve pjesme«...

— »Vidopljasovljevi vapaji« — ispravio Vidopljasov.

— Pa, eto vidiš, još i vapaji! I kakvo je to prezime Vido-pljasov? Čak i pobuđuje nježne osjećaje; tako je i Foma rekao. A svi su ti kritičari, kažu, takvi ujedljivi podrugljivci; Bram-beus, na primjer... Tâ je li njima do bilo čega! Narugat će se zbog samoga prezimena; tako će se očesati da ćeš se sve češkati — zar nije istina? Velim mu dakle: što se mene tiče, metni na pjesme kakvo te volja prezime — pseudonim, kako li se zove — ne sjećam se više: nekakav *nim*. Ali neće, nego veli: nalo-žite svoj družini neka me i ovdje uvijek zovu novim imenom tako da bi mi se prema talentu oplemenilo i prezime...

— Kladim se, ujo, da ste pristali.

— Jesam, brate Sergeju, samo da se ne svađam s njima; ne-ka bude. Znaš, tada je između mene i Fome bio takav nespo-razum. Odonda ti se otpočelo kod nas: koliko tjedana, koliko

prezimena, i sve odabire tako nježna: Oleandrov, Tulipanov... Zamisli, Grigorije, isprva si molio da te zovu »Vjerni« — »Grigorij Vjerni«; onda se tebi samomu nije svidjelo jer je neki klip na prišio uz to srok »*skverni*«. ¹ Ti se potužio: klipa-na kaznili. Dvije sedmice smišljao si novo prezime — koliko si ih prebrao — naposljetku si smislio, došao i zamolio da bi te zvali »Ulanov«. Ali, kaži mi, braco, pa šta može biti gluplje od Ulanova? Pristao sam i na to: izdao sam po drugi put na-log o preinaci tvoga prezimena u Ulanova. Samo zato, bra-co — dometnuo ujak obraćajući mi se — samo da se otre-sem. Tri si dana hodao kao »Ulanov«. Sve si zidove, sve si daske na prozorima u sjenici iskvario, išarao ih olovkom: »Ula-nov«. A onda su ih nanovo obojili. Cijelu knjigu² holandskoga papira potrošio si na potpise: »Ulanov, okušavanje pera; Ula-nov, okušavanje pera.« Najzad se i tu zbila nevolja: prišli ti srok: »bolvanov«. Neću bolvanova — opet se preinačuje pre-zime! Kakvo si ono još pronašao, zaboravio sam već?

— Tancev — odgovori Vidopljasov. — Kad mi je već suđe-no da svojim prezimenom prikazujem plesača, neka već bude oplemenjeno na inozemni način: Tancev.

— Ta da, Tancev, pristao sam, brate Sergeju, i na to. Ali tu su mu oni prišli takav srok da se i ne može kazati. Danas on opet dolazi, opet je smislio nešto novo. Kladim se da je već priprazio novo prezime. Jesi li ili nisi, Grigorije, priznaj!

— Zaista sam već odavno htio da vam pred noge položim novo ime, oplemenjeno.

— Kakvo?

— Esbuketov.

— I zar te nije stid, zar te nije stid, Grigorije? Prezime s pomadne bočice! I još se proglašavaš pametnim čovjekom! Zacijelo si dugo premišljao o njemu! Ta to piše i na parfemu!

— Molim vas, ujo — reći ću polušaptom — ta to je na-prosto glupan, arciglupan!

— Šta ćeš, braco! — odgovorio isto tako šaptom ujo — svi uvjeravaju da je pametan i da u njemu sve poigravaju plemeniti osjećaji...

— Ta razidite se s njima, zaboga!

— Poslušaj, Grigorije! Tâ ja, braco, nemam kada, molim te! — započeo ujak nekim molećim glasom, kao da se boji

¹ Gadan.

² 24 araka papira.

čak i Vidopljasova. — De, razmisli, de, gdje bih se sada bavio tvojim tužbama! Veliš da su te opet nečim uvrijedili? Pa dobro: evo ti dajem časnu riječ da ću sutra razmotriti, a sada idi zbogom... Stani! A Foma Fomič?

— Legli su da počinu. Rekli su: ako bude tko pitao za njih, neka odgovorim da noćas kane dugo odstožati u molitvi.

— Hm! Pa, idi, braco, idi! — Vidiš, Serjoža, ta on je vazda uz Fomu tako da ga se i bojim. A i družina ga zato ne voli jer on sve o njima dojavljuje Fomi. Evo sada je otišao, a sutra će, vjerojatno, nadoušivati štogod! — A ja sam, braco, sve ondje tako uredio pa sam i miran sada... Žurio sam se tebi. Evo me napokon opet s tobom! — izgovori osjećajno, stiskajući mi ruku. — A ja sam, brate, mislio da si se potpuno rasrdio i da ćeš zacijelo strugnuti. Poslao sam da paze na tebe. Pa, hvala bogu sada! A maloprije Gavriila, šta veliš? A i Falalej i ti — i sve jedno s drugim! Pa, hvala bogu, hvala bogu! Napokon ću se narazgovarati s tobom do mile volje. Otvorit ću ti srce. Nemoj, Serjoža, odlaziti: ti si mi jedini, ti i Korovkin...

— Ali, dopustite, šta ste ondje uredili, ujo, i šta bih ovdje čekao nakon onoga što se je dogodilo? Priznajem, naprosto mi puca glava!

— A zar je meni čitava, je li? Meni ona, brate, već pol godine igra vals, moja glava! Ali, hvala bogu! Sada je sve u redu. Prvo, oprostili su mi, zauvijek oprostili, uz različite uvjete, dakako; ali se sada već gotovo ničega ne bojim. I Sašurki su oprostili. Saša, Saša, ono maloprije... žestoko je srdašce! Zaletjela se malo, ali zlatno je srdašce! Ja se, Serjoža, ponosim tom djevojčicom! Pratio je vazda blagoslov božji! Tebi su također oprostili, štaviše, znaš li kako? Možeš da radiš sve što te god volja, da hodaš po svim sobama i po parku, pa i kad ima gostiju — jednom riječju, što te god volja; ali samo uz uvjet da sutra ništa ne govoriš ni pred mamicom ni pred Fomom Fomičem — to je neopoziv uvjet, tj. nikako ni pol riječi — ja sam već obećao u tvoje ime — nego ćeš samo slušati što stariji... to jest, htjedoh reći, što će drugi govoriti. Rekli su da si mlad. Nemoj se, Sergeju, vrijeđati; ta zaista i jesi još mlad... Tako govori i Ana Nilovna...

Dabome, bio sam vrlo mlad i odmah sam to dokazao planuvši ljutito zbog tih uvredljivih uvjeta.

— Poslušajte, ujo — zaviknem gotovo bez daha — kažite mi samo jedno i umirite me: jesam li ja u pravoj ludnici ili nisam?

— Ta eto, braco, ti odmah udaraš u kritiku! I ne možeš nikako da izdržiš — odgovori rastuženi ujak. — Nisi nipošto u ludnici nego smo se samo tako ražestili s obiju strana. Ta priznaj i ti, braco, kako si se ponio? Sjećaš li se kako si odbrusio njemu — čovjeku, kako se veli, u časnim godinama?

— Takvi ljudi, ujo, nemaju časnih godina.

— Ta, tu si već pretjerao, brate! To je već slobodoumlje. I sam, brate, nisam protiv razborita slobodoumlja, ali to je, brate, prevršilo već mjeru, zaista ti se čudim, Sergeju!

— Ne srdite se, ujo, skrivio sam, ali sam skrivio vama. Što se pak tiče vašega Fome Fomiča...

— Ta, eto već i vašega. Eh, brate Sergeju, ne sudi mu strogo: on je čovjekomrzac — i ništa više, boležljiv! Od njega se ne može mnogo tražiti. Ali je zato plemenit, to jest, najplemenitiji od svih ljudi! Ta i sam si maloprije bio svjedok, naprosto je bio sjajan. A što ponekad stvara te petljanije, na to se ne treba obazirati. Pa, kome se to ne događa?

— Molim vas, ujo, naprotiv, kome se to još događa?

— Eh, ti neprestano istu kozu dereš! U tebe je, Sergeju, malo dobrodušnosti, ne umiješ da praštaš!...

— Pa, dobro ujo, dobro! Okanimo se toga. Recite, jeste li vidjeli Nastasju Jevgrafovnu?

— Eh, brate, oko nje se sve i vrtjelo. Evo šta je, Serjoža, prvo i najvažnije: mi smo svi odlučili da njemu, Fomi, sutra svakako čestitamo rodendan, jer sutra mu je zaista rodendan. Sašurka je dobra djevojčica, ali ona se vara; svi ćemo dakle zajedno otići, još prije božje službe, nešto ranije. Iljuša će mu odbesjediti pjesmu, tako da će mu se srce razdragati — ukratko, polaskat će mu. Ah, kad bi i ti, Serjoža, otišao s nama da mu čestitaš! On bi ti možda doista zauvijek oprostio. Kako bi lijepo bilo kad biste se pomirili! Zaboravi, brate, uvredu, Serjoža, ta i ti si njega uvrijedio... Najdostojanstveniji čovjek.

— Ujo! Ujo! — uzviknem, gubeći posljednju strpljivost — htio bih s vama govoriti o poslu, a vi... A znate li, ponavljam opet, šta se zbiva s Nastasjom Jevgrafovnom?

— Kako ne bih znao, braco, šta govoriš! Zašto vičeš? Radi nje se maloprije i podigla sva ta buka. Uostalom, i nije se podigla maloprije nego već odavno. Samo nisam htio prije

govoriti o tom da te ne plašim, jer su oni naprosto htjeli da je otjeraju, pa i od mene su zahtijevali da je otpravim. Možeš zamisliti moj položaj... Pa, hvala bogu! Sada se sve uredilo. Oni su, vidiš, mislili — priznajem već sve — da sam ja glavom zaljubljen u nju i hoću da je uzmem, ukratko, da srćem u propast, jer to bi zaista bilo srtnje u propast; tako su mi ondje to objasnili... da me, dakle, spase, odlučili su da nju otjeraju. Sve to radi mamice, a ponajviše Ana Nilovna. Foma zasad šuti. Ali sam sada sve njih obavijestio, priznajem i već, objavio da si ti formalno Nastenjin ženik, i da si zato i došao. To ih je, dakle, donekle umirilo i sada ona ostaje, premda ne ostaje zauvijek, tako, samo pokusa radi, ali ipak ostaje. Čak je i tebi poskočila vrijednost u očima svih kad sam rekao da se ženiš. Barem se mamica, čini mi se, umirila. Jedina Ana Nilovna još gunda! I ne znam više šta bih izmislio da joj ugodim. I šta, zapravo, hoće ta Ana Nilovna?

— Ujo, u kakvoj ste vi zabludi, ujo! Ta znate li da Nastasja Jevgrafova odmah sutra odlazi odavde, ako nije već otišla? Znate li da joj je otac danas i došao namjerice radi toga da je odvede? Da je to već jednom za uvijek riješeno, da mi je sama danas osobno kazala to i najzad vas pozdravlja po meni — znate li to ili ne znate?

Ujak se samo ukočio preda mnom i zinuo. Učinilo mi se da je uzdrhtao i da mu se uzdah izvio iz grudi.

Nisam gubio ni časka nego mu na brzinu ispričao cijeli moj razgovor s Nastenjom, kako sam je zaprosio, kako me je odrješito odbila, kako se srđi na ujaka što se usudio da me pismom pozove; objasnio mu kako se ona nada da će ga svojim odlaskom spasiti od braka s Tatjanom Ivanovnom — ukratko, nisam zatajio ništa; čak sam i namjerice pretjerao sve što je u tim vijestima bilo neugodno. Htio sam da prenerazim ujaka, da ga natjeram na odlučna sredstva — i zaista sam ga prenerazio. Uzviknuo je i uhvatio se za glavu.

— Gdje je ona, znaš li? Gdje je ona sada? — izgovorio najzad, a problijedio od prepasti. — A ja, glupan, išao ovamo već posve umiren, mislio sam da se sve već uredilo — dometnuo u očaju.

— Ne znam gdje je sada, ali je maloprije, kad se započela ta vika, pošla vama: htjela je sve to da kaže jasno i glasno pred svima. Valjda je nisu pustili onamo.

— Kako bi je i pustili! Šta bi ona ondje počinila! Ah, žestoka je, ponosna glavica! I kamo će ona sad otići, kamo? Kamo? A ti, ti si mi divan čovjek! Pa zašto te je odbila? Gluparija! Trebalo je da joj se sviđaš. Zašto joj se nisi svidio? Ta odgovaraj, zaboga, šta stojiš?

— Molim vas, ujo, zar se mogu zadavati takva pitanja?

— Tà i ne može to biti! Ti se moraš, moraš oženiti njome. Zašto sam te i krenuo iz Petrograda? Ti nju moraš usrećiti! Sada je tjeraju odavde, a onda će biti tvoja žena, moja nećakinja — neće je otjerati. Pa, i kamo da ode? Šta će biti od nje? U guvernantu? Ta to je samo besmislena budalaština, u guvernantu! Ta od čega da živi kod kuće dok ne nađe mjesto? Starac ih ima devetoro na grbači; i pate se glađu. Ta neće ni groša uzeti od mene ako ode zbog tih gadnih kleveta, ni ona, ni otac. A i kako bi otišla na takav način — užas! Tu će već biti skandala — znam. A plaća je njena već odavno unaprijed uzeta za obiteljske potrebe: ta ona njih hrani. Pa, recimo, ja ću je preporučiti za guvernantu, naći ću joj neku čestitu i plemenitu obitelj. A, vraga, gdje ćeš ih naći, plemenitih, pravih plemenitih ljudi? Pa, recimo, da ih ima i mnogo, zašto bih srdio Boga! Pa, prijatelju moj, opasno je: možeš li se pouzdati u ljude? Uz to je siromašan čovjek sumnjičav; njemu se sve čini kao da ga primoravaju da kruh i prijaznost plaća poniženjem! Oni će nju uvrijediti; ona je ponosita, i onda... pa šta onda? A šta će biti ako još i naiđe kakav nitkov zavodnik?... Ona će pljunuti na njega — znam da će pljunuti — ali on će je ipak uvrijediti, nitkov! Ipak može da padne na nju sram, sjena, sumnja, a onda!... Glava mi puca na ramenima! Ah, bože moj!

— Ujo! Dopustite jedno pitanje — rekoh svečano — ne možete se srditi na me, shvatite da odgovor na to pitanje može da riješi mnogo; štaviše, donekle i imam pravo, ujo, da od vas tražim odgovor!

— Šta, šta je? Kakvo pitanje?

— Kažite, kao pred Bogom, otvoreno i jasno: ne osjećate li da ste sami pomalo zaljubljeni u Nastasju Jevgrafovnu i da biste željeli da je uzmete za ženu? Promislite: ta zbog toga nju i tjeraju odavde.

Ujak je vrlo odlučno odmahnuo, grčeci se od nestrpljenja.

— Ja? Zaljubljen? U nju? Tà svi su se oni najeli ludih gljiva, ili su se dogovorili protiv mene. Pa zašto sam te pozvao nego zato da svima dokažem da su se najeli ludih glji-

va? Pa zašto te ženim njome? Ja? Zaljubljen? U nju? Svi su oni pomjerali pameću, to ti je sve!

— A ako je tako, ujo, to dopustite meni da sve kažem. Izjavljujem svečano da u toj namisli ne vidim nikakvo zlo. Naprotiv, vi biste je usrećili ako je već toliko volite, i — i dao to Bog! Dao vam Bog ljubavi i sloge!

— Ali, molim te, šta to govoriš! — uzviknuo ujak gotovo prestravljen. — Čudim se kako možeš tako hladnokrvno o tome govoriti... i... uopće, ti se, brate, vazda nekud žuriš — opažam u tebi tu crtu! Tā, zar nije besmisleno što si rekao? Kako bih, reci, uzeo nju kad je držim za kćer, i nikako drugačije? I stid bi me bilo da je gledam drugačije, pa i grehota! Ja sam starac, a ona cvijetak! A i Foma mi je to objasnio baš tim riječima. U meni srce plamti očinskom ljubavlju prema njoj, a ti govoriš o braku! Možda me ona iz zahvalnosti i ne bi odbila, ali kasnije bi me prezirala što sam iskoristio njenu zahvalnost. Upropastio bih je, izgubio bih njenu naklonost! A ja bih svoju dušu dao njoj, ona je moje čedo! Ljubim je isto kao i Sašu, pa i jače, priznajem ti. Saša mi je kći po pravu, po zakonu, a nju sam pokćerio svojom ljubavlju. Izvukao sam je iz bijede, odgojio. Nju je voljela Katja, moj pokojni anđeo; ona ju je meni namrla za kćerku. Dao sam je obrazovati: i francuski govori, i na fortepijanu svira, i knjige, i sve... Kakav joj je smiješak! Jesi li primijetio, Serjoža? Kao da ti se podsmijeva, a onamo se nipošto ne podsmijeva nego te, naprotiv, voli... Ja sam, eto, i mislio da ćeš doći i nju zaprositi, pa će se uvjeriti da ja ne težim za njom, i prestat će da raznose o njoj sve te gadarije! Vi ste oboje moja djeca, oboje gotovo siročad, obadvoje ste odrasli pod mojom skrbi... kako bih vas volio, kako volio! Život bih vam žrtvovao, ne bih se rastao s vama; svakud za vama! Ah, kako bismo mi mogli biti sretni! I zašto se ljudi vazda ljute, vazda srde, mrze jedan drugoga? Kako bih se rado latio da im sve rastumačim! Kako bih se rado latio da im razložim svu skrovitu istinu! Ah, bože moj!

— Jest, ujo, jest, sve je to tako, ali me je ona eto odbila.

— Odbila! Hm!... A kao da sam slutio da će te odbiti — reći će zamišljen — ali nije! — zaviknu — ne vjerujem! Ne može to biti. Ali ako bude tako, sve će se poremetiti. Ta ti si jamačno nekako neoprezno započeo s njom; možda si je i uvrijedio; možda si počeo i da sipaš komplimente... Priповjedi mi, Sergeju, još jednom, kako je to bilo!

Ponovim mu još jednom sve do najmanje sitnice. Kad sam došao donde kako se Nastenjka nadala da će svojim odlaskom spasiti ujaka od Tatjane Ivanovne, osmjehnuo se on gor-ko.

— Spasiti! — reći će — spasiti do sutrašnjega jutra!

— Pa valjda ne želite kazati, ujo, da uzimate Tatjanu Ivanovnu? — zaviknem uplašen.

— A kako sam i spriječio da Nastju ne otjeraju sutra? Odmah ću je sutra zaprositi; formalno sam obećao.

— I vi ste se odlučili, ujo?

— Šta bih i radio, braco, šta bih i radio! To mi kida srce, ali sam se odlučio. Sutra je prosidba; svadbu smo naumili da obavimo tiho, po domaći; i bolje je, brate, po domaći. Ti, de, budi djever. Već sam natuknuo o tebi, tako da te oni do toga vremena nikako neće otjerati. Šta da se radi, braco? Oni kažu: »djeci bogatstvo!« Dakako, šta ne bih učinio za djecu? Dubit ćeš na glavi, pogotovo jer tako valjda zapravo i treba da bude. Tā moram bar nešto da učinim za obitelj. Ne smijem neprestano besposličiti!

— Ali, ujo, ta ona je luda! — zaboravio se i zaviknuo, a srce mi se od bola steglo.

— Pa, već je i luda! Nije ona nipošto luda, nego je, znaš, preturila nesreća... Šta ću, brate, i volio bih razumnu... Uostalom, kakvih ima i s razumom! A kako je dobra, da samo znaš kako je plemenita!

— Oh, bože moj! On se već i miri s tom mišlju! — rekoh u očaju.

— A kako bih mogao drugačije? Tā za moje se dobro brinu, a ja sam, napokon, već i slutio da će me, kad-tad, uhvatiti: primorat će me da se oženim. Bolje je, dakle, sada nego da radi toga zapodijevam kavgu. Sve ću ti, brate Serjoža, otvoreno da kažem i donekle se čak i radujem. Odlučio sam se, pa sam se odlučio, barem mi je spao teret — nekako sam mirniji. I išao sam, eto, onamo gotovo već posve umiren. Takva je već, vidi se, moja sudbina! A što je najvažnije, dobitak je u tome što Nastja ostaje kod nas. Tā uz taj sam uvjet i pristao. A sad ona sama hoće da bježi! Ali to ne smije da bude! — uzviknu ujak i topnu nogom. — Poslušaj, Sergeju — dometnu odrješito — pričekaj me ovdje, ne idi nikamo; za tren ću se vratiti.

— Kamo ćete, ujo?

— Možda ću je vidjeti, Sergeju; sve će se razjasniti, vjeruj da će se sve razjasniti, i... i... ti ćeš je uzeti — dajem ti časnu riječ!

Ujak izišao brzo iz sobe i zakrenuo u park, a ne prema kući. S prozora sam ga pratio pogledom.

XII

KATASTROFA

Ostadoh sâm. Položaj mi je bio nepodnošljiv: odbijen sam, a ujak hoće gotovo na silu da me oženi. Meo sam se i pleo u mislima. Mizinčikov i njegova ponuda nisu mi silazili s uma. Pa što bilo da bilo, ujaka moram spasiti! Mislio sam čak da odem i nađem Mizinčikova i da mu sve pripovjedim. Ali kamo je otišao ujak? Sâm je rekao da ide da nađe Nastenjku, a onamo je skrenuo u park. Misao o tajnim sastancima munula mi glavom i vrlo neugodan osjećaj stegao mi srce. Sjetio sam se Mizinčikovljevih riječi o tajnom odnosu... Kad sam časak promislio, mrzovoljno sam odbacio sve svoje sumnje. Ujak ne može varati, to je očito. Nemir je u meni rastao iz časa u čas. Nesvjesno iziđem na ulazno stepenište i pođem u park, onom istom alejom u kojoj je nestao ujak. Mjesec se pomaljao. Znao sam taj park uzduž i poprijeko i nisam se bojao da ću zalutati. Kad sam došao do stare sjenice što osamljena stoji na obali zapuštena, zamuljena jezerca, zastanem naglo kao ukopan: u sjenici mi se pričuli glasovi. Ne umijem kazati kakva me čudna mrzovolja zaokupila! Bio sam uvjeren da su to ujak i Nastenjka te sam se i dalje primicao a za svaki sam slučaj mirio svoju savjest time da idem predašnjim korakom i ne nastojim da se prikradem. Odjednom se jasno čuo poljubac, onda neke živahne riječi, i odmah iza toga — pronicav ženski krik. U taj isti tren istrčala iz sjenice žena u bijeloj haljini i protrenula kraj mene kao lastavica. Čak mi se učinilo da je rukama pokrila lice da je ne prepoznam: valjda su me opazili iz sjenice. Ali kako sam se začudio kad sam u kavaliru, koji je izišao za uplašenom damom, prepoznao — Obnoskina koji je, po Mizinčikovlje-

vim riječima, već odavno otputovao! A i Obnoskin, kad je ugledao mene, neobično se zbunio: nestalo je odjednom sve njegove bezobrazštine.

— Oprostite, ali... nisam nikako očekivao da ću se s vama sresti — izgovori smješkajući se i mucajući.

— Ni ja s vama — odvratim podrugljivo — pogotovo jer sam čuo da ste već otišli.

— Nisam... to je tako... ispratio sam donekle mamicu. Ali, mogu li vam se obratiti kao najplemenitijemu čovjeku na svijetu?

— Čime to?

— Ima slučajeva — i sami ćete priznati — kad istinski plemenit čovjek mora da se obrati svoj plemenitosti osjećaja drugoga, istinski plemenita čovjeka... Nadam se da me i razumijete.

— Ne nadajte se: ne razumijem ama baš ništa.

— Vi ste vidjeli damu koja je sa mnom bila u sjenici?

— Vidio sam je, ali je nisam prepoznao.

— A, niste je prepoznali!... Tu ću damu nabrzo nazvati svojom ženom.

— Čestitam vam. Ali čime vam mogu pomoći?

— Samo jednim: ako očuvate u najvećoj tajnosti to da ste me vidjeli s onom damom.

»Tko li je to? — pomislim — da nije...«

— Zaista, ne znam — odgovorim Obnoskinu. — Nadam se, oprostit ćete što vam ne mogu dati riječ...

— Tã, zaboga, molim vas — počeo me preklinjati Obnoskin. — Shvatite moj položaj: to je tajna. I vi možete da budete mladoženja; onda ću i ja, sa svoje strane...

— Ps! Netko ide!

— Gdje?

Zaista, tridesetak koraka od nas šmugnula, tek što se mogla primijetiti, sjena čovjeka koji je prolazio.

— To je... to je zacijelo Foma Fomič! — šapnuo Obnoskin, dršćući cijelim tijelom. — Poznajem ga po hodu. Bože moj! I opet koraci, s druge strane! Čujete li... zbogom! Zahvaljujem vam, i... molim vas...

Obnoskin nesta. Za čas se stvorio preda mnom ujak kao da je iskrsnuo iz zemlje.

— Ti si to? — zovnuo me. — Sve je propalo, Serjoža, sve je propalo.

Opazio sam da i on dršće cijelim tijelom.

— Šta je propalo, ujo?

— Idemo! — reče bez daha, krepko me uhvati za ruku i povuče za sobom. Ali cijelim putem do kuće nije izustio ni riječi, a ni meni nije dopuštao da govorim. Očekivao sam nešto neobično i gotovo se i nisam prevario. Kad smo ušli u sobu, njemu pozlilo; bio je blijed kao mrtvac. Odmah sam ga poprskao vodom. »Valjda se dogodilo nešto užasno, mislio sam, kad takva čovjeka hvata nesvjestica.«

— Šta vam je, ujo? — zapitam ga najzad.

— Sve je propalo, Serjoža! Foma me je zatekao u parku baš kad sam je poljubio.

— Poljubili ste je! U parku! — uzviknem u čudu gledajući ujaka.

— U parku, braco. Bog me je smeo! Pošao sam da je sva-kako vidim. Htio sam joj sve reći da je dozovem pameti, to jest, što se tiče tebe. A ona me je čekala već cijeli sat, ondje kod slomljene klupe, iza jezera... Onamo često dolazi kad treba da se porazgovori sa mnom.

— Često, ujo?

— Često, braco! U posljednje smo se vrijeme sastajali go-tovo svake noći. Ali su nas zacijelo natragali — znam već da su nas natragali, i znam da se ovdje uplela Ana Nilovna. Na neko smo vrijeme i prekinuli; već neka četiri dana nije ničega bilo; a evo danas je opet ustrebalo. I sâm si vidio ko-lika je potreba bila: kako bih joj inače i kazao? Došao sam, nadam se da ću je zateći, a ona sjedi ondje već cijeli sat, očekuje me: i ona je imala štošta da mi kaže.

— Bože moj, kakva neopreznost! Tâ znali ste da za vama tragaju?

— Pa to je, Serjoža, kritičan slučaj; mnogo smo imali jed-no drugomu da kažemo. Po danu ne smijem ni da je gledam: ona gleda u jedan kut, a ja namjerice u drugi, kao da i ne opažam da je ona na svijetu. A po noći se sastajemo da se narazgovaramo...

— Pa, šta je bilo, ujo?

— Nisam dospio ni dvije riječi da kažem, znaš — srce mi zakucalo, suze mi navrle iz očiju; počeo sam je nagovarati da pođe za te — a ona će meni: »Zacijelo me vi ne volite — zacijelo vi ništa ne vidite« i odjednom mi pala oko vrata, ogrlila me, zaplakala, zaridala! »Ja, veli, volim jedino vas

i ni za koga neću poći. Već vas odavno volim, ali ni za vas neću poći nego ću odmah sutra otputovati i otići u manastir.«

— Bože moj! Zar je zbilja tako kazala? A šta je dalje bilo, dalje, ujo?

— Gledam, a pred nama Foma! I otkud se stvorio? Da nije sjedio za grmom i očekivao taj grijeh?

— Nitkov!

— Ja zamro, Nastenjka nagla bježati, a Foma Fomič šu-teći prošao mimo nas i prstom mi poprijetio — razumiješ li, Sergeju, kakve će graje sutra biti?

— Pa kako ne bih razumio!

— Shvaćaš li — uzviknuo u očaju i skočio sa stolice — shvaćaš li da oni hoće da je upropaste, osramote, obeščaste; traže izliku da joj prišiju beščasće i za to otjeraju; a evo se sada i našla izlika! Ta oni su govorili da je sa mnom u sra-motnu odnosu! Ta govorili su, da je i s Vidopljasovim! Sve je to govorila Ana Nilovna. Šta će sada biti? Šta će sutra biti? Zar neće Foma pripovjediti?

— Svakako će pripovjediti, ujo.

— A ako bude pripovjedio, ako bude samo pripovjedio ... — izgovori, grizući usne i stiskajući pesnice — ali neće, ne vjerujem! Neće on pripovjediti, razumjet će... on je veoma plemenit čovjek! Poštedjet će je...

— Poštedio ili ne poštedio — odvratim odrješito — ali je, u svakom slučaju, vaša dužnost da odmah sutra zaprosite Nastasju Jevgrafovnu.

Ujak me gledao ukočenim pogledom.

— Shvaćate li, ujo, da ćete obeščastiti djevojku ako se razglasi ta zgodna? Razumijete li da morate što brže predu-sresti nesreću; da morate junački i ponosito pogledati svima u oči, javno je zaprositi, pljunuti na njihove razloge i satrti Fomu u prah ako samo pisne protiv nje?

— Moj prijatelju! — zaviknuo ujak — ja sam o tom mislio idući ovamo!

— I šta ste odlučili?

— Nikako drugačije! Već sam se odlučio prije nego što sam ti počeo pripovijedati!

— Bravo, ujo!

I ja poletih da ga zagrlim.

Dugo smo govorili. Razložio sam mu sve razloge, svu ne-umoljivu potrebu da uzme Nastenjku što je, uostalom, sâm

shvaćao još bolje nego ja. A moja se rječitost razbudila. Radovao sam se zbog ujaka. Dužnost ga je podbadala, inače se ne bi nikad ohrabrio. A dužnosti, obvezi bio je odano pokoran. Ali, unatoč tome, nisam nikako shvaćao kako će se sve to urediti. Znao sam i slijepo vjerovao da ujak nizašto neće odstupiti od onoga što je jednom priznao kao svoju dužnost; ali nisam nekako vjerovao da će smoći snage da ustane protiv svojih domara. I zato sam nastojao da ga što jače podbodem i uputim, pa sam radio svom svojom mladenačkom gorljivošću.

— Pogotovo — govorio sam — pogotovo što je sada sve već odlučeno te su nestale i posljednje vaše sumnje! Dogodilo se ono što niste očekivali, iako su zapravo svi to vidjeli i svi prije vas opazili: Nastasja Jevgrafovna vas voli! Zar ćete dopustiti — vikao sam — da se ta čista ljubav prevrati u zazor i sramotu po nju?

— Nikad! Ali, moj prijatelju, zar ću biti napokon doista tako sretan? — uzviknu ujak i poletio da me grli. — I kako je ona zavoljela mene, i zašto, zašto? Čini mi se, u meni nema ničega takvoga... Ja sam starac prema njoj: i nisam se nadao tomu. Anđele moj, anđele!... Slušaj, Serjoža, malo-prije si pitao nisam li zaljubljen u nju: jesi li šta mislio?

— Vidio sam samo da je vi, ujo, volite toliko da se i ne može jače voljeti: volite, a onamo i sami ne znate to. Molim vas! Pišete po mene, hoćete da me oženite njome jedino zato da vam bude nećakinja i da bude vazda uz vas...

— A ti... a ti mi praštaš, Sergeju?

— Eh, ujo!

I on me opet zagrlio.

— Ali, pazite ujo, svi su protiv vas: treba ustati i krenuti protiv svih, i to odmah sutra.

— Jest... jest, sutra! — ponovio on ponešto zamišljen — znaš, junački ćemo se latiti posla, istinskom plemenitošću duše, snagom karaktera... naročito snagom karaktera!

— Nećete se prestrašiti, ujo!

— Neću se prestrašiti, Serjoža! Samo jedno: ne znam kako bih započeo, kako bih se prihvatio!

— Ne mislite o tom, ujo. Sutrašnji će dan riješiti sve. Umirite se danas. Što se više misli, to je gore. A ako Foma pisne — odmah ga otjerajte iz kuće i satrite.

— A ne bih li mogao da ga ne otjeram? Ja sam, brate, odlučio ovako: odmah ću sutra, čim svane, otići njemu i sve

ću mu pripovjediti, evo ovako kako sam s tobom govorio: ne može biti da me ne bi razumjeli, on je plemenit, on je najplemenitiji među ljudima. Ali evo šta meni zadaje brigu: šta će biti ako je mamica izvijestila danas Tatjanu Ivanovnu o sutrašnjoj prosidbi? Ta to već ne valja!

— Ne brinite se, ujo, za Tatjanu Ivanovnu.

I ja mu pripovjedim prizor u sjenici s Obnoskinom. Ujak se neobično začudio. Nisam mu ni riječi spomenuo o Mizinčikovu.

— Fantazmagorična ličnost! — Zaista fantazmagorična ličnost! — uzviknuo. — Sirotica! Umiljavaju joj se, hoće da iskoriste njenu bezazlenost! Zar Obnoskin? Ta on je otputovao... Čudno, vrlo čudno! Ja sam preneražen, Serjoža... To se mora odmah sutra istražiti i treba se latiti sredstava... Ali, jesi li potpuno uvjeren da je to bila Tatjana Ivanovna!

Odgovorim mu da joj doduše nisam vidio lice, ali sam iz nekih razloga potpuno uvjeren da je to Tatjana Ivanovna.

— Hm! Da to nije ljubakanje s kojom sluškinjom, a tebi se učinilo da je Tatjana Ivanovna? Da nije Daša, vrtlarova kći? Prevejana djevojčica! Opazili su je, zato i govorim što su je opazili. Natragala na nju Ana Nilovna!... Ali, ipak nije! Ta on je kazivao da se kani oženiti. Čudno, čudno!

Najzad smo se rastali. Zagrlio sam i blagoslovio ujaka. »Sutra, sutra« — ponavljao je — »riješit će se sve, prije nego ti ustaneš riješit će se. Otići ću do Fome i postupit ću prema njemu viteški, otkrit ću mu sve, kao rođenu bratu, sve što mi je na srcu, svu nutrinu. Zbogom, Serjoža. Legni, umorio si se; a ja zacijslo svu noć neću stisnuti oka.«

Otišao. Odmah sam legao, umoran i izmučen do krajnosti. Dan je bio težak. Živci su mi bili poremećeni te sam se, prije nego što sam zaspao, nekoliko puta trznuo i budio. Ali, kako god čudni bili moji dojmovi kad sam se zanosio u san, to nije bilo gotovo ništa prema originalnosti onog moga buđenja sutradan izjutra.

DRUGI I POSLJEDNJI DIO

I

POTJERA

Spavao sam tvrdo, bez snova. Odjednom osjetim da mi se na noge svalila težina od deset pudova. Uzviknem i probudim se. Bio je već dan; kroz prozore zaviruje jarko sunce. Na mojoj postelji, ili, da pravije kažem, na mojim nogama sjedi gospodin Bahčev.

Nije bilo sumnje: to je on. Kad sam nekako oslobodio noge, podignem se na postelji te sam ga gledao u tupoj nedoumici čovjeka koji se tek probudio.

— Još i gledaš! — zaviknuo debeljko. — A šta si se zablenuo u mene? Ustaj, prijatelju, ustaj! Pol sata te budim; rastvori oči!

— A šta se zbilo? Koliko je sati?

— Rano je još, prijatelju, a naša Fevronja nije ni zoru dočekala, odmaglila. Ustaj, valja u potjeru!

— Kakva Fevronja?

— Pa naša, ona svetica, odmaglila! Još prije zore odmaglila! Došao sam do vas, prijatelju, na časak, samo da vas probudim, pa se evo bakljam s tobom dva sata! Ustajte, prijatelju, čeka vas i ujo. Lijep blagdan osvanuo! — dometnu nekom zlorodom ljutinom u glas.

— A o komu i o čemu to govorite? — reći ću nestrpljivo, ali sam se već počeo dosjećati. — Da nije Tatjana Ivanovna?

— Dašto! Ona i jest! Ja sam govorio, proricao — nisu htjeli da me slušaju! Evo ti i čestita blagdana! Pomahnitala

je od ljubavi, ljubav joj je dobrano zavrtjela glavom! Pi! A onaj, tko je onaj? S bradicom?

— Zar Mizinčikov!

— A vraga! Ta protri, prijatelju, oči, rastrijezni se bar za veliki blagdan božji! Valjda si se još za večerom uljuljuškao, kad još i sada tumaraš! Kakav Mizinčikov? Obnoskin, a nije Mizinčikov. A Ivan Ivanovič Mizinčikov moralan je čovjek i sada se s nama sprema u potjeru.

— Šta velite? — uzviknem i čak poskočim na postelji — zar Obnoskin?

— Ih, ti mrzovoljni čovječe! — odgovorio debeljko odskočivši s mjesta — ja mu došao, kao obrazovanu čovjeku, da javim zgodu, a on još sumnja! Dakle, prijatelju, ako hoćeš s nama, onda ustaj, navuci hlače, a meni nije do toga da jezikom mlatim; i onako sam s tobom protratio dragocjeno vrijeme!

I on otišao vrlo ogorčen.

Preneražen tom viješću skočim s postelje, obučen se brže-bolje i strčim dolje. Kako sam mislio da ću ujaka naći u kući, gdje su, činilo se, svi još spavali i ništa nisu znali o onome što se dogodilo, popnem se oprezno na paradno ulazno stepenište i sretnem u predvorju Nastenjku. Bila je na brzinu obukla neki *peignoir*, ili kućnu haljinu. Kosa joj je u neredu; vidi se da je upravo skočila s postelje i kao da nekoga očekuje u predvorju.

— Kažite, je li istina da je Tatjana Ivanovna otišla s Obnoskinom? — zapitala me žurno, isprekidanim glasom, blijeda i uplašena.

— Kažu da je istina. Tražim nju; mi ćemo u potjeru.

— O, dovedite je, dovedite je što prije! Propast će ako je ne vratite.

— Ali gdje je ujo?

— Zacijelo ondje kod konjušnica; ondje prežu konje u kola. Čekala sam ga ovdje. Slušajte, kažite mu da ja svakako hoću još danas da odem; tvrdo sam odlučila. Otac će me primiti; ako budem mogla, odlazim odmah. Sve je sada propalo! Sve je izgubljeno!

Dok je to govorila, gledala me je kao zbunjena i odjednom zaplakala. Činilo se da ju je spopala histerija.

— Umirite se! — zaklinjao sam je — ta sve se to okreće na bolje — vidjet ćete... Šta vam je, Nastasja Jevgrafova?

— Ja... ja ne znam... šta mi je — govorila je bez daha i nesvjesno mi stiskala ruke. — Kažite mu...

U tom se trenutku za vratima s desne strane začula neka buka. Ona ispusti svoju ruku i uplašena ne izgovori do kraja nego pobježe uza stepenice.

Cijelo sam društvo, to jest, ujaka, Bahčejeva i Mizinčikova našao u stražnjem dvorištu, kod konjušnica. U Bahčejevlevu su kočiju prezali druge konje. Sve je bilo gotovo za polazak: čekali su samo mene.

— Evo i njega — zaviknu ujak kad sam se pojavio. — Jesi li čuo, brate? — dometnu i neki čudan izraz ukaza mu se na licu.

Prepast, zabuna, ali i nada ogledali su mu se u pogledima, glasu i kretnjama. Bio je svjestan da je u njegovu životu nastao velik preokret.

Obavijestili me odmah o svim potankostima. Gospodin Bahčejev je proveo ružnu noć te se u zoru odvezao od svoje kuće da na jutrenje stigne u manastir, svojih pet vrsta od njegova imanja. Baš kad je zakretao s ceste prema manastiru, spazio odjednom tarantas koji juri trkom, a u tarantasu Tatjanu Ivanovnu i Obnoskina. Tatjana Ivanovna, zaplakala ali i zaplašena, uzviknula i pružila prema gospodinu Bahčejevu ruke kao da ga moli da je zaštiti — tako se barem razbiralno iz njegove pripovijesti: »A onaj, podlac, s bradicom — nastavljao on — sjedi ni živ ni mrtav, sakrio se; ali lažeš, brate, nećeš se sakriti!« Stepan Aleksejevič nije dugo promišljao, nego opet skrenuo na cestu i dojurio u Stepanci-kovo, probudio ujaka, Mizinčikova, napokon i mene. Odlučili da odmah krenu u potjeru.

— I to Obnoskin, i to Obnoskin... — govorio ujak i uporno gledao mene kao da mi time želi kazati i nešto drugo — tko bi se bio i nadao!

— Od toga se podlaca uvijek mogla očekivati svaka nevaljanština! — uzviknuo Mizinčikov zgražajući se najodlučnije, i odmah se okrenuo da izbjegne moj pogled.

— Šta je, hoćemo li krenuti ili nećemo? Ili do noći stajati i priče pripovijedati? — prekinuo ga gospodin Bahčejev penjući se u kočiju.

— Idemo, idemo! — prihvati ujak.

— Sve se, ujo, okreće na bolje — šapnem mu u uho. — Vidite li kako se sve to sada izvršno sredilo?

— Mani se, brate, ne griješi. — Ah, prijatelju moj! Oni će sada naprosto *nju* otjerati, za kaznu što im nije pošlo za rukom — razumiješ li? Strahota, kakve me sve slutnje ne obuzimaju.

— Ta, šta je, Jegore Iljiču, hoćemo li šaputati ili ići? — zavikne po drugi put gospodin Bahčejev. — Ili da ispregnemo konje pa da malo založimo — šta mislite: ne bismo li gutnuli votke?

Te su riječi bile izrečene toliko snažnim sarkazmom da nije bilo druge nego odmah udovoljiti gospodinu Bahčejevu. Svi odmah posjedali u kočiju i konji pojurili.

Neko smo vrijeme svi šutjeli. Ujak me važno pogledavao, ali pred svima nije htio govoriti sa mnom. Često se zamišljao; onda se trzao, kao da se budi, i uzrujan se ogledavao uokolo. Mizinčikov je bio, činilo se, miran, pušio cigaretu i držao se dostojanstveno kao čovjek koga su nepravedno uvrijedili. Zato se Bahčejev žestio mjesto svih. Gundao preda se, odrješito negodujući gledao sve nas i sve uokolo, crvenio se, dahtao, neprestano pljuvao u stranu i nikako nije mogao da se smiri.

— Jeste li uvjereni, Stepane Aleksejiču, da su se uputili u Mišino? — zapitao odjednom ujak. — To je, brate, dvadeset vrsta odavde — dometnuo obraćajući mi se — malo imanje od trideset duša; nedavno ga je od predašnjih vlasnika kupio bivši gubernijski činovnik. Spletkar, kakva svijet još nije vidio! Tako barem govore o njemu; možda i nije istina. Stepan Aleksejič uvjerava da se je Obnoskin vozio baš onamo i da mu taj činovnik sada pomaže.

— Dašto? — trgnuo se i zaviknuo Bahčejev. — I velim da se uputio u Mišino. Ali sada u Mišinu možda i nema više traga Obnoskinu! Još bi tri sata u dvorištu uludo preklapali!

— Ne brinite se — napomenu Mizinčikov — zateći ćemo ih.

— Jest, zateći ćemo! Baš će te on i čekati. Blago je zdupio; nema njemu ni traga ni glasa.

— Smiri se, Stepane Aleksejiču, smiri se, stići ćemo ih — ujak će. — Nisu još dospjeli da išta učine — vidjet ćeš da je tako.

— Nisu dospjeli da učine! — zlobno ponovio gospodin Bahčejev. — Svašta će ona dospjeti da napravi, makar i bila tihana! »Tihana je, vele, tihana!« — dometnuo tananim glasićem, kao da se komu podruguje. — »Mnogo je nesreća podnijela.« Evo je sada i podbrusila pete, ta nesretnica! Isplazi sada

jezik i vitlaj je po cestama u ranu zor! Ne daju čovjeku o božjem blagdanu ni da se pomoli. Pi!

— Ta ona ipak nije maloljetna — napomenem — nije pod skrbništvom. Vratiti je ne možemo ako sama ne poželi. Šta ćemo dakle?

— Razumije se — odgovori ujak — ali ona će poželjeti — uvjeravam te. To ona samo tako... Čim ugleda nas, odmah će se vratiti — jamčim. Ta ne možemo je, brate, ostaviti tako, na milost i nemilost sudbini, kao žrtvu; to nam je, rekao bih, dužnost...

— Nije pod skrbništvom! — odmah me saletio i uzviknuo Bahčejev. — Luda je ona, prijatelju, prava pravcata ludakinja — nije riječ o tome što nije pod skrbništvom. Nisam ti jučer o njoj ni htio govoriti, a onomad sam zalutao u njenu sobu, gledam, a ona sama pred ogledalom, podbočila se rukama i igra škotsku polku! A kako se nagizdala: modni žurnal, naprosto modni žurnal! Pljunuo sam i otišao. Onda sam već naslutio kao da iz knjige čitam!

— Zašto bismo je tako krivili? — dometnem ponešto bojažljivo. — Zna se da Tatjana Ivanovna... nije sasvim zdrava... ili, da se pravije kaže... u nje je takva manija... Meni se čini da je kriv jedini Obnoskin, a ne ona.

— Nije posve zdrava! Pa šta ćete s njom! — prihvatio debeljko i sav se zarumenio od srdžbe. — Ta on se zakleo, da će čovjeka otjerati u bjesnilo! Od jučerašnjega se dana zakleo tako! Luda je ona, oče moj, ponavljam ti, velika luda, a neće biti da nije sasvim zdrava; od maloće je pomahnitala od Kupidona! Sada ju je, evo, stjerao Kupidon u tjesnac. A o onom s bradicom ne vrijedi ni govoriti! On sada valjda hvata maglu s novcima, cin-cin-cin, pa se smijucka.

— Zar dakle zaista mislite da će je odmah ostaviti?

— Nego šta? Valjda će vucarati sa sobom takvu dragocjenost? A šta će mu ona? Oplijenit će je, posaditi je gdje god pod grm uz cestu — i zbogom, a ona neka sjedi pod grmom i miriše cvijeće!

— De, ti si se to zaletio, Stepane, neće biti tako! — uzviknu ujak. — Ali šta se ti toliko srdiš? Čudim ti se, Stepane, šta se sve to tebe tiče?

— Tā jesam li ja čovjek ili nisam? Jed me spopoda, i radi tuđega posla me spopada. Tā možda govorim tako zato što je volim... Eh, cijeli se svijet pokvario! Pa zašto sam došao ova-

mo? Pa zašto sam skretao? Šta se to mene tiče? Šta se to mene tiče?

Tako je jadikovao gospodin Bahčejev; ali ga nisam više slušao, nego mislio o onoj za kojom smo se sada otisnuli u potjeru — o Tatjani Ivanovni. Evo njena kratka životopisa koji sam kasnije doznao iz najpouzdanijih izvora, a potreban je da se objasne njene dogodovštine. Siromašno dijete, siročić, koje je odraslo u tuđoj, negostoljubivoj kući, onda siromašna djevojčica, onda siromašna djevojka, i najzad, siromašna usidjelica. Tatjana Ivanovna je cijeloga svoga siromaškoga životi ispila razom punu čašu jada, sirotanstva, poniženja, prijekora i potpuno okusila gorčinu tuđega kruha. Po prirodi vesele čudi, veoma osjetljive i lakoumne, u početku je još nekako snosila svoju gorku sudbinu, štaviše, mogla pokadšto i da se smije najveselijim, najbezbriznijim smijehom; ali s godinama ju je život napokon slomio. Malo-pomalo počela Tatjana Ivanovna venuti i mršaviti, postala razdražljiva, bolesno osjetljiva i zapala u najneograničenije, beskrajno maštanje, često prekidano histeričnim suzama, grčevitim ridanjem. Što joj je manje zemaljskoga blaga zbilja dosuđivala, to je više zavaravala i tješila sama sebe utvaranjem. Što su upornije, što su nezadržljive nestajale i, najzad, zauvijek nestale posljednje njene zbiljske nade, to su joj opojnije bivale sanje koje se nisu nikad mogle ostvariti. Nečuveno bogatstvo, neuvela krasota, lijepi, bogati, odlični ženici, sve sami knezovi i generalski sinovi koji su za nju očuvali svoja srca u djevičanskoj čistoći i do njenih nogu umiru od bezgranične ljubavi i, napokon, *on*, — *on*, ideal krasote, u kojem se ujedinjuju sva moguća savršenstva, koji je strastven, umjetnik, pjesnik, generalski sin — sve zajedno ili redom, sve joj se to počelo prikazivati ne samo u snu nego čak gotovo i na javi. Razbor joj počeo već slabiti ne odolijevajući dozama toga opijuma tajanstvenih, neprekidnih maštanja... I najzad se iznenada sudbina s njome našalila. Do dna duše ponižavana, u najžalosnijoj zbilji koja joj je gušila srce, kad je bila pratilica neke stare, bezube gospođe, najčangrižljivije na svijetu, svemu kriva, prekoravana za svaki komadić kruha, za svaku otrcanu krpku, vrijeđana od svakoga tko je samo htio da je vrijeđa, nezaštićena, izmučena svojim siromaškim živovanjem, i dok je sama ronila u slast najbezumnijih, raspaljenih sanja, dobila odjednom obavijest o smrti nekoga dalekoga rođaka, kojemu su već odavno (o čemu se ona, onako lakoumna, nije nikad ni raspitivala) bili pomrli svi

bliski rodaci, a čovjek bio čudak koji je živio pustinjački, negdje za božjim ledima, u zabiti, samotno, čangrizavo, nečujno, te se bavio kranilogijom¹ i lihvarstvom. I, eto, silno bogatstvo iznenada, kao čudom, palo s neba i razasulo se kao zlatni pijesak pred noge Tatjane Ivanovne: ona je bila jedina zakonita baštinica pokojnomu rođaku. Sto tisuća rubalja u srebru dopalo je odjedanput. Ta poruga sudbine dotukla ju je sasvim. I, doista, kako razum, koji je i onako već oslabio, ne bi povjerovao sanjama koje se zaista počinju ostvarivati? I, eto, jadnica jednom zauvijek raskrstila s posljednjim trunkom zdrave pameti što joj je bio preostao. Umirući od sreće, sasvim se zaniжела u svoj čarobni svijet nemogućih fantazija i zamamnih prikaza. Odbacila svako rasuđivanje, sve sumnje, sve zapreke zbiljnosti, sve njene zakone, neizbježive i jasne kao dva puta dva. Trideset i pet godina i mašta o zamamnoj krasoti, jesenja tužna hladnoća i sav raskoš beskrajnog ljubavnoga blaženstva sjedinile se u njoj čak i bez međusobne borbe. Mašte su joj se jednom već ostvarile u životu: zašto se ne bi zbilo baš sve? Zašto ne bi došao i on? Tatjana Ivanovna nije razmišljala, nego vjerovala. Ali dok je očekivala njega, ideal, dotle su joj se ženici i kavaliri različitih položaja i prosti kavaliri, vojnički i državni, iz vojske i iz konjičke garde, dostojanstvenici i naprosto pjesnici, koji su bili u Parizu i koji su živjeli samo u Moskvi, s bradicama i bez bradica, sa španjolskim bradicama i bez španjolskih bradica, Španjolci i Nešpanjolci (ali najviše Španjolci), počeli prikazivati i obdan i obnoć u strahovitoj množini, koja je u motriocima probuđivala ozbiljno strahovanje; preostajao je samo korak do ludnice. U blistavoj povorci, opojenoj ljubavlju, jatile su se oko nje sve te krasne prikaze. Na javi, u zbiljskom životu odvijalo se sve to tim istim, fantastičnim, redom: koga ona god pogledala, taj se zaljubio; tko god prošao, taj je Španjolak; tko god umro, umro je svakako od ljubavi prema njoj. Ona je za to kao navlaš dobivala potvrdu još i tim što su za njom zaista počeli trčati takvi, na primjer, kao što je Obnoskin, Mizinčikov i na desetke drugih, s istim ciljem. Počeli joj najednom svi ugađati, počeli je maziti, počeli joj laskati. Jadnica Tatjana Ivanovna nije htjela da sumnja kako je sve to radi novaca. Bila je tvrdo uvjerena da su se po nečijem migu svi ljudi odjednom popravili i postali svi do jed-

¹ Nauka o lubanjama.

noga veseli, mili, ljubazni, dobri. On se nije još pojavljivao; ali ako i nije bilo sumnje da će se on pojaviti, sadašnji je život bio i bez toga tako lijep, tako pun svakakvih zabava i gošćenja, da se moglo i počekati. Tatjana Ivanovna je jela bombone, trgala cvijeće slasti, čitala romane. Romani su joj još jače raspaljivali uobrazilju, a obično ih je odbacivala već na drugoj stranici. Nije mogla dalje da čita jer su je u maštanje zanosili već prvi reci, najneznatnija aluzija na ljubav, ponekad naprosto opis mjesta, sobe, odjeće. Neprestano su se donosile nove haljine, čipke, šesirići, nakiti, vrpce, obrasci, krojevi, uzorci, bomboni, cvijeće, psići. Tri su djevojke u djevojačkoj sobi cijele dane provodile šijući, a gospodica je od jutra do mraka, pa i po noći ogledala svoje strukove i nabore i vrtjela se pred ogledalom. Poslije baštine se čak i nekako pomladila i proljepšala. Ni danas ne znam u kakvu je srodstvu bila s pokojnim generalom Krahotkinim. Bio sam uvijek uvjeren da je to srodstvo generaličina izmišljotina jer je željela da zaokupi Tatjanu Ivanovnu i da ujaka pošto-poto oženi njenim novcem. Gospodin Bahčev je pravo kazao da je Kupidon Tatjanu Ivanovnu stjerao u tjesnac; a ujakova misao, nakon glasa o njenu bijegu s Obnoskinim, da pojure za njom i da je makar i silom vrate, bila je najrazboritija. Jadnica nije bila sposobna da živi bez skrbništva i odmah bi propala kad bi zlim ljudima dopala šaka.

Prije deset sati stigli smo u Mišino. To je siromašno, maleno seoce, neke tri vrste od glavne ceste, a u nekakvoj jami. Šest, sedam seljačkih kućica, čađavih, naherenih i tek nešto pokrivenih pocrnjelom slamom, gledaju prolaznika nekako tužno i neprijazno. Na četvrt vrste uokolo nema ni vrtića ni grmića. Samo jedna stara vrba objesila grane i drijema nad zelenkastom kaljužom, koju zovu jezerom. To novo boravište vjerojatno se nije ugodno dojmilo Tatjane Ivanovne. Vlasteoski je dom bio osječina od nova, duga, niska sjeka, sa šest prozora u redu, na brzu ruku pokrivena slamom. Činovnik vlastelin tek je započeo da gospodari. Ni dvorište nije još ograđeno plotom, samo je s jedne strane započet nov pleter, s kojega se još nije osulo osušeno orahovo lišće. Uz pleter stoji Obnoskinov tarantas. Zatekli smo krivce kao lisicu u kvaru. Kroz otvoreni se prozor čula krika i plač.

Bos dječak, kojega smo sreli u trijemu, nagnuo bježati od nas što je brže mogao. U prvoj sobi, na »turskom«, dugom otomanu bez naslona, presvučenim cicom sjedi zaplakana Tat-

jana Ivanovna. Kad nas je ugledala, vrisnula i pokrila lice rukama. Uz nju stoji Obnoskin, zaplašen i zbunjen, da mu se moraš smilovati. Toliko se smeo da je poletio i počeo nam stiskati ruke kao da se je obradovao našem dolasku. Kroz otškrinuta vrata promalja se iz druge sobe nečija ženska haljina: netko prisluškuje i virka kroz pukotinu koju mi ne opažamo. Domaćini se nisu pojavljivali: činilo se da ih nema kod kuće; svi se nekamo posakrivali.

— Evo nje, putnice! Još se i ručicama skriva! — uzviknuo gospodin Bahčev i upao za nama u sobu.

— Obuzdajte svoj zanos, Stepane Aleksejiču! To je, napokon, i nepristojno. Jedinu Jegor Iljič ima sada pravo da govori, a mi smo ovdje tek sporedni — oštro rekao Mizinčikov.

Ujak dobacio gospodinu Bahčevu strog pogled pa, kao da i ne opaža Obnoskina koji je priletio da mu stisne ruku, pristupio Tatjani Ivanovni koja se sve još skrivala ručicama, i rekao joj najmekšim glasom, istinski suosjećajno.

— Tatjana Ivanovna! Mi vas svi toliko volimo i cijenimo pa smo sami došli da saznamo vaše namjere. Je li vam po volji da se s nama odvezete u Stepančikovo? Iljuši je imendan. Mamica vas nestrpljivo očekuje, a Sašurka i Nastja zacijelo su cijelo jutro plakale za vama...

Tatjana Ivanovna bojažljivo pridigla glavu, pogledala ga kroz prste, briznula odjednom u plač i poletjela da ga zagrlji.

— Ah, odvezite me, odvezite me što brže odavde! — govorila je ridajući — brže, što brže!

— Naskakala se pa zatrebunjala! — zasiktao Bahčev i gurnuo me rukom.

— Svemu je dakle kraj — reče ujak i hladno se obratio Obnoskinu i gotovo ga ni ne pogledavši. — Tatjana Ivanovna, molim vašu ruku. Hajdemo!

Za vratima se začulo šuškanje; vrata škripnula i odškrinula se još više.

— Pa ipak, ako se sudi s drugoga gledišta — napomenuo Obnoskin, nemirno zirkajući na odškrinuta vrata — to rasudite sami, Jegore Iljiču... vaš postupak u mojoj kući... i, napokon, ja vas pozdravljam, a vi niste htjeli ni da mi odzdravite, Jegore Iljiču...

— Vaš postupak u mojoj kući, gospodine, bio je ružan postupak — odgovori ujak i oštro pogleda Obnoskina — a ovo i nije vaša kuća. Čuli ste: Tatjana Ivanovna neće ni časka da ostane ovdje. Šta ćete više? Ni riječi — čujete li, ni riječi više,

molim vas! Osobito želim izbjeći dalja objašnjenja, a i za vas će to biti probitačnije.

A onda Obnoskin toliko klonu duhom da je izgovorio najne očekivanije budalaštine.

— Nemojte me prezirati, Jegore Iljiču — započeo polušaptom a gotovo plače od stida i svaki se čas obazire prema vratima, valjda od straha da ga ondje ne bi čuli — sve to nisam uradio ja, nego majčica. Nisam to iz računa uradio, Jegore Iljiču; učinio sam samo tako; učinio sam dakako i iz računa, Jegore Iljiču... ali sam to učinio i zbog plemenita cilja, Jegore Iljiču; ja bih kapital upotrijebio korisno... pomagao bih siromahe. Htio sam i da pripomognem napretku današnje prosvjete i čak sam snovao da na sveučilištu osnujem stipendiju... Evo kako sam htio upotrijebiti svoje bogatstvo, Jegore Iljiču; a nije da je koješta, Jegore Iljiču...

Sve nas odjednom obuze neobičan stid. Čak i Mizinčikov pocrvenio i okrenuo se, a ujak se tako zbunio da i nije više znao šta bi kazao.

— Pa, pa, neka, neka! — izgovori napokon. — Umiri se, Pavle Semjoniču. Šta da se radi! Svakomu se događa... Ako hoćeš, dođi, brate, na objed... a ja se veselim, veselim...

Ali je drugačije postupio gospodin Bahčev.

— Stipendiju bi da osnuješ! — zariкнуo on razjaren — ti, kojekakoviću, da osnuješ! I sam bi valjda volio da operušaš svakoga koga sretnješ... Hlača nemaš, a onamo se petijaš u nekakvu stipendiju! Ah ti dripče, dripče! Gle ga, osvojio on nježno srce! A gdje ti je ona, roditeljica? Da se nije sakrila? Ne bio koji sam ako ne sjedi gdje god ondje, za zaslonom — ili se od straha zavukla pod krevet.

— Stepane, Stepane! — zaviknu ujak.

Obnoskin planuo i spremao se da prosvjeduje; ali prije nego što je dospio da otvori usta, otvorila se vrata i u sobu uletjela glavom Anfisa Petrovna, rasrdena, zažarenih očiju, crvena od pakosti.

— Šta je to? — zaviknula — šta se to ovdje zbiva? Vi, Jegore Iljiču, provaljujete sa svojom ruljom u čestitu kuću, plašite dame, izdajete naloge!... Ta na što to nalikuje? Nisam još ishlapila, hvala bogu, Jegore Iljiču! A ti, klipane! — nastavila da se dere i saletjela sina — ti si već počeo da cmizdriš pred njima! Majku ti vrijeđaju u rođenoj kući, a ti samo zinuo! Zar ćeš ostati čestit mladić poslije svega toga? Ti si poslije toga dronjak, a ne mladić!

Ni jučerašnje maznosti, ni pomodarstva, pa ni lornjeta — ničega nije bilo sada u Anfise Petrovne. Bila je to prava pravcata furija, furija bez krinke.

Čim ju je ujak ugledao, uhvatio brže Tatjanu Ivanovnu pod ruku i pobrzao iz sobe; ali Anfisa Petrovna mu odmah zakrčila put.

— Nećete tako izići, Jegore Iljiču! — zaklepetala iznova. — Kakvim pravom odvodite silom Tatjanu Ivanovnu? Vama je krivo što je umakla iz vaših gnusnih mreža kojima ste je opleli zajedno s vašom mamicom i glupanom Fomom Fomičem! Sami biste je htjeli uzeti iz odvratnog računa. Oprostite, ovdje su plemenitije misli. Tatjana Ivanovna je vidjela da se kod vas kuju osnove protiv nje i da nju upropašćuju, pa se sama povjerila Pavluši. Sama ga je zamolila, štono riječ, da je izbavi iz vaših mreža: morala je da po noći bježi od vas — eto šta je! Eto, do čega ste je dotjerali! Je li tako, Tatjana Ivanovna? A ako je tako, kako se usuđujete da s cijelom ruljom provaljujete u čestitu plemićku kuću i da silom odvodite čestitu gospodicu uprkos njenoj vici i suzama? Ja to ne dopuštam! — Neću dopustiti! Nisam pomjerila pameću!... Tatjana Ivanovna će ostati ovdje jer ona tako hoće! Pođimo, Tatjana Ivanovna, čemu bismo ih i slušali: to su vaši neprijatelji, a ne prijatelji!! Ne plašite se, idemo! Odmah ću ih otpremiti!...

— Ne, ne! — zaviknula uplašena Tatjana Ivanovna — neću, neću! Kakav je on muž? Neću da se udam za vašega sina. Kakav je on meni muž?

— Nećete? — vrisnula Anfisa Petrovna, gušći se od bijesa — nećete? Došli ste, pa sad nećete? Ako je tako, kako ste nas smjeli varati? Ako je tako, kako ste mu smjeli obećati, zašto ste po noći pobjegli s njim, sami se nametali, doveli nas u nedoumicu, bacili u trošak? Moj je sin zbog vas promašio možda valjanu partiju!... Možda je desetke tisuća miraza izgubio zbog vas!... Ne! Platit ćete, morate sada platiti; mi imamo dokaza: vi ste po noći pobjegli!...

Ali nismo do kraja saslušali tu tiradu. Svi smo se odmah okupili oko ujaka, krenuli naprijed, pravo na Anfisu Petrovnu, i izišli na ulazno stepenište. Odmah nam pritjeraše kočiju.

— Tako rade samo nepošteni ljudi, samo nitkovi! — viče s ulaznog stepeništa Anfisa Petrovna, posve izbezumljena. — Ja ću predati tužbu! Platit ćete vi... vi odlazite u nepoštenu kuću, Tatjana Ivanovna! Ne možete poći za Jegora Iljiča; on vam pred nosom drži ljubavnicu guvernantu!...

Ujak zadrhtao, problijedio, ugrizao se za usnu i pobrzao da posadi Tatjanu Ivanovnu u kočiju. Prešao sam na drugu stranu kočije i čekao na red da sjednem kad se odjednom stvorio kraj mene Obnoskin i uhvatio me za ruku.

— Dopustite mi bar da vas zamolim da sklopimo prijateljstvo! — reče, krepko mi stižući ruku, dok mu se na licu ogledaše očaj.

— Kako to, prijateljstvo? — reći ću, stajući nogom na potegu na kočiji.

— Jest! Još jučer sam razabrao da ste vrlo obrazovan čovjek. Ne osuđujte me... Mene je zapravo navela majčica, a mene se to nimalo ne tiče. U mene je više sklonosti za literaturu — uvjeravam vas: a to je sve uradila majčica...

— Vjerujem, vjerujem — rekoh — zbogom!

Posjedasmo i konji pojuriše. Vika i klevete Anfise Petrovne orile su još dugo za nama, a sa svih se prozora na kući pomolila odjednom nečija nepoznata lica i neobično radozljivo gledaju za nama.

U kočiji nas je bilo sada petoro; ali se Mizinčikov premjestio na bok, a predašnje svoje mjesto prepustio gospodinu Bahčevu, koji je sad morao sjediti baš sučelice Tatjani Ivanovnoj. Tatjana Ivanovna je bila vrlo zadovoljna što smo je odveli, ali je neprestano plakala. Ujak ju je tješio koliko je mogao. Bio je tužan i zamišljen: vidjelo se da su mu teško i bolno odjeknule u srcu bjesomučne riječi Anfise Petrovne o Nastenjki. Uostalom, naš bi se povratak bio svršio vrlo mirno da nije s nama bio gospodin Bahčev.

Kad je sjeo sučelice Tatjani Ivanovni kao da mu se pomutila pamet; nije mogao ravnodušno da je gleda; vrpolio se na svom mjestu, crvenio se kao rak i strašno prevraćao očima; pogotovo kad je ujak počeo tješiti Tatjanu Ivanovnu, debeljković nije više znao za sebe te je režao kao buldog koga draže. Ujak ga je uplašeno pogledao. Napokon Tatjana Ivanovna uočila neobično duševno raspoloženje svojega *vis-à-visa*¹ i počela uporno gledati u nj; onda pogledala nas, osmjehnula se, uhvatila odjednom svoj suncobran i graciozno udarila njime gospodina Bahčeva malko po ramenu.

— Bezumnik! — izgovorila vrlo čarobno i nestašno i odmah se skrila za lepezu.

¹ (Čit. vizavi) nasuprot, jedan prema drugome, sučelice.

Taj je ispad bio kapljica koja je prepunila čašu.
— Šta-a-a? — zariknuo debeljko — šta je, madame? Ti dakle nišaniš već i na mene!

— Bezumnik! Bezumnik! — ponovila Tatjana Ivanovna pa se odjednom grohotom nasmijala i zapljeskala.

— Stoj! — zaviknuo Bahčejev kočijašu — stoj! Stadosmo. Bahčejev otvori vratašca i poče brzo silaziti s kola.

— Ta šta ti je, Stepane Aleksejiču? Kamo ćeš ti? — zaviknuo ujak u čudu.

— Pa već mi je dodijalo! — odgovori debeljko dršćući od bijesa — do vruga sve! Prestar sam, madame, da biste mi prilazili s amorima! Draže mi je, majčice, umrijeti na cesti! Zbogom, madame, kommon-vu-porte-vu!¹

I on zaista krenuo pješice. Kočija pošla korakom za njim.
— Stepane Aleksejeviču! — zaviknuo ujak koji je najzad izgubio strpljenje — ne luduj, okani se, sjedni! Tã vrijeme nam je ići kući!

— Manite me se! — reći će Stepan Aleksejevič, a zaduhao se od hodanja, jer se zbog debljine bio sasvim odučio hodanja.

— Tjeraj trkom! — doviknuo Mizinčikov kočijašu.

— Šta ti to, šta ti to, stoj! ... — zaviknuo ujak, ali je kočija već bila pojurila. Mizinčikov se nije prevario: odmah je postigao ono što je želio.

— Stoj! Stoj! — zaorila očajna dernjava — stoj, razbojniče! Stoj, ti zlikovče!...

Debeljko stigao napokon, umoran, gotovo bez daha, s kapima znoja na čelu, a razvezao ovratnik i skinuo kapu. Šuteći i namrgođen popeo se u kočiju, a ja mu sada prepustio mjesto; nije bar sjedio sučelice Tatjani Ivanovni, koja se za cijeloga prizora valjala od smijeha, pljeskala i, za preostalog dijela puta, nije mogla ravnodušno da gleda Stepana Aleksejeviča. A on sve do kuće nije izgovorio ni cigle riječi nego je uporno motrio kako se vrti stražnji točak na kočiji.

Bilo je već podne kad smo se vratili u Stepančikovo. Ja se uputih pravo u svoj stan, a onamo odmah došao Gavrila s čajem. Pohitih da ispitujem starca, ali za njim ušao ujak i odmah ga otpravi.

¹ Kako ste? (Comment vous portez vous?)

NOVOSTI

— Došao sam ti, brate, na časak — započe žurno — htio sam ti javiti... Sve sam već doznao. Nitko od njih nije danas bio ni na službi božjoj, osim Iljuše, Saše i Nastenjke. Mamicu su, vele, spopali grčevi. Trli su je i jedva natrli. Sada su naumili da idu Fomi i zovu mene. Samo ne znam ne bih li ipak čestitao Fomi imendan — to je važno! I, napokon, kako će oni primiti cijelu tu zgodu? Strašno je, Serjoža, već slutim...

— Naprotiv, ujo — požurih se — sve se odvija divno, Tã vi sada nikako više ne možete uzeti Tatjanu Ivanovnu — koliko vrijedi samo to! Htio sam vam još putem to objasniti.

— Tako je, tako, moj prijatelju. Ali sve to nije ono pravo; u svemu tom je, dakako, prst božji, kako veliš; ali ja ne govorim o tom... Jdna Tatjana Ivanovna! Kakve li joj se sve zgode ne događaju!... Podlac je, podlac Obnoskin! Uostalom, šta i govorim »podlac«? Zar i ja ne bih bio učinio to isto da sam je uzeo?... Ali ja nikako ne govorim o onom što treba... Jesi li čuo što je maloprije vikala ta nevaljanica Anfisa o Nastji?

— Jesam, ujo. Jeste li sada shvatili da se morate žuriti?

— Svakako, i pošto-poto! — odgovori ujak. — Nastupio je svečani čas. Samo jedno, brate, nismo jučer pomislili ja i ti, a ja sam kasnije svu noć promišljao o tom: hoće li ona poći za me — eto šta je posrijedi!

— Molim vas, ujo! Kad je sama kazala da vas voli...

— Moj prijatelju, ta odmah je nadovezala, »nipošto neću poći za vas.«

— Eh, ujo! To se samo tako govori, a osim toga su danas i drugačije prilike.

— Misliš? Nije, brate Sergeju, to je delikatna stvar, strahovito delikatna! Hm!... A znaš, premda sam se jadio, ipak mi se svu noć srce opijalo nekom srećom!... Ali, zbogom, letim. Čekaju me; i tako sam već zakasnio. Samo sam tako skoknuo do tebe da koju riječ progovorimo. Ah, bože moj! — uzviknuo i vratio se — najvažnije sam zaboravio! Znaš li šta: ta ja sam mu pisao, Fomi!

— Kada?

— Noćas; a jutros, čim je svanulo, poslao sam mu pismo po Vidopljasovu. Sve sam mu, braco, prikazao na dva arka, sve sam mu pripovjedio istinito i iskreno — ukratko, da moram, to jest, svakako moram — razumiješ li — zaprositi Nastenjku. Zamolio sam ga da ne priča o sastanku u parku, i obratio se svoj plemenitosti njegove duše da mi pomogne kod mamice. Napisao sam to, brate, dakako loše, ali sam napisao od svega srca i, tako reći, ovlažio svojim suzama.

— I šta je? Nema odgovora?

— Zasad još nema; samo sam ga maloprije, kad smo kretali u potjeru, sreo u trijemu, u noćnoj odjeći, u papučama i s kapicom na glavi — on spava s kapicom — odlazio je nekamo. Nije ni riječi izgovorio, nije me čak ni pogledao. Zaviknuo sam mu u lice, onako odozdo — ništa!

— Ne uzdajte se, ujo, u njega: on će vam napakostiti.

— Ne, ne, braco, ne govori tako! — uzviknuo ujo mašući rukama — čvrsto vjerujem u njega. Osim toga, ta to je već moja posljednja nada. On će razumjeti; on će prosuditi. Čan-grizav je, hirovit — ne poričem; ali kad se bude radilo o najvišoj plemenitosti, tu će zasjati kao biser... baš kao biser. Sve ti ovo govorim, Sergeju, zato jer još nisi upoznao njegovu veliku plemenitost... Ali, bože moj! Ako zaista razglasi jučerašnju tajnu, onda... zaista ne znam već šta će tada biti, Sergeju! U šta ćeš onda još vjerovati na svijetu? Ali, ne, on ne može biti takav podlac. Nisam vrijedan ni koliko njegov potplat! Ne klimaj glavom, braco, istina je — nisam vrijedan.

— Jegore Iljiču, mamica se zabrinula za vas — razlegao se dolje neugodni glas gospodice Perepelicine, koja je valjda baš u pravi čas kroz otvoreni prozor prislušivala čitav naš razgovor. — Traže vas po cijeloj kući i ne mogu da vas nađu.

— Bože moj, zakasnio sam! Nevolja! — usplahirio se ujak. — Prijatelju moj, za Krista Boga, obuci se i dođi onamo! Ta radi toga sam i skoknuo do tebe da zajedno odemo... Letim, letim, Ana Nilovna, letim!

Kad sam ostao sam, sjetio sam se malopredašnjega sastanka s Nastenjkom i vrlo mi je bilo drago što o njemu nisam pripovjedio ujaku: bio bih ga ozlovoljio još gore. Slutio sam veliku buru i nisam mogao da dokučim na koji će način ujak srediti svoje poslove i zaprositi Nastenjku. Ponavljam: uza svu svoju vjeru u njegovu plemenitost, ja sam i preko volje sumnjao o uspjehu.

Ali, morao sam se žuriti. Držao sam da sam mu dužan pomagati te se odmah stadoh oblačiti; ali koliko sam se god žurio, zadržao sam se jer sam želio da se obučem nešto bolje. Ušao Mizinčikov.

— Došao sam po vas — reče — Jegor Iljič moli da odmah dođete.

— Idimo!

Bio sam već potpuno gotov. Podosmo.

— Šta ima ondje novo? — zapitam putem.

— Svi su kod Fome, na okupu — odgovorio Mizinčikov — Foma nije hirovit, nešto je zamišljen i malo govori, cijedi kroz zube. Čak je i poljubio Iljušu, a to je, razumije se, zanjelo Jegora Iljiča. Tek je maloprije poručio po Perepelicinoј neka mu ne čestitaju imendan i da je samo htio da ih iskuša... Starica doduše udiše žestu, ali se umirila jer je Foma miran. O našoj zgodi nitko ni slovca, kao da je i nije bilo; šute, jer Foma šuti. Cijelo jutro nije nikoga puštao u sobu premda ga je starica maloprije, dok nas nije bilo, zaklinjala svim svecima da joj dođe na dogovor, pa mu i sama gruhala u vrata; ali se zaključao i odgovorio joj da se moli za ljudski rod, ili nešto slično. On nešto snuje, vidi mu se po licu. Ali kako Jegor Iljič nije sposoban da išta razabere po licu, to je sada posvema zaluden krotkošću Fome Fomiča: pravo dijete! Iljuša je pripraviо nekakvu pjesmu, i mene su poslali po vas.

— A Tatjana Ivanovna?

— Šta Tatjana Ivanovna?

— Je li ona također ondje? S njima?

— Nije; u svojoj je sobi — suho odgovori Mizinčikov — odmara se i plače! Možda se i stidi. Kod nje je, čini mi se, sada ta... guvernant. Šta je to? Kao da se sprema oluja. Gledajte, na nebu!

— Čini se, oluja — odgovorim kad sam pogledao oblak što se crni u dnu obzorja.

U tom smo trenutku ulazili na terasu.

— Sad priznajte, kakav vam se čini Obnoskin — a? — nastavim, jer nisam mogao da se suzdržim, a da ne upitam Mizinčikova o tome.

— Ne govorite mi o njemu! Ne spominjite mi toga podlaca! — uzviknuo on, zaustavio se naglo, pocrvenio i topnuo nogom. — Glupan! Glupan! Upropastio takav izvrstan naum, takvu sjajnu zamisao! Slušajte: ja sam, dakako, magarac što

nisam dokućio njegove lopovštine — to svečano priznajem, a vi ste možda baš i htjeli to priznanje. Ali da je on sve to znao izvesti kako treba, kunem vam se, ja bih mu možda i oprostio! Glupan, glupan! I kako drže, kako trpe u društvu takve ljude! Šta ih ne tjeraju u Sibiriju, u progonstvo, na robiju! Ali, koješta! Neće oni mene nadmudriti! Sad imam barem iskustva, i još ćemo se mi tezmati. Premozgavam sada jednu novu zamisao... Priznajte i sami: zar da ono što je tvoje gubiš samo zato jer je kakavgod glupan ukrao tvoju misao a nije znao da se prihvati posla? Ta to ne bi bilo pravo! A, napokon, ta se Tatjana mora svakako udati — to joj je poziv. Pa ako je sve dosad nije još nitko strpao u ludnicu, to je baš zato što ju je još netko mogao uzeti. Iznijet ću vam svoju novu zamisao...

— Ali kasnije — prekinem ga — jer smo evo već i stigli.

— Dobro, dobro, kasnije! — odgovori Mizinčikov i naceri usta u grčevit smiješak. — A sada... Ta kamo ćete? Govorim vam: pravo Fomi Fomiču! Podite za mnom; vi još niste ondje bili. Vidjet ćete drugu komediju... Jer se sve to već prevratilo u komediju...

III

SVEČAR ILJUŠA

Foma je stanovao u dvije velike, krasne sobe; te su sobe bile i ljepše uređene nego sve druge u kući. Potpuni komfor je okruživao velikana. Nove, lijepe tapete na zidovima, šareni svileni zastori na prozorima, sagovi, trimo¹, kamin, meko, elegantno pokućstvo, — sve svjedoči o nježnoj pažnji domaćina prema Fomi Fomiču. Lonci s cvijećem stoje na prozorima i na mramornim okruglim stolićima ispred prozora. Nasred kabineta je velik stol pokriven crvenim suknom, sav zatrpan knjigama i rukopisima. Krasna brončana tintarnica i hrpa pera, za koja se brine Vidopljasov — sve to zajedno treba da svjedoči o velikom duševnom radu Fome Fomiča.

¹ (Trumeau), visoko ogledalo između dva prozora ili nad kaminom.

Reći ću ovom prilikom da je Foma presjedio ovdje gotovo osam godina a nije baš ništa valjano napisao. Kasnije, kad je promijenio svijetom, pregledavali smo rukopise što su ostali iza njega; svi su bili puke tričarije. Našli smo, na primjer, početak historijskoga romana koji se zbiva u Novgorodu u sedmom stoljeću; onda grozomornu pjesmu: »Anahoret na groblju«, spjevanu u stihovima bez sroka; onda besmisleni raspravu o značenju i svojstvu ruskog seljaka i, naposljetku, pripovijest »Grofica Vlonska« iz otmjenoga društva, također nedovršenu. Više ništa nije ostalo. A međutim je Foma Fomič primoravao ujaka da svake godine troši silne novce za knjige i časopise. Ali su mnogi od njih ostali i nerazrezani. A ja sam kasnije počeo znati zateći Fomu kako čita Paul de Kocka¹ kojega je od svijeta krio. U stražnjem zidu u kabinetu bila su staklena vrata koja su vodila u kućno dvorište.

Nas su očekivali. Foma Fomič je sjedio u počivaljci, u nekom dugom kaputu sve do peta, ali ipak bez ovratnika. Bio je zaista šutljiv i zamišljen. Kad smo ušli, uznio malko obrve i ispitljivo pogledao mene. Ja se poklonih; on mi uzvratilo lakim naklonom, uostalom, prilično uljudno. Kad je bakica vidjela da se Foma Fomič blagostivo ponio prema meni, osmjehnula se i klimnula mi glavom. Sirotica se i nije nadala da će njen miljenik jutros tako mirno primiti glas o »zgodi« s Tatjanom Ivanovnom, i zato se sada neobično razveselila, premda su je jutros zaista spopadali grčevi i nesvjestica. Za njenom stolicom, po običaju, stoji gospođica Perepelicina, stisla usne u tanak končić pa se kiselo i zlobno smješka i tare košćate ruke jednu o drugu. Uz generalicu se smjestile dvije vječno šutljive starice gotovanke, plemkinje. Tu je još neka monahinja koja je jutros prispjela i jedna susjeda vlastelinka, vremešna i također šutljiva koja se poslije službe božje svratila da majčici generalici čestita blagdan. Tetica Praskovja Iljinična skunjila se negdje u kutu te nemirno gleda Fomu Fomiča i majčicu. Ujak sjedi u naslonjaču i neobična mu se radost sija u očima. Pred njim stoji Iljuša u blagdanjoj crvenoj košuljici, zakovrčanih uvojaka, lijep kao anđelak. Saša i Nastenjka kradom su ga naučile neku pjesmu da bi na taj dan obradovao oca uspjesima u naukama. Ujak gotovo plače

¹ Kock, Paul de (1794—1871), francuski pisac romana iz pariškog života.

od zadovoljstva: neočekivana Fomina krotkost, dobro generaličino raspoloženje, Iljušin imendan, pjesma — sve ga je to toliko oduševilo da je svečano zamolio da pošalju po mene kako bih i ja što prije sudjelovao u sveopćoj sreći i saslušao pjesmu. Saša i Nastenjka, koje su ušle gotovo odmah poslije nas, stoje uz Iljušu. Saša se svaki čas smije i u tome je trenutku bila sretna kao dijete. Nastenjka je gleda pa se počela smješkat i ona premda je maloprije ušla blijeda i sjetna. Ona je jedva dočekala i umirila Tatjanu Ivanovnu kad se je vratila s puta i sve dosad je sjedjela gore kod nje. I nestašni Iljuša kao da ne može da suspregne smijeh kad gleda svoje učiteljice. Čini se da su njih sve troje pripravili neku veoma smiješnu šalu i sada će da je odigraju... I zaboravio sam Bahčejeva. On sjedi podalje, na stolici, još srdit i crven, šuti, prči se, usekuje se i uopće igra na obiteljskom blagdanu prilično mračnu ulogu. Kraj njega se vrpka Ježevikin; ali on se vrpka i svakuda, ljubi ručice generalici i pridošloj gošći, šapuće nešto gospođici Perepelicinoj, dodvorava se Fomi Fomiču — jednom riječju, dospijeva svakud. I on vrlo radoznalo očekuje Iljušinu pjesmu, a kad sam ušao, poletio mi je u susret klanjajući se za znak najvećega štovanja i odanosti. Uopće se nije primjećivalo da je došao ovamo da brani kćer i da je zauvijek odvede iz Stepančikova.

— Evo i njega! — radosno uzviknuo ujak kad me je ugledao — Iljuša je, brate, pripremio pjesmu — nisam se nadao, pravo iznenađenje! Ja sam se, brate, presenetio i naročito sam poslao po tebe, zadržao sam recitiranje pjesme dok ne dođeš... Ded sjedni do mene! Da čujemo. Foma Fomiču, priznaj, braco, zacijelo si ih sve naputio da mene starca obrađuju? Zakleo bih se da jes!

Kad već ujak u Fominoj sobi govori takvim tonom i glasom, onda je valjda sve u redu. Ali to i jest bila nevolja da ujak nije bio sposoban da išta pogodi po licu, kako je rekao Mizinčikov; kad sam pogledao Fomu, nekako sam i preko volje priznao da Mizinčikov pravo govori i da valja nešto očekivati...

— Ne brinite se, pukovniče, za mene — odgovori Foma slabim glasom, glasom čovjeka koji prašta svojim neprijateljima. — Zahvaljujem, dakako, na iznenađenju: to dokazuje osjećajnost i čudorednost vaše djece. I stihovi su korisni, pa i radi izgovora... Ali se nisam, Jegore Iljiču, jutros bavio

stihovima: molio sam se... vi to znate... Uostalom, pripravan sam da saslušam i pjesmu.

Međutim sam čestitao Iljuši i poljubio ga.

— Tako je, Foma, oprosti! Zaboravio sam... premda sam uvjeren o tvojem prijateljstvu, Foma! Pa poljubi ga još jedanput, Sergeju! Gledaj kakav je dječak! Pa, započni, Iljuša! O čemu je to? Zacijelo kakva svečana oda, štogod iz Lomonosova?¹

I ujak se dostojanstveno isprasio. Od nestrpljivosti i radosti jedva i sjedi na mjestu.

— Nije, tatice, nije iz Lomonosova — reče Sašenjka, jedva prigušujući smijeh — ali, jer ste vi bili vojnik i vojevali s neprijateljima, Iljuša je i naučio pjesmu o vojevanju... Opsadu Pambe, tatice.

— Opsadu Pambe? A! Ne sjećam se... Kakva je to Pamba, znaš li ti, Serjoža? Vjerojatno nešto junačko.

I ujak se po drugi put dostojanstveno isprasio.

— Govori, Iljuša! — zapovjedila Sašenjka.

— *Devet ljeta Pedro Gomez*²...

započeo Iljuša sitnim, jednakim, jasnim glasom, bez zareza i bez točaka kao što obično mala djeca deklamiraju naizust naučene stihove —

*Devet ljeta Pedro Gomez
Već opsjeda tvrđu Pambu,
A samim se mlijekom hrani,
I sva vojska dona Pedra,
Devet tisuć Kastilaca
Listom zavjet učiniše,
Hranit će se suhim kruhom
I samo će mlijeko piti.*

— Kako! Šta? Kakvo je to mlijeko! — uzviknu ujak gledajući me u čudu.

— Kazuj dalje, Iljuša — zaviknula Sašenjka.

*Svaki dan don Pedro Gomez
Pokriva se kabanicom,*

¹ Lomonosov, Mihail V. (1711—1765), »otac ruske književnosti«; »Razmatranja o veličini Boga«, eposi i drame; Ruska gramatika.

² Pjesma Kozme Prutkova »Opsada Pambe« izašla je u ožujskom broju »Suvremenika« 1854. godine. Dostojevski netočno navodi pojedine stihove iz prvoga dijela pjesme.

*Nemoć svoju oplakuje.
Već deseto ljeto nastaj;
Kleti Mauri slavljе slave;
A od vojske dona Pedra
Sve u svemu preostalo
Devetnaest ljudi samo...*

— Pa to je galimatijas! — uzviknu ujak uznemireno — ta to i ne može biti! Devetnaest ljudi preostalo od cijele vojske a prije je bio čak i povelik korpus! Šta je to, braco?

Ali sada Sašenjka nije izdržala nego prasnula u najiskreniji djetinji smijeh; pa ako i nije u tome bilo mnogo smiješnoga, ipak nisi mogao, kad je gledaš, da se ne nasmiješ i sam.

— To je, tatice, šaljiva pjesma — uzviknula, veoma se radujući svojoj djetinjoj dosjetki — to je namjerice tako sam pisac sastavio da svima bude smiješno, tatice.

— A! Šaljiva! — uzviknuo ujak i lice mu se razvedrilo — komična dakle! Zato i gledam... Jest, jest, šaljiva! I pre-smiješno, neobično smiješno: mlijekom pomorio cijelu vojsku po nekakvu zavjetu! Baš se i valja zavjetovati tako! Vrlo je dosjetljivo — nije li tako, Foma? To je, vidite, mamice, takva komična pjesma, kakvu ponekad napišu pisci — nije li tako, Sergeju, da tako pišu? Neobično smiješno! De, de, Iljuša, a dalje?

*Devetnaest ljudi samol
Skupi njih don Pedro Gomez
I reče im: »Devetnaest!
Razavijmo mi zastave,
Zatrubimo trube glasne,
Udarajmo talambase
I od Pambe uzmičimo!
Tvrđu nismo zauzeli,
Al zakleti možemo se,
I savjesti i poštenju,
Kako zavjet učinismo,
Prekršili njega nismo:
Devet punih ljeta nismo
Hranili se ničim drugim,
Ama ničim nego mlijekom.»*

— To je bukvan! U čem uživa — prekinuo opet ujak — što je devet godina mlijeko pio!... Pa kakva je to vrlina?

Bolje bi bilo da je smazao po cijela ovna, a ne ljude morio! Krasno, divno! Vidim, vidim sada: to je satira, ili... kako se ono zove, alegorija, je li? I možda čak o kojem inozemnom vojskovođi — priklopi ujak, obratio se meni, važno namršćio obrve i zažmurio — a? Šta misliš? Ali samo, razumije se, nedužna, plemenita satira koja nikoga ne vrijeđa! Krasno! Krasno! A što je glavno, plemenito je! Pa, Iljuša, nastavi! Ah, vi vragolanke, vragolanke! — dometnuo pa razdragan gleda Iljušu i kradom Nastenjku koja se rumeni i smješka.

*Ta besjeda ohrabrila
Devetnaest Kastilaca.
Klimaju se na sedlima,
Uzvikuju slabim glasom:
»Santiago de Compostella!
Čast i slava donu Pedru,
Slava Lavu Kastilskomu!«
A njegov će kaplan Diego
Da procijedi kroza zube:
»Da sam voda, moj bi bio
Zavjet jesti samo meso
I zalijevat santorincem!«*

— Pa, eto! Nisam li govorio isto? — uzviknu ujak, neobično obradovan. — U svoj se vojsci našao samo jedan razborit čovjek, a i taj je nekakav kaplan! Šta je to, Sergeju, kapetan njihov, šta li?

— Monah, duhovno lice, ujo.

— A, da, da! Kaplan, kapelan? Znam, sjećam se! Čitao sam još u Radcliffovim romanima.¹ Ta oni ondje imaju različitih svećeničkih redova, je li?... Benediktinci, čini mi se... Ima li benediktinaca?...

— Ima, ujo.

— Hm!... Tako sam i mislio. Pa, Iljuša, a dalje? Krasno, izvrsno!

*Kad dočuo to don Pedro,
Grohotom se nasmijao:
»Poklonite njemu ovna;
Izvorsnu je šalu zbio!...«*

¹ Anna Radcliffe (1764—1823), engleska romansijerka, poznata po romanima strave i užasa.

— Pogodio je kad se treba grohotom smijati! Baš je glupan! I sam, najzad, udario u smijeh! Ovna! Imali su dakle ovnova; pa šta nije i sam jeo? Pa, Iljuša, dalje! Krasno, divno! Neobično bockavo!

— Pa gotovo je već tatice!

— A! Gotovo! Zaista, šta im je još i preostalo da rade — nije li tako, Sergeju? Divno je, Iljuša! Začudo kako je lijepo! Poljubi me, dragi! Ah, mili moj! A tko ga zapravo naputio: ti, Saša?

— Nisam, nego Nastenjka. Onomad smo čitali. Ona pročitala, pa veli: »Smiješne li pjesme! Eto, Iljuši će ubrzo imendan: neka nauči i deklamira. Ala će biti smijeha!«

— Nastenjka je dakle? Pa, hvala, hvala — promrmlja ujak i odjednom sav pocrvenio kao dijete. — Poljubi me još jedanput, Iljuša! Poljubi me i ti, vragolanko — reče grleći Sašenjku i osjećajno joj gledajući u oči.

— Čekaj samo, Sašurka, i tebi će doći imendan — do metnu kao da i ne zna šta bi još rekao od zadovoljstva.

Obratih se Nastenjki i zapitah je čija je pjesma?

— Da, da, čija je pjesma? — usplahirio se ujak. — Zacijelo ju je uman pjesnik napisao — je li, Foma?

— Hm! ... — promrmljao Foma preda se.

Za sve vrijeme dok je Iljuša deklamirao pjesmu nije mu s usana nestajao jetki, podrugljivi smiješak.

— Zaboravila sam zaista — odgovori Nastenjka, bojažljivo gledajući Fomu Fomiča.

— To je, tatice, napisao gospodin Kuzma Prutkov, u »Suvremeniku« je naštampano — upade Sašenjka.

— Kuzma Prutkov! Ne znam ga — reći će ujak. — A Puškina znam!... Ali, vidi se da je odličan pjesnik — je li, Sergeju? I, osim toga, čovjek najplemenitijih svojstava — to je jasno kao sunce! Možda je čak i oficir... Na diku mu je! A »Suvremenik« je izvrstan časopis! Treba se svakako pretplatiti ako surađuju samo takvi pjesnici... Volim pjesnike! Ljudi su od oka! Sve prikazuju u stihovima! Sjecaš se, Sergeju, kod tebe sam u Petrogradu vidio jednoga literata... I kakav mu je osobit nos... zaista! ... Šta si rekao Foma?

Foma Fomič, kojega je sve više i više hvatao bijes, zahihkao na sav glas.

— Nisam, tako... ništa... — izgovorio on kao da silom suspreže smijeh. — Nastavite, Jegore Iljiču, nastavite! Kas-

nije ću svoje reći... Evo i Stepan Aleksejič sa zadovoljstvom sluša o vašim poznanstvima s petrogradskim literatima...

Stepan Aleksejevič, koji je za sve to vrijeme sjedio podalje zamišljen, digao odjednom glavu, pocrvenio i ljuto se okrenuo na naslonjaču.

— Ti, Foma, ne zadirkuj u me nego me pusti na miru!

— reče, gnjevno gledajući Fomu svojim sitnim, zakrvavljenim očima. — Šta se mene tiče tvoja literatura? Dao mi bog samo zdravlja — promrmljao preda se — pa makar svi... zajedno s piscima... to su ti samo volterijanci!

— Pisci su volterijanci? — reći će Ježevikin koji se odmah stvorio uz gospodina Bahčejeva. — Pravu ste istinu izvoljeli kazati, Stepame Aleksejiču. Tako su se onomad izvoljeli izraziti i Valentin Ignatjič. Mene su samoga okrstili volterijancem — tako mi boga! A ja sam, znaju svi, još tako malo napisao... to jest, ako se ženi zgruša lonac mlijeka — svemu je kriv gospodin Voltaire! Vazda je kod nas tako.

— Pa nije! — dometnu ujak ozbiljno — ta to je zabluda! Voltaire je bio samo dosjetljiv pisac; podrugivao se predrasudama; ali volterijanac nije nikad bio! Sve su to pronijeli o njem neprijatelji. Zašto bi se zaista sve tovarilo na njega jadnika?...

Opet odjeknulo pakosno hihikanje Fome Fomiča. Ujak ga uznemireno pogledao i očevitno se zbunio.

— Nije, ja, vidiš, Foma, govorim svedjednako o časopisima — reče smeten da se kakogod ispravi. — Ti si, brate, Foma, posve pravo imao kad si onomad nagovarao da se treba pretplatiti. I sam mislim da treba!... Hm! ... pa i zaista, šire prosvjetu! Inače kakav si rodoljub ako se nećeš pretplatiti na to? Zar nije istina, Sergeju? Hm!... Da!... Eto, makar »Suvremenik«... A znaš, Serjoža, najviše naučnih članaka ima, po mom sudu, u onom debelom časopisu, kako se ono zove? U žutom je omotu...

— »Domovinski zapisi«, tatice.

— Pa da, »Domovinski zapisi«, i izvrsno je ime, Sergeju — zar nije? Kao da kažeš, cijela domovina sjedi i zapisuje... Vrlo plemenita svrha! Vrlo koristan časopis! I kako je debeo! De izdavač takav dilažans! A nauke ima toliko da ti samo oči

¹ Sljedbenici Voltairove nauke: Voltaire (1694—1771), znameniti francuski pisac, filozof, prosvjetitelj, borac protiv feudalnoga poretka i religije.

ne iskoče... Onomad sam došao — leži knjiga; uzeo je, od radoznalosti rasklopio i tri stranice u jedan mah preletio. Naprosto sam, brate, zinuo! I znaš, o svemu se raspravljalo: šta, na primjer, znači metla, lopata, pjenjača, mašice? Po mom sudu metla je metla, mašice su mašice! Nije, brate, počekaj! Po učenom izlazi da mašice nisu mašice nego emblem, ili nekakva mitologija, šta li, ne sjećam se više šta, samo je izišlo nešto tako!... Eto tako je! Svašta su iznašli!

Ne znam šta se baš spremalo da učini Foma poslije tog novog ujakova istupa, ali u taj se čas pojavio Gavrila i oborene glave stao na vratima.

Foma Fomič ga pogledao značajno.

— Je li gotovo, Gavrila? — zapita slabim ali odrješitim glasom.

— Gotovo je — tužno odgovori Gavrila i uzdahnu.

— I moj si svežanj metnuo na kola?

— Jesam.

— Pa, onda sam gotov! — rekao Foma i polako se pridignuo s naslonjača. Ujak ga je gledao u čudu. Generalica skočila s mjesta i nemirno se počela ogledavati uokolo.

— Dopustite sada, pukovniče, da vas zamolim — dostojanstveno započne Foma — da se na neko vrijeme okanite zanimljive teme o literarnim vještinama; možete nastaviti bez mene. A ja bih, *oprastajući se s vama zauvijek*, htio da vam kažem nekoliko posljednjih riječi.

Svi se slušaoci ukočili od prepasti i čuda.

— Foma! Foma! Ta šta ti je? Kamo se spremaš? — uzviknu napokon ujak.

— Spremam se, pukovniče, da odem iz vaše kuće — izgovori Foma najmirnijim glasom. — Odlučio sam da idem kamo me oči vode, i zato sam za svoje novce najmio prosta seljačka kola. Na njima je sada moj svežanj; nije velik: nekoliko omiljenih knjiga, dva para rublja — to je sve! Ja sam, Jegore Iljiču, siromah, ali nizašto na svijetu ne bih sada primio vaše zlato koje sam još jučer odbio!...

— Ta zaboga, Foma! Šta to znači? — uzviknu ujak i priblijedio kao krpa.

¹ U srpanjskom broju »Domovinskih zapisa« (»Otečestvenije zapiski«) 1851. godine objavio je A. N. Afanasjev članak »Religiozno-poganski smisao Slavenove izbe«. Kasnije je (1861) Dostojevski podrugljivo nazvao taj članak »člankom o metli, brukljama i lopati i o njihovu smislu u staroj ruskoj mitologiji«.

Generalica vrisnula, pružila prema Fomi Fomiču ruke i gleda ga u očaju. Gospođica Perepelicina priskočila da je podupre. Gotovanke se skamenile na svojim mjestima. Gospodin Bahčev se teško digao sa stolice.

— E, započela se priča! — šapnuo kraj mene Mizinčikov. U taj se čas začula daleka tutnjava: započinjala se oluja.

IV

IZGON

— Pitajte, pukovniče, čini mi se: »šta to znači?« — svečano izgovori Foma kao da se naslađuje sveopćom zabunom. — Čudim se pitanju! Razjasnite dakle meni kako *vi* možete sada da mi gledate pravo u oči? Razjasnite mi taj posljednji zadatak iz psihologije čovječje bestidnosti, i onda ću otići, obogaćen barem novim znanjem o pokvarenosti ljudskoga roda.

Ali ujak nije znao da odgovori: gledao je Fomu uplašen i utučen, zinuo, izbuljio oči.

— Gospode Bože! Kakve su to strahote! — zastenjalo gospođica Perepelicina.

— Shvaćate li, pukovniče — nastavio Foma — da me morate pustiti sada, jednostavno i bez ispitivanja? U vašoj se kući čak i ja, vremenšan i razborit čovjek, počinjem već ozbiljno pribojavati za čistoću svoga morala. Vjerujte da vaše ispitivanje neće ni do čega dovesti, nego ćete i sami biti posramljeni.

— Foma! Foma!... — zaviknu ujak i hladan mu znoj izbi na čelo.

— I zato dopustite da vam bez objašnjenja kažem samo nekoliko oproštajnih i poučnih riječi, posljednjih mojih riječi u vašoj kući, Jegore Iljiču. Šta se uradilo, uradilo se, i ne može se više popraviti! Nadam se da razumijete o kakvu radu govorim. Ali vas molim klečeći, ako vam je u srcu ostala ma i iskra moralnosti, obuzdajte svoje strasti! Pa ako pogubni otrov nije još zahvatio svu zgradu, onda, koliko možete, ugase požar!

— Foma! Uvjeravam te da si u zabludi! — uzviknu ujak koji se, malo-pomalo, pribirao i sa stravom naslućivao rasplet.

— Umjerite strasti — nastavi Foma istim svečanim tonom, kao da nije čuo ujakovih uzvika — pobjeđujte sebe. »Ako hoćeš da pobijediš sav svijet, pobijedi sebe!« To je moje vječno pravilo. Vi ste vlastelin; trebalo bi da sijate kao briljant na svojim imanjima, a kakav gnusan primjer neobuzdanosti dajete ovdje svojim nižima! Molio sam se za vas po cijele noći i drhtao nastojeći da nađem vašu sreću. Nisam je našao, jer je sreća u kreposti...

— Ta ne može to biti, Foma! — opet ga prekinu ujak — krivo si razumio i ne govoriš sasvim pravo...

— Sjetite se, dakle, da ste vlastelin — nastavi Foma, a opet nije čuo ujakov uzvik. — Nemojte misliti da je vlasteosku zvanju dosuđena dokolica i razbluda. Pogubne li misli! Nije dosuđena dokolica, nego briga, i briga pred Bogom, carem i domovinom! Raditi, raditi mora vlastelin, i raditi kao posljednji njegov seljak!

— Pa zar da ja orem mjesto seljaka? — progundao Bahčejev — ta i ja sam vlastelin...

— Obraćam se sada vama, domari — nastavio Foma, obraćajući se Gavrilu i Falaleju, koji se pojavio na vratima — ljubite gospodare svoje i vršite njihovu volju ponizno i krotko. Zato će vas i zavoljeti gospodari vaši. A vi im, pukovniče, budite pravedni i milosrdni. On je isto tako čovjek, slika i prilika božja, štono riječ, a maloljetna, kao dijete, predadoše ga vama car i domovina. Velika je dužnost, ali velika i zasluga vaša!

— Foma Fomiču! Dragi! Šta si ti to smislio? — očajno zaviknula generalica i gotovo se onesvijestila od strave.

— Pa, valjda je dosta? — završio Foma ne osvrćući se ni na generalicu. — Sada o sitnicama; recimo da su sitnice, ali su prijeko potrebne, Jegore Iljiču! Na harinskim livadama nije sve dosad pokošeno sijeno. Ne kasnite: pokosite ga i pokosite što prije. To je moj savjet...

— Ali, Foma...

— Vi ste htjeli — ja to znam — da posijećete zirjanovsku šumsku česticu; nemojte sjeći — to je drugi moj savjet. Čuvajte šume, jer šume održavaju vlagu na zemlji... Šteta što ste prekasno posijali jaro žito: začudo, kako ste kasno sijali jaro žito!...

— Ali, Foma...

— Pa, ipak je dosta! Ne može se sve iskazati, a i nije ni vrijeme! Poslat ću vam pismenu uputu, u posebnoj bilježnici. Pa, zbogom, zbogom svi. Bog bio s vama i blagoslovio vas Gospod! Blagosiljam i tebe, dijete moje — nastavio obraćajući se Iljuši — i Bog te očuvao od pogubnoga otrova budućih tvojih strasti! Blagosiljam i tebe, Falaleju; zaboravi komarinskoga!... I vas, i sve... Sjećajte se Fome... Pa, hajdemo, Gavrilu! Posadi me u kola, starčiću.

I Foma se uputio prema vratima. Generalica vrisnula i polejtela za njim.

— Ne, Foma! Neću te pustiti tako! — zaviknuo ujak, dostigao ga i uhvatio ga za ruku.

— Vi biste dakle upotrijebili silu? — naduto zapitao Foma.

— Jest, Foma... i silu! — odgovori ujak, drščući od uzbuđenja. — Premnogo si kazao i moraš da razjasniš! Ti nisi dobro pročitao moje pismo, Foma!...

— Vaše pismo! — zaciknuo Foma i istoga se trena raspalio, kao da je baš čekao taj časak da bukne — vaše pismo! Evo ga, evo vašega pisma! Evo ga! Derem to pismo, pljujem na to pismo! Nogama gazim vaše pismo i izvršujem tako najsvetiju čovječansku dužnost! Evo šta radim kad me silite na objašnjenja! Vidite! Vidite! Vidite!...

I komadići se papira razletjeli po sobi.

— Ponavljam, Foma, ti nisi razumio! — zaviknu ujak, a blijedi sve jače i jače — ja je prosim, Foma, ja tražim svoju sreću...

— Prosite je! Zaveli ste tu djevojku i zavaravate mene da je prosite; jer sam vas jučer u noći vidio s njom u parku, pod grmljem!

Generalica zaviknula i nemoćna klonula u naslonjaču. Nastao strahoviti metež. Jadnica Nastenjka sjedi blijeda, kao da je mrtva. Uplašena Sašenjka obuhvatila Iljušu i dršće kao u groznici.

— Foma! — zaviknuo ujak sav izbezumljen. — Ako razglasiš tu tajnu, učinit ćeš najpodlije djelo na svijetu!

— Razglasit ću tu tajnu — kriješti Foma — i učinit ću najplemenitije djelo! Mene je sam Bog poslao da razotkrijem nevaljanštine svega svijeta! Pripravan sam da se popnem na seljački slamni krov i da odande vičem o vašem gnusnom djelu svim okolišnim vlastelinima i svim prolaznicima!... Jest,

znajte svi da sam ga jučer u noći zatekao s ovom djevojkom, najnedužnijega lika, u parku, pod grmljem!...

— Ah, sramote li! — zapištala gospodica Perepelicina.

— Foma! Ne igray se glavom! — viče ujak, stišće pesnice, a oči mu se žare.

— ... A on — kriješti Foma — se uplašio što sam ga vidio te se usudio da me obmane lažljivim pismom, mene, čestitoga i prostodušnoga, da budem blag njegovu zločinstvu — jest, zločinstvu!... jer od najnedužnije dosad djevojke učinili ste...

— Još jednu uvredljivu riječ o njoj i... ja ću te, Foma ubiti, kunem ti se!...

— Izgovaram tu riječ jer ste vi od dosad najnedužnije djevojke uspjeli da načinite najrazuzdaniju djevojku!

Tek što je Foma izgovorio posljednju riječ, zgrabio ga ujak za ramena, okrenuo ga kao slamčicu i snažno ga bacio na staklena vrata što iz kabineta vode u kućno dvorište. Udar je bio tako jak da su se pritvorena vrata širom otvorila, a Foma se otkotrljao niz sedam kamenih stepenica i izvalio u dvorištu. Razbijena se stakla sa zveketom razletjela po stepenicama.

— Gavrila, nosi ga! — zaviknuo ujak, blijed kao mrtvac — posadi ga na kola i da od njega za dva časka u Stepančikovu ne ostane ni traga ni glasa!

Zamišljao Foma Fomič što mu drago, ovakvu se raspletu jamačno nije nadao.

Neću opisivati što se događalo za prvih časaka nakon ove zgode. Generalica udarila u vapaj koji kida dušu i počela se previjati na naslonjaču; gospodica se Perepelicina skamenila šta je to iznenada učinio ujak koji je dosad bio vazda pokoran; Nastenjka se nasmrt uplašila, a oko nje se mota otac; Sašenjka se obezumila od straha; ujak u neiskazanu uzbudjenju korača po sobi i čeka da mu se osvijesti mati; napokon Falalej koji na sav glas plače, oplakuje svoje gospodare — sve je to davalo sliku koja se ne može opisati. Dodajem još da je u taj čas grunula silna oluja: gromovi se čuli sve češće i češće, i krupna kiša zalupkala o prozore.

— Eto ti blagdančica! — progundao gospodin Bahčejev, nagnuo glavu i raširio ruke.

— Zlo se piše! — šapnem mu, a i sam sam bio izbezumljen — ali je barem otjeran Foma i neće ga više zvati.

— Mamice! Jeste li se osvijestili? Je li vam odlanulo? Možete li me napokon saslušati? — zapita ujak, a stao pred staričin naslonjač.

Ona digla glavu, skrstila ruke i molećim pogledom gleda sina koga još nikad u životu nije vidjela tako bijesna.

— Mamice! — nastavio on — čaša je prevršila, vidjeli ste i sami. Nisam želio da vam ovako iznesem sve to, ali čas je kucnuo i ne može se odgađati! Čuli ste klevetu, saslušajte dakle i obranu. Mamice, ja volim tu veoma plemenitu i uzvišenu djevojku, volim je odavno i nikad je neću prestati voljeti. Ona će usrećiti moju djecu i bit će vam najsmjernija kći, i zato sada, pred vama, u nazočnosti rođaka i mojih prijatelja, svečano polažem pred njene noge moju molbu i molim je neka mi iskaže beskrajnu čast i neka se privoli da mi bude žena.

Nastenjka se trgla, onda sva planula i skočila s naslonjača. Generalica neko vrijeme gledala sina, kao da ne razumije šta joj govori, onda zaciknula vapijući i bacila se pred njega na koljena.

— Jegoruška, dragi moj, vrati Fomu Fomiča! — zaviknula — odmah ga vrati! Jer ću inače do večeri umrijeti ako ga ne bude!

Ujak se zapanjio kad je pred sobom na koljenima ugledao staricu majku, svojeglavu i hirovitu. Bolan mu se osjećaj ogledao na licu; napokon se snašao i poletio da je diže i opet posađuje u naslonjač.

— Vрати Fomu Fomiča, Jegoruška! — vapije dalje starica — vrati prijana! Ne mogu živjeti bez njega!

— Mamice! — razjađen uzviknu ujak — zar vi niste ništa čuli što sam vam ovoga časa govorio? Ne mogu vratiti Fomu — shvatite to! Ne mogu i nemam prava nakon njegovog podlog i najgoreg klevetanja ovoga anđela čestitosti i kreposti. Shvaćate li, majčice, da mi je to dužnost, da mi moja čast naređuje sada da od kreposti odbijem klevetu! Čuli ste: ja prošim ruku ove gospođice i molim vas da blagoslovite našu vezu.

Generalica se opet trgla sa svojega mjesta i bacila na koljena pred Nastenjku.

— Predraga moja! Rođena moja! — zavrištala — nemoj za njega poći! Nemoj za njega poći nego ga namoli, predraga, da vrati Fomu Fomiča! Draga moja, Nastasja Jevgrafova! Sve ću ti dati, sve ću ti pokloniti ako ne podeš za njega. Nisam ja, starica, još sve proćerdala, ostalo mi je još mrvica poslije mo-

ga pokojnoga. Sve je tvoje, predraga, sve ću ti darovati, pa i Jegoruška će te obdariti samo me nemoj živu polagati u grob, namoli ga, vrati Fomu Fomiča!...

I dugo bi još zavijala i trabunjala starica da nisu Perepelicina i sve gotovanke, vrišćući i jecajući, poletjele da je dižu, zgrajući se što kleči pred najamljenom guvernantom. Nastenjka se prepala da se jedva održala na nogama, a Perepelicina čak i zaplakala od bijesa.

— Ubit ćete mamicu — viče ujaku — ubit ćete je! A vi, Nastasja Jevgrafovna, ne biste trebali da zavađate mamicu sa njihovim sinom; to i Gospod Bog brani.

— Ana Nilovna, jezik za zube! — zaviknu ujak. — Dosta sam trpio!

— Pa i ja sam dosta od vas pretrpjela! Šta vi to prekoravate mene za moju siromaštinu? Zar je teško uvrijediti sirotu? Nisam još vaša robinja! Ni zakoračiti neću više u vašu kuću, neću... još od danas...

Ali ujak nije slušao: prišao Nastenjki i smjerno je unvatio za ruku.

— Nastasja Jevgrafovna! Čuli ste moju prosidbu? — izgovori gledajući je sa zebnjom, gotovo očajan.

— Ne, Jegore Iljiču, ne! Ta bolje da se okanimo — odgovorila Nastenjka, a i ona posve klonula duhom. — Sve je to uzalud! — nastavila pa mu stiže ruke i roni suze. — Vi na kom jučerašnjega govorite tako... ali to ne može biti, vidite i sami. Mi smo se prevarili, Jegore Iljiču... Ali ja ću vas se uvijek sjećati kao svoga dobrotvora i... do vijeka ću se, do vijeka moliti za vas!...

Tu joj suze prekidoše glas. Jadnik ujak je očevito slutio taj odgovor pa nije ni kanio da odvraća, da prijanja... Nagnuo se prema njoj i slušao a svejednako joj još držao ruku, nijem i skršen. U očima mu se pojavile suze.

— Rekla sam vam još jučer — nastavila Nastja — da vam ne mogu biti žena. Vidite: vaši me neće... a ja sam sve to slutila odavno, već unaprijed: vaša nas mamica neće blagosloviti... drugi isto tako. I vi sami, premda se nećete kasnije pokajati, jer ste neobično velikodušan čovjek, ipak ćete biti nesretni zbog mene... zbog vašega dobrog karaktera...

— Baš zbog dobrog karaktera! Baš su dobri! Jest, Nastenjka, jest! — potvrdio starac otac, koji je stajao s druge strane uz naslonjač — tako je, eto ta se riječca i morala spomenuti.

— Neću da zbog mene uljegnem u kuću razdor — nastavila Nastenjka. — A za me se ne brinite, Jegore Iljiču, mene neće nitko dirnuti, nitko uvrijediti... otići ću tatici... još danas... Bolje je da se rastanemo, Jegore Iljiču...

I jadnica Nastenjka opet briznula u plač.

— Nastasja Jevgrafovna! Zar je to vaša posljednja riječ? izgovori ujak gledajući je neiskazano očajno. — Recite samo jednu riječ — i ja ću vam žrtvovati sve!...

— Posljednja, posljednja, Jegore Iljiču — prihvatio opet Ježevikin — a ona vam je tako dobro razjasnila sve to da se nisam, priznajem, tome nadao. Predobar ste čovjek, Jegore Iljiču, doista predobar, i veliku ste nam čast izvoljeli iskazati! Veliku čast, veliku čast!... A ipak vam nismo mi ravni, Jegore Iljiču. — Vama treba, Jegore Iljiču, takva mlada koja je i bogata, i odlična, i krasotica nad krasoticama, i čuvena također, i da sva u briljantima i u nojevu perju hoda po vašim sobama... Onda će možda i Foma Fomič popustiti malo... i blagosloviti! A Fomu Fomiča vratite! Nepravедno ste, nepravедno ste ga izvoljeli tako uvrijediti! Ta on je od kreposti, od izlišne revnosti izgovorio ono... I sami ćete kasnije govoriti da je od kreposti — vidjet ćete! Vrlo je vrijedan čovjek. A sada će, evo, pokisnuti. Bolje bi bilo da ga sada vratite... jer ćete ga i morati vratiti...

— Vрати га! Vрати! — zaviknula generalica — on ti, dragi moj, govori istinu!...

— Jest — nastavio Ježevikin — evo i vaša roditeljica izvolijevaju da umiru — uzalud... Ded ga vratite! A ja i Nastja krenut ćemo međutim...

— Počekaј, Jevgrafe Larioniču! — zaviknuo ujak — zaklinjem te! Još samo jednu riječ, Jevgrafe, samo jednu riječ...

Kad je to rekao, otišao, sjeo u kutu na naslonjač, pognuo glavu i prekrrio rukama oči kao da nešto premišlja.

U taj čas strahovito udario grom gotovo iznad same kuće. Sva se zgrada potresla. Generalica uzviknula, Perepelicina također, gotovanke se prenerazile od straha te se krste a s njima i gospodin Bahčejev.

— Oče Ilija proroče! — šapnulo pet-šest glasova u jedan glas, u isti mah.

Odmah iza groma udario takav pljusak te se činilo da se cijelo jezero izlilo na Stepančikovo.

— A šta li će sad biti od Fome Fomiča u polju? — zapištalala gospođica Perepelicina.

— Jegoruška, vrati ga! — očajnim glasom zaviknula generalica i kao luda poletjela prema vratima. Zadržase je gotovanke; okružile je, tješe je, cmizdre, cvile. Najstrahovitija graja!

— Otišli su u samu kaputu; barem da su ponijeli kabanicu! — nastavila Perepelicina. — Ni kišobran nisu ponijeli. Ubit će ih sada grom!

— Svakako će ga ubiti! — prihvatio Bahčev — i još će ga iza toga pokvasiti kiša!...

— Šutite barem vi! — šapnem mu.

— Ta je li on čovjek ili nije? — gnjevno mi odgovori Bahčev. — Ta nije pas. Ti i sam ne bi valjda izišao na ulicu. Hajde iziđi, okupaj se onako za zabavu.

Sluteći rasplet i bojeći ga se, prvi priđem ujaku koji kao da se ukočio u naslonjaču.

— Ujo — rekoh saginjući se prema njegovu uhu — zar ćete pristati da vratite Fomu Fomiča? Shvatite da će to biti vrhunac nepristojnosti, barem dok je ovdje Nastasja Jevgrafova.

— Prijatelju moj — odgovori ujak a digao glavu i odlučno mi gledao u oči — u ovome sam časku sudio sebi i sada znam šta treba da činim. Ne vodi brige, nitko neće Nastju uvrijediti — udesit ću tako.

Ustao sa stolice i prišao majci.

— Mamice — reče umirite se; vratit ću Fomu Fomiča, stići ću ga; još nije mogao daleko odmaći. Ali kunem vam se, on će se vratiti jedino uz taj uvjet da ovdje, javno, pred svim svjedocima prizna svoju krivicu i da ovu veoma plemenitu gospođicu zamoli za oprost. Stići ću ga! Prisilit ću ga! Inače neće prekoračiti praga ove kuće. Još vam se, mamice, svečano kunem: ako pristane na to sam, od svoje volje, voljan sam da mu se bacim pred noge i da mu poklonim sve, sve što god mogu da poklonim, a da djeci svojoj ne učinim ništa nažao! A ja se od današnjega dana potpuno povlačim. Zapala je zvijezda moje sreće! Odlazim iz Stepančikova. Živite svi ovdje mirno i sretno. A ja idem u pukovniју — pa ću u bojnim burama, na bojištu, provesti svoj očajnički život... Dosta je! Idem!

U taj se čas otvorila vrata, a pred zbunjenim se društvom pojavio Gavrila, posve prokvašen, sav zablacen da gore i ne može biti.

— Šta ti je? Otkuda? Gdje je Foma? — uzviknu ujak i poleti put Gavrile.

Za njim poletjeli svi te s pomamnom radoznalošću okružili starca s kojega je zaista curkom curila blatna voda. Vrištanje, kukanje, kricanje pratilo je svaku Gavrilinu riječ.

— Ostavio sam ga kod brezika, bit će vrstu i pol odavde — započeo on plačnim glasom. — Konj se uplašio groma i sletio u jarak.

— Pa... — zaviknuo ujak.

— Kola se prevalila...

— Pa... a Foma?

— Upali su u jarak.

— Pa, ded dovrši, mučitelju!

— Ozlijedili su bok i zaplakali. Ja sam ispregnuo konja i dojahao ovamo da javim.

— A Foma je ostao ondje?

— Ustao i uputio se, opirući se o štapić — završio Gavrila, onda uzdahnuo i oborio glavu.

Suze i ridanje dama ne može se opisati.

— Polkana! — zaviknuo ujak i poletio iz sobe. Dovedi Polkana; ujak skočio na njega, neosedlana i za časak nam topot konjskih kopita javio da je započela potjera za Fomom Fomičem. Ujak odjurio čak i bez kape.

Dame poletjele prema prozorima. Između kukanja i jecanja čuli su se i savjeti. Raspravljaju o tom da Fomi Fomiču odmah treba topla kupelj, da ga treba protresti žestom, o prsnom čaju, o tom da Foma Fomič »ni mrvica kruha nisu od jutra uzeli u usta i da su sada natašte«. Gospođica Perepelicina našla naočare što ih je bio zaboravio, u koricama, i taj nalazak izazva neobičan dojam; generalica vapi i plačući poletjela put njih i, ne ispuštajući ih iz ruku, opet se promolila kroz prozor da gleda na cestu. Očekivanje doseglo napokon posljednji stupanj napetosti... U drugom kutu Sašenjka tješi Nastju; zagrlile se i plaču. Nastenika drži Iljušu za ruku i svaki čas je ljubi, oprašta se sa svojim učenicom. Iljuša plače i jeca, i sam još ne znajući zašto. Ježevikin i Mizinčikov na strani raspravljaju o nečem. Učinilo mi se da će Bahčev, gledajući djevojke, gotovo i sam zacmizdriti. Ja sam mu prišao.

— Jest, gospodine — reći će on — Foma Fomič će valjda i otići odavde, ali to vrijeme još nije došlo: još mu nisu pribavili zlatoroge volove za kočiju! Ni brige vas, gospodine, istisnut će on iz kuće gospodare i sam će ostati!

Prošla oluja i gospodin Bahčejev očito promijenio svoje uvjerenje.

Odjednom zaorilo: »Voze ga! voze!«, i dame vrišteći poletjele prema vratima. Od ujakova odlaska nije još bilo prošlo ni deset časaka; činilo se da je nemoguće tako brzo dovesti Fomu Fomiča; ali zagonetka se razjasnila kasnije vrlo jednostavno: kad je Foma Fomič otpravio Gavrilu, zaista se »uputio sa štapićem«; ali kako se osjetio sasvim osamljen, usred oluje, groma, pljuska, vrlo se sramno prepao, krenuo natrag u Stepančikovo i potrčao za Gavrilom. Ujak ga je sreo već u selu. Zaustavili odmah kola koja su prolazila; seljaci se sjatili i posadili umirenoga Fomu Fomiča na kola. Tako ga i dopremiše pravo u raskriljeni zagrljaj generalici koja se gotovo izbezumila od strave kad je vidjela u kakvu je stanju. Bio je još blatniji i mokriji nego Gavрила. Nastala najuzasnija žurba; htjeli su ga odmah odvući gore i presvući mu rubeninu; viču da se donese bazgov čaj i druga okrepn sredstva, motaju se na sve strane bez ikakva smisla; svi govore u isti mah... Ali Foma kao da ne opaža nikoga i ništa. Vode ga ispod ruke. Kad je došao do svojega naslonjača, teško se spustio u nj i sklopio oči. Netko zaviknuo da umire: digla se strahovita dernjava; ali se najviše dere Falalej te nastoji da se kroz skup gospođa progura do Fome Fomiča i da mu odmah poljubi ručicu.

V

FOMA FOMIČ GRADI SVEOPĆU SREĆU

— Kamo su me to doveli? — progovorio napokon Foma glasom čovjeka koji umire za istinu.

— Prokleti mlitonja! — šapnuo do mene Mizinčikov — kao da ne vidi kamo su ga doveli. Sad će se, evo, prenemagati!

— Kod nas si, Foma, među svojima si! — uzviknuo ujak — ohrabri se, umiri se! I zaista, Foma, trebalo bi sada da se preobučeš, jer ćeš se razboljeti... A ne bi li se okrijepio — a? Tako, ovako... čašicu čegagod, da se ugriješ...

— Malage bih sada — zastenjao Foma i opet sklopio oči.
— Malage? Teško da je imamo! — reći će ujak zabrinut, gledajući Praskovju Iljiničnu.

— Kako ne bi bilo! — prihvatila Praskovja Iljinična — ostale su pune četiri boce — i ona odmah, zveckajući ključevima, otrčala po malagu, praćena dovicama svih dama koje su se prilijepile oko Fome kao muhe oko slatkoga. Zato se gospodin Bahčejev zgražao do krajnosti.

— Malage mu se prohtjelo! — progundao gotovo naglas.
— I zatražio takva vina koje nitko ne pije! Pa tko bi i pio sada malagu osim ovakva podlaca kakav je on? Pi, prokleti! Pa, a šta ja tu stojim? Šta tu čekam?

— Foma — započeo ujak, a mete se pri svakoj riječi — evo sada... kad si se odmorio i kad si opet s nama... to jest, htjedoh reći, Foma, da razumijem kako si maloprije, kad si okrivio, štono riječ, najnedužnije stvorenje.

— Gdje je, gdje je ona, moja nedužnost? — prihvatio Foma kao da je u vrućici i u bunilu — gdje su moji zlatni dani? Gdje si, zlatno moje djetinjstvo kad sam, nedužan i krasan, trčao poljima za proljetnim leptirom? Gdje je, gdje je to vrijeme? Vratite moju nedužnost, vratite je!...

I Foma raširio ruke pa se obraća svima redom kao da je njegova nedužnost u nekoga od nas u džepu — Bahčejev gotovo pucao od gnjeva.

— Eto, šta mu se prohtjelo! — zagundao razjaren. — Dajte mu njegovu nedužnost! Hoće li da se cjeliva s njom, šta li? Možda je i kao dječak bio isto takav razbojnik kakav je sada! Zakleo bih se da je bio!

— Foma!... — započeo opet ujak.

— Gdje su, gdje su oni dani kad sam još vjerovao u ljubav i volio čovjeka? — viče Foma — kad sam se grlio s čovjekom i plakao mu na grudima? A sada — gdje sam? Gdje sam?

— Kod nas si, Foma, umiri se! — kriknuo ujak — a evo šta ti htjedoh reći, Foma...

— Kad biste sada bar vi šutjeli — zapištala Perepelicina i zmijske joj očice bljesnule pakosno.

— Gdje sam? — nastavio Foma — tko je to oko mene? To su bivoli i bikovi koji su u me uperili rogove. Živote, a šta si ti? Živi, živi, budi obeščašćen, osramoćen, umaljen, izbijen, a kad ti pijeskom zaspu grob, onda će se tek osvijestiti ljudi, i tvoje će jadne kosti prigriječiti spomenikom!

— Ljudi božji, počeo je govoriti o spomenicima! — šapnuo Ježevikin i pljesnuo rukama.

— O, ne dižite mi spomenika! — viče Foma — ne dižite mi ga! Ne trebaju mi spomenici! U svojim srcima dignite mi spomenik, ništa više ne treba, ne treba, ne treba!

— Foma! — prekinuo ga ujak — prestani! Umiri se! Ne treba govoriti o spomenicima! Saslušaj me samo... Vidiš, Foma, shvaćam da si ti možda, štono riječ, plamtio plemenitim ognjem kad si me maloprije korio; ali ti si se, Foma, zaletio i prekoračio granicu kreposti — uvjeravam te, prevario si se, Foma...

— Ta hoćete li prestati? — zapištala opet Perepelicina — zar bi da ubijete nesretnika zato što vam je u rukama?...

Za Perepelicinom se trgla i generalica, a za njom sva njena družba; svi zamahali ujaku neka prestane.

— Ana Nilovna, šutite, a ja znam šta govorim! — odlučno odgovori ujak. — To je svetinja! Radi se o časti i pravdnosti. — Foma! Ti si razborit čovjek, ti moraš ovoga časa zamoliti za oprostnje najplemenitiju djevojku koju si uvrijedio.

— Kakvu djevojku? Kakvu djevojku sam uvrijedio? — izgovorio Foma, u nedoumici šibajući očima po svima njima, kao da je potpuno zaboravio sve što je bilo i ne razumije o čemu je riječ.

— Jest, Foma, pa ako ti sada sam, od svoje volje, plemenito priznaš svoju krivicu, to ću ja, kunem ti se, Foma, pasti pred tvoje noge, i onda...

— A koga sam to uvrijedio? — vapije Foma — kakvu djevojku? Gdje je ona? Gdje je ta djevojka? Napomenite mi bilo što o toj djevojci!

U taj čas Nastenjka, zbunjena i uplašena, prišla Jegoru Iljiču i potegla ga za rukav.

— Nemojte, Jegore Iljiču, okanite ga se, ne treba mi isprika! Čemu sve to? — govori molećim glasom. — Manite se toga!

— A! Sad se sjećam! — zaviknuo Foma. — Bože! Sjećam se! O, pomozite, pomozite mi da se sjetim! — moli on, čini se, neobično uzbuđen. — Recite, je li istina da su me otjerali odavde kao najšugavijega psa? Je li istina da me je udario grom? Je li istina da su me odavde izbacili niza stepenice? Je li istina? Je li to istina?

Plać i vapaji dama bili su najrječitiji odgovor Fomi Fomiču.

— Jest, jest — ponavlja — sjećam se... sjećam se sada da sam nakon groma i moga pada trčao ovamo, gonjen grmljavinom, da izvršim dužnost i nestanem zauvijek! Pridignite me! Kakogod slab bio sada, moram izvršiti dužnost.

Odmah ga pridigli s naslonjača. Foma zauzeo oratorsku pozu i pružio ruku.

— Pukovniče! — uzviknu — sada sam se osvijestio sasvim; grom mi još nije ubio umne sposobnosti; ostao sam doduše gluh na desno uho, ali to nije možda toliko od groma, koliko od pada niza stepenice... Ali, šta je to! I komu je stalo do desnoga Fomina uha!

Posljednje svoje riječi začinio je Foma tolikom tužnom ironijom i popratio ih takvim žalosnim smiješkom da su se opet razlijevali jecaji ganutih dama. Sve one prijekorno, a neke bijesno gledaju ujaka, koji se već snuždio pred takvim složnim iskazom sveopćega mišljenja. Mizinčikov pljunuo i otišao do prozora. Bahčejev me sve jače gurkao laktom; jedva je mogao da miruje na mjestu.

— Slušajte, dakle, sada cijelu moju ispovijed! — zavapio Foma i sve ošinu oholim, odrješitim pogledom — a ujedno i odlučite o sudbini nesretnoga Opiskina! Jegore Iljiču! Već odavno sam vas motrio, motrio da mi je srce zamiralo i vidio sve, sve, još onda kad niste ni slutili da vas motrim. Pukovniče, možda sam se varao; ali sam znao vašu sebičnost, vaše beskrajno samoljublje, vašu izuzetnu požudu, i tko će me okriviti zato što sam i nehotice zadržtao zbog časti najnedužnije osobe?

— Foma, Foma!... uostalom nemoj ti, Foma, odviše rastezati! — zaviknuo ujak, uznemiren zbog patničkog izraza na Nastenjkinu licu.

— Nije me toliko bunila nedužnost i povjerljivost te osobe, koliko njena neiskrenost — nastavio Foma kao da i nije čuo ujakovu opomenu. — Vidio sam da joj se u srcu rascvjetava nježan osjećaj kao proljetna ruža, i nehotice sam se sjetio Petrarke koji je kazao da je »nedužnost često samo za vlasak udaljena od propasti«. Uzdisao sam, jecao, i premda sam za tu djevojku, čistu kao biser, pripravan bio da dam kao jamstvo svu svoju krv, tko mi je mogao jamčiti za vas, Jegore Iljiču? Znao sam neobuzdanu težnju vaših strasti; znao sam da biste bili pripravnici sve žrtvovati samo da im

na trenutak udovoljite, pa sam odjednom zaronio u bezdan užasa i bojazni za sudbinu najplemenitije među djevojkama... — Foma! Zar si mogao to i pomisliti? — uzviknuo ujak.

— Srce mi je zamiralo dok sam vas motrio. Ako hoćete da doznate kakvu sam muku mučio, zapitajte Shakespearea: on će vam u svojem »Hamletu« ispričati moju duševnu raspoloženje. Postao sam sumnjičav i strašan. U svom nemiru, u svom negodovanju vidio sam sve u crnoj boji, a to nije ona »crna boja« o kojoj se pjeva u poznatoj romansi — budite uvjereni! Zato ste i vidjeli kako sam tada želio da nju uklonim iz te kuće: htio sam da je spasim; zato ste i vidjeli da sam ovo posljednje vrijeme bio ljut i kivan na sav ljudski rod. O, tko će me sada izmiriti s čovječanstvom? Osjećam da sam, možda, bio i strog i nepravedan prema vašim gostima, prema vašem nećaku, prema gospodinu Bahčevu, kad sam ga ispitivao astronomiju: ali tko će me kriviti za moje tadašnje duševno raspoloženje? Pozvat ću se opet na Shakespearea i reći ću da mi se budućnost prikazivala kao mračan ponor neznane dubljine, na dnu kojega leži krokodil. Osjećao sam da mi je dužnost predusresti nesreću, da sam postavljen, da sam imenovan za to — i šta je bilo? Vi niste razumjeli najplemenitije pobude moje duše nego ste mi za sve to vrijeme uzvraćali pakošću, nezahvalnošću, porugom, poniženjem...

— Foma! Ako je tako... dabome, osjećam... — uzviknuo ujak neobično uzbuđen.

— Ako doista osjećate, pukovniče, onda me izvolite saslušati do kraja a ne prekidati. Nastavljam: sva mi je dakle krivica bila što sam se odviše kinio radi udesa i sreće toga djeteta: jer ona je prema vama još dijete. Najuzvišenija ljubav prema čovječanstvu preobrazila me je u to vrijeme u bjesomučna čovjeka kojim su ovladali bijes i mržnja. Voljan sam bio da nasrćem na ljude i da ih razdirem. I znate li, Jegore Iljiču, da su svi vaši čini kao namjerice potvrđivali svakoga časa moju sumnjičavost i uvjeravali me o svim mojim sumnjama. Zna li da sam jučer kad ste me obasipali svojim zlatom da me udaljite od sebe, pomislio: »On udaljuje od sebe u mojoj osobi svoju savjest da lakše izvrši zločinstvo«...

— Foma, Foma! Zar si to mislio jučer? — u užasu zaviknuo ujak — gospode bože, a ja nisam ništa ni sumnjao!

— Sama su mi nebesa udahnjivala te sumnje — nastavio Foma. — I zaključite sami šta sam i mogao pomisliti kad

me je puki slučaj te iste večeri nanio na onu kobnu klupu u parku, šta sam osjetio u tom času — o bože! — kad sam napokon rođenim očima razabrao da su se sve sumnje obistinile odjednom u punoj jasnoći? Ali preostajala mi je još jedna nada, slaba, dabome, ali ipak nada — i šta je bilo? Jutros je vi sami obarate u prah i ruševine! Šaljete mi pismo; iznosite namjeru da se oženite; molite me da ne razglašujem... »Ali zašto«, pomislio sam, »zašto mi piše baš sada kad sam ga već zatekao, a nije mi pisao prije? Zašto mi prije nije doletio, sretan i krasan — jer ljubav krase lice — zašto mi se nije onda bacio u zagrljaj, nije mi na grudima ronio suze beskrajsne sreće i nije mi ispričivao sve, sve?« Zar sam ja krokodil koji bi vas samo proždrio, a ne bi vam dao koristan savjet? Ili sam kakav oduran kukac koji bi vas samo ugrizao, a ne bi pripomogao vašoj sreći? »Jesam li ja njegov prijatelj, ili najgnusniji među kukcima?« — eto to sam pitanje zadao sebi jutros! »Zašto je, napokon«, mislio sam, »zašto je pozivao iz prijestolnice nećaka i ženio ga tom djevojkom, nego zato da prevari i *lakoumna* nećaka, a da, međutim, tajom i dalje ustraje u najzločinskijoj namjeri?« Jeste, pukovniče, ako je itko učvrstio u meni misao da je vaša uzajamna ljubav zločinačka, bili ste to vi sami, i jedini vi! Štaviše, vi ste zločinac i prema toj djevojci jer ste nju, čistu i čestitu, svojom nespretnošću i sebičnom nepovjerljivošću izvrgli kleveti i teškim sumnjama!

Ujak oborio glavu i šuti: Fomina bi rječitost očito pobila sve što bi uzvratilo, i već priznaje da je pravi zločinac. Generalica i njena družba šuteći i smjerno slušaju Fomu, a Perepelicina pakosno i slavodobitno gleda jednu Nastenjku.

— Preneražen, rasrđen, utučen — nastavio Foma — zaključao sam se danas i molio se da bi me Bog nadahnuo pravim mislima! Napokon sam smislio da vas posljednji put i javno iskušam. Možda sam se toga odviše gorljivo prihvatio, možda sam se prejako odao svojem negodovanju; ali radi mojih najplemenitijih pobuda vi ste me izbacili kroz prozor! Kad sam padao kroz prozor, mislio sam u sebi: »Eto tako se uvijek na svijetu nagrađuje krepost!« Onda sam tresnuo o zemlju i poslije toga se jedva i sjećam šta se dalje dogodilo sa mnom.

Visak i jecanje prekidoše Fomu pri tom tragičnom sjećanju. Generalica poletjela put njega, s bocom malage u rukama što ju je baš bila istrгла iz ruku Praskovji Iljinični

koja se bila vratila, ali Foma veličanstveno otklonio rukom i malagu i generalicu.

— Stanite! — zaviknu — moram dovršiti. Šta se dogodilo nakon moga pada — ne znam. Znam samo to da sada, mokar i pripravan da zapadnem u groznicu, stojim ovdje da stvorim vašu uzajamnu sreću. Pukovniče! Po mnogim znacima, koje sada neću iznositi, uvjerio sam se najzad da je vaša ljubav bila čista i, čak, uzvišena, premda u isti mah i zločinski nepovjerljiva. Izbijen, ponižen, osumnjičen da sam uvrijedio djevojku kojoj bih za čast, kao vitez iz srednjega vijeka, bio pripravan da prolijem svu svoju krv do posljednje kapi — odlučio sam da vam sada pokažem kako se za uvrede sveti Foma Opiskin. Pružite mi ruku, pukovniče!

— Drage volje, Foma! — uzviknu ujak. — I jer si se sada potpuno izjasnio o časti najplemenitije osobe, to... razumije se... evo ti moje ruke, Foma, zajedno s mojim kajanjem...

I ujak mu vatreno pružio ruku i ne sluteći još šta će se iz toga izležiti.

— Dajte mi i vi ruku — nastavio Foma slabim glasom, razdvajajući skup dama što se slegao oko njega, i obraćajući se Nastenjki.

Nastenjka se zbunila, smela i bojažljivo gleda Fomu.

— Pridite, pridite, milo moje dijete! To je potrebno za vašu sreću — ljubazno dodao Foma, a svejednako još drži u rukama ujakovu ruku.

— Šta to snuje? — reći će Mizinčikov.

Nastja uplašena i dršćući prišla polagano Fomi i bojažljivo mu pružila ručicu.

Foma uzeo tu ručicu i položio je u ujakovu ruku.

— Sjedinjujem i blagosiljam vas — izgovorio najsvečanijim glasom — pa ako blagoslov stradaoca, izmorenoga jadom, može da vam koristi, neka vam je sretno! Evo kako se sveti Foma Opiskin! Hura!

Sveopće čuđenje bilo je beskrajno. Rasplet je bio tako ne-nadan da su se svi kao ukočili. Generalica, kako je bila zinula, a u rukama držala bocu malage, tako je i ostala. Perepelicina problijedjela i stresla se od srdžbe. Gotovanke spljesnule ruke i skamenile se na svojim mjestima. Ujak zadrhtao i htio nešto reći, ali nije mogao. Nastja problijedjela kao smrt i plašljivo izgovorila da »to ne treba«... — ali je već bilo prekasno. Bahčejev — to mu se mora priznati — prvi prihvatio »hura« Fome Fomića, za njim ja, za mnom, koliko je mogla svojim

zvonkim glasićem, Sašenjka, pa odmah poletjela da grli oca; onda Iljuša, onda Ježevikin; tek nakon svih Mizinčikov.

— Hura! — zaviknuo po drugi put Foma — hurra! I na koljena, djeco srca moga, na koljena pred najnježniju majku! Molite je za blagoslov, a ako treba, ja ću i sâm kleknuti pred nju zajedno s vama...

Ujak i Nastja, koji se još nisu ni pogledali, zaplašeni, a, reklo bi se, i ne shvaćajući šta čine, klekli pred generalicu; svi se zgrnuli oko njih; ali starica stoji kao gromom ošinuta i nikako ne zna šta da radi. Foma pomogao i tu: kleknuo i on pred svoju pokroviteljicu. U nje odjednom nesta svake nedoumice. Briznula u plač i izgovorila najzad da pristaje. Ujak skočio i stisnuo Fomu u zagrljaj.

— Foma, Foma!... — izgovori, ali glas mu se prekinuo i nije mogao nastaviti.

— Šampanjca! — zaviknuo Stepan Aleksejevič. — Hura!

— Ne, ne treba šampanjca — prihvatila Perepelicina koja je već dospjela da se snađe i da predvidi sve prilike, a u isti mah i posljedice — nego Bogu zapaliti svijeću, pred ikonom se pomoliti i ikonom blagosloviti kako svi pobožni ljudi rade...

Odmah svi poletjeli da izvrše razboriti savjet; nastala užasna žurba. Trebalo je upaliti svijeću. Stepan Aleksejevič primaknuo stolicu i popeo se da upali svijeću pred ikonom, ali odmah skrhao stolicu i bubnuo na pod, zadržavši se ipak na nogama. Nimalo se nije rasrdio nego odmah s poštovanjem prepustio mjesto Perepelicinoj. Tanana Perepelicina za tren svršila posao: svijeća planu. Monahinja i gotovanke počele se krstiti i klanjati do zemlje. Skinuli Spasiteljevu ikonu i dali je generalici. Ujak i Nastja klekli opet, i ceremonija se završila uz pobožne Perepelicine upute, koja je svaki čas priklapala: »Poklonite se do nožica, cjelujte ikonu, poljubite majčici ruku!« Poslije mladoženje i mlade smatrao je gospodin Bahčejev za svoju dužnost da i on cjeliva ikonu a pri tom poljubio i majčici generalici ručicu. Bio je u neopisivu zanosu.

— Hura! — uzviknuo iznova. — A sad ćemo se ipak napiti šampanjca!

Uostalom i svi su ostali bili u zanosu. Generalica plače, ali sada su to već bile suze radosnice: veza koju je blagoslovio Foma odmah je u njenim očima postala i dolična i sveta — a što je glavno, osjeća da se Foma Fomič proslavio i sada će sigurno ostati uz nju zauvijek. Sve gotovanke, barem naoko,

pridružile se sveopćem zanosu. Ujak čas kleca na koljena pred majkom i ljubi joj ruke, čas leti da grli mene, Bahčejeva, Mizinčikova i Ježevikina. Iljušu je gotovo zagušio u zagrljaju. Saša poletjela da grli i ljubi Nastenjku. Praskovja Iljinična roniti suze. Kad je to opazio gospodin Bahčejev, prišao joj — njenoj ručici. Starkelja se Ježevikin razdragao i u kutu plače, otirući oči svojim jučerašnjim kockastim rupcem. U drugom kutu cmizdri Gavrilu i smjerno gleda Fomu Fomiča, a Falalej rida u sav glas, prilazi svima pa svima ljubi ruke. Sve ih obuzeo osjećaj sreće. Nitko još ne začinja govora, nitko se ne razgovara; kao da je već sve rečeno; čuju se samo radosni uzvici. Nitko još ne shvaća kako se sve to tako brzo uredilo. Znaju samo da je sve to uradio Foma Fomič i da je to istinita i neoboriva činjenica.

Ali nije još proteklo ni pet časova nakon sveopće sreće kad među njih banu iznenada Tatjana Ivanovna. Na koji je način, kakvim očutom mogla, sjedeći gore u svojoj sobi, tako brzo doznati za ljubav i za svadbu? Uletjela blažena lica, sa suzama radosnicama u očima, u zamamno elegantnoj haljini (gore je ipak dospjela da se preobuče), te uz glasne krikove poletjela ravno put Nastenjke da je grli.

— Nastenjka! Nastenjka! Ti si ga voljela, a ja nisam ni znala — uzviknula. — Bože! Oni su se voljeli, muku mučili tiho, tajom! Proganjali su ih! Kakav je to roman! Nastja, draga moja, kaži mi pravu istinu: zar ti zbilja voliš toga bezumnika?

Mjesto odgovora Nastja je zagrlila i poljubila.

— Bože, kakav je to divan roman! — i Tatjana Ivanovna od zanosu zapljeskala dlanovima. — Slušaj, Nastja, slušaj, andale moj, svi su muškarci, svi do jednoga nezahvalnici, izrodi i nisu vrijedni naše ljubavi. Ali je on možda najbolji među njima. Priđi mi, bezumniče! — uzviknula obraćajući se ujaku i hvatajući ga za ruku — zar si ti zaljubljen? Zar si ti sposoban da voliš? Gledaj me: hoću da ti pogledam u oči; hoću da vidim lažu li te oči ili ne lažu? Ne, ne, ne lažu: u njima se sjaja ljubav. O, kako sam sretna! Nastenjka, draga moja, slušaj, ti nisi bogata: ja ću ti pokloniti trideset tisuća. Uzmi, zaboga! Meni će ostati još mnogo. Ne, ne, ne! — zaviknula i zalamatala rukama kad je vidjela da Nastja hoće da odbije. — Šutite i vi, Jegore Iljiču, to se vas ne tiče. Ne, Nastja, ja sam već odlučila tako — da tebi poklonim; odavno sam htjela da ti poklonim, i samo sam čekala prvu tvoju ljubav... Želim

da gledam vašu sreću. Uvrijedit ćeš me ako ne uzmeš; ja ću plakati, Nastja... Ne, ne, ne i ne!

Tatjana je Ivanovna bila u takvu zanosu te nisu mogli, barem u ovaj čas, da joj se opiru, a i žao im je bilo. Nisu to ni počeli nego su odgodili do druge prilike. Ona poletjela da ljubi generalicu, Perepelicinu — sve nas. Bahčejev se na najuljudniji način progurao do nje i zamolio je za ručicu.

— Draga moja! Prijateljice moja! Oprosti meni glupanu ono maloprijašnje: nisam znao da je u tebe tako zlatno srdašće!

— Bezumniče! A ja tebe odavno znam — zanosno i nestašno protrepala Tatjana Ivanovna, udarila Stepana Aleksejeviča rukavicom po nosu i prhnula od njega kao zefir, okrznuvši ga svojom raskošnom haljinom. Debeljko uljudno uzmaknu.

— Vrlo vrijedna gospodica! — izgovori on ganut. — A nos su Nijemcu eto prilijepili! — šapnuo mi povjerljivo, radosno mi gledajući u oči.

— Kakav nos? Kakvom Nijemcu? — zapitao sam u čudu.

— Pa onomu naručenomu, što svojoj Njemici ljubi ručicu, a ona rupcem utire suzu. Jevdokim mi ga je popravio još jučer; a maloprije, kad smo se vratili iz potjere, poslao sam čovjeka na konju po to... Nabrzo će donijeti. Divna stvar!

— Foma! — uzviknuo ujak izbezumljen od zanosu — ti si začetnik naše sreće. Čime bih ti uzvratilo?

— Ničim, pukovniče — odgovori Foma tupa izraza. — *Ne obazirite se i dalje na mene* i budite sretni bez Fome.

Bio je očito uvrijeđen: u sveopćem veselju kao da su ga bili zaboravili.

— Sve je to, Foma, od zanosu! — uzviknu ujak. — Ja, brate, i ne znam više gdje sam. Slušaj, Foma, ja sam te uvrijedio. Sav život moj, sva krv moja ne bi dostajala da iskupi uvredu, i zato šutim, pa se i ne ispričavam. Ali ako ti kad bilo ustreba moja glava, moj život, ako ustreba da se za te bacim bezdanu u zjalo, samo zapovjedi i vidjet ćeš... Ništa više ne želim reći, Foma.

I ujak odmahnuo rukom, potpuno uvjeren da ne bi ništa više mogao dometnuti što bi jače moglo izraziti njegovu misao. Samo je gledao Fomu zahvalnim očima, punim suza.

— Evo, kakav su andeo oni! — zapištala i gospodica Perepelicina u pohvalu Fomi.

— Jest, jest — prihvatila Sašenjka — nisam ni znala da ste vi, Foma Fomiču, tako dobar čovjek, i bila sam neuljudna

prema vama. A vi mi, Foma Fomiču, oprostite, i budite uvjereni da ću vas od svega srca voljeti. Da samo znate koliko vas sada štujem!

— Jest, Foma! — prihvatio Bahčejev — oprost i meni glupanu! Nisam te znao, nisam znao! Ti, Foma Fomiču, nisi samo učenjak nego si zaista i junak! Cijela je moja kuća tebi na raspolaganju... A najbolje, dođi, brate, prekosutra do mene, pa i s majicom generalicom, pa i s mladoženjom, i s mladom — a šta tu! Dođi do mene sa cijelom kućom! Evo, dakle, kako ćemo da ručamo — neću unaprijed da se hvalim, ali jedno ću da kažem: jedino ptičjega vam mlijeka neću najamiti! Zadajem tvrdi riječ!

Usred veselja prišla Fomi Fomiču i Nastenjka te ga bez ikakvih riječi zagrlila i poljubila.

— Foma Fomiču! — reći će — vi ste naš dobrotvor, vi ste nam toliko učinili da i ne znam čime bih vam sve to uzvratila, samo znam da ću vam biti najnježnija, najsmjernija sestra...

Nije mogla da izgovori: suze su joj gušile riječi. Foma ju je poljubio u glavu i suze mu potekle.

— Djeco moja, djeco srca moga! — reče. — Živite, cvatite, a u sretnim se časovima sjećajte kadšto jadnoga prognanika! A za sebe ću reći da je nesreća možda majka kreposti. To je rekao, čini mi se, Gogolj,¹ uman pisac, ali u kojega ima ponekad jezgrovitih misli. Progonstvo je nesreća! Kao skitalac ću krenuti sada sa mojom štakom i, tko bi znao, možda ću po svojim nesrećama biti još kreposniji! Ta mi je misao jedina utjeha što mi je preostala!

— Ta... kamo bi da odeš, Foma? — prestrašen zaviknu ujak. Svi zadržali i okrenuli se Fomi.

— A zar mogu ostati u vašoj kući nakon vašega maloprijašnjeg postupka, pukovniče? — zapitao Foma neobično dostojanstveno.

Ali mu nisu dali da govori: svi se uzvikali i zaglušili mu riječi. Posadili ga u naslonjač, pa ga zaklinju, oplakuju i tko bi znao šta još sve ne rade od njega. Njemu, dabome, nije bilo ni nakraj pameti da ode iz »te kuće«, isto onako kao ni maloprije, kao ni jučer, kao ni onda kad je kopao u povrtnjaku. Zna da će ga ponizno zaustaviti, priljepiti se uza nj, pogo-

¹ Gogolj je u »Izabranim mjestima iz dopisivanja s prijateljima« napisao: »... Nesreća ublažuje čovjeka; narav mu tada postaje osjetljivija...«

tovo kad je sve njih usrećio, kad su svi iznova povjerovali u njega, kad su svi bili voljni da ga nose na rukama i da to smatraju za čast i za sreću. Ali, vjerojatno, nedavni malodušni povratak kad se uplašio oluje, škaklja mu ambiciju i podbada ga da se još kakodok pojunači, a što je glavno — napast ga goni da se malo prenemaže; takva je lijepa prilika da se razgovori, da oslika, prikaže, nahvali sama sebe te nizašto ne može da se odupre napasti. I ne odupire joj se; istrgnuo se onima koji ga ne puštaju; ište svoju štaku, moli neka mu vrate slobodu, neka ga puste da ide u bijeli svijet; u »toj je kući« obeščaćen, izbijen, a vratio se zato da stvori sveopću sreću; može li on, najzad, ostati u »kući nezahvalnosti i jesti šči, doduše zasitnu, ali začinjenu batinama?« Napokon je prestao da im se otima. Opet ga posadili u naslonjač; ali mu se rječitost ne prekida.

— Zar me nisu vrijeđali ovdje? — viče — zar mi nisu plazili jezik? Zar mi niste i vi sami, pukovniče, poput neuke mještanske djece po gradskim ulicama, svaki čas pokazivali šipak i brus? Jest, pukovniče! Ne odustajem od te usporedbe, jer ako mi ih i niste pokazali fizički, svejedno je, bili su to moralni šipci, a moralni su šipci u nekim prilikama čak i uvredljiviji od fizičkih. A da i ne govorim o batinama...

— Foma, Foma! — uzviknu ujak — ne ubijaj me tim spominjajem. Kazao sam ti već, sva moja krv ne dostaje da opere tu uvredu. Budi dakle velikodušan! Zaboravi, oprost, i ostani da gledaš našu sreću! To je, Foma, tvoje djelo...

— ... Hoću da volim čovjeka — viče Foma — a meni ne daju čovjeka, brane mi da volim, otimlju mi čovjeka! Dajte, dajte mi čovjeka da ga mogu voljeti! Gdje je taj čovjek? Kamo se sakrio taj čovjek? Kao Diogen ga tražim svjetiljkom cijeloga života i ne mogu da ga nađem, i ne mogu nikoga da volim dok ne nađem toga čovjeka. Teško onomu tko me je učinio čovjekomrcem. Vičem: dajte mi čovjeka da ga mogu voljeti, a meni poturaju Falaleja! Zar da zavolim Falaleja? Hoću li moći zavoljeti Falaleja? Mogu li ja, najzad, voljeti Falaleja kad bih i htio? Ne mogu; zašto ne mogu? Zato jer je on Falalej. Zašto ne volim čovječanstvo? Zato jer su svi, koliko god ih je na svijetu, Falalej, ili nalik na Falaleja. Neću Falaleja, mrzim Falaleja, pljujem na Falaleja, zgazit ću Falaleja, ako bi valjalo birati, prije ću zavoljeti Asmodeja¹ nego Falaleja! Dođi,

¹ Đavo, sotona, zao duh.

amo, moj vječni mučitelju, dodi amo! — zaviknuo i odjednom se obratio Falaleju koji se propeo na prste i na najnedužniji način izvirkuje iza skupine koja okružuje Fomu Fomiča — dodi amo! Dokazat ću vam, pukovniče — viče Foma i rukom privlači Falaleja koji se bio obeznanio od straha — dokazat ću vam da su istinite moje riječi o vječitim porugama i šipcima! Kaži, Falaleju, i kaži istinu: šta ti se prisnilo noćas? Eto, vidjet ćete, pukovniče vidjet ćete vaše plodove! Dakle, Falaleju, govori!

Jadni dječak dršće od straha, šiba očajnim pogledom unakolo i traži spas od bilo koga; ali svi samo dršću i u stravi očekuju njegov odgovor.

— Dakle, Falaleju, ja čekam!

Mjesto odgovora, Falalej namrštiio lice, rastegnulo usta i zamećao kao tele.

— Pukovniče! Vidite li tu tvrdokornost? Zar je ona prirodna? Posljednji ti se put obraćam, Falaleju, kaži: o čemu si noćas sanjao?

— O...

— Kaži da si sanjao o meni — prišapnuo mu Bahčejev.

— O vašim krepostima! — šapnuo mu na drugo uho Ježevikin.

Falalej se samo obazire.

— O... vašim kre... o bijelom biku! — zaurloao najzad i prolio vrele suze.

Svi huknuli. Ali je Fomu Fomiča spopala neobična velikuđušnost.

— Vidim barem tvoju iskrenost, Falaleju — reče — iskrenost koje ne vidim u drugih. Bog s tobom! Ako me namjerice dražiš tim snom, po tuđem nagovoru, platit će Bog i tebi i drugima. Ako pak nije, onda cijenim tvoju iskrenost, jer sam i među posljednjim stvorovima kao što si ti, vičan da vidim sliku i priliku božju... Opraštam ti, Falaleju! Djeco moja, zagrlite me, ja ostajem!

»Ostaje!« uzviknuli svi u zanosu.

— Ostajem i praštam. Pukovniče, nagradite Falaleja šećerom: neka ne plaće na ovakav dan sveopće sreće.

Razumije se, takvu su velikodušnost smatrali za neobičnu. Tako se brinuti, u *takav* čas, i — za koga? Za Falaleja! Ujak poletio da izvrši nalog o šećeru. Odmah se — bog bi znao ot kud — Praskovji Iljinični stvorila u rukama srebrna šećernica.

Ujak izvadio drhtavom rukom dva komadića, onda tri, onda ih ispustio kad je, napokon, shvatio da od uzrujanosti ne može ništa učiniti.

— Eh! — kliknu — neka ti bude za ovakav dan! — Evo ti, Falaleju! — i sasuo mu u njedra cijelu šećernicu.

— To tebi za iskrenost — dometnuo kao pouku.

— Gospodin Korovkin — najavio Vidopljasov koji se je iznenada stvorio na vratima.

Nastala mala zabuna. Korovkinov je posjet bio očito nezgodan. Svi upitno pogledali ujaka.

— Korovkin! — uzviknu ujak nešto zbunjen. — Dakako, radujem se... — dometnuo, bojažljivo pogledavajući na Fomu — ali i ne znam zaista bih li ga primio sada — u ovakvu trenutku. Šta misliš ti, Foma?

— Svejedno, svejedno! — milostivo će Foma — pozovite i Korovkina; neka i on sudjeluje u sveopćoj sreći.

Jednom riječju, Foma je bio u andeoskom duševnom raspoloženju.

— Slobodan sam najpokornije javiti — pripomenuo Vidopljasov — da gospodin Korovkin izvolijevaju biti neprisebni.

— Kako neprisebni? Šta? Šta buncaš? — uzviknuo ujak.

— Baš tako: nisu u trijeznom duševnom stanju...

Ali prije no što je ujak dospio da zine, pocrveni, i da se uplaši i posve zbuni, odgonetnula se i zagonetka. Na vratima se javio Korovkin glavom, uklonio rukom Vidopljasova i stvorio se pred začuđenim društvom. Bio je to nevisok ali čvrst gospodin od četrdesetak godina, tamne, prosjede kose, ošišan do kože, crvena, okrugla lica, sitnih zakrvavljenih očiju, s visokim končanim ovratnikom, koji je straga zakopčan kopčom, u fraku, neobično otrcanu, punu perja i sijena, dobrano napuklu pod pazuhom, u *pantalon impossible*¹ i s kapom nevjerovatno masnom, koju drži u podignutoj ruci. Taj je gospodin bio trešten pijan. Kad je došao nasred sobe, stao, počeo se njihati i nosom badati preda se u pijanu premišljanju; onda polagano razjapio usta od uha do uha.

— Oprostite, gospodo — progovori — ja sam... onaj... (tu se kvrcnuo po ogrlici) uhvatio! — Generalica odmah poprimala lik povrijeđena dostojanstva. Foma sjedi u naslonjaču i ironički mjeri pogledom ekscentričnoga gosta. Bahčejev ga

¹ Hlače neobičnog kroja.

gleda u nedoumici u kojoj se ipak naslućuje neka sućut. Ujak se nevjerovatno zbunio; u duši muku muči radi Korovkina.

— Korovkine! — započe — poslušajte!

— *Attendez* — prekinuo ga Korovkin. — Predstavljam se: dijete prirode... Ali, šta vidim? Ovdje su dame... A zašto ti, huljo, nisi kazao meni da kod tebe ima dama? — dodao gledajući ujaka s obješenjačkim smiješkom — svejedno! Ne plaši se!... Predstaviti ćemo se i krasnom spolu... Družesne dame! — započe, jedva mičući jezikom i zapinjući pri svakoj riječi — vidite nesretnika koji... pa, pa i tako dalje... Drugo se ne govori do kraja... Muzikanti! Polku!

— A ne biste li malo odspavali? — zapita Mizinčikov i mirno pristupi Korovkinu.

— Da odspavam? A vi to govorite da me uvrijedite?

— Nipošto. Znae, poslije puta koristiti to...

— Nikad! — odgovori Korovkin negodujući. — Ti misliš, da sam pijan? Nimalo... A, uostalom, gdje bih kod vas spavao?

— Idemo, odmah ću vas odvesti.

— Kamo? U sušu? Ne, brate, nećeš me prevariti! Noćivao sam već ondje... A, uostalom, vodi me... Zašto ne bih pošao s dobrim čovjekom?... Ne treba mi jastuk, vojniku ne treba jastuk. A ti mi, brate, stvori divančić... Ali slušaj — zastao i dometnuo — ti si, vidim, momak od oka; stvori ti meni, onaj... razumiješ? Romeo, tek toliko da otrujem gliste... jedino zato da otrujem gliste, jednu, to jest čašicu.

— Dobro, dobro! — odgovori Mizinčikov.

— Dobro... Ali stani, ta treba da se oprostim. *Adieu, mesdames i mesdemoiselles!*... Vi ste me, da tako kažem, prostrjelili... E, pa šta ću! Kasnije ćemo se objasniti... ali samo me probudite dok se započne... ili čak pet časaka prije početka... a bez mene neka se ne počinje! Čujete li? Neka se ne počinje!...

I veseli gospodin nestao za Mizinčikovim.

Svi su šutjeli. Nedoumica je još potrajala. Napokon se započeo Foma pomalo smijuckati, tiho i nečujno; smijeh mu je sve više te više rastao u grohot. Kad je to vidjela generalica, razveselila se i ona, premda je na licu svejednako zadržala izraz uvrijeđena dostojanstva. Sa svih se strana stao razlijeđati nehotični smijeh. Ujak je stajao kao gromom ošinut, rumenio se do suza i nije neko vrijeme mogao ni riječi da izusti.

— Gospode bože! — izgovori napokon — a tko bi to znao? Ta... ta to se svakomu može dogoditi. Uvjeravam te, Foma, da je to najčestitiji, najplemenitiji i čak neobično načitan čovjek, Foma... i vidjet ćeš!...

— Vidim, vidim — odgovori Foma gušeći se od smijeha — neobično načitan, baš načitan!

— Kako on govori o željeznicama! — napomenu upol glasa Ježevikin.

— Foma!... — uzviknu ujak, ali sveopći grohot nadglasa njegove riječi. Foma Fomič puca od smijeha. Kad je to vidio ujak, nasmijao se i on.

— Da, pa šta je! — reći će zanesen. — Ti si, Foma, velikodušan, u tebe je veliko srce: ti si stvorio moju sreću... ti ćeš dakle oprostiti Korovkinu.

Jedina se Nastenjka ne smije. Očima punima ljubavi gleda vjerenika i kao da bi da kaže:

»Ta kako si krasan, kako si dobar, kako plemenit čovjek, i koliko te volim!«

VI

ZAVRŠETAK

Fomino je slavlje bilo potpuno i neuzdrmljivo. Bez njega se zaista ne bi bilo ništa uredilo i gotovi je čin ništio sve sumnje i prigovore. Zahvalnost usrećenih bila je beskrajna. Ujak i Nastenjka odmah bi zamahali prema meni rukama kad bih pokušao da im natuknem na koji su način dobili Fomin pristanak da se vjenčaju. Sašenjka se uzvikala: »Dobri, dobri Foma Fomič; vunicom ću mu izvesti jastuk!« pa i postidjela me što sam kruta srca. Novooobraćeni Stepan Aleksejič čini mi se da bi me zagušio kad bih i pomislio da pred njim kažem neučtivo o Fomi Fomiču. On sada ide za Fomom kao psetance, gleda ga sa strahopoštovanjem i uz svaku mu riječ priklapa: »Ti si, Foma, najplemenitiji čovjek, ti si, Foma, učen čovjek!« Što se pak tiče Ježevikina, on je potpuno zanesen. Starkelja je poodavno vidio da je Nastenjka zavrtjela Jegoru Iljiču glavom, i otad je i na javi i u snu sanjao samo o tom kako bi za nj udao kćer. Otezao je odluku dokle god je mogao i odrekao se

tek onda kad i nije mogao drugo nego da je se odreče. Foma je sve promijenio. Starac je, dakako, unatoč svome zanosu, potpuno shvaćao Fomu Fomića; u jednu riječ, bilo je jasno da se Foma Fomić zacario u toj kući zauvijek i da sada njegovoj tiraniji i neće više biti kraja. Zna se da se najnemiliji, najhroovitiji ljudi ukrote, bar na neko vrijeme, kad se udovolji njihovim željama. Foma Fomić je, baš naprotiv, nekako još više ludovao zbog uspjeha i dizao nos sve više i više. Pred sam objed, kad je presvukao rublje i preobukao se, sjeo u naslonjač, pozvao ujaka i pred cijelom porodicom počeo da mu drži propovijed.

— Pukovniče! — započeo — vi stupate u zakonit brak. Razumijete li onu dužnost...

I tako dalje, i tako dalje; zamislite deset stranica formata »*Journal des Débats*«; najsitnijeg tiska, ispunjenih najgrozmornijom besmislicom, u kojoj nema ama baš ničega o dužnostima, nego su samo najbestidnije hvale umu, krotkosti, veliku dužnosti, muževnosti i nesebičnosti Fome Fomića. Svi su bili gladni; svi su htjeli da ručaju; ali pored svega toga nitko mu nije smio prigovoriti i svi su svu tu budalaštinu smjerno saslušali do kraja; i sâm Bahčev, unatoč svojoj gladi koja ga je mučila, odsjedio u najvećoj smjernosti i nije se ni ganuo. Kad se Foma Fomić napokon zadovoljio svojom rječitošću, udobrovoljio se i čak se prilično napio za objedom, držeći najneobičnije zdravice. Počeo da zbija dosjetke i šale, razumije se, o mladima. Svi su se smijali i pljeskali. Ali neke su šale bile tako masne i nedvosmislene da se smeo čak i Bahčev. Napokon Nastenjka skočila od stola i pobjegla. To je Fomu Fomića neopisivo ushitilo; ali se odmah snašao: kratkim ali snažnim riječima prikazao Nastenjkine vriline i nazdravio odsutnoj. Ujak, koji je bio časak prije u neprilici i na mukama, spreman je bio sada da grli Fomu Fomića. Uopće vjerenik i vjerenica kao da su se stidjeli jedno drugoga i svoje sreće — i ja sam opazio: još od blagoslova nisu ni riječi izmijenili, čak kao da i izbjegavaju da se pogledaju. Kad su ustali od stola, ujak odjednom nekamo nestao. Tražeći ga, dospio sam na terasu. Ondje Foma, vrlo zagrijan, sjedi u naslonjaču, uz kavu, i drži govore. Uz njega su samo Ježevikin, Bahčev i Mizinčikov. Zastao sam da čujem.

— Zašto — viče Foma — zašto sam pripravan da za svoje uvjerenje odem odmah na lomaču? A zašto nitko od vas nije kadar da ode na lomaču? Zašto, zašto?

— Pa to bi i izlišno bilo, Foma Fomiću, na lomaču! — draška ga Ježevikin. — Pa kakva bi to imalo smisla? Prvo, to i boli, a drugo, kad te spale, šta će preostati?

— Šta će preostati? Preostat će plemenit pepeo. Ali kako bi ti razumio, kako bi ti ocijenio mene! Za vas nema velikih ljudi, osim nekakvih tamo Cezara i Aleksandarâ Makedonskih! A šta su stvorili tvoji Cezari? Koga su usrećili? Šta je stvorio tvoj slavljani Aleksandar Makedonski? Cijeli je svijet osvojio? Ali daj ti meni takvu isti falangu, pa ću ga i ja osvojiti, i ti ćeš osvojiti, i on će osvojiti... Zato je ubio kreposnoga Klita, a ja nisam ubio kreposnoga Klita... Deran! Nasilnik! Trebalo bi ga išibati, a ne slaviti u svjetskoj povijesti... a također i Cezara!

— Barem Cezara poštedite, Foma Fomiću!

— Neću da štedim glupana! — viče Foma.

— I ne šteti ga! — žestoko prihvatio Stepan Aleksejevič, koji se također napio — čemu da ih štediš; svi su oni skočili, svi bi samo da se vrte na jednoj nozi! Kobasičari! Evo jedan je htio maloprije da osnuje nekakvu stipendiju. A šta je stipendija? Vrag bi znao šta ona znači! Okladio bih se da je neka nova nevaljanština. A onaj drugi, maloprije, u odličnu društvu, tetura i moli ruma! Po mome sudu, zašto se ne bi pilo? Pa pij, pij, pa presijeci, a onda, hajde de, i opet pij... Ne treba ih štedjeti! Svi su hulje! Jedini si ti učen, Foma!

Bahčev, ako bi se komu priklanjao, priklanjao bi mu se sav, bezuvjetno i bez ikakve kritike.

Našao sam ujaka u parku, kod jezera, na najosamljenijem mjestu. Bio je s Nastenjkom. Kad me je Nastenjka ugledala, skočila u grmlje kao da je što skrivila. Ujak mi došao u susret, a lice mu sija; oči mu se zasuzile od zanosu. Uhvatio me za obje ruke i snažno ih stisnuo.

— Moj prijatelju! — reče — ja još neprestano kao da i ne vjerujem u svoju sreću... Nastja također. Mi se samo čudimo i slavimo Svevišnjega. Ovaj čas je plakala. Bi li povjerovao, ja se sve dosad nisam nekako snašao, nekako sam se sav zbunio: i vjerujem, i ne vjerujem! I kako je to dopalo mene? Kako? Šta sam stvorio? Čime sam zaslužio!

— Ako je itko zaslužio, ujo, to ste zaslužili vi — reći ću zanosno. — Nisam još vidio tako poštena, tako krasna, tako predobra čovjeka kao što ste vi...

— Ma kaki, Serjoža, ma kaki, to je pretjerano — odgovorio kao nekako sažaljevajući. — To i jest zlo što smo mi

dobri (to jest, govorim samo o sebi) kad nam je dobro; a kad nam je loše, onda i nemoj prilaziti! Evo o tom sam baš maloprije razgovarao s Nastjom. Koliko god preda mnom sjao Foma, hoćeš li vjerovati, sve do dana današnjega nisam možda vjerovao u njega, premda sam te i sâm uvjeravao o njegovu savršenstvu; pa ni jučer nisam povjerovao kad je odbio takav dar! Na svoju sramotu govorim to! Srce mi dršće kad se sjetim onoga maloprijašnjega. Ali nisam vladao sobom... Kad mi je maloprije rekao ono o Nastji, kao da me je nešto za samo srce ujelo. Nisam razumio i ponio sam se kao tigar...

— Pa šta, ujače, to je možda i bilo prirodno.

Ujak zalamatao rukama.

— Nije, nije, brate, nemoj ni govoriti. Sve je to, naprotiv, zato što je u mene pokvarena narav, zato što sam mrk i razbludan sebičnjak i bez sustezanja se odajem svojim strastima. Tako i Foma veli. (Šta da čovjek odgovori na to?) Ne znaš ti, Serjoža — nastavio vrlo potresen — koliko sam puta bio razdražljiv, nesmiljen, nepravedan, uznošljiv, i ne samo prema Fomi. Eto sada mi sve to odjednom palo na pamet, i mene je nekako stid što dosad nisam još ništa uradio da budem dostojan takve sreće. I Nastja je maloprije kazala to isto, premda zaista ne znam kakvi su u nje grijesi, jer ona je anđeo, a ne čovjek! Rekla mi je da strašno dugujemo Bogu, i sada moramo nastojati da budemo bolji i da vazda činimo dobra djela:.. I da si čuo kako je žarko, kako je krasno govorila o svemu tome! Bože moj, kakva je to djevojka!

Zastao uzbuđen. Začas nastavio:

— Odlučili smo, brate, da osobito tetošimo Fomu, mamicu i Tatjanu Ivanovnu. A tek Tatjana Ivanovna! Kakvo je ona preplemenito stvorenje! O, kako sam skrivio svima! Skrivio sam i tebi... Ali ako se tko usudi da sad uvrijedi Tatjanu Ivanovnu, onda... Pa svejedno. I za Mizinčikova treba nešto učiniti.

— Jest, ujo, promijenio sam sada svoje mišljenje o Tatjani Ivanovnoj. Ne može čovjek da je ne štuje i da je ne žali.

— Jest, jest! — vatreno prihvatio ujak — ne može čovjek da je ne štuje. Ta, evo, na primjer, Korovkin, ta ti mu se zacijelo podsmijevaš — dometnuo, bojažljivo mi pogledavajući u lice — i svi smo mu se maloprije podsmijevali. A to je možda neoprostivo... ta to je možda najizvrsniji, najbolji

čovjek, ali sudbina... doživio je nesreću... Ti ne vjeruješ, a možda je zaista tako.

— Ne, ujo; zašto ne bih vjerovao?

I ja mu vatreno počeo govoriti kako i najgora propalica može još očuvati najviše ljudske osjećaje; da je nedokučiva dubina čovječje duše; da se ne smiju prezirati oni koji su pali! Već, naprotiv, treba ih tražiti i dizati; da nije istinita općenito uobičajena mjera za dobro i moral, itd., itd.; jednom riječju raspalio sam se i počeo pripovijedati čak o naturalističkoj školi; na kraju sâm izdeklamirao stihove:

Kad iz mraka zablude¹...

Ujak se neobično oduševio.

— Moj prijatelju, moj prijatelju! — rekao ganut — ti me posvema razumiješ i još si bolje od mene ispričavao sve ono što sam sâm htio da kažem. Jest, jest! Gospode! Zašto je to čovjek zao? Zašto tako često bivam zao kad je tako lijepo, tako krasno biti dobar? Eto i Nastja je maloprije govorila to isto... Ali, pogledaj kako je ovdje divno mjesto — dodao, ogledavajući se oko sebe — kakva priroda! Kakva slika! Kakvo drvo! Pogledaj: toliko, koliko čovjek može da obuhvati pogledom. Kakav sok, kakvo lišće! Kakvo sunce! Kako se iza bure sve unaokolo razdragalo, umilo!... Ta pomislio bi da i drveće nešto razumije i da ono nešto osjeća i sladi se životom... Zar nije — a? Šta misliš?

— Vrlo lako može da bude, ujo. Na svoj način, razumije se.

— Ta da, razumije se, na svoj način... Divan, divan je Stvoritelj!... Ta ti se, Serjoža, zacijelo dobro sjećaš cijeloga tog parka: kako si se tu igrao i trčakao kad si bio malen! Ta sjećam se kad si bio malen — dometnuo on, gledajući me s neopisivim izražajem ljubavi i sreće. — Jedino ti se nije dopuštalo da sam odlaziš na ribnjak. A sjećaš se, jedan te put naveče pokojna Katja dozvala i stala te milovati... Dotle si svejednako trčkarao po parku i sav se zarumenio; kosica ti tako svijetla, kovrčava... Ona se igrala, igrala njome, i rekla: »To je dobro što si ga, sirotana, uzeo u kuću«. Sjećaš li se toga?

¹ Početni stih pjesme N. A. Nekrasova koju je objavio u ožujskom broju »Domovinskih zapisa« godine 1846.

— Tek malo, ujo.

— Onda je bilo još veče, i sunce je još obasjavalo vas dvoje, a ja sam sjedio u kutu i pušio lulu te gledao vas... Ja joj, Serjoža, svakoga mjeseca odlazim na grob, u grad — dodao tišim glasom u kojem su se osjećali drhtanje i prigušivane suze. — O tom sam sada govorio Nastji: rekla mi je da ćemo joj oboje odlaziti...

Ujak ušutio, nastojeći da zatomi uzbuđenje.

U taj čas nam pride Vidopljasov.

— Vidopljasov! — trgnuo se i zaviknuo ujak — ti dolaziš od Fome Fomiča?

— Ne, nego više po svom poslu.

— E, baš dobro! Sad ćemo čuti za Korovkina. A ja sam i maloprije htio da zapitam... Ja sam mu, Serjoža, naredio da pazi ondje na Korovkina. Šta je, Vidopljasove?

— Usudio bih se da javim — reče Vidopljasov — da ste jučer izvoljeli spomenuti moju molbu i obećati mi vašu visoku zaštitu od svakidašnjih uvreda.

— Zar ti opet o prezimenu? — zaviknu ujak uplašen.

— A šta bih radio? Neprestane uvrede...

— Ah, Vidopljasove, Vidopljasove! Šta ću s tobom? — reći će ujak utučen. — De, kakve ti uvrede mogu da nanesu? Tà ti ćeš naprosto poludjeti, dokončat ćeš život u ludnici!

— Čini mi se, sa svojom pameću... — započeo bio Vidopljasov.

— Pa, eto, eto baš — prekinu ga ujak — ja to, braco, govorim samo tako, ne da te vrijeđam nego da ti pomognem. Pa kako te ondje vrijeđaju? Kladim se, kakvagod tričarija?

— Ne smijem da prođem.

— Od koga?

— Od svih, a najviše zbog Matrjone. Radi nje sam počeo stradavati u životu. Zna se, svi su odlični ljudi koji su me vidjeli još od malena govorili da posve nalikujem na inozemca, osobito po crtama lica. Šta ću dakle, gospodaru? Zbog toga sada i ne mogu prolaziti. Čim prođem kraj njih, svi za mnom dovikuju svakakve gadne riječi; čak i dječica koju bi trebalo istući, i ona viču... Evo i sada su, kad sam ovamo išao, vikali... Ne mogu da otpim. Uzmite me, gospodar, pod svoje okrilje!

— Ah, Vidopljasove! ... Pa šta viču? Zacijelo kakvu glupost na koju se ne treba ni osvrutati.

— Bit će nepristojno da kažem.

— A šta je zapravo?

— Gadno je izgovoriti.

— Tà govori!

— Griška kupusanče, pojeo naranče.

— Pi, kakav si ti čovjek! Mislio sam da je bogzna šta! A ti pljuni i prodi.

— Pljuvao sam: još više viču.

— Ta poslušajte, ujo — rekoh — on se tuži na to da mu nema života ovdje u kući. Otpravite ga bar na neko vrijeme u Moskvu, onomu kaligrafu. Tà on je, govorili ste, živio kod nekoga kaligrafa.

— Ali, brate, i taj je završio tragično.

— A što?

— Oni su — odgovori Vidopljasov — po nesreći prisvojili tuđu svojinu, i zato su, unatoč svemu svojem talentu, strpani u kaznionicu gdje su zauvijek propali.

— Dobro, dobro, Vidopljasove umiri se sada, a ja ću sve to da izvidim i da uredim — reče ujak — obećavam ti! A šta je s Korovkinom? Spava?

— Nipošto, maloprije su se izvoljeli odvesti. To sam i došao da javim.

— Kako odvezao? Šta ti govoriš? A zašto si ga pustio? — zaviknuo ujak.

— Po dobrodušnosti moga srca; žao mi ga je bilo gledati. Kad su se probudili i sjetili cijeloga procesa, odmah su se lupili po glavi i zaviknuli iza svega glasa...

— Iza svega glasa!...

— Uljudnije će biti da kažem: ispuštali su raznolike vapaje. Vikali su: kako će se pokazati sada krasnom spolu? A onda su dometnuli: »Ja nisam dostojan ljudskoga roda!« i sve su tako žalostivo govorili, biranim riječima.

— Vrlo ugladen čovjek! Govorio sam ti, Sergeju... A kako si ga, Vidopljasove, pustio kad sam baš tebi naložio da ga čuvaš? Ah, bože moj, bože moj!

— Ponajviše stoga što sam ga požalio u srcu. Molili me da ne govorim. Njihov je kočijaš nahranio konje i upregao.

A za svotu, uručenu prije tri dana, naložili su da najsmjernije zahvalim i kažem da će poslati dug jednom od prvih poštara.

— Kakvu to svotu, ujo?

— Spominjali su dvadeset i pet rubalja srebra — reče Vi-dopljasov.

— To sam mu, brate, uzajmio onda na stanici: nije mu do-teklo. Razumije se, poslat će odmah prvom poštom... Ah, bože moj, kako mi je žao! Ne bih li, Serjoža, poslao za njim potjeru?

— Nemojte, ujo, bolje da ne šaljete.

— I ja isto mislim. Vidiš, Serjoža, ja, dabome, nisam filo-zof, ali mislim da je u svakog čovjeka kudikamo više dobra nego što se naoko čini. Tako i Korovkin: nije pretrpio sra-motu... Ali pođimo Fomi! Zadržali smo se; može da ga uvrijedi nezahvalnost, nepažnja... Pođimo dakle! Ah, Ko-rovkine, Korovkine!

Roman je svršen. Ljubavnici se združili, i genije dobra sasvim se zacario u kući, u osobi Fome Fomiča. Tu bi se mog-lo dati vrlo mnogo podesnih objašnjenja; ali sva su ta objaš-njenja sada zapravo posve izlišna... Takvo je barem moje mišljenje. Mjesto svih objašnjenja reći ću samo nekoliko riječi o daljoj sudbini svih junaka moje pripovijesti: bez toga se, kako se zna, ne svršava ni jedan roman, i to propisuju čak i pravila.

Svadba »usrećenih« obavila se šest sedmica nakon doga-đaja što sam ih opisao. Sve su obavili tiho, u obitelji, bez osobita sjaja i bez izlišnih gostiju. Ja sam bio Nastenjin djever, Mizinčikov ujakov. A bilo je i gostiju. Ali prvi, naj-važniji čovjek bio je, razumije se, Foma Fomič. Njemu su se dodvoravali, nosili ga na rukama. Ali nekako se dogodilo da su ga jedanput zaobišli sa šampanjcem. Odmah nastala pripovijest, praćena prijekorima, jaucima, uzvicima. Foma pobjegao u svoju sobu, zaključao se, vikao da njega preziru, da su sada već »novi ljudi« ušli u obitelj i zato je on nitko i ništa, nije više od ivera koji treba izbaciti. Ujak je bio oča-jan. Nastenjka plakala, generalicu po običaju spopali grčevi... Svadbena je pirovanje nalikovalo na sahranu. I upravo je

sedam godina takva zajedničkoga živovanja s dobrotvorom Fomom Fomičem bilo dosuđeno momemu jadnomu ujaku i jadoj Nastenjki. Sve do svoje smrti (Foma Fomič je umro lanjske godine) ljenčario je, kostriješio se, prenemagao se, sr-dio, grdio: ali smjernost »usrećenih« prema njemu ne samo da nije opadala nego čak svaki dan rasla, u razmjeru s nje-govim hirovima. Jegor Iljič i Nastenjka toliko su bili sretni jedno s drugim da su se i bojali za svoju sreću; držali su da im je to i odviše darovao Gospod, da nisu zavrijedili takvu milost i nagađali da im je možda suđeno da kasnije iskupe svoju sreću jadom i mukama. Razumije se da je Foma Fomič u toj krotkoj kući mogao da radi sve što je god smislio. I šta nije radio za tih sedam godina! Teško je zamisliti do kakvih je neobuzdanih zamisli dolazila ponekad njegova pre-sićena, besposlena duša u izmišljanju najprofinjenijih moralno-lukulskih hirova. Tri godine nakon ujakove svadbe umrla baka. Osirotnjelog Fomu slomio očaj. U ujakovoj kući još i sada sa stravom pripovijedaju o njegovu tadašnjem raspolo-ženju. Kad su zatrpavali raku, bacio se u nju i vikao neka s njom zatrpaju i njega. Cijeli mjesec dana nisu mu davali ni noževa ni viljušaka; a jedan mu put četvero silom otvorili usta i izvadili odande pribadaču koju je htio progutati. Netko od nezainteresiranih svjedoka te borbe napomenuo da je Fo-ma Fomič za vrijeme borbe tisuću puta mogao progutati tu pribadaču, ali je ipak nije progutao. Ali to su nagađanje sas-lušali svi s odlučnim negodovanjem i odmah utvrdili da je nagađač kruta srca i nepristojan. Jedina je Nastenjka šutjela i tek se malo osmjehnula, a ujak je pri tom pogledao ponešto uznemiren. Uopće se mora napomenuti da se Foma, doduše, u ujakovoj kući razmetao i bio mušičav kao i prije, ali se nije kao prije despotски i bezobrazno istresao na ujaka. Foma je jadikovao, plakao, korio, prigovarao, postidivao, ali nije više grdio kao prije — nije bilo onakvih prizora kao što je bila »vaša preuzvišenost«, a to je čini se, izradila Nastenjka. Ona je gotovo neopazice primorala Fomu da ponešto popusti i da se u koječemu pokori. Nije htjela da gleda muževu poni-ženje i nije odustajala od svoje želje. Fomi je bilo jasno da ona njega gotovo razumije. Velim, *gotovo*, jer je i Nastenjka ma-zila Fomu i svaki put pomagala mužu kad bi zanosno slavio svoga mudraca. Htjela je da primora druge da bi sve cijenili u njena muža te je zato na sav glas opravdavala i njegovu nak-

lonost prema Fomi Fomiču. Ali sam uvjeren da je zlatno Nastenjino srdašće zaboravilo sve predašnje uvrede: sve je oprostila Fomi kad ju je združio s ujakom, a osim toga je, čini se, ozbiljno i od svega srca pristala uz ujakovu ideju da se od »patnika« i nekadašnjega lakrdijaša ne može mnogo zahtijevati nego mu, naprotiv, treba liječiti srce. Jadnica Nastenjka bila je i sama od onih *poniženih*, i sama se napatila i sjećala se toga. Za mjesec dana Foma se stišao, postao čak prijazan i krotak, ali zato su započeli drugačiji, najneočekivaniji nastupi: počeo zapadati u neki magnetički san koji ih je sve strašno plašio. Odjednom, na primjer, patnik govori nešto, čak se i smije, i za jedan se tren okameni, a okameni se baš u onom stanju u kojem je bio u posljednjem trenu prije nastupa; ako se, na primjer, smijao, onda je i ostao sa smiješkom na ustima; a ako je držao štogod, ma i viljušku, to bi mu viljuška ostala u uzdignutoj ruci, u zraku. Zatim bi se, razumije se, ruka spustila, ali Foma Fomič ne osjeća ništa više i ne sjeća se kako se spustila. Sjedi, gleda, čak i žmirkao očima, ali ne govori ništa, ništa ne čuje i ne razumije. To bi ponekad trajalo po cijeli sat. Razumije se, svi u kući gotovo umiru od straha, susprežu disanje, hodaju na prstima, plaču. Napokon se Foma probudi, osjećajući strašnu iznemoglost, te uvjerava da za sve to vrijeme nije ništa čuo ni vidio. Toliko je morao da se krivi i prenemaže čovjek, da cijele sate trpi dobrovoljnu muku jedino zato da bi poslije mogao kazati: »Gledajte me ja sam i osjećajni od vas!« Napokon Foma Fomič prokleo ujaka »za svakosatne uvrede i nepoštovanje« i preselio se da živi kod gospodina Bahčjejeva. Stepan Aleksejevič, koji se poslije ujakove ženidbe još mnogo puta posvadio s Fomom Fomičem, ali ga svagda na kraju sâm molio za oprostjenje, prihvatio se sada posla neobično vatreno: dočekao Fomu sav ushićen, nahranio ga da je gotovo pukao i odmah odlučio da se formalno posvadi s ujakom i čak da digne tužbu protiv njega. Imali su negdje prijeporan komadić zemlje, za koji se, uostalom, nisu nikad ni prepirali, jer ga je ujak bez ikakva spora posve prepustio Ivanu Aleksejeviču. Ne kazujući ni riječi, gospodin Bahčjejev dao upreći kočiju, odjurio u grad, nadrljao ondje tužbu i predao je, moleći sud da mu formalno dosudi zemlju s naknadom sudskih troškova i štete i da na taj način kazni samovolju i otimačinu. Međutim Fomi Fomiču već sutradan dosadilo kod gospodina Bahčjejeva i oprostio ujaku, koji je došao i priznao krivicu pa se vratio u Stepan-

čikovo. Kad se gospodin Bahčjejev vratio iz grada i nije zatekao Fomu, strahovito se rasrdio, ali za tri dana došao u Stepančikovo i priznao krivicu, u suzama molio ujaka da mu oprost i povukao tužbu. Ujak ga još istoga dana pomirio s Fomom Fomičem i Stepan Aleksejevič opet kao psić hodao za Fomom i kao prije priklapao uz svaku riječ: »Pametani si čovjek, Foma! Učen si čovjek, Foma!«

Foma Fomič leži sada u grobu pokraj generalice; iznad njega stoji skupocjen spomenik od bijela mramora, sav išaran žalobnim citatima i pohvalnim napisima. Jegor Iljič i Nastenjka ponekad se pobožno svraćaju sa šetnje u crkvenu portu da se poklone Fomi. Ni sada ne mogu da govore o njemu bez nekog osobitog osjećaja; sjećaju se svake njegove riječi, i šta je jeo, šta je volio. Stvari njegove čuvaju kao dragocjenost. Kad su ujak i Nastja osjetili da su posve osiromašili, još su se jače zbližili. Djece im bog nije dao; neobično tuguju zato, ali se ne usuđuju da ropću. Sašenjka se već davno udala za krasna, mlada čovjeka. Iljuša uči u Moskvi. Tako ujak i Nastja žive sami i ne znaju kako bi ugodilo jedno drugom. Briga koju vode jedno o drugom ima u sebi nečeg bolesnog. Nastja se neprestano moli. Ako koje od njih prvo umre, mislim da ga drugo neće preživjeti ni jedne sedmice. Ali, dao im bog da dugo požive! Oni dočekuju svakoga vrlo srdačno i pripravnici su da sa svakim nesretnikom dijele sve što imaju. Nastenjka voli da čita živote svetaca i skrušeno govori da je premalo običnih dobrih djela nego da treba sve razdati siromasima i biti sretan u siromaštvu. Da nije brige za Iljušu i Sašenjku, ujak bi odavno i učinio tako, jer se on u svemu potpuno slaže sa ženom. S njima živi Praskovja Iljinična i neobično uživa u tome da im ugađa u svemu; ona im i vodi gospodarstvo. Gospodin ju je Bahčjejev zaprosio ubrzo poslije ujakove svadbe, ali ga ona odlučno odbila. Po tom su zaključili da će otići u manastir, ali se ni to nije dogodilo. U prirodi Praskovje Iljinične ima jedno odlično svojstvo: da potpuno zatomi sebe pred onima koje zavoli, da iz sata u sat nestaje pred njima, da im gleda u oči, pokoravajući se kojekakvim njihovim hirovima, da ih dvori i služi. Sada, kad je umrla generalica, njena majka, drži za svoju dužnost da se ne rastaje s bratom i da u svem ugađa Nastenjki. Starkelja Ježevikin još živi, a u posljednje je vrijeme počeo sve češće i češće pohađati kćer. Isprva je ujaka tjerao u očaj time što je sebe i svoj sitnež (tako je zvao svoju djecu), gotovo

posve udaljio iz Stepančikova. Nije ga diralo sve prizivanje ujakovo: on nije bio toliko ponositi, koliko osjetljiv i sumnjičav. Samoljubiva mu se sumnjičavost pretvarala ponekad u bolest. Ubijala ga je misao da će njega siromaka primati u bogatoj kući iz milosti, da će ga smatrati za nametljivca i nasrtljivca; čak je i odbijao pokadšto Nastenjkinu pomoć i primao samo najpotrebnije. A od ujaka nije htio da primi baš ništa. Nastenjka se je grdno prevarila kad mi je tada u vrtu govorila da otac igra lakrdijaša *radi nje*. Istina je, žarko je tada želio da uda Nastenjku; ali je lakrdijaša igrao prosto iz duševne potrebe da istrese pakost što se u njemu nakupila. Bila mu je u krvi potreba da se podruguje i pecka jezikom. On je, na primjer, karikirao sebe kao najpodlijege, najponiznijega laskavca; ali je u isti mah jasno pokazivao da to čini samo naoko; i što ga je više ponizivala laska, to je zagrižljivije i očitije izbijala iz nje poruga. Takav je već bio njegov način. Uspjelo mu je da svu djecu smjesti u najbolje škole u Moskvi i Petrogradu, i to tek onda kad mu je Nastenjka jasno obrazložila da će sve to ići na njen trošak, to jest na račun njenih trideset tisuća koje joj je poklonila Tatjana Ivanovna. Tih trideset tisuća nisu zapravo nikad ni uzeli od Tatjane Ivanovne; a da se ona ne bi žalostila i vrijeđala, umirili je obećanjem da će joj se kad se pojave prve nenadane obiteljske potrebe obratiti za pomoć. Tako su i uradili: uzeli, tobože, od nje, u različito vrijeme, dva prilično znatna zajma. Ali Tatjana Ivanovna prije tri godine umrla, i Nastja ipak dobila svojih trideset tisuća. Tatjana Ivanovna umrla je naglo. Sva se obitelj spremala na ples jednom od susjednih vlastelina, i tek što je ona dospjela da obuče plesnu haljinu a na glavu metne divan vjenčić od bijelih ruža, odjednom joj pozlilo, sjela u naslonjač i umrla. S tim su je vijencem i sahranili. Nastja je bila očajna. Tatjanu Ivanovnu su mazili u kući i dvorili kao dijete. Sve je zadivila razboritom oporukom: osim Nastenjkinih trideset tisuća, sve je drugo, do trista tisuća u asignacijama, odredila za uzgoj siromašnih sirotih djevojaka i za novčane nagrade kad budu svršavale škole. Godinu dana nakon njene smrti udala se i gospodica Perepelicina, koja je poslije generaličine smrti bila ostala kod ujaka nadajući se da će se umiliti Tatjani Ivanovnoj. Međutim obudovio činovnik vlastelin, vlasnik Mišina, onoga maloga dobarca na kojem se odigrao onaj prizor s Obnoskinom i njegovom majčicom zbog Tatjane Ivanovne. Taj je činovnik

bio strašan spletkar i imao od prve žene šestoro djece. Kako je nagađao da Perepelicina ima novaca, počeo joj je slati ponude, a ona odmah pristala. Ali Perepelicina je bila gola sirotinja: imala je svega, tri stotine rubalja srebra, a i to joj je poklonila Nastenjka za svadbu. Sada se muž i žena glože od jutra do maka. Ona čupa njegovu djecu za kosu i gruha ih po glavi; a njemu (tako barem govore) grebe lice i svaki čas ga prijekorno upozorava na svoje potpukovničko porijeklo. Mizinčikov se također smirio. Kao razborit čovjek okanio se svih svojih nada koje je gajio prema Tatjani Ivanovnoj i počeo pomalo učiti seosko gospodarenje. Ujak ga preporučio bogatu grofu, vlastelinu, koji je imao tri tisuće duša, osamdeset vrsta od Stepančikova, a malokad je zalazio na svoja imanja. Zamijetivši da je Mizinčikov sposoban i oslonivši se na preporuku, grof mu je ponudio upraviteljsko mjesto na imanjima pošto je otjerao upravitelja Nijemca koji je unatoč čuvenoj njemačkoj čestitosti derao svojega grofa kao jarca. Za pet godina nitko ne bi prepoznao imanje: seljaci se obogatili; nastale su gospodarske struke kojih prije uopće nije bilo; prihodi se gotovo podvostručili — jednom riječju, novi se upravitelj proslavio i proćuo zbog svojih gospodarskih sposobnosti po svoj guberniji. Koliko se bješe, dakle, začudio i ogorčio grof kad je Mizinčikov poslije punih pet godina, unatoč svim molbama i svim povišicama, odlučno dao otkaz i napustio mjesto! Grof je mislio da su ga premamili susjedi vlastelini ili čak iz druge gubernije. I kako su se svi začudili kad se odjednom, dva mjeseca poslije otkaza, u Ivana Ivanovića Mizinčikova našlo prekrasno imanje od sto duša, upravo četrdeset vrsta od grofova imanja, a kupio ga od nekog propalog husara, nekadašnjega druga! Tih sto duša odmah je založio i za godinu dana našlo se u njega u okolini još šezdeset duša. Sada je on i sâm vlastelin, i gospodarstvu njegovu nema ravna. Svi se čude: otkud je odjednom smogao novac? A drugi samo klimaju glavama. Ali je Ivan Ivanovič posve miran i osjeća da ima potpuno pravo. Pozvao je iz Moskve sestru, onu istu koja mu je dala posljednja tri rublja srebra za čizme kad je polazio u Stepančikovo, vrlo dragu djevojku koja nije više bila u prvoj mladosti, krotku, punu ljubavi, obrazovanu, ali neobično zaplašenu. Sve dosad se potucala po Moskvi kao drugarica neke dobrotvorke; a sada strepi pred bratom, vodi mu kućanstvo, smatra njegovu volju za zakon, a sebe potpuno sretnom. Bratac je ne mazi i

drži je pomalo na uzdi; ali ona to ne opaža. U Stepančikovu su je neobično zavoljeli, a gospodin Bahčev, kažu, nije ravnodušan prema njoj. I zaprosio bi je, ali se boji da ga ne odbije. Uostalom, o gospodinu Bahčevu nadamo se da ćemo govoriti drugi put, u drugoj pripovijesti, potanje.

To su, čini se, sve osobe... Da! Zaboravio sam: Gavrila je veoma ostario i sasvim zaboravio da govori francuski. Falelej je postao kočijaš, a jadnik Vidopljasov je poodavno u ludnici i ondje je, čini se, i umro... Ovih ću dana otići u Stepančikovo i svakako ću se o njemu raspitati kod ujaka.

NAPOMENA

U ovaj su svezak ušla ona djela koja je Dostojevski napisao i objavio neposredno prije hapšenja (1849) i nakon povratka s robije i vojne službe (1859). Prema tome, od godine kad je objelodanjena *Netočka Nezvanova* i napisan *Mali junak* pa do godine kad se pojavilo *Selo Stepančikovo*, proteklo je punih deset godina za kojih je autor *Bijednih ljudi* (1845), kome je Bjelinski preokao veliku budućnost, bio prisiljen da u književnosti šuti. Jedini su izuzeci *Bijele noći* koje su ugledale svjetlost dana potkraj godine 1848. i *Ujakov san* koji je prvi put tiskan iste godine kad i *Selo Stepančikovo*.

Ipak se ne bi moglo reći da su piscu te godine bile posve jalove, jer je sam zapisao: »Rad je u meni kiptio«. On je u to vrijeme upoznao bezbroj ljudi iz puka, u okolini u kojoj su svima pale maske s lica. Tu je stekao bogato životno iskustvo iz kojega je do kraja života crpao građu za svoja književna djela. Evo što je o tome pisao svome voljenom bratu Mihailu: »Koliko sam s robije iznio pučkih tipova, karaktera! Saživio sam se s njima pa sam ih, čini mi se, dobro upoznao. Koliko zgoda skitnica i razbojnika i uopće zgoda iz mračnog, tegobnog života! Doteći će ih za knjige i knjige! Kakvih li krasnih ljudi! Uopće, nisam protratio ovo vrijeme. Ako i nisam upoznao Rusiju, upoznao sam dobro ruski narod, i to tako dobro kako ga možda malo tko poznaje«. U istom pismu, međutim, Fjodor Mihajlovič priznaje da je taj život ostavio na njemu neizbrisive tragove kojih se neće moći više nikad osloboditi. »Što se dogodilo mojoj duši, mojim uvjerenjima, mom umu i srcu za ove četiri godine, neću ti reći. Dugo bih morao pričati. Ali vječita zadubljenost u sama sebe, kamo sam se utjecao bio od gorke stvarnosti, urodila je plodom.« I na drugom mjestu: »Skršio me taj dugi, tjelesno i duševno teški, bezbojni život.«

U pismu prijatelju Majkovu 18. siječnja 1856, dakle nakon četiri godine provedene na robiji, ali još u progonstvu, Dostojevski spominje »veliku pripovijest« koju je zamislio na robiji, i humoristički roman što je ponikao iz komedije koju je počeo pisati: »Od šale sam počeo pisati komediju, i od šale sam stvorio toliko smiješnu okolinu, toliko smiješnih osoba, i toliko mi se svidio moj junak da sam odbacio formu komedije, iako mi je dobro išla od ruke, zapravo radi užitka da mogu što dulje pratiti dogodovštine svoga novog junaka i da mu se mogu sam grohotom

smijati.« U drugim pismima iz te godine govori u nekoliko navrata o novom romanu koji piše: »A što je najvažnije, sjedim i pišem roman i u tome uživam. Samo tako mogu sebi stvoriti ime i svratiti pažnju na sebe.« Pa opet, malo kasnije: »Drugim se ničim (što se tiče književnosti) zasad ne bavim osim toga romana, jer me on svega zaokupio.« Ipak, taj roman nije nikad dovršio, iako je, po svoj prilici, upotrijebio tu građu u svojim kasnijim djelima. U iduće dvije godine Dostojevski se bavio mišlju da napiše jedan drugi roman o nekim osnovnim problemima tadašnjeg društva, ali se i njega okanio: »A pisanje sam romana odložio dok se ne vratim u Rusiju. Morao sam tako postupiti. Njegova je ideja prilično sretna, a tip nov... taj je tip, vjerojatno, sad u Rusiji veoma u modi, u pravom životu, osobito sada, sudeći po nekom pokretu i idejama kojih su svima pune glave...« Evo kako je malo zatim objasnio zašto je odgodio pisanje toga romana: »...Hoću da napišem dobro, a nedostaje mi kojekakvih podataka do kojih moram doći sam, osobno, u Rusiji. Neću da pišem nasumce. I, eto, zato sam se ostavio svoga velikog romana...«

U to vrijeme pisac snuje novu knjigu koju će kasnije i napisati i kojom će opet svratiti pažnju na sebe, kao što je priželjkivao, *Zapise iz Mrtvog doma*. Često pomišlja i da temeljito preradi pripovijest *Dvojniki*.

Na dan 31. svibnja 1858. piše bratu: »...Pišem dvije pripovijesti koje će biti samo podnošljive (i to ako bog da).« Te su dvije pripovijesti *Ujakov san* i *Selo Stepančikovo i njegovi žitelji*, koje tvore prelaznu etapu u stvaralaštvu Dostojevskoga, jer u jednu ruku nastavljaju gogoljevsku tradiciju njegovih prvih djela, a u drugu ruku nagovještavaju polemičke tendencije koje će prevladavati u većini njegovih kasnijih djela.

BIJELE NOĆI

Ova je pripovijetka prvi put izašla u prosinačkom broju časopisa »Domovinski zapisi« godine 1848, u kojemu je nosila posvetu autorovu prijatelju, pjesniku Pleščejevu. Prema tome, napisana je i objavljena prije piščeva hapšenja i odlaska na robiju. Godine 1860. ušla je u Sabrana djela Dostojevskoga u dvije knjige, ali je bila prerađena i dotjerana. Tako su, na primjer, bile izostavljene ove dvije rečenice: »Kažu da se prije izvršenja kazne u zločincu budi iskreno kajanje i da se katkad u okorjelu srcu rađa grižnja savjesti. Kažu da je to od straha«. Očito se autoru nakon povratka s robe činilo neumjesnim ovo spominjanje kazne, pogotovo kad nije bilo u izravnoj vezi s temom pripovijetke.

Junak je ove pripovijetke sanjar, tip čovjeka koji je oduvijek privlačio Dostojevskoga kao pisca. On se 1876. čak nosio mišlju da napiše roman pod naslovom *Sanjar*, a evo što je već 1847. napisao u podlisku »Petrogradskog ljetopisa«: »...Zar mnogi od nas, Rusa, mogu obavljati svoj posao

s ljubavlju, kako treba; jer svaki posao iziskuje volju, iziskuje ljubav u poslenika, iziskuje čitava čovjeka. Zar su mnogi, napokon, našli svoju pravu djelatnost? A poneka djelatnost iziskuje još prethodnih priprema, materijalnu osiguranost, ponekom poslu čovjek nije ni sklon — pa digne ruke, i, gle, sve ode k vragu! Tada se u osobama željnim akcije, ali slabim, ženskastim, nježnim, malo-pomalo rađa ono što se naziva sklonost sanjarenju, i čovjek napokon nije više čovjek, nego nekakvo čudno stvorenje srednjega roda — *sanjar*... Stvarnost izaziva težak, mučan dojam u sanjarevu srcu, pa on hita da se zavuče u svoj skroviti zlatni kutak koji je često zapravo prašan, neuredan, zapušten i prljav. Malo-pomalo se naš nestaško počinje tuđiti od općih interesa i postepeno, neprimjetno, počinje u njemu otupljivati smisao za stvarni život. Njemu se, naravno, sve više čini da su užici koje crpe iz jogunaste mašte puniji, bujniji i dragocjeniji od pravog života.«

Takav je i junak *Bijelih noći*. Za razliku od Gogoljeva sanjara Piskarjova iz pripovijesti *Nevski prospekt*, koji se grdno razočarao na svom prvom koraku u životu, junak Dostojevskoga naišao je u životu na nešto što je bilo ljepše od same mašte. Ipak, ni njegova sudbina nije mnogo bolja. I on je osuđen na odricanje i osamljenost.

NETOČKA NEZVANOVA

Izlazila je u siječanskom, veljačkom i svibanjskom broju časopisa »Domovinski zapisi« godine 1849. *Netočka Nezvanova* je zapravo samo početak velikog romana koji je ostao nedovršen zbog piščeva hapšenja (uhapšen je 23. travnja 1849). U časopisu je taj fragment nosio naslov *Netočka Nezvanova. Život jedne žene*, a bio je podijeljen na tri dijela: »Djetinjstvo«, »Novi život« i »Tajna«. Pošto je autor po povratku s robe odustao da dovrši roman, pretvorio ga je u novom izdanju u pripovijest o djetinjstvu Netočke Nezvanove, ukinuo podjelu na dijelove i uveo jedinstvenu numeraciju poglavlja. Isto je tako izostavio odlomak u kojemu su se uvodile nove osobe koje je trebalo da sudjeluju u daljoj radnji romana.

Dostojevski je pisao ovo djelo više od dvije godine i polagao u njega velike nade. »Sad sam pretrpan poslom« — pisao je bratu u prosincu 1846. — »jer sam obećao Krajevskom da ću mu do 5. siječnja predati prvi dio romana *Netočka Nezvanova*, o objavljivanju koje si već zacijelo čitao u 'Domovinskim zapisima'. Ovo ti pismo pišem na prekide jer radim dan i noć... Pišem sa žarom. Sve mi se čini da sam poveo proces protiv cijele naše književnosti, časopisa i kritičara, a sa tri dijela svoga romana u 'Domovinskim zapisima' potvrđujem i ove godine svoje prvenstvo, uprkos svim onima koji mi ne žele dobro.«

Očito je Dostojevskom u to vrijeme bilo neobično stalo do toga da zadobije staru slavu autora *Bijednih ljudi* koja je bila ozbiljno uzdrmana neuspjehom *Dvojnika* i *Gospodina Probarčina*. Osobito ga je pogodio neuspjeh pripovijetke *Gazdarica* koju je pisao u isto vrijeme kad i *Netočku Nezvanovu*, a koju je Bjelinski vrlo nepovoljno ocijenio. U početku veljače 1849. piše Krajevskom: »Zato što sam se, da bih održao riječ i predao rukopis na vrijeme, silio, pisao, između ostaloga, takve loše stvari, ili (u jedini) — takvu lošu stvar kao što je *Gazdarica*, zapadao sam u nedoumicu i obscenijivao sama sebe, te dugo poslije toga nisam smogao snage da napišem nešto ozbiljno i pošteno. Od svakog sam svog neuspjeha bio bolestan... Ja vrlo dobro znam, Andreju Aleksandroviču, da je prvi dio *Netočke Nezvanove* koji sam objavio u siječnju dobro djelo, tako dobro da ga se 'Domovinski zapisi', naravno, ne moraju stidjeti. Znam da je to ozbiljno djelo. Ne govorim to, najposlije, ja, nego svi tako govore.«

Ovaj put se Dostojevski zaista nije prevario. Početak velika romana o ženi, od njena djetinjstva do zrelih godina, na širokoj pozadini društvenih zbivanja, obećavao je izvanredan uspjeh mladom književniku. Čini se, međutim, da se on nakon zatočeništva od deset godina toliko promijenio da više nije imao volje da se vrati načetoj temi.

MALI JUNAK

Ovu je pripovijetku Dostojevski napisao godine 1849, dok je bio zatočen u Petropavlovskoj tvrđavi u Petrogradu i čekao suđenje, ali je bila objavljena tek u kolovoskom broju »Domovinskih zapisa« godine 1857.

Na dan 18. srpnja 1849. pisao je bratu iz zatvora: »Nisam uludo izgubio vrijeme: zamislio sam tri pripovijesti i dva romana; jedan od njih sad pišem...« Ali od svih tih zamišljenih djela dovršio je samo jedno, pripovijest *Mali junak*, kojoj je najprije bio dao naslov *Dječja bajka*. Zanimljivo je da je pismo u kojemu je saopćio bratu da je dovršio *Dječju bajku*, prožeto optimizmom i zanosom kao i sama pripovijest: »Brate! Nisam se obeshrabrio ni klonuo duhom. Život ostaje svagdje život, život je u nama samima, a ne izvan nas. Uza me će biti još ljudi, a biti ću uvijek među ljudima i ostati zauvijek takav, ni u kakvim nevoljama ne klonuti i ne pokleknuti — u tome je, eto, život, u tome je njegova zadaća. Ja sam to spoznao... Nekoliko su mi listova mog rukopisa, skiciranog plana drame i romana (i dovršenu pripovijest *Dječja bajka*) oduzeli i vjerojatno će ih predati tebi.« *Dječja bajka* je zaista dospjela u ruke Mihaila Dostojevskog koji ju je nakon osam godina, dok je autor bio još u progonstvu u Semipalatinsku, objavio pod naslovom *Mali junak*. To nije bilo po volji autoru koji je u povodu toga napisao bratu: »Odavno sam

je kanio preraditi, i to temeljito preraditi, a ponajprije izbaciti cijeli onaj početak koji ništa ne vrijedi. Ali što se može? Štampano je, i tu nema više pomoći.«

Pripremajući svoja Sabrana djela u dva sveska 1860, nakon povratka s robije, pisac je unio mnoge izmjene u tekst ove pripovijesti. Izostavio je cijeli uvod u kojemu se pripovjedač sentimentalno obraćao voljenoj djevojci Mašenjki i, u skladu s tim, izostavio je i sve druge riječi koje su u pripovijedanju upućene toj djevojci.

Mali junak je svakako zanimljiv dokaz o optimističkim nazorima mladoga Dostojevskoga.

SELO STEPANČIKOVO I NJEGOVI ŽITELJI

Ovaj je roman prvi put objavljen u studentskom i prosinačkom broju »Domovinskih zapisa« godine 1859. Iz početka ga je Dostojevski kanio objelodaniti u »Ruskom vjesniku«, kao što se vidi iz njegova pisma bratu od 31. svibnja 1858.: »... Ne sjećam se jesam li ti pisao da sam uspostavio odnose s Katkovom ('Ruski vjesnik') i da sam mu napisao pismo, u kojemu sam mu ponudio suradnju u njegovu časopisu i obećao jednu pripovijest za ovu godinu ako mi odmah pošalje 500 rubalja u srebru?«

Međutim, potkraj 1858. pisac je prestao pisati *Selo Stepančikovo* da bi mogao dovršiti *Ujakov san*. U te je dane pisao bratu: »... Kako nisam do rujna dovršio ono za Katkova, urazumio sam se i prihvatio se pripovijesti za 'Rusku riječ', pa je sad pišem punom parom, samo što je nisam završio. Za koji ću je dan poslati. Čim je pošaljem u 'Rusku riječ', latit ću se onoga za Katkova i za kratko ću vrijeme poslati polovicu...«

Ali se pisanje *Sela Stepančikova* otešlo čak do sredine godine 1859. »Držim da je roman koji šaljem Katkovu neusporedivo bolji od *Ujakova sna*. Tu su dva ozbiljna tipa, i to, štoviše, nova, kakvih nigdje nema. Ali kako ću samo završiti roman? Užasno mi je dojadilo, čak me i izmučio (doslovno). Izići će valda u kolovozu ili rujnu u 'Ruskom vjesniku'«.

Pisac se našao u nemalu čudu kad su, najprije »Ruski vjesnik«, a zatim i »Suvremenik«, odbili da objave taj roman. Osobito ga je pogodilo držanje urednika »Suvremenika«, pjesnika Njekrasova, koji je nekoć prvi objavio njegov prvenac *Bijedni ljudi*. U to je vrijeme Dostojevski pisao bratu, koji je u njegovo ime vodio pregovore (pisac je još bio u progonstvu): »Pišeš da nisi našao Njekrasova kod kuće. Ali, znaš šta, mili moj: ako ga ni 16. nisi našao, nećemo li zakasnuti s rukopisom? Proći će vrijeme — i oni će štampati nešto drugo u listopadskom broju. Moraju ga još i pročitati; a ništa mi ne pišeš jesi li ostavio kod njega rukopis? I jesi li mu predao pismo? Obećao si da ćeš mi pisati 17-oga ako vidiš Njekrasova. Naravno da si ga vidio, pa zato danas nestrpljivo očekujem

Tvoje pismo. N. B. U razgovoru s Njekrasovom, pazi na sve pojedinosti i na sve njegove riječi, i zaboga, molim Te, opiši mi sve to malo opširnije! Ta mene to veoma zanima.»

Njekrasov je isprva pokazao veliku želju da objavi novo djelo zatočenog autora *Bijednih ljudi*, ali kad ga je pročitao, ponudio je takav honorar da je bilo jasno da mu nije stalo da ga štampa u svom časopisu. Pravi je razlog takvu držanju bio, očito, taj što mu se nije svidio ni sadržaj ni ton novoga romana. Naime, iako se radnja zbivala u ono doba na selu, pisac nije gotovo ni dotaknuo tada veoma aktuelnu temu kmetstva, o kojoj su naveliko raspravljali revolucionarni demokrati, kojima je pripadao i »narodni pjesnik« Njekrasov. Odnosi između vlastelina Rostaneva i njegove služinčadi upravo su idilični. Njekrasov je u odgovoru napisao, između ostaloga, i ovo: »...Oprostite što Vam nisam prije odgovorio. Kad sam pročitao roman, dao sam ga na čitanje još jednom od najbližih suradnika 'Suvremenika'...« Shvativši što je posrijedi, Mihail Dostojevski savjetovao je romanopiscu: »Ti svakako moraš do Nove godine napisati nešto efektno... Ponajprije treba da podsjetiš čitaoca na sebe nečim strastvenim i gracioznim, i to da ih što prije podsjetiš.«

Dostojevski je, usprkos tim mišljenjima, bio uvjeren da je *Selo Stepančikovo* njegovo do tada najuspjelije djelo. »Početak i sredina su sklepani, a kraj napisan na brzinu. Ali sam tu unio svoju dušu, svoje tijelo i krv. Ne mislim reći da sam se u njemu potpuno izrazio; to bi bila besmislica! Čak je mnogo ako kažem da sam se izrazio. Osim toga, u romanu ima malo srca (tj. strastvenog elementa kao što ga, na primjer, ima u *Plemićkom gnijezdu*) — ali su u njemu dva divovska tipična lika koje sam stvarao i nosio u sebi pet godina i koje sam obradio besprijeekorno (po mom mišljenju) — likova posve ruskih kakve je do sada ruska književnost slabo prikazala... Uvjeren sam da u mom romanu ima koječega gadnog i slabog. Ali sam uvjeren — pa makar me ubio! da ima i krasnih mjesta. One su mi iz duše potekle. Ima neobično komičnih prizora, prizora pod koje bi se potpisao i Gogolj.«

Očito je da su dva lika koje autor spominje — Foma Fomič i Rostanov. Ruski kritičar Dobroljubov, suvremenik Dostojevskoga, napisao je da se »ljudi čije je ljudsko dostojanstvo povrijeđeno pojavljuju kod g. Dostojevskoga u dva glavna tipa: smjernom i ozlojeđenom«. Prvom od tih tipova pripada svakako Rostanov, a drugom Foma Fomič. Zanimljivo je još, međutim, što je urednik »Domovinskih zapisa« Krajevski napomenuo u razgovoru s Mihailom Dostojevskim, koji je o tome u pismu obavijestio brata: »...Rekao je da su neka mjesta veličanstvena. Foma mu se neobično sviđa. Podsjetio ga je na N. V. Gogolja u tužno doba njegova života.« Suvremeni pak sovjetski kritičar J. Tinjanov utvrdio je da je Fomina propovijed prije odlaska iz Rostanovljeve kuće parodija na jedan od posljednjih Gogoljevih članaka, a Fomine riječi: »O, ne podižite mi spomenika!... U srcima mi svojim podignite spomenik...« neposredna replika poznatih Gogoljevih riječi iz njegova reakcionarnog spisa *Odabrana mjesta iz dopisivanja s prijateljima*: »Zaviještam da se nada mnom ne

podigne nikakav spomenik i da se i ne pomišlja na takvu besmislicu, nedostojnu kršćanina. Onaj od mojih bliskih kome sam uistinu prirastao srcu, podići će mi drugačiji spomenik: podići će ga u samomu sebi...«

Pišući *Selo Stepančikovo*, Dostojevski je često posezao za svojom »Sibirskom bilježnicom« u koju je bio unio mnoge pučke izraze, poslovice i uzrečice koje je čuo na robiji i za progonstva u Sibiru. Mnoge su od tih narodnih umotvorina ušle posve neizmijenjene u roman.

Z. C.